

Nuansa
Rijksoverheid

Deskundigheids-
bevordering
**Polarisatie en
radicalisering**

Oog en Oor?

Ja!

en ook (vooral?):

Hand en Hart!

Programma

Interactieve opening

Polarisatie en radicalisering verkend

Aan de slag: signaleren

Lunch

Spotlight op rechts-, links- en moslimradicalisme

Als het onverwacht spannend wordt

Aan de slag: eigen cases, moeilijke gevallen, mensen en gesprekken

Terugblik én vooruitkijken

Nuansa

Waarover?

- Moslimradicalisering
- Extreemrechts
- Dierenrechtenextremisme
- Asielgerelateerd linksextremisme
- Polarisatie
- Etc.

Voor wie?

- Professionals van politie, onderwijs, zorg, welzijn, etc.
- Beleidsmakers van gemeenten, veiligheidsregio's en ministeries.
- Burgers

The screenshot shows the Nuansa website interface. At the top right is the Dutch government logo. Below it is the title "Nuansa, Kennis - en Adviescentrum Polarisatie en Radicalisering". A navigation menu includes "Home", "Actueel", "Documentatie", and "Nieuwsbrief". The main content area features a "Welkom bij Nuansa" section with a welcome message and a link to "Meer over Nuansa". To the right, there are four service categories, each with an icon and a link: "Voor professionals" (Advies en ondersteuning), "Voor gemeenten" (Begeleiding en kennis), "Voor burgers" (Ondersteuning en advies), and "Voor ouders" (Ondersteuning en wegwijs). Below these is a "Voor jongeren" section (Informatie en wegwijs). At the bottom, there is a "Nieuws en actualiteit" section.

Nuansa

Wat?

- Binnen drie werkdagen antwoord op uw vragen (ruim 1.000 inmiddels)
- Databank voor alle info op www.nuansa.nl
- Bijeenkomsten voor deskundigheidsbevordering

The screenshot shows the homepage of the Nuansa website. At the top right is the Dutch government logo. Below it is a navigation bar with the title "Nuansa, Kennis - en Adviescentrum Polarisation en ..." and menu items: Home, Actueel, Documentatie, and Nieuwsbrief. The main content area features a "Welkom bij Nuansa" section with a brief description of the center's mission and a link to "Meer over Nuansa >". To the right is a vertical list of service categories: "Voor professionals" (Advies en ondersteuning), "Voor gemeenten" (Begeleiding en kennis), "Voor burgers" (Ondersteuning en advies), "Voor ouders" (Ondersteuning en wegwijs), and "Voor jongeren" (Informatie en wegwijs), each with a corresponding icon.

Schrijf met stift

- 1. Polarisatie in één woord**
- 2. Radicalisering in één woord**
- 3. Waar worstel je mee (een voorbeeld of situatie) of wat wil je leren vandaag?**

(Eén antwoord op één geeltje)

Nuansa
Rijksoverheid

Even
losschudden
en
opwarmen

Nuansa
Rijksoverheid

© Allover Norway / Rex Features

© Daily Mail

© Daily Mail

Nuansa
Rijksoverheid

Breivik is gek

1. **Nee**
2. **Ja**
3. **Ik weet niet**

© AFP/GETTY IMAGES

Nuansa
Rijksoverheid

Is het te zien als
jongeren (dreigen
te) radicaliseren?

Ja

Nee

Wie heeft grootste kans om te zien (signalen te herkennen) dat radicalisering dreigt of zelfs al speelt?

Professionals en andere volwassenen (onderwijs, jeugdhulp, moskee)

De wijkagent

Mijn ketenpartners
delen informatie
voldoende met mij

Ja

Nee

Soms wel / soms niet

Professionals kunnen hele **goede redenen** hebben om zorgelijke informatie over jongeren waar ze mee werken **niet met mij (of anderen) te delen**

Eens

Oneens

Soms wel / soms niet

Filmpje Sharia4Holland

Filmpje Sharia4Holland

Wat zie je?

Voor wie is dit? Wie kijkt hiernaar?

Wat willen de makers?

Ik begrijp wel dat sommige jongeren zich aansluiten bij een extremistische groep. Dat is zo gek nog niet.

- 1. Nee**
- 2. Ja**
- 3. Ik weet niet**

**Voorkomen is beter
dan genezen**

Preventie

Ja

Nee

Ik weet niet zeker

Het wordt
'ongezelliger'
in Zaanstad.
Heel veel
ongezelliger:
het verhardt.

Jazeker
Nee niet echt
Soms, een beetje

Ik maak me zorgen over
gespannen verhoudingen
in mijn wijk / school

1. Ja
2. Nee
3. Ik kan het niet zeggen

**Ik maak me zorgen
om sommige
dingen die ik
meemaak in mijn
werk (PolRad)**

Zorgen

- 1. Nooit**
- 2. Zeker**
- 3. Soms, een beetje**

'Culemborg' zou ook in mijn
wijk /school kunnen
ontstaan

1. Ja
2. Nee, echt niet
3. Ik kan het niet zeggen

Ik kan signalen van
radicalisering
herkennen

Herkennen?

Ja

Nee

Soms wel / soms niet

14 ?

Donovan heeft aan de binnenkant van zijn jas 14/88 staan.

Het is niet zijn leeftijd

88 is makkelijk. Maar waar staat 14 voor?

- 1. Johan Cruijff, de Verlosser**
- 2. Het 14e couplet van het Wilhelmus**
- 3. Iets anders**

Broadcast Yourself™

Home Video's Kanalen

Zoeken

Account 14

Abonnementen Geschiedenis Uploaden

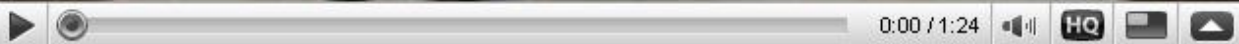
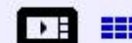
Kanaal van Beppo1488

Abonneren

Alles

Uploads

Favorieten

Meer informatie Reacties Favorieten Delen Afspeellijsten Markeren

Nationaal Socialistische Aktie zegt WORDT AKTIEF

49 beoordelingen ★★☆☆☆

From: Beppo1488 | 15 juli 2008 | 2273 keer bekeken

Short video of NSA/ANS pictures.

Join your local NSA/ANS.

88

(meer info)

Uploads (1)

Nationaal Socialistische Aktie zegt WORDT AKTIEF

2273 keer bekeken - 1 jaar geleden

[alles weergeven](#)

Favorieten (33)

Ode aan NSA

NSA.ANSZHZ - 2147 keer bekeken

14/88

14jano88 - 57751 keer bekeken

Sleipnir - Opa ich vermisse dich!

Helvetisc... - 399189 keer bekeken

[alles weergeven](#)

**Ik word in mijn werk
soms geconfronteerd
met situaties
(PoIRad) waarin ik
niet weet wat ik
moet doen**

Doen

- 1. Nee**
- 2. Ja**
- 3. Ik weet niet zeker**

Een straatcoach, die goed werk verricht bij een groep moeilijke jongens, wordt steeds religieuzer.

Maar hij geeft geen hand aan vrouwen, ook niet aan de vrouwelijke wijkagent

Ik vind dit:

- 1. Radicalisering**
- 2. Geen probleem**
- 3. Probleem**

In uw zaterdagkrant herkent de schooldirecteur een leerling op een foto van een alternatieve 5 mei viering ('50 jaar bezetting')

Hij is verbaasd: op school gaat hij redelijk en veroorzaakt geen problemen.

Wat moet de directeur doen?

1. Duidelijk maken dat dit strijdig is met schoolnormen
2. Niets
3. Iets anders

Een studente wordt steeds religieuzer.

Ze stopt met haar stage in de supermarkt, omdat ze niet aan de kassa varkensvlees of alcohol wil aanraken.

Is dit:

- 1. Radicalisering**
- 2. Religie**
- 3. Probleem**

Lekker weg in eigen land.

Een familieweekend met kameraden. Stel dat ik een ouder of een kind herken, dan vind ik dat ik daar vanuit mijn beroep iets mee moet doen

1. Nee
2. Ja
3. Ik weet niet

Bilal op het Internet

Bilal kijkt op de schoolcomputer naar strijdersvideo's op Internet en hij bezoekt sites met martelaren.

Wat vind je hiervan?

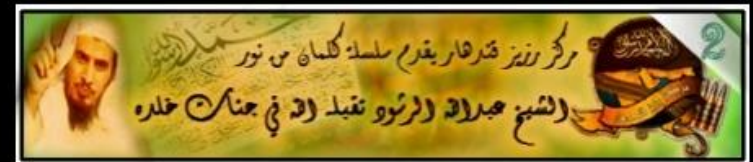
Tja...

Verdacht

Verontrustend

Ter Nagedachtenis Van Sheikh As-Shaheed Abdullah Ibn Mohammed Ar-Rashud

Posted in Anasheed Gemixt, Geschiedenis, Islam Vandaag (Realiteit), Jihad on oktober 27, 2009 by tibyannederland

Download Hier: <http://www.box.net/shared/10b8upe4s1>

links

allebei

rechts

Wat is polarisatie?

Polarisatie is de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die kan resulteren in spanningen tussen deze groepen en toename van de segregatie (langs etnische en religieuze lijnen).

Stadia van polarisatie

1. Tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen/
afnemende binding
2. Verscherping van tegenstellingen/incidenten
3. Incidenten met een structureel karakter

Polarisatie: het recept

Onderzoek van Verwey Jonker Instituut in de Diamantbuurt naar ingrediënten polarisatie.

Met name

- **ondervonden criminaliteit en overlast van herkenbare groepen**
- **Het idee dat de overheid niet helpt**
- Op smaak gebracht met **media-aandacht**

Jongeren Diamantbuurt zwaar crimineel

De lastige hangjongeren zijn nu, begin twintig inmiddels, uitgegroeid tot zware criminelen. Hun jonge broers treden in hun voetsporen. Foto ANP/Evert Elzinga

T

Nuansa
Rijksoverheid

Waarom

radicaliseren mensen? En **hoe?**
(flitscursus)

Nuansa
Rijksoverheid

Being bad

Stukje uit "Slecht zijn is mooi" (AllAboutUs films)

Wat zien we?

Herkennen?

Puberale praatjesmaker?

Radicaal

iets anders

Good guys vs Bad guys?
Goeden tegen Extremisten?
Bevolking tegen Radicalen?

Het is het **niet** zo simpel

(**Gelukkig maar!**)

Radicalisering is het proces, waarbij een persoon of groep in toenemende mate bereid is de consequenties te aanvaarden van de strijd voor een samenleving die niet strookt met onze democratische rechtsorde.

Niets aan de hand,
weerbaren

Kwetsbaren
of
beïnvloedbaren.

Zoekend,
oriënterend

Mensen die aan het
radicaliseren zijn,
van licht naar zwaar

Door-
geradicaliseerden
/ extremisten

Nuansa
Rijksoverheid

Oefenen met een casus

Radicalisering is het proces, waarbij een persoon of groep in toenemende mate bereid is de consequenties te aanvaarden van de strijd voor een samenleving die niet strookt met onze democratische rechtsorde.

Niets aan de hand,
weerbaren

Kwetsbaren
of
beïnvloedbaren.

Zoekend,
oriënterend

Mensen die aan het
radicaliseren zijn,
van licht naar zwaar

Door-
geradicaliseerden
/ extremisten

voorpagina » Binnenland » Achterstelling jongere versnelt radicalisering

<input type="text" value="e-mail"/>	<input type="text" value="login"/>
<input type="text" value="wachtwoord"/>	geen login? Registreer

Achterstelling jongere versnelt radicalisering

07-10-2009 12:00 | Binnenlandredactie

NIEUWS VAN 13:56

- 13:49 VN schorten steun aan delen leger Congo op
- 13:48 Evaluatie: Jeugdzorg schiet tekort
- 13:40 „Maak Amsterdamse scholen niet te groot”
- 13:40 Zwaar beschadigde Karzai mag verder regeren
- 13:38 Behandeling psoriasis kan ook thuis

DOSSIERS

- Jeugdhulp in de praktijk
- 65 jaar bevrijd
- World Congress of Families Indië

UTRECHT – Radicaal gedrag heeft bij jongeren een grotere kans van ontstaan als ze denken te worden achtergesteld en door de samenleving onrechtvaardig behandeld.

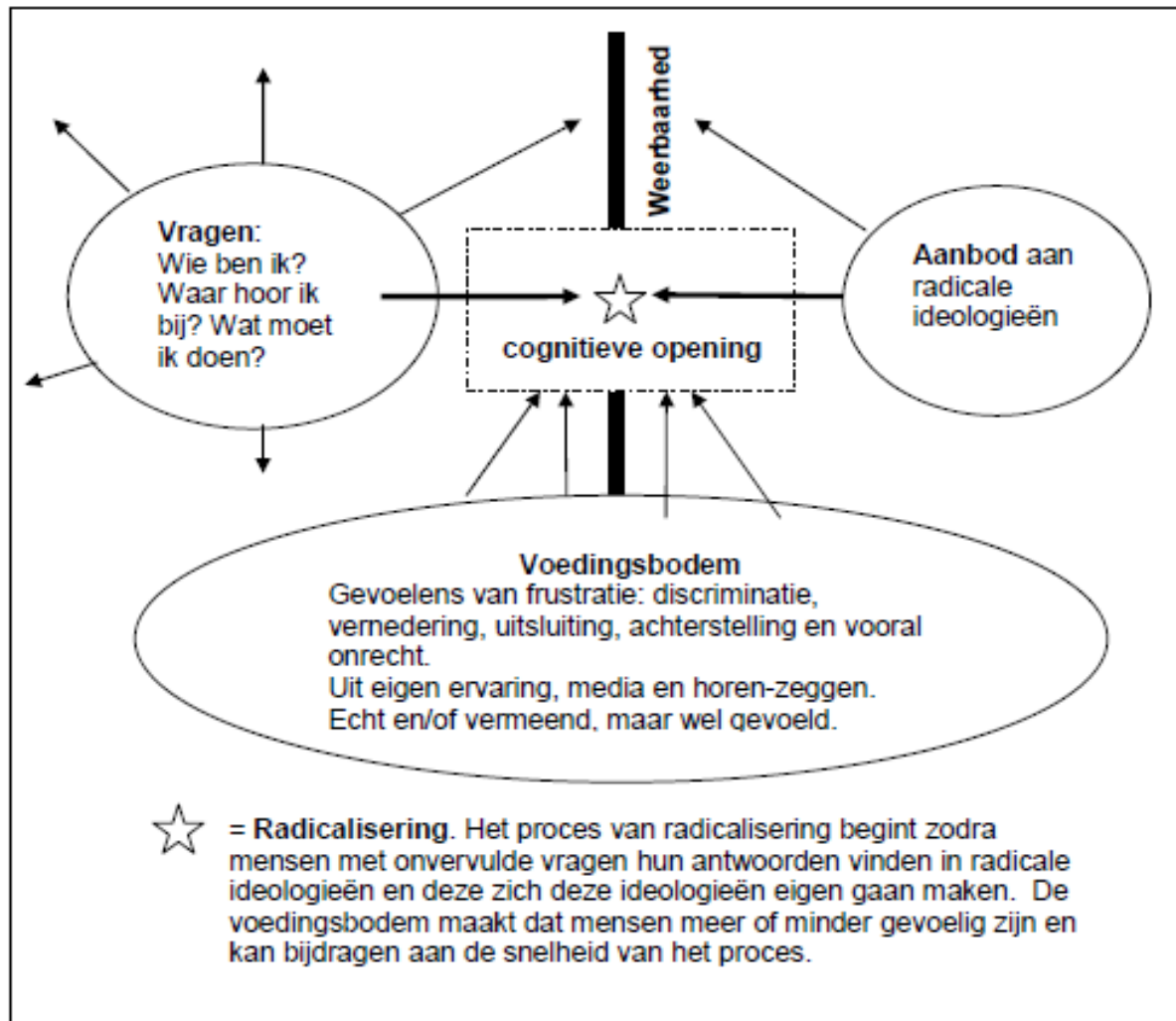
Dat blijkt uit een onderzoek onder ruim 1300 jongeren, dat de Universiteit Utrecht deed in opdracht van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding. De uitkomsten werden woensdag bekendgemaakt.

Sympathie voor moslimradicalisme of rechts-radicalisme vindt ook een voedingsbodem als een groep zich bedreigd voelt door andere groepen in de samenleving. Dit speelt vooral een grote rol bij autochtone rechtse jongeren, zo stellen de onderzoekers. De aanwezigheid van andere culturen in Nederland bedreigt naar hun gevoel hun Nederlandse identiteit.

Al deze factoren kunnen ertoe leiden dat jongeren boos zijn op de maatschappij. Die boosheid kan weer leiden tot gewelddadig en ander kwetsend gedrag.

De onderzoekers hielden een aantal interviews met zowel relatief radicale moslimjongeren als met extreem rechtse jongeren. Beide groepen zeiden te begrijpen waarom iemand terrorist wordt. Wel gaven de geïnterviewden vrijwel allemaal aan terrorisme expliciet af te wijzen.

Bovenstaande illustratie is gebaseerd op het model zoals dat op de RECORA conferentie is gepresenteerd (Amsterdam 2008)

voorpagina » Binnenland » Achterstelling jongere versnelt radicalisering

geen login?
Registreer

Achterstelling jongere versnelt radicalisering

07-10-2009 12:00 | Binnenlandredactie

NIEUWS VAN 13:56

- 13:49 VN schorten steun aan delen leger Congo op
- 13:48 Evaluatie: Jeugdzorg schiet tekort
- 13:40 „Maak Amsterdamse scholen niet te groot“
- 13:40 Zwaar beschadigde Karzai mag verder regeren
- 13:38 Behandeling psoriasis kan ook thuis

DOSSIERS

Jeugdhulp in de praktijk
65 jaar bevrijd
World Congress of Families
Indië

UTRECHT – Radicaal gedrag heeft bij jongeren een grotere kans van ontstaan als ze denken te worden achtergesteld en door de samenleving onrechtvaardig behandeld.

Dat blijkt uit een onderzoek onder ruim 1300 jongeren, dat de Universiteit Utrecht deed in opdracht van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding. De uitkomsten werden woensdag bekendgemaakt.

Sympathie voor moslimradicalisme of rechts-radicalisme vindt ook een voedingsbodem als een groep zich bedreigd voelt door andere groepen in de samenleving. Dit speelt vooral een grote rol bij autochtone rechtse jongeren, zo stellen de onderzoekers. De aanwezigheid van andere culturen in Nederland bedreigt naar hun gevoel hun Nederlandse identiteit.

Al deze factoren kunnen ertoe leiden dat jongeren boos zijn op de maatschappij. Die boosheid kan weer leiden tot gewelddadig en ander kwetsend gedrag.

De onderzoekers hielden een aantal interviews met zowel relatief radicale moslimjongeren als met extreem rechtse jongeren. Beide groepen zeiden te begrijpen waarom iemand terrorist wordt. Wel gaven de geïnterviewden vrijwel allemaal aan terrorisme expliciet af te wijzen.

Programma

Interactieve opening

Polarisatie en radicalisering verkend

Aan de slag: signaleren

Lunch

Spotlight op rechts, links en moslimradicalisme

Aan de slag: eigen cases, moeilijke gevallen, mensen en gesprekken

Terugblik én vooruitkijken

Nuansa
Rijksoverheid

Extreem, orthodox of radicaal?

Inleiding op Rechts extremisme,
rechts extreem, islamitische
radicalisering en fundamentalisme
en links georiënteerd activisme en
extremisme

Programma

- Rechts extremisme en extreem rechts
- Islamitische radicalisering en orthodoxie
- Links georiënteerd activisme en extremisme
- Polarisatie

Prem

AIVD november 2010: Afkalvend front, blijvend beladen

- **Extreem rechts = tegen grenzen wet aan**
  - Streven binnen grenzen van de wet een bepaald ideaal of doel na.
Bijvoorbeeld Voorpost
  - Onderdeel is ongeorganiseerd, zoals Londsdalers
  - Tegen islamisering
  - Willen rechtsorde niet omver werpen, maar zorgt wel voor polarisatie in wijken en scholen
- **Rechts extremisme = tegen democratische rechtsorde**
  - Geweld, haat zaaien, illegale acties en nastreven autoritair regime
  - NSA/ANS en RFV zijn nationale *socialisten*
  - Blood & Honour en Combat 18 zijn *White Power* en in muziekscene
  - NJN streeft naar blank Nederland

- Gerelateerde jongerenproblematiek
  - extreem-rechtse sympathieën
  - problemen op vlak van openbare orde en overlast
- Geen terrorismedreiging, wel zorgelijke spanningen
  - Kleine groep (300 mensen) interessant voor AIVD
  - Grote groep interessant voor school, buurtagent, jongerenwerker, etc.

NOS Zoeken binnen NOS.nl

NOS.nl > Nieuws > **Binnenland** > Buitenland > Politiek > Economie > Sport > T

Binnenland > **Overzicht** > Nieuwsarchief > Video & audio > Journaal 24 > Politiek 24 > Dossier

'Strengere moslims Nederland niet gewelddadig'

Minaretten van een moskee
Roel1943 / Flickr - Creative Commons by-nc

Toegevoegd: vrijdag 24 sep 2010, 13:55
Update: vrijdag 24 sep 2010, 14:18

De calafistische islam in Nederland is niet gewelddadig. De naar schatting 53.000 Salafisten in Nederland keuren geweld zelfs af, blijkt uit een studie naar deze ultra-orthodoxe stroming.

Salafistische moskeeën en predikers streven ook geen invoering na van strenge moslimwetten, de sharia.

Volgens de onderzoekers van het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) is het salafisme in Nederland voor een belangrijk deel een "gewone orthodoxe beweging".

NOS-journaal salafisme, AIVD en Nora, zomer 2009

Onderzoek

IMES zomer 2010

Islamitisch fundamentalisme en radicalisering

- Salafisme

Zeer orthodoxe, fundamentalistische stroming binnen de islam:

Niet politieke salafi's: terug naar de bronnen van de islam, zichtbaar in alledaagse scenes, privékeuzes en in persoonlijke contacten: kan zich manifesteren in fricties in alledaags leven (handen schudden, etc.)

Politieke salafi's: Zoeken publieke debat op, activistisch, in media en eisen plaats op in de maatschappij: de boze advocaat, mediaoptredens, manifestaties, preken in de moskee, contacten gemeenten – moskee

Jihadi-salafisme: geweld geoorloofd tegen vijanden, vijanden van de islam: het westen en anders-gelovigen, komen op voor zuivere islam, verkettering, sharia staat, blik op islamitische landen

Salafisme in Nederland, aard, omvang en dreiging (IMES 2010)

Een studente wordt steeds religieuzer. Ze stopt haar stage in de supermarkt, omdat ze niet aan de kassa varkensvlees of alcohol wil aanraken

Radicalisering
Religie
Probleem

deVerdieping
Trouw Groen! Religie & Filosofie

Nieuws | **Achtergrond** | Opinie | Ontspanning | Service | Webshop

Nederland | Buitenland | Politiek | Economie | Sport | Cultuur | Trouw in de Buurt | Weer | Video

NERDERLAND 8 FEBRUARI 2010 novum

AIVD waarschuwt burgemeesters voor antifascisten

(Novum) - De Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst (AIVD) heeft maandag alle burgemeesters van Nederland in een brief gewaarschuwd voor de werkwijze van de Anti Fascistische Actie (AFA). De AFA wil

LAAT ZIE NIET LOPEN.NL

STOP DE NAZI-MARS

PROTESTEER TEGEN DE NVU DEMONSTRATIE OP 23 MEI IN DEN BOSCH

STOP EXTREMERECHTSE DEMONSTRATIES! STOP RACISME!

De organisatie van een nazistische 'Edda'-mars op zaterdag 23 mei 2010 in Den Bosch wordt door de NVU (Nederlandse Vereniging van Universiteiten) gesteund. De NVU heeft de organisatie van deze demonstratie ondersteund door de afkondiging van een 'Edda'-mars op zaterdag 23 mei 2010 in Den Bosch. De NVU heeft de organisatie van deze demonstratie ondersteund door de afkondiging van een 'Edda'-mars op zaterdag 23 mei 2010 in Den Bosch.

Waarom protesten tegen de nazistische 'Edda'-mars op zaterdag 23 mei 2010 in Den Bosch?

De nazistische 'Edda'-mars op zaterdag 23 mei 2010 in Den Bosch is een racistische en antisemitische demonstratie. De nazistische 'Edda'-mars op zaterdag 23 mei 2010 in Den Bosch is een racistische en antisemitische demonstratie. De nazistische 'Edda'-mars op zaterdag 23 mei 2010 in Den Bosch is een racistische en antisemitische demonstratie.

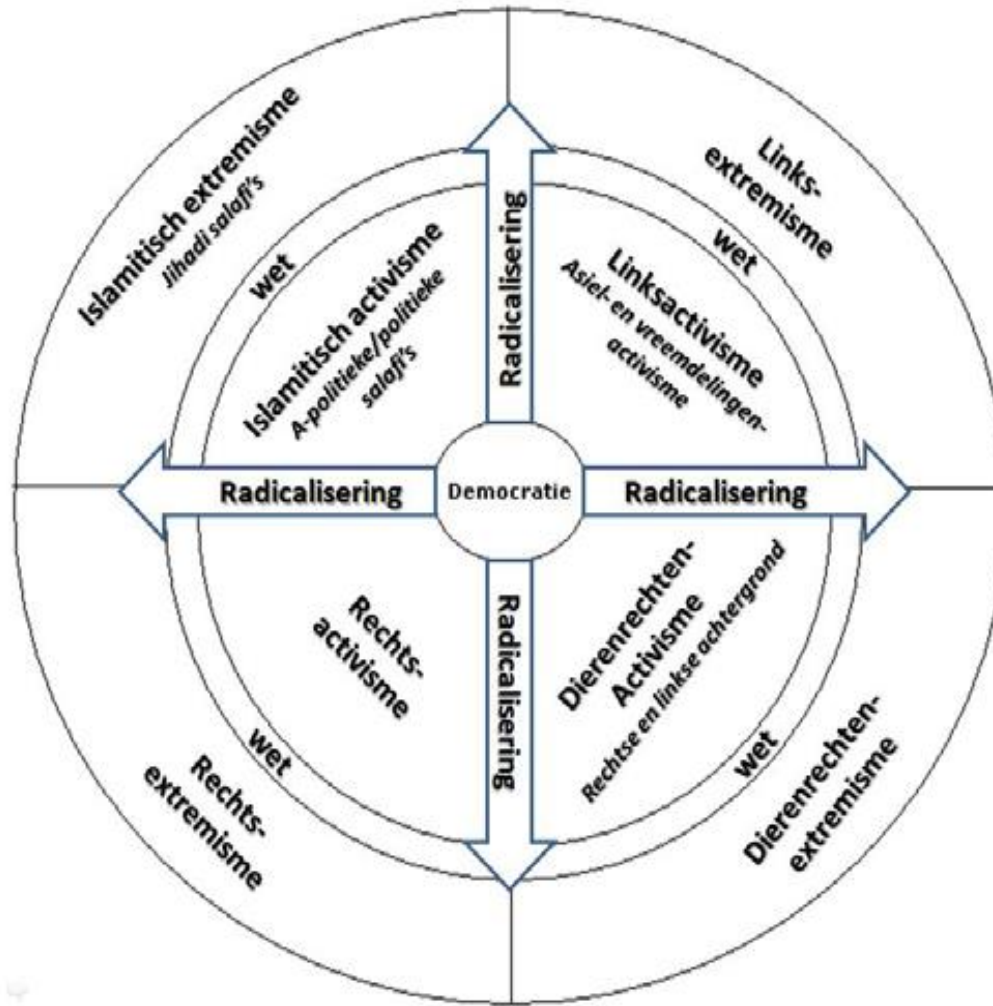
... van de PVV en Trots op

Links-extreem in soorten

- *Anti-fascistisch*
  - Centrale spelers: AFA (Anti-Fascistische Aktie) en KAFKA (Kollektief Antifascistisch en Kapitalistisch Archief)
  - AIVD: “ze gebruiken ondemocratische methoden, zoals (het aanzetten tot) geweld, intimidatie en het verhullen van de eigen identiteit”
  - Tegendemonstraties tegen rechtse demo's om ordeproblemen te veroorzaken en rechtse demonstraties te laten verbieden
- *Asielgerelateerd*
  - Belangrijk: onderscheid met activisme
  - Samenloop campagnes legale en illegale acties.
  - Illegale acties: vernieling, brandstichting, intimidatie
- *Dierenrechten extremisme*
  - Tegen dierproeven, bont en circusdieren
  - Belangrijk onderscheid met activisme (binnen kaders van de wet)
  - Slim, internationale contacten
  - Home harassments (bedreiging in privésfeer), name & shame

Bedankt voor uw
aandacht!

Bij de filmpjes op USB stick

De filmpjes zijn gedownload van internet. Mochten zich problemen voordoen bij het afspelen, dan kan VLC mediaplayer worden geïnstalleerd. Ook dit programma is op de USB Stick te vinden.

20 februari 2012

Eenvandaag 17 november 2011

In oktober 2011 is een groep rechts-extremisten van Ulfhednar opgepakt in Noord-Holland. De mannen werden gearresteerd in een auto en hadden vuurwapens bij zich. Ulfhednar is een nieuwe gedaante van rechtsextremistische Blood and Honour. Het item maakt de link naar dreigend geweld in rechtsextremistische kringen in Noorwegen en België.

BBET, Thomas Bouten

http://www.youtube.com/watch?v=4mmS8_wpo1I

oktober 2011.

Ondergedoken leider van de Belgische tak van Blood and Honour. In België opererend onder de naam Bloed Bodem Eer en Trouw

Maakt hun doel en wereldvisie duidelijk. Heeft het over de Clash of Civilisation.

Noordland jaaroverzicht 2009

<http://www.youtube.com/watch?v=nwEaaZYujBo>

Is de Noordnederlandse tak van Blood and Honour

Is interessant in samenhang met Boutens. De Groningse Blood and Honour (divisie Noordland) maakt onderdeel uit van de internationale beweging, waar BBET ook bijhoort.

Leuke filmpje over broederschap, kameraadschap, bier en barbecue

Interessant voor mensen die zich afvragen wat ze kunnen doen als iemand rechtsradicaal wordt. Het antwoord is is het antwoord op de vraag of mensen redenen kunnen bedenken voor mensen

Trainingvideo ALF Children

Animal Liberation Front

ALF trainingsvideo

Via manipulatieve manier wordt onrecht zo gebracht dat mensen worden verleid actie te ondernemen.

Sharia4Holland deel 1

Verschenen voorjaar 2011

Wilders moet zich tot Islam bekeren want anders moet hij maar vernietigd worden en 'verzameld worden met oa Van Gogh).

Was op YouTube, is verwijderd omdat Wilders er in wordt bedreigd.

Interessant is de volgende reeks vragen (let op: deze na elkaar stellen, omdat de opbouw het beste werkt als hij niet wordt getoond)

- Wat wil deze meneer en zijn kompanen (ophitsen, medestanders zoeken, wellicht een radeloze aanzetten tot een waanzinnige daad?)
- Wie kijkt hiernaar? (niet alle moslims, ook niet alle jonge moslims > boze en kwetsbare moslims)
- Kennen jullie kwetsbare moslimjongeren?

Umma en verantwoordelijkheid

http://www.youtube.com/watch?v=uKeAi3yOFnc&feature=mfu_in_order&list=UL

Opvallend:

- Iemand heeft moeite genomen om dit naar Nederlands te vertalen.
  - zijn methode: wij zijn allemaal een, en we kunnen daarom misstanden niet laten bestaan.
- Verhaal gaat van groepsidentificatie, en onrecht naar de eigen verantwoordelijkheid.

Dit is een relevant filmpje bij de sheet over het onderzoek van Bos, i.o.v. de NCTb, dat Gevoelens van achterstelling mensen gevoelig maken voor radicalisering.

NOSjournaal over salafisten, zomer 2009

In de jaren ervoor werd salafisme bekend met felle antiwesterse uitingen. De AIVD had de vrees dat dit een grote beweging zou worden.

Dit NOS Journaalitem markeert een 'lossere' benadering vanuit de Nederlandse overheid richting de strenge islam in Nederland. Zoals toenmalige BVD in het item aangeeft werd in jaren daarvoor salafisme een groter probleem gezien

NOS journaal over Salafismeonderzoek IMES

Zomer 2010, nav IMES-onderzoek

Persbericht met resultaten in mapje Filmpjes

[hoort bij sheet] Waar het om gaat is dat slechts 8% moslims als streng-orthodox is te beschouwen. Van die 8% is een heel klein aantal jihadi/takfiri (denkt strijd te moeten aangaan met ongelovigen buiten en binnen islamgemeenschap). Ook klein deel zijn de zo nu en dan in de media te vinden politieke salafisten.

Grootste groep van de 8% is streng gelovig.

Being bad, slecht zijn is mooi

http://www.dailymotion.com/video/x8x36o_zeedrift-being-bad-is-beautiful_shortfilms

Is filmpje gemaakt door jongen met samoeraizwaard. Heeft geleerd script te schrijven en camera te bedienen. Mooi inkijkje

Gaat om jongen links op de bank (tv gooier)

Vraag is:

- praatjesmaker? radicaal?
- Meent ie het?

Jongen is vriend van Samir A en heeft geschoten met Uzi van Nouredin el F. Bepaald niet alleen een praatjesmaker. Oprecht boos (probeer zijn teksten maar eens overtuigend uit je mond te laten komen)

Prem op Groenschool (voorjaar 2008)

<http://player.omroep.nl/?afIID=6794733>

Interessant vanwege aantal vragen:

- meent de jongen het of niet?
- Wat vinden jullie van de vader?
- Hoe de vader te helpen?
- Wat zou er in deze casus moeten gebeuren?

In filmpje heel veel symbolen, zoals terug te vinden in de reader bij 14.

Verder discussie over wat school hier wel of niet aan moet doen. Deze school heeft uitwassen in kledij verboden en daarnaast een project gedraaid.

<http://www.gelderlander.nl/voorpagina/nijmegen/5900220/Fraai-eerherstel-vmboGroenschool.ece>

Zie ook knipsel Gelderlander

De moord op Pim Fortuyn

<http://www.youtube.com/watch?v=GNZoC8ryBrA>

In te zetten bij de module over polarisatie en witte woede

Voor het aangekondigde Fitna zijn oa wijkagenten en gemeenten actief op pad gegaan om de netwerken met sleutelpersonen aan te halen

Bij onaangekondigde dood Pim Fortuyn werden we voor eerst geconfronteerd met

Wat nu, als door een schokkende daad, de witte woede de kop opsteekt?

Wat betekent dit voor de eigen beroepspraktijk? Zijn gemeenten, wijkagenten, jongerenwerk, opbouwwerk, onderwijs voorbereid?

Ik heb schijt

Is een ogenschijnlijk gewelddadig filmpje van criminele Moco's

Zijn artiest Appa en zijn vrienden.

Is onderdeel van straatcultuur, en in dit geval mooi voorbeeld cultureel ondernemerschap.

Dit soort beeldcultuur draagt bij aan puberale provocaties én aan polarisatie

Concertgebouw podiumprediker

Verwarde persoon beklimt podium om de Koningin uit te nodigen tot de Islam. De man zit nu al een half jaar opgesloten in een inrichting. Is op zichzelf geen gewelddadige daad, maar je beluistert duidelijk de grieven van de man (hij heeft de Koningin geprobeerd te bereiken maar dat lukt almaar niet) en hij heeft nu voor deze daad gekozen.

In termen van de 'pathway to intended violence' is hier de ultieme daad dus geen 'aanslag', maar je ziet wel waar zijn zorgelijk gedrag toe leidt: een escalatie die niet in zijn belang uitpakt.

**Praktische handreiking voor het
zelf geven van een les, training of workshop
over radicalisering en polarisatie.**

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

Inhoudsopgave

1. Zelf bepalen wat je wilt doen
2. Een typische Nuansa training
3. Overzicht lesmateriaal
4. Suggestie voor lengte en opbouw
5. Uitleg bij de verschillende blokken van de training

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

kant-en-klare lijstjes en definities. Bijkomend effect is dat zichtbaar wordt dat ze inderdaad vanuit hun eigen expertise en ervaringen met het onderwerp aan de slag kunnen. Dit zou ze meer vertrouwen moeten geven in hun eigen mogelijkheden en bijdrage.

Werken met rode en groene stemkaarten

Om interactie uit te lokken, en mensen uit te dagen actief met de lesstof bezig te zijn, werken we veel met korte stellingen of vragen, waarna de deelnemers worden gevraagd een rode of groene stemkaart op te steken. Of allebei als ze niet kunnen kiezen. Als de groep erg groot is kun je ook koppeltjes vragen om een minuut te overleggen welke kaart zij willen opsteken. Dan moeten ze argumenten verzinnen om elkaar te overtuigen. En als ze dat niet lukt, een patstelling, dan heb je meteen een mooie discussie.

Veel werken met cases

We hebben verder goede ervaring met het uitdelen van een casus, dan wel het samen met de groep bespreken van levensecht gebrachte cases die de deelnemers bezig houden.

Kleine groepen

Wij werken het liefste met groepen van tussen de 10 en 15 deelnemers. Dit leidt tot minder 'ruis' en biedt de deelnemers meer gelegenheid voor het onderling gesprek waarin bijvoorbeeld een politieman een onderwijsprofessional kan bevragen.

Veel foto's en filmpjes

Je kunt heel lang over iets praten, maar een kort filmpje vertelt vaak meer. Vandaar dat we op de uitgedeelde USB stick een mooie verzameling filmpjes hebben gezet die je kunt gebruiken. Op de stick staat ook het bestand 'Bij de filmpjes' met korte toelichting en gebruikssuggesties. In de powerpoint zit ook allerlei prikkelend en illustratief beeldmateriaal.

3. Het aangeboden lesmateriaal

Je leest nu de Praktische handreiking. Het train-de-trainermateriaal bestaat verder uit:

Een USB stick met daarop:

- Een lange powerpoint presentatie (alle sheets)
- Een korte powerpoint presentatie (de essentiële onderdelen)
- Een map Filmpjes, met diverse filmpjes
- Een wordbestand 'Bij de filmpjes'
- Een map Casusoefening, met daarin:
  - Een signalenlijst
  - Een invulformulier
  - 5 casusbeschrijven
- Een map Leesvoer, met een aantal documenten, met name over salafisme en het IMES-onderzoek³ daarnaar in opdracht van de Nederlandse overheid.

Daarnaast, of beter bovendien, zijn er de zogeheten Servicedocumenten met daarin de essentiële kennis van Nuansa. Deze tien servicedocumenten zijn in de bijeenkomsten uitgedeeld. Ze zijn te downloaden bij het Nederlands Jeugd Instituut: <http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/32/453.html> Deze documenten zijn eigenlijk 'verplicht leesvoer'. Als je de servicedocumenten tot je hebt genomen, vallen de sheets en teksten op hun plaats.

³ <http://www.nuansa.nl/documentatie/onderzoeken/salafisme-in-nederland>

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

Blauw	Politie
Rood	Jongerenwerk
Groen	Jeugdzorg
Wit	Hulpverlening
Wit huisje	Corporaties (huisje even tekenen)
Zwarte stip	Gemeente

Meestal komen we hiermee uit. En we improviseren voor de beroepsgroepen die we niet hadden voorzien, of wanneer we een andere onderverdeling nuttig achten.

Verder hebben we voor deelnemers deelnemerslijsten, met mailadressen. Voor een training onder collega's hoeft dat niet, maar als er mensen zijn die elkaar nog niet kennen, dan is netwerkvorming een reden om de adressen met elkaar te delen.

Wij leggen op de tafels bij binnenkomst:

- ▲ schrijfpapier en pen
- ▲ en niet de hand out. Deze krijgen ze na afloop. Dit doen we om te voorkomen dat ze, in plaats van op te letten en mee te doen, in de papieren duiken en gaan meelesen. Bovendien is onze strategie voor de dag om mensen zelf met definities, zienswijzen en antwoorden te komen. Daarom willen we dat niet 'weggeven'
- ▲ Rode en groene stemkaarten
- ▲ 3 post it velletjes en een dikke stift
- ▲ een kartonnen naambord waarop ze hun naam op voor- en achterkant mogen zetten.

De titel 'Oog en oor? Ja . . . en ook (vooral?) hand en hart'

Dit is de titel die we meestal gebruiken. Het slaat op onze visie op de aanpak van polarisatie en radicalisering die start met het vroegtijdig signaleren en melden (oog en oor), maar daarnaast en, misschien wel vooral, er iets aan doen, vanuit de eigen professie.

Het 'hart' slaat op onze visie dat de meeste professionals als ze hart hebben voor hun vak en professionaliteit (daarom zijn ze hier!) de beste bijdrage kunnen leveren. Dit geldt zowel voor een goede leraar met hart voor zijn leerlingen als voor een betrokken wijkagent die met de burgers samen een vreedzame wijk wil.

We vragen mensen niet om meer uren te draaien of een grotere case load op zich te nemen. We reiken kennis en praktische handreikingen aan die ze kan helpen om effectiever te zijn binnen hun huidige werk. De bril wordt opgepoetst en het geleerde wordt verbonden met de eigen expertise, zodat men effectiever met (dreigende) polarisatie en radicalisering kan omgaan.

'Doe mee en 'Jullie dag'

Onze insteek is dat de training er zijn voor de deelnemers. Dat maken we duidelijk door aan te geven:

- ▲ dat ze vragen mogen stellen.
- ▲ Aantekeningen maken ('... uit onderzoek blijkt dat het maken van aantekeningen en spiekbrieffjes al helpen om de stof eigen te maken, zelfs als ze daarna worden weggegooid')
- ▲ we het op prijs stellen als ze elkaar bevragen en uitdagen. Informatiedelen en samenwerken zijn essentieel. Deelnemers waarderen de interactie met de andere deelnemers over het algemeen zeer.

5.2 Module Interactieve kennismaking

Doel:	▲ Kennismaken met de deelnemers
-------	---------------------------------

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

Op zoek naar interessante cases

Tijdens de hele dag houden wij met een rode stift met een cirkel of sterretje op opgehangen velletjes bij wat interessante cases zijn die later kunnen worden besproken. Dat kan een persoon zijn die genoemd wordt of bijvoorbeeld een bepaalde situatie.

Wij betrekken dit soort voorbeelden op het moment dat het in de dag relevant is. Voor de hand liggende momenten blijken:

- ▲ Wanneer verschil salafisme en radicalisering wordt toegelicht in het minicollege
- ▲ Wanneer het fasemodel wordt toegelicht. De vraag is dan: waar zou je die door jou genoemde leerling plaatsen in dit schema? En waarom? Mochten ze dat nog niet kunnen aangeven, dan is de vraag wat ze nog moeten weten om de persoon wel te kunnen plaatsen. Meestal is dit een goede aanleiding voor **praten met en niet alleen over**. Want om te weten hoe zeer iemand gelooft in het radicale verhaal, of er alleen provocatie plaatsvindt, moet iemand contact hebben en in een open gesprek hebben achterhaald wat er in de persoon omgaat.

De parkeerflap

Het kan gebeuren dat deelnemers lang en uitvoerig willen spreken over zaken waarin binnen het bestek van de training, met de mensen die aanwezig zijn, niet tot een bevredigende oplossing leiden. Mensen kunnen soms keer op keer terugkomen op wat 'de gemeente' of 'het management' – die er allebei misschien niet zijn – anders zouden moeten doen. Dit kan tijd kosten en ergernis oproepen. Hier komt BEP te hulp. BEP staat voor **B**enoemen, **E**rkennen en **P**arkeren. Deze zaken schrijf je met grote letters op de parkeerflap. De afspraak is dat de trainer, of een of twee van de aanwezigen die daartoe in de positie zijn, deze punten *na de training* op de juiste plek of moment aan de orde stellen.

Lengte van voorstelrondje: 60 – 90 minuten, maar soms plakken we er zonder problemen een half uur aan vast. Als mensen met elkaar in gesprek raken over zaken die wij eigenlijk later hadden voorzien, dan pakken wij de actualiteit en bespreken zaken dan. Dit lijkt heel lang, maar werkt wel.

5.3 Losschudden en opwarmen (interactief werkcollege)

Doel:	Mensen 'in het onderwerp' brengen vanuit hun eigen belevingswereld.
Vorm:	Onderwijsleergesprek
Duur:	Ca 15-30 minuten
Te gebruiken middelen:	Powerpoint, filmpjes en stemkaarten, Servicedocumenten 1, 2, en 3

De eerste reeks dia's is ook zeer goed te gebruiken in een blok over signaleren en bij de groepsoefening. Hij kan ook hier in programma.

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

<p>Professionals kunnen hele goede redenen hebben om zorgelijke informatie over jongeren waar ze mee werken niet met mij (of andere professionals) te delen</p> <p><i>Ja, zeker</i> Nee, zijn er niet <i>Soms wel / soms niet</i></p>	<p>Vaak is er in de groep een heleboel oud zeer, cultuurverschillen, frustratie of geschonden vertrouwen.</p> <p>Wij sturen de discussie er naartoe dat de meeste beroepsgroepen voldoende juridische dekking (conventanten, 'goed behandelaarschap' of de Wet Politiegegevens) hebben om te delen als ze het willen. Probleem lijkt meer bij willen dan kunnen te liggen. En als de gedeelde zorg om een afglijdende jongere centraal wordt gesteld, en niet het klikken over een mogelijke verdachte, dan blijkt het in de praktijk vaak goed te gaan.</p>
<p>In uw zaterdagkrant herkent de schooldirecteur een leerling op een foto van een alternatieve 5 mei viering ('50 jaar bezetting')</p> <p>Hij is verbaasd: op school gaat hij redelijk en veroorzaakt geen problemen.</p> <p>Wat moet de school doen?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Duidelijk maken dat dit strijdig is met schoolnormen 2. Niets 3. Iets anders 	<p>Deze dia kan ook bij moeilijke gesprekken. Wij vertellen dat iedereen in die gemeente die foto in de zaterdagkrant heeft gezien. Op maandagochtend loopt de directeur door gang en verderop komen de jongens.</p> <p>In echt deed de directeur niets omdat hij het belangrijker vond dat de jongens zich op school thuisvoelen en positief aan toekomst werken (ze veroorzaakten geen gedoe op school)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Informatie inwinnen bij jongens, dat gaat minder goed in de gang. 2. Te snel confronteren en afkeuren helpt daar niet bij 3. Informatie inwinnen in team (heb ik iets gemist? Broeit het in de klassen?) 4. Eventueel de ouders consulteren. Is dit hen bekend? Wordt het op prijs gesteld dat de school als mede-opvoeder meedenkt? 5. Daarna pas bedenken of er een probleem is en wie hier wat aan moet doen 6. Checken of andere leerlingen zich bedreigd voelen of wellicht de jongens bedreigd worden.

5.4 Flitscursus Waarom en hoe radicaliseren mensen?

Doel:	Deelnemers radicalisering laten 'snappen' om het te kunnen herkennen of er iets aan te kunnen doen.
Vorm:	Onderwijsleergesprek
Duur:	Ca 30 – 45 minuten
Te gebruiken middelen:	Powerpoint, filmpjes en stemkaarten,

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

<p>Video jaarverslag 2009 Divisie Noordland (Groningen) Bron: YouTube</p>	<p>Is de Noord-Nederlandse tak van Blood and Honour. Groningen, Friesland en Drenthe. Divisie Noordland maakt onderdeel uit van de internationale beweging Blood and Honour (ook wel the Brotherhood of 28), waartoe ook de Belgische paramilitaire BBET hoort. Filmpje, door henzelf op YouTube geplaatst. Gaat over broederschap, actie en maatschappelijke onvrede, kameraadschap, bier en barbecue. Een van de Duitse teksten rept over verzet, ze noemen ons crimineel en nazi-zwijn, ze drijven ons in de hoek maar wij komen eruit.</p> <p>Interessante discussie: is dit nu een aaneenschakeling van padvindende en activisten of meer? Gelet op gedachtegoed, gewelddadig verleden aantal leden en de internationale beweging zeer verderfelijk.</p> <p>Hier is de belangrijkste vraag: welk antwoord of welke oplossing vinden de jongens en meisjes die zich hierbij aansluiten? Zie ook volgende dia</p>
<p>Ik begrijp wel dat sommige jongeren zich aansluiten bij een extremistische groep. Dat is zo 'gek' nog niet.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nee 2. Ja 3. Ik weet niet 	<p>Hier kun je mooi een flap voor ophangen en de antwoorden groot opschrijven. Het mooie is dat de met de deelnemers op te stellen opsomming ook het antwoord is op de vraag 'wat kan ik eraan doen?' Want als je weet wat mensen missen en zoeken, dan kunnen de meeste professionals ook bedenken wat voor interventies kunnen werken. Je kunt "vissen" naar:</p> <p>Erbij horen – je afzetten en provoceren – veiligheid – kick en spanning – kameraadschap & alternatieve familie – uitlaatklep voor onvrede – vehicel voor politieke of religieuze idealen – bier, barbecue en babes – aandacht – zingeving – van zero tot hero – identiteit en eigenwaarde</p>
<p>Trainingvideo ALF Children</p>	<p>Animal Liberation Front ALF trainingsvideo Op gelijke, manupaltieve manier wordt onrecht zo gebracht dat mensen worden verleid actie te ondernemen.</p>
<p>Umma en verantwoordelijkheid</p>	<p>Een in Duitsland geboren Jihadi vanuit een strijdgebied Umma of Oema is de wereldwijde gemeenschap van moslims. Opvallend: - Iemand heeft moeite genomen om dit naar Nederlands te vertalen. - zijn methode: wij zijn allemaal één, er is groot onrecht en we kunnen niet weggijken. Als je niets</p>

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

	<p>fase afglijden en ons ontglippen.</p> <p>En dat leidt tot volgende plaatje. Strijd tegen radicalisering is dus geen strijd van de goede cowboy (witte hoed) en slechte cowboy (zwarte hoed).</p> <p>Er is een heleboel grijs. En dat biedt mogelijkheden.</p>
<p>Radicalisering is het proces, waarbij een persoon of groep in toenemende mate bereid is de consequenties te aanvaarden van de strijd voor een samenleving die niet strookt met onze democratische rechtsorde</p> 	<p>Radicalisering is dus een proces van 0 tot de heftigste doorgeradicaliseerde vorm. Je zou ook alle mensen of alle jongeren op dit continuüm kunnen plaatsen. De groepen worden naar rechts steeds kleiner en de overhangen zijn veel geleidelijker of diffuser dan hier wordt weergegeven.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De overgrote meerderheid is dan weerbaar en loopt geen risico te vallen voor een radicaal verhaal. • De allerkleinste groep (misschien tientallen?) komen jullie niet tegen. Dit zijn de mensen die in staat en bereid zijn geweld te gebruiken. Dit is voer voor specialisten, de AIVD en de politie. • De groep (grijs) die radicaliseert zouden jullie kunnen tegenkomen. Daar valt wel degelijk mee te werken. En dan leert een blik op de flap met redenen om zich aan te sluiten, waar eventueel effectieve interventies zijn te halen. • En voor de meeste professionals is vooral een taak weggelegd om te zorgen dat mensen niet kwetsbaar worden of dat de kwetsbare toch beginnen te radicaliseren.

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

	kennen tussen goed-fout en op andere manieren omgaan met onrecht). Als weerbaarheid een knauw krijgt, zouden mensen ten prooi kunnen vallen. Dit zijn evenzovele plekken voor handelen van professionals en anderen in de omgeving van de betreffende persoon.
--	---

5.5 Signalenlijst en in groepjes oefenen met casus

Doel:	Oefenen in herkennen signalen, bespreking mogelijke bijdragen verschillende partijen en stappen of interventies
Vorm:	Toelichten signalenlijst en in groepjes casus bespreken
Duur:	Ca 45 minuten
Te gebruiken middelen:	Signalenlijst, casusbeschrijving, groeps-vragenformulier

Dit onderdeel wordt altijd zeer gewaardeerd. Dit komt doordat de aanwezigen zelf aan de slag kunnen gaan.

Hoe kan ik het herkennen en duiden?

Service document 4 Herkenning en duiding van radicalisering.

Er is een signalenlijst opgesteld. Die staat op de lijst

	Na het voorgaande snappen mensen wat er omgaat in de hoofden en harten van mensen die radicaliseren.
Signalenlijst 'Wat zie ik' (staat op stick)	Er is een aantal zaken die vaak kunnen opvallen: <ol style="list-style-type: none"> 1. Vervreemding en uitsluiting 2. Devotie en verheerlijking 3. Bedreigingen en vijanden 4. Privaat is publiek: de eigen mening wordt opgedrongen en niet meer betwijfeld 5. Uiterlijk en uitingen (denk ook aan internetsites en -identiteiten) 6. Sterke loyaliteit aan de eigen groep 7. Rechtvaardiging van inzetten van ondemocratische middelen, grote urgentie

Signalenlijst	Wij deelden eerst de signalenlijst ('Wat zie ik?') uit. En lichtten deze kort toe
Casusbeschrijving (zie stick) of filmpje Prem	Hierna deelden we of een rechtsextreme of een

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

Waar het om gaat is dat slechts 8% moslims als streng-orthodox is te beschouwen. Van die 8% is een heel klein aantal jihadi/takfiri (denkt strijd te moeten aangaan met ongelovigen buiten en binnen islamgemeenschap). Ook klein deel zijn de zo nu en dan in de media te vinden politieke salafisten. De grootste groep van de 8% is streng gelovig.

 <p>Trainingen 16-18-12-2011</p>	<p>Islam kent vele gezichten. Wellicht onder aanwezigen of onder de collega's. We kennen het ook van de beelden van 9/11 of de moord op Van Gogh.</p>
<p>Islamitisch fundamentalisme en radicalisering</p> <ul style="list-style-type: none"> • Salafisme <p>Zeer orthodoxe, fundamentalistische stroming binnen de islam.</p> <p><i>Niet politieke salafi's</i> terug naar de bronnen van de islam, zichtbaar in alledaagse scènes, privékeuzes en in persoonlijke contacten. Kan zich manifesteren in fricties in alledaags leven (handen schudden, etc.)</p> <p><i>Politieke salafi's</i> Zoel en publieke debat op, activistisch, in media en eisen plaats op in de maatschappij: de boze advocaat, mediaoptredens, manifestaties, preken in de moskee, contacten gemeenten – moskee</p> <p><i>Jihadi-salafisme en takfiri's</i> geweld geoorloofd tegen vijanden, vijanden van de islam, het velen en anders-gelovigen, komen op voor zuivere islam, verkettering, sharia staat, blik op islamitische landen</p> <p>Salafisme en Nederland: een overzicht en oorsprong (M.E.E. 2010)</p> <p>Trainingen 16-18-12-2011</p>	
<p>Een studente wordt steeds religieuzer. Ze stopt haar stage in de supermarkt, omdat ze niet aan de kassa varkensvlees of alcohol wil aanraken</p> <p>Radicalisering Religie Probleem</p> <p>Trainingen 16-18-12-2011</p>	

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

<p>AIVD november 2010: Afkalvend front, blijvend beladen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Extreem rechts = tegen grenzen wet aan <ul style="list-style-type: none"> • Streven binnen grenzen van de wet een bepaald idee of doel na • Bijvoorbeeld Voorpost • Onderdeels ongeorganiseerd, zoals Loodsdalers • Tegen Islamisering • Willen rechtsorde niet omverwerpen, maar zorgt wel voor polarisatie in wijken en scholen • Rechts extremisme = tegen democratische rechtsorde <ul style="list-style-type: none"> • Gevoel haat zaaien, illegale acties en nastreven autoritair regime • NSA/ANS en RFP zijn nationale socialisten • Blood & Honour en Combat 18 zijn White Power en in muzikscene • N.J.H streeft naar blank Nederland 	<p>Lees voor deze sheet 'Afkalvend front, blijvend beladen' (2009) met duidelijke teksten over stromingen en ontwikkelingen.</p> <p>Tevens zijn er interessante filmpjes te vertonen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prem • Jaarverslag Divisie Noordland • Interview Boutens • Eenvandaag over Ulf Hednar
<ul style="list-style-type: none"> • Gerelateerde jongerenproblematiek <ul style="list-style-type: none"> - extreem-rechtse sympathieën - problemen op vlak van openbare orde en overlast • Geen terrorismedreiging, wel zorgelijke spanningen <ul style="list-style-type: none"> - Kleine groep (300 mensen) interessant voor AIVD - Grote groep interessant voor school, buurtagent, jongerenwerker, etc. 	

5.6.3 Linksradicalisering

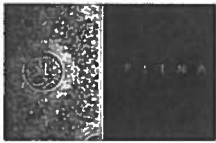
 <p>The image shows a screenshot of the Dutch newspaper 'Trouw'. The main headline reads 'AIVD waarschuwt burgemeesters voor antifascisten' (AIVD warns mayors about antifascists). Below it, a sub-headline says 'Olivarius: De Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst (AIVD) heeft maandag alle burgemeesters van Nederland in een brief gewaarschuwd voor de vertolping van de Anti-Fascistische Actie (AFA). De AFA wil...'. To the right of the article is a poster with the text 'STOP DE NAZI-MARS' and 'PROTESTEER TEGEN DE TROUW OP 11 JULI IN DE VRIJHEID'.</p>	<p>Extreemrechts is veel maatschappelijk verzet tegen; dit heeft alles te maken met een gevoeligheid in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog. Extreem links kan nog wel eens op stille sympathie rekenen, maar als de strijdmiddelen antidemocratisch zijn, strijdig met de Grondwet, dan is dat net zo verwerpelijk.</p> <p>Het zijn allemaal maatschappelijk zeer breed gedragen doelen (dierenwelzijn, medemenselijkheid voor uitgeprocedeerde vluchtelingen, milieu etc), maar de strijdwijzen van linksextremisten zijn ronduit verwerpelijk en crimineel.</p>
--	---

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

<p>Wat is polarisatie?</p> <p>Polarisatie is de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die kan resulteren in spanningen tussen deze groepen en toename van de segregatie (langs etnische en religieuze lijnen).</p> <p>23 <small>trajecten Po-Plan 2012</small></p>	<p>Dit is de officiële definitie uit de beleidsstukken. In de praktijk, in het land schaarst men er soms ook andere tweedelingen onder, bijvoorbeeld tussen jeugd en ouderen.</p>
<p>Stadia van polarisatie:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Langs elkaar heen leven 2. Incidenten, ruzie 3. Vaak incidenten, dader kan volgende dag slachtoffer zijn <p>24 <small>trajecten Po-Plan 2012</small></p>	<p>Polarisatie lijkt soms uit de lucht te vallen maar meestal zijn er eerder fasen te onderkennen. En het is raadzaam om de eigen school, wijk of stad eens met een groepje mensen in te schatten op de drie stadia.</p>
<p>Polarisatie: het recept</p> <p>Onderzoek van Verwey Jonker Instituut in de Diamantbuurt naar ingrediënten polarisatie.</p> <p>Met name</p> <ul style="list-style-type: none"> • ondervonden criminaliteit en overlast van herkenbare groepen • Het idee dat de overheid niet helpt • Op smaak gebracht met media-aandacht <p>25 <small>trajecten Po-Plan 2012</small></p>	<p>Onderzoek door Verwey Jonker laat de ingrediënten voor een explosief heksenbrouwsel zien. Mensen die polarisatie vrezen of willen keren, zien hier de drie elementen waar dan op kan worden ingezet.</p>

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

Vorm:	Korte toelichting aan de hand van powerpoint, daarna kort filmpje en dan gesprek
Duur:	Ca 15 - 30 minuten
Te gebruiken middelen:	Powerpoint en filmpje over dood van Fortuyn.

<p>De lessen van Fitna</p> <p>Wat ging goed in de voorbereiding op Fitna en daarna?</p> 	<p>Breng de groep terug naar de dagen van Fitna. De les was daar dat het investeren in de netwerken heeft gewerkt bij deze aangekondigde potentieel onrust veroorzakende gebeurtenis. Gevraagd kan worden of dit in hun context ook is gebeurd. Of het nog spannend is geweest.</p>
<p>Filmpje Fortuyn</p>	<p>Het kan ook onaangekondigd plaatsvinden. Zoals bij Fortuyn. Start filmpje. Wij stoppen het meestal bij de beelden van de arrestaties in onrustig Den Haag. We vragen soms of zij toen iets hebben meegekregen over oplopende spanningen.</p>
<p>Wij onderbreken deze tv-uitzending</p>	<p>Maar stel je voor. "Het is nu <tijd benoemen, op de minuut precies>" En de TV- en radiouitzendingen worden onderbroken.</p> <p>Er is iets vreselijks gebeurd.</p>

Zelf een training of workshop geven over radicalisering en polarisatie.

<p>Niet één aanpak, niet één doel</p> <p>Soms 'moet je handelen: grenzen stellen, anderen beschermen</p> <p>Meestal niet direct 'handelen'</p> <p>Niet één standaardreactie. Wat wil je bereiken?</p> <p>Contact maken</p> <ul style="list-style-type: none"> Luisteren en belangstelling tonen (=vertrouwen) (Laat daarbij OMA thuis!) Bevorder zelfreflectie en kritisch denken Bied andere info <p>Praat MET (en niet alleen over) en kijk daarna samen met anderen of er een probleem is en wat voor probleem.</p> <p>Batrek anderen: collega's, deskundigen, ouders</p>	<p>Wel hebben we een aantal elementen die vaak waardevol of nuttig bleken te zijn.</p> <p>De OMA op de sheet staat voor de eigen Overtuigingen, Meningingen en Aannames die een eerste contact en informatieverwerving kunnen verkleuren.</p> <p>Een belangrijk advies is om alles stapje voor stapje te doen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. wat is er aan de hand? 2. Is er een probleem? 3. Moet er worden gehandeld? 4. Door wie? Moet ik iets doen?
	<p>Als er interessante gevallen naar voren wordt gebracht leidt dit meestal tot betrokken deelnemers en interessante, praktische nieuwe invalshoeken. Zeker in gemengde groepen, waarbij mensen elkaar nog niet zo goed kennen.</p>

Casus Abdel

Abdel zit in de bovenbouw. Hij komt goed mee op school. Voor de taalvakken moet hij wat harder werken dan anderen, maar met de bètavakken heeft hij geen moeite. Hij heeft een clubje jongens om zich heen waar hij mee optrekt op school. Het is een cultureel gemengde groep jongens, die soms wat luidruchtig, maar verder prettig aanwezig is op school. Ze houden wel van een geintje en hangen meestal wat op een muurtje om de meisjes om zich heen te bekijken. Abdel is niet de gangmaker van de groep, maar hoort er wel echt bij. Tijdens discussies in de klas is hij niet op zijn mondje gevallen; hij doet betrokken mee en kan wat eigenwijs uit de hoek komen. Hij is vaak erg overtuigd van zijn eigen gelijk.

Abdel heeft twee oudere zussen en een jongere broer, het gezin is praktiserend islamitisch. Abdel gaat regelmatig naar de moskee. Daarnaast voetbalt hij in zijn vrije tijd en heeft hij een groepje vrienden waar hij mee optrekt.

Op school krijgen de leerlingen de opdracht zelf een 'maatschappelijke stage' te zoeken. Net als de andere leerlingen gaat Abdel hier direct mee aan de slag. Het zit hem echter tegen, het lukt niet en soms krijgt hij afwijzingen om onduidelijke redenen.

In gesprek met de mentor moppert Abdel hierover, hij snapt het niet en het frustrleert hem. Als het na een paar weken nog niet is gelukt, valt hij uit tegen de mentor. Hij weet waarom het niet lukt; iemand in de moskee had hem hier al voor gewaarschuwd... ze moeten hem niet omdat hij moslim is! Waarom zou het hem anders niet lukken? Hij doet het toch goed op school?!

De mentor vindt het moeilijk om hierop te reageren en zegt dat het allemaal wel meevalt. Zij zal hem wel helpen bij een stage.

In de weken erna wordt Abdel steeds stiller, hij is minder betrokken en mist een paar lessen. Hij wil niet meer met zijn mentor over de stage praten. De mentor vraagt aan Ismael, een jongen uit het clubje, hoe het met Abdel gaat. Deze vertelt dat er in de moskee een nieuwe man is aangesloten die veel verhalen over Tsjetsjenië vertelt. Veel jongens vinden hem erg interessant. Elke dag voert hij in de moskee lange, intensieve gesprekken met ze over het geloof, het westen en de verantwoordelijkheid van eenieder om zich in te zetten in de strijd. Abdel gaat hier steeds vaker naar toe. Ismael vindt hem veel te serieus worden.

In de maanden erna merken de mentor en andere docenten dat Abdel zich steeds verder terugtrekt. In de pauzes gaat hij naar de bieb, surfen en lezen op internet. Docenten die een goede band met hem hadden, voelen een 'niet pluis-gevoel' en maken zich zorgen. Ze bespreken dit met de mentor. Zij probeert met hem te praten, maar hij laat weinig los.

Op een middag treft de schoolbibliothecaresse hem terwijl hij op de schoolcomputer Youtube-filmpjes kijkt over de jihadstrijders in Tsjetsjenië, Somalië en Afghanistan. Er komt zelfs een onthoofdingsfilmpje voorbij.

Hij reageert verontwaardigd als de bibliothecaresse de computer boos uitzet, hem wegstuurt en zegt dat ze dit gaat rapporteren. Abdel vraagt waarom hij niet naar deze filmpjes mag kijken en zegt dat hij toch niemand kwaad doet. En hij vraagt waarom de ene strijder beter is dan de andere? Zijn die Amerikanen de goede? En de onschuldige burgerslachtoffers en dode kinderen dan? De vrouwen die worden verkracht door Amerikaanse soldaten? Abdel loopt boos naar buiten.

De afdelingsleider neemt contact op met de ouders van Abdel. Zijn vader vertelt dat Abdel thuis de confrontatie aangaat met zijn vader en broers en vindt dat zij ook hun verantwoordelijkheid moeten nemen. De ouders zijn blij met het contact met de school, want ze raken het contact met Abdel kwijt.

Casus Donovan

Donovan zit in de bovenbouw . Donovan is vorig jaar blijven zitten en het gaat nog steeds niet echt lekker op school, hij spijbelt veel en is vaak ziek. Het is nog de vraag of het niveau toch net wat te hoog gegrepen is of dat zijn gedrag maakt dat hij het niet haalt. Moeder maakt zich hier zorgen om en heeft regelmatig contact met de mentor. De mentor heeft meerdere gesprekken met Donovan gevoerd en houdt hem wat extra in de gaten. Donovan heeft met name bij twee docenten problemen; hij wordt bij hen regelmatig de les uit gestuurd.

De mentor kent het gezin goed, hij heeft eerder de oudere zus van Donovan in de klas gehad. Het gezin bestaat uit moeder, stiefvader, zus, Donovan en nog een halfbroertje. Donovans vader verliet het huis na veel ruzies en problemen. Donovan was toen net 12 jaar. Hij heeft zijn vader sindsdien niet meer gezien en hij hoeft hem ook niet meer te zien! Donovan is dol op zijn halfbroertje. Met zijn zus kan hij aardig opschieten, maar zij is al het huis uit en ze hebben niet heel veel contact. Vlak nadat zijn vader vertrokken is, kreeg moeder een nieuwe vriend. Donovan en zijn stiefvader hebben vanaf het begin een klik en de relatie is nog steeds goed.

Het gezin woont in een multiculturele buurt. Donovan vindt dit niks; hij heeft een hekel aan buitenlanders. Thuis heeft eigenlijk iedereen dat, met name de vriend van zijn moeder laat dit regelmatig horen. Ook als Donovan problemen op school heeft, vinden moeder en vriend vaak dat het aan anderen, de buitenlanders, ligt en niet aan Donovan. Ze snappen het wel als hij bij een knokpartijtje betrokken raakt.

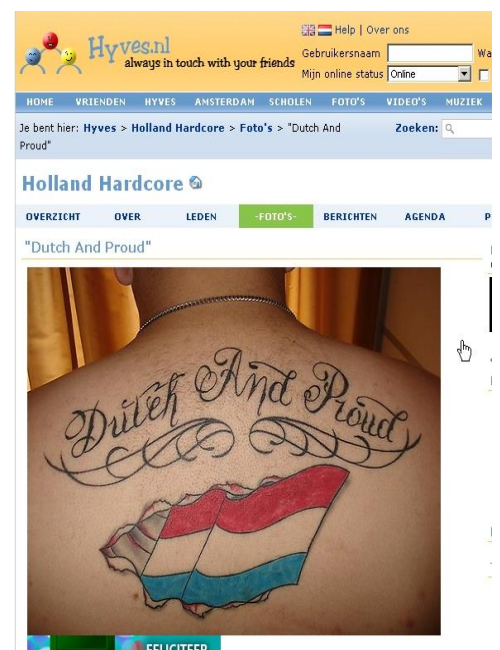
Donovan heeft op school weinig vrienden, buiten school hangt hij veel rond met een groepje jongens. Hij blout problematisch veel. Af en toe gaat Donovan ook naar het buurthuis om daar vrienden te 'vinden'. Donovan mist een beetje de aansluiting met leeftijdsgenoten.

Donovan heeft sinds kort zijn hoofd kaalgeschoren en een tatoeage op zijn rug gezet met de tekst: 'Dutch and Proud'. Vol trots heeft hij de foto op 'Holland Hardcore' gezet en dit laten zien tijdens een van de lessen.

De mentor maakt zich zorgen en vraagt een bespreking aan met het mentorenteam. Wat is er met Donovan aan de hand? is Donovan aan het radicaliseren? En wat kan de school doen?

in de buurt is vaak 'gedoe' met buitenlandse jongens. Er zijn regelmatig vechtpartijen tussen groepen jongeren en Donovan is er bijna altijd bij. Een paar maanden terug is een Hindoestaanse buurman 'weggetreiterd' uit de buurt. Iedereen in de buurt weet hoe het zit, maar de politie heeft nog geen aanwijzing voor verdachten.

In de schoolbibliotheek heeft Donovan een internetverbod gekregen omdat hij op 'Holland Hardcore' en de site van het 'Stormfront' berichten had geschreven over wat er allemaal mis is met Nederland. Nu gaat hij naar het buurthuis om daar internet te gebruiken. Via de site ontmoet hij anderen die er net zo over denken als hij. Donovan wordt door zijn internetvrienden uitgenodigd voor een avondje in de kroeg met 'kameraden'. Hij vertelt

hierover aan zijn klasgenoten, want hij vindt het stoer. Hij neemt stickers mee naar school voor een 'demonstratie tegen pedofilie' en andere demonstraties. Om zijn daden kracht bij te zetten, draagt hij tegenwoordig ook een bomberjack.

Het valt de mentor op dat Donovan op school steeds meer de aandacht naar zich toetrekt. Waar hij vroeger er wat bij hing, doet hij nu regelmatig racistische uitspraken die leiden tot ruzies en vechtpartijen. Als hij hierop wordt aangesproken, blijft hij overtuigd van zijn gelijk. 'Die buitenlanders' verzieken ons land.

Tijdens gesprekken met moeder en haar vriend over dit gedrag op school vertellen zij dat ze zich zorgen maken. Donovan is steeds vaker weg van huis. Vroeger hing hij dan in de buurt, dat vonden ze prima, maar nu gaat hij met de trein op pad om mensen die zij niet kennen te ontmoeten. Ook kwam hij laatst thuis met een boksbeugel en een tatoeage. Hij vertelde hun dat hij er nu 'echt bij hoort'. Die kinderen op school zijn niet meer zo belangrijk, hij zal met zijn kameraden echt dingen gaan veranderen in Nederland.

Casus 1: Asad

Asad is 19 jaar. Hij is op zesjarige leeftijd met zijn moeder en oudere broer gevlucht uit Somalië. Sindsdien wonen ze in Haarlem. Door zijn taalachterstand moest hij een groep lager instromen in het basisonderwijs. Deze achterstand is hem altijd blijven achtervolgen gedurende zijn schooltijd. Bovendien hadden ze het thuis financieel erg moeilijk omdat zijn moeder niet kon werken daar ze jaren heeft moeten wachten op het verkrijgen van een vluchtelingenstatus. Asad heeft dan ook geen vertrouwen in de Nederlandse overheid. Hij voelt zich een tweederangsburger. Hij is in het eerste jaar van de middelbare school gestopt omdat hij werd opgepakt door de politie. Door agressieve gedragingen en opeenstapelende overtredingen, waaronder een uit de hand gelopen vechtpartij, heeft hij twee jaar in een JJI gezeten. Hij is hier naar eigen zeggen tot inkeer gekomen en heeft zich verder verdiept in de islam. Nu hij sinds enkele maanden weer thuis is, zit hij constant op internet en leest veel over de islam, op zoek naar antwoorden over zijn interpretatie van de islam.

Casus 2: Donovan

Donovan woont in Zwanenburg. Hij is 16 en zit op het VMBO. Donovans ouders zijn gescheiden. Op school gaat hij niet lekker. Hij spijsbelt veel en is vaak ziek. Het is de vraag of het niveau te hoog is of dat zijn gedrag maakt dat hij het niet haalt.

Thuis, op de bank met moeder en nieuwe vriend, heeft men het niet op buitenlanders en al helemaal niet op moslims. Niet dat ze er in het dorp waar ze wonen. Donovan krijgt bij het stappen een keer klappen van een groep buitenlanders. Het is niet duidelijk wie er begonnen was.

Recent begint Donovan zich te oriënteren op geschiedenis en meer precies de tweede wereldoorlog. Hij draagt sinds kort een bomberjack en kistjes. Op Internet en in de klas geeft hij aan dat Nederland bedreigd wordt en dat we ons moeten verzetten. Aan een jongerenwerker vertelt hij dat hij met een paar jongens uit Haarlem naar een demonstratie in Duitsland is geweest. Op zijn kamer hangt hij een vlag met hakenkruis en andere nazi spulletjes. Zijn ouders vinden dit te ver gaan, maar Donovan zet door. Nog sterker, hij vind dat zijn ouders lafaards zijn die hun land verkwanzelen. Een paar keer heeft Donovan, na zo'n knallende ruzie, een sporttas gevuld en is bij vrienden gaan logeren. Om het contact niet te verliezen, staan zijn ouders hem toe dat deze spullen alleen op zijn kamer zijn toegestaan. Maar de ouders geven aan die rotzooi eigenlijk niet in huis te willen hebben.

Casus 1: Ahmed

Ahmed is in 1986 geboren in Utrecht, Zijn ouders zijn zes jaar voor zijn geboorte van Marokko naar Nederland geëmigreerd. Zijn vader en moeder zijn beiden praktiserend moslim. Ahmed zijn twee broertjes bidden alleen tijdens het vrijdagmiddag gebed in de moskee. Ahmed kan goed leren, op zijn 18^e haalde hij zijn VWO diploma. Ondanks zijn goede cijfers voelde hij zich nooit echt prettig bij zijn docenten en medeleerlingen. Hij voelde zich vaak onbegrepen, een buitenstaander en soms ook ongemakkelijk. Ahmed heeft vervolgens twee jaar pedagogische wetenschappen aan de VU gestudeerd. Hij is echter sinds een paar maanden gestopt. Inmiddels werkt hij 'tijdelijk' als taxichauffeur en leeft hij een teruggetrokken bestaan. Hij is gestopt met voetbal, bezoekt vaak de moskee, heeft een baard laten groeien en heeft het contact verbroken met mensen die volgens hem de islam niet begrijpen. Hij begint nu ook te twijfelen aan de geleerdheid en het gezag van de plaatselijk imam.

Casus 2: Asad

Asad is 19 jaar. Hij is op zesjarige leeftijd met zijn moeder en oudere broer gevlucht uit Somalië. Sindsdien wonen ze in Rotterdam. Door zijn taalachterstand moest hij een groep lager instromen in het basisonderwijs. Deze achterstand is hem altijd blijven achtervolgen gedurende zijn schooltijd. Bovendien hadden ze het thuis financieel erg moeilijk omdat zijn moeder niet kon werken daar ze jaren heeft moeten wachten op het verkrijgen van een vluchtelingenstatus. Asad heeft dan ook geen vertrouwen in de Nederlandse overheid. Hij voelt zich een tweederangsburger. Hij is in het eerste jaar van de middelbare school gestopt omdat hij werd opgepakt door de politie. Door agressieve gedragingen en opeenstapelende overtredingen, waaronder een uit de hand gelopen vechtpartij, heeft hij twee jaar in een JJI gezeten. Hij is hier naar eigen zeggen tot inkeer gekomen en heeft zich verder verdiept in de islam. Nu hij sinds enkele maanden weer thuis is, zit hij constant op internet en leest veel over de islam, op zoek naar antwoorden over zijn interpretatie van de islam.

Casus 1: Ahmed

Ahmed is in 1986 geboren in Utrecht, Zijn ouders zijn zes jaar voor zijn geboorte van Marokko naar Nederland geëmigreerd. Zijn vader en moeder zijn beiden praktiserend moslim. Ahmed zijn twee broertjes bidden alleen tijdens het vrijdagmiddag gebed in de moskee. Ahmed kan goed leren, op zijn 18^e haalde hij zijn VWO diploma. Ondanks zijn goede cijfers voelde hij zich nooit echt prettig bij zijn docenten en medeleerlingen. Hij voelde zich vaak onbegrepen, een buitenstaander en soms ook ongemakkelijk. Ahmed heeft vervolgens twee jaar pedagogische wetenschappen aan de VU gestudeerd. Hij is echter sinds een paar maanden gestopt. Inmiddels werkt hij 'tijdelijk' als taxichauffeur en leeft hij een teruggetrokken bestaan. Hij is gestopt met voetbal, bezoekt vaak de moskee, heeft een baard laten groeien en heeft het contact verbroken met mensen die volgens hem de islam niet begrijpen. Hij begint nu ook te twijfelen aan de geleerdheid en het gezag van de plaatselijk imam.

Casus 2: Donovan

Donovan woont in Schaijk, vlakbij Oss. Hij is 16 en zit op het VMBO. Donovans ouders zijn gescheiden. Op school gaat hij niet lekker. Hij spijsbelt veel en is vaak ziek. Het is de vraag of het niveau te hoog is of dat zijn gedrag maakt dat hij het niet haalt.

Thuis, op de bank met moeder en nieuwe vriend, heeft men het niet op buitenlanders en al helemaal niet op moslims. Niet dat ze er in het dorp waar ze wonen. Donovan krijgt bij het stappen een keer klappen van een groep buitenlanders. Het is niet duidelijk wie er begonnen was.

Recent begint Donovan zich te oriënteren op geschiedenis en meer precies de tweede wereldoorlog. Hij draagt sinds kort een bomberjack en kistjes. Op Internet en in de klas geeft hij aan dat Nederland bedreigd wordt en dat we ons moeten verzetten. Aan een jongerenwerker vertelt hij dat hij met een paar jongens uit Oss naar een demonstratie in Duitsland is geweest. Op zijn kamer hangt hij een vlag met hakenkruis en andere nazi spulletjes. Zijn ouders vinden dit te ver gaan, maar Donovan zet door. Nog sterker, hij vind dat zijn ouders lafaards zijn die hun land verkwanselen. Een paar keer heeft Donovan, na zo'n knallende ruzie, een sporttas gevuld en is bij vrienden gaan logeren. Om het contact niet te verliezen, staan zijn ouders hem toe dat deze spullen alleen op zijn kamer zijn toegestaan. Maar de ouders geven aan die rotzooi eigenlijk niet in huis te willen hebben.

Casus 1: Ahmed

Ahmed is in 1986 geboren in Utrecht, Zijn ouders zijn zes jaar voor zijn geboorte van Marokko naar Nederland geëmigreerd. Zijn vader en moeder zijn beiden praktiserend moslim. Ahmed zijn twee broertjes bidden alleen tijdens het vrijdagmiddag gebed in de moskee. Ahmed kan goed leren, op zijn 18^e haalde hij zijn VWO diploma. Ondanks zijn goede cijfers voelde hij zich nooit echt prettig bij zijn docenten en medeleerlingen. Hij voelde zich vaak onbegrepen, een buitenstaander en soms ook ongemakkelijk. Ahmed heeft vervolgens twee jaar pedagogische wetenschappen aan de VU gestudeerd. Hij is echter sinds een paar maanden gestopt. Inmiddels werkt hij 'tijdelijk' als taxichauffeur en leeft hij een teruggetrokken bestaan. Hij is gestopt met voetbal, bezoekt vaak de moskee, heeft een baard laten groeien en heeft het contact verbroken met mensen die volgens hem de islam niet begrijpen. Hij begint nu ook te twijfelen aan de geleerdheid en het gezag van de plaatselijk imam.

Casus 2: Saskia

Saskia is geboren in 1995 en zit in het examenjaar op een VMBO-tl school in Apeldoorn. Ze woont samen met haar moeder en broertje, met haar vader heeft ze sporadisch contact. Haar moeder is ruim een jaar geleden gescheiden van haar tweede echtgenoot. De scheiding, maar vooral de jaren voorafgaande aan de scheiding is een moeilijke periode voor Saskia geweest. Binnen het samengestelde gezin kreeg Saskia weinig aandacht. Ondanks dat ze na de brugklas HAVO advies kreeg koos Saskia voor het VMBO. Op het VMBO kan ze erg makkelijk meekomen, ze mist op school geregeld uitdaging in haar ideeën en idealen. Saskia werd op haar 12^e vegetariër maar vindt recentelijk dat dit niet langer genoeg is. Wanneer ze op school rond 5 mei de opdracht krijgt een opstel te schrijven over de mensenrechten te schrijven schrijft Saskia een betoog over het universeel invoeren van de rechten van dieren. Naar aanleiding van haar opstel organiseert de docent maatschappijleer een gastles van de actiegroep 'Wakker Dier' die heel expliciet afstand neemt van illegale en extremistische acties. Tijdens de gastles is Saskia fel omdat ze vindt dat de acties van 'Wakker dier' niets hebben veranderd. Ze vertelt enthousiast over een bijeenkomst van het Animal Liberation Front, waar ze samen met een leider van de scouting heen is geweest 'zij doen tenminste echt iets concreets door het bevrijden van dieren'

Samenvatting

Dit onderzoek bestaat uit drie delen. *Deel I* is gebaseerd op intensief veldwerk verricht in en rondom de Assoennah moskee in Den Haag, de El Fourkaan moskee in Eindhoven, de organisatie Alfeth in Roermond en op enkele andere locaties in Nederland. Het veldwerk heeft plaatsgevonden in de periode van december 2007 tot en met september 2008. Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden is in dit deel gekozen voor antropologische methoden zoals participerende observaties, diepte-interviews en informele gesprekken. Bij het gebruik van deze methoden is de onderzoekster ‘ondergedompeld’ geweest in het veld en dat maakt het mogelijk om verschijnselen, gebeurtenissen en informanten van ‘binnenuit’ te begrijpen en te beschrijven.

De netwerkanalyse (*deel II*) heeft als doel inzicht te geven in de wijze waarop het salafisme in Nederland op formeel bestuurlijk niveau is georganiseerd en hoe dit zich verhoudt tot andere islamitische organisaties. *Deel III* is een surveyonderzoek waarmee de grootte van de groep moslims met salafistische attitudestructuren en de relatie met radicalisering en politieke integratie, worden onderzocht. De steekproef voor de survey is getrokken door het Centraal Bureau voor de Statistiek uit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Het onderzoek naar de aanhang van de orthodoxe islam richt zich op Turkse, Marokkaanse en overige niet-westerse allochtone inwoners van Nederland van 15 jaar en ouder die zichzelf als moslim zien. Hierbij staan met name Turkse en Marokkaanse Nederlanders centraal. De verzameling van de data is via face to face enquêtes uitgevoerd (n=800) en de respons bedroeg 36 procent.

Conclusies

Omdat het onderzoek zeer rijk is aan informatie, gaat het te ver om alle onderzoeksvragen te behandelen in deze conclusies. Paragraaf 1 t/m 5 zijn gebaseerd op de uitkomsten van deel I van het onderzoek (m.u.v. het onderdeel formele relaties op pagina 2). Paragraaf 6 is gebaseerd op deel III terwijl in paragraaf 7 de resultaten in gezamenlijkheid worden beschouwd.

1. Salafisme in Nederland, organisaties en predikers

De algemene basis van het salafisme is het streven naar een moreel sociaal herstel op basis van een terugkeer naar de religieuze bronnen de Koran en de Sunna. Salafi's proberen zo strikt mogelijk naar het voorbeeld van de salaf, de profeet Mohammed, de Koran en de Sunna te leven, waarbij ze de religieuze bronnen letterlijk lezen.

Organisaties

De onderzoekers onderscheiden drie stromingen in het salafisme: de apolitieke of puriteinse salafi's (1), de politieke salafi's (2) en de jihadi's (3). De politieke salafi's zijn het meest prominent aanwezig in Nederland terwijl apolitieke en jihadistische salafi's zich minder openbaar profileren. De drie stromingen zijn in de praktijk niet altijd duidelijk van elkaar te onderscheiden.

Salafistische organisaties werken samen en zijn vaak alleen op formele basis van elkaar gescheiden. Wat betreft de formele relaties tussen salafistische organisaties is er sprake van pogingen om tot landelijke samenwerking te komen.

Er kan op dit moment (nog) niet gesproken worden van één formeel salafistisch netwerk in Nederland, maar deze pogingen kunnen uiteindelijk wel slagen, zeker als men bedenkt dat er op informeel niveau wel sprake is van veel samenwerking.

Salafistische organisaties hebben een sterke missiedrang, de da'wa staat centraal in hun enorme bedrijvigheid. Vooral politieke salafi's stellen de da'wa centraal in hun maatschappelijk en religieus activisme. Ze proberen door hun gevarieerde aanbod van

activiteiten moslims van verschillende etnische groepen in te wijden in het salafistische gedachtegoed. Lezingen, lessen, conferenties, cursussen, naschoolse opvang en huiswerkbegeleiding worden in het kader van de geloofsleer uitgedragen. Apolitieke salafi's stellen zich meer op de achtergrond op en hebben andere ideeën over hoe de da'wa vormgegeven moet worden. De da'wa dient ten eerste om zoveel mogelijk mensen te bekeren tot de islam. Daarnaast wil men een positiever beeld van de islam in de maatschappij creëren en tenslotte sterkt de da'wa hen in hun eigen gelijk en proberen ze hiermee hun positie te versterken. Salafistische organisaties voorzien in de behoefte van een groep moslims, met name moslimjongeren die hongerig zijn naar bronnen van (Nederlandstalige) islamitische kennis en ze spelen een overheersende rol in het aanbod van islamitische kennis in Nederland. Ze profileren zich als de informatieverstrekkers van de gepercipieerde 'zuivere' islam. Salafi's leggen een claim op hun interpretatie van de islam en sluiten andere interpretaties uit. Jongeren zijn in vergelijking met 'traditionelere' moskeeën oververtegenwoordigd, ook in de besturen. De organisaties zijn niet etnisch georiënteerd (zoals veel niet-salafistische islamitische organisaties).

Formele relaties (o.b.v. deel II Netwerkanalyse)

Uit de *netwerkanalyse* blijkt dat salafistische verenigingen en stichtingen op bestuurdersniveau geïsoleerd zijn ten opzichte van de overige islamitische organisaties. Het aantal van elf dubbelfuncties van salafistische organisaties met andere islamitische organisaties is gezien het totale aantal (meer dan 1200 islamitische organisaties) zeer beperkt te noemen. Dit is een *belangrijke conclusie*: de salafistische bestuurlijke elite is volgens de onderzoekers een geïsoleerde elite die vanuit hun functie geen bijdrage levert aan de politieke integratie van de leden van hun organisaties. Er kan hier sprake zijn van welbegrepen eigenbelang. Naarmate het contact met de buitenwereld minder is, zal de greep van de leiding op haar leden groter zijn en is het moeilijker de organisatie te verlaten.

Als wordt gefocussed op de organisaties waarmee wel formele verbanden zijn gevonden, dan valt het aantal islamitische scholen op. Dertien procent van het totaal aantal islamitische onderwijsinstellingen in Nederland heeft contact met een bestuurder van een salafistische organisatie. Dit is gezien het aantal salafistische organisaties een *zeer sterke* oververtegenwoordiging. In combinatie met de websites en opleidingscentra verbonden aan de verschillende organisaties lijkt het erop dat de salafistische organisaties vooral investeren in het uitdragen van kennis over de islam.

Predikers

Netwerken van predikers ontstaan in en rondom de salafistische organisaties. Deze zijn veelvormig en ontstaan op zowel lokaal en nationaal niveau als op internationaal niveau. Soms zijn apolitieke, politieke en meer jihadistische georiënteerde salafistische predikers verbonden in een informeel netwerk dat lezingen organiseert. Er zijn echter ook predikers die absoluut geen samenwerking met andersgezinde salafi's willen. Ook is er verschil in de manier waarop predikers preken. Sommigen zijn meer politiek geëngageerd en spreken in felle bewoordingen. Dit is met name het geval in kleinere organisaties en buiten de grote salafistische centra om.

Er vindt voortdurende uitwisseling van predikers, bezoekers, audiomateriaal en schriftelijk materiaal plaats. Internet vergemakkelijkt de circulatie van informatie. Naast de moskee-organisaties vormt het internet dan ook een zeer bepalend terrein dat mede de manifestatie van het salafisme in Nederland vormgeeft. Het is een podium voor informatievergaring en -uitwisseling, discussievoering en vraag- en antwoordrubrieken. Het digitaal salafistisch materiaal is zeer omvangrijk en divers.

Onder druk van de Nederlandse politiek maar ook onder druk van de moslimgemeenschap zelf, hebben sommige predikers die vroeger te boek stonden als haatprekend, zich gematigd in hun preken en soms zelfs toenadering gezocht tot Nederlandse gezaghebbers. De inhoud van de salafistische boodschap is niet expliciet veranderd maar de manier waarop de boodschap wordt verkondigd wel. De belangrijkste reden van deze wijziging is het effectiever maken van de da'wa. Extreme boodschappen zouden afschrikken, bang maken en mogelijk tot agressie aanzetten, wat volgens predikers niet de bedoeling is. De predikers voelen zich verantwoordelijk en zijn zich bewust van hun invloed op de gelovigen. Hoewel buiten het bereik van dit onderzoek, moet de invloed van de Saoëdische opinie ten aanzien van terrorisme op Nederlandse predikers ook als belangrijke achtergrond gezien worden van deze koerswijziging. In de politiek van de matiging wordt niet zelden gebruik gemaakt van Saoëdische geleerden die hun boodschap tot gehoorzaamheid en vreedzaamheid met de landen van verblijf verkondigen.

2. Opvattingen over jihad, islam, democratie, politiek en participatie

Salafistische predikers hebben een dubbele houding ten aanzien van de democratie. Enerzijds zijn zij er stellig van overtuigd dat de democratie en tevens de politieke stromingen die volgens hen ermee samenhangen (zoals socialisme, liberalisme, kapitalisme en secularisme) minderwaardig, verachtelijk en bedreigend voor de islam zijn. Dit idee hangt samen met de salafistische interpretatie van tawhid: Alleen Allah is wetgever, alles wat daar van afwijkt is in wezen inferieur. Anderzijds eisen salafi's hun rechten op met een beroep op democratische vrijheden en prediken ze gehoorzaamheid aan de democratie.

Voor jihadistische groeperingen is gehoorzaamheid aan een democratische staat al een vorm van shirk (afgoderij). De meeste (a)politieke salafi's hebben een meer pragmatische houding. Politieke salafi's zijn vaak pragmatischer dan de apolitieke factie maar verschillen onderling sterk van mening of politieke bemoeienis en politieke deelname toegestaan dan wel wenselijk is. De andere facties zijn veel stelliger in hun distantie tot de democratie. Apolitieke salafi's houden zich om andere redenen op afstand, ze willen vooral fitna, wanorde in eigen groep en samenleving voorkomen en prefereren liever een 'ongelovige' leider of 'ongelovige' wetten dan helemaal geen wetten of regels.

Jihadi's vinden het gebruik van niet-democratische middelen wel toegestaan om hun politiek-religieuze doelen te bereiken. Dit in tegenstelling tot de apolitieke en politieke stroming. Apolitieke en politieke salafi's zijn van mening dat je als moslim een verbond bent aangegaan met het land waar je woont en je behoort vanuit dit idee dan ook de wetten en regels van dat land te gehoorzamen, zolang je niet in je geloof belemmerd wordt. Als de naleving van een wet er echter voor zorgt dat een gelovige in zonde vervalt dan is het voor deze persoon verplicht om de wet te overtreden of in ieder geval in actie te komen of het land te verlaten. Salafi's houden de naleving van deze vrijheden en democratische principes dan ook scherp in de gaten. De democratie waarborgt immers hun godsdienstvrijheid.

Nastreven van de invoering van de shari'a wordt wel als een ideaal beschouwd, maar de meeste salafi's vinden invoering niet realistisch om na te streven, met uitzondering van de jihadi's.

3. Hoe de verschillende salafistische interpretaties zich tot begrip voor de gewelddadige jihad en antidemocratische, isolationistische, onverdraagzame houdingen en opvattingen verhouden

Alle salafistische predikers zien de kleine jihad (in de betekenis van heilige oorlog) als een islamitische verplichting, zowel de offensieve (verbreiding van de islam) als de defensieve

(verdediging bij aanval). Ze verschillen echter sterk van mening hoe, wanneer en door wie deze jihad gevoerd moet worden en of deze onder leiding van een geestelijk leider moet plaatsvinden. Ook geven zij er verschillende prioriteit aan en wordt de uitvoering van de jihad soms om pragmatische redenen afgekeurd. Het verschil in interpretatie vormt een belangrijke scheidslijn tussen de (a)politieke salafi's, die jihad in de 'landen van het verbond', zoals Nederland, afkeuren en de jihadi's die van mening zijn dat ook Nederland in staat van oorlog is. Sommige jihadi's stellen dat het verbond met Nederland is verbroken waardoor er andere regels gelden. Omdat jihadi's vinden dat alle leiders gecorrumpeerd zijn, is toestemming van leiders voor de jihad niet noodzakelijk. Zij zien de jihad als een verplichting van het individu. (A)politieke salafi's stellen echter dat jihad *alleen* onder bevel van een islamitische leider kan plaatsvinden onder de vlag van een islamitische staat. Zij keuren de opvattingen van de jihadi's dan ook af.

Politieke salafi's begeven zich binnen het salafisme in een middenpositie als het gaat om antidemocratische, onverdraagzame en isolationistische opvattingen in vergelijking met de apolitieke en de jihadistische salafi's. In maatschappelijke en politieke zaken zijn zij pragmatischer en ook meer prominent aanwezig in hun activisme en zij hebben daardoor een meer open en toegankelijker karakter dan de apolitieke salafi's en de jihadi's. Hun invloed is daardoor groter en hun da'wa kan daardoor op een dwingende manier plaatsvinden. De apolitieke salafi's onttrekken zich juist zoveel mogelijk aan politieke aangelegenheden. Hun da'wa beperkt zich meer tot de eigen kring en hun invloed is minder uitgestrekt. Ze kunnen wel in eigen kring dwingend zijn. Tendensen van isolationisme kunnen vooral in apolitieke kringen aanwezig zijn. Jihadistische salafi's hebben per definitie antidemocratische, onverdraagzame opvattingen door hun interpretatie van tawhid en jihad. In hun opportunisme hoeven zij echter niet perse een isolationistische levensstijl te hebben alhoewel de meeste activiteiten wel in besloten kring plaatsvinden.

4. De geloofspraktijk die het salafisme kenmerkt

Salafistische gelovigen bezoeken in meer of mindere mate de vrijdagspreken, conferenties en lezingen die salafistische organisaties organiseren. Bij deze activiteiten eisen de predikers stilte en discipline. Deze activiteiten staan voor de bezoekers in het kader van 'kennisvergaring', het versterken van het innerlijk geloof, het vergroten van 'standvastigheid' en de daad van aanbidding van Allah. Daarnaast is de ontmoeting met gelijkgezinden een belangrijke motivatie.

Het idee van broeder- en zusterschap is een zeer centraal element in de salafistische geloofsbeleving. Deze groepsidentiteit wordt in religieuze termen uitgelegd en komt verder vooral sterk tot uiting in taalgebruik en kledingcultuur, huwelijksvormen, man- en vrouwverhoudingen en vrijetijdsbesteding. De onderzoekers spreken van een duidelijke salafistische lifestyle.

De geloofspraktijk van salafistische gelovigen neemt verschillende vormen aan. Deze verschillende invullingen van het salafisme zijn door de onderzoekers geordend in vijf geloofsinterpretaties (vrome volger, vrome pragmaticus, criticus, salafi pride en fanatieke born-again, zie hieronder). Naargelang de verschillende beleving verschilt ook de keuze voor werk en studie, de invulling van de vrije tijd, de omgang met andersdenkenden, de vormgeving van vriendschappen en relaties en de mate van naleving van de salafistische gedragsregels en de maatschappelijke en politieke integratie.

De bovengenoemde geloofsinterpretaties onderscheiden zich naast de praktische geloofsinvulling ook in termen van opvattingen over politieke integratie en maatschappelijke participatie. De mate van orthodoxie en orthopraxie bepalen de consequenties voor de

maatschappelijke participatie. Ook verschilt de beoordeling van de democratische rechtsstaat per geloofsinterpretatie. Het risico van radicalisering verschilt tevens per geloofsinterpretatie. Vooral profielen die weinig binding hebben met een salafistische moskee, een prediker of een organisatie vertonen het meeste risico op radicalisering als proces van politieke delegitimering.

Verschillende motivaties en contexten spelen een rol bij de ‘terugkeer’ of bekering naar de ‘zuivere’ islam; het begin van hun religieuze zoektocht en praktisering. De negatieve beeldvorming in de media na 9/11 is een stimulans voor velen geweest om zich te verdiepen in kennis over de islam. Het salafisme kan tevens een voertuig zijn in conflicten met ouders. Vaak wordt de islam die moslimjongeren van thuis uit meekrijgen niet als echt islamitisch beschouwd. Vooral Marokkaanse gelovigen stellen dat de islam van hun ouders en familie gebaseerd is op traditie, gewoonte en cultuur en dus niet ‘echt’ islamitisch is. Ze beschouwen de salafistische islam als de ‘echte’ islam. Het creëert een nieuwe ‘verheven’ maatschappelijke positie en identiteit ten opzichte van de bekritiseerde maatschappij of ‘statusloze’ ouders. Sommige gelovigen breken op drastische wijze met hun ‘oude’ leven, anderen kunnen het makkelijker in hun bestaande leven incorporeren.

5. Kenmerken en het dagelijks leven van salafistische gelovigen

De bezoekers van salafistische organisaties verschillen in achtergrond, nationaliteit, leeftijd, gezindte, voorkeuren en motivatie. Het publiek van salafistische organisaties is etnisch divers. Marokkaanse Nederlanders zijn oververtegenwoordigd. Een ander belangrijk maar kleiner deel van de bezoekers bestaat uit autochtonen en Somaliërs. Opvallend is dat het vooral jonge gelovigen betreft. Ook moet opgemerkt worden dat de aantallen en profielen van de bezoekers naargelang de aard van de activiteiten variëren. De lessen worden door een vast, maar beperkt aantal leerlingen bezocht, hoofdzakelijk afkomstig uit de directe omgeving. De vrijdagspreken hebben een openbaar karakter en worden afhankelijk van tijdsperiode, weersomstandigheden en vrije dagen bezocht door een groter aantal bezoekers, bestaande uit een vaste kerngroep en gevarieerde andere bezoekersgroepen.

Afhankelijk van de geloofsinterpretatie wordt het dagelijkse leven vormgegeven. De mate van orthodoxie, de bereidheid om compromissen te sluiten en opvattingen over de omgeving zijn hierbij sterk bepalend. Salafi's proberen werk te vinden dat volgens hen toegestaan is. Voor veel salafi's is het maatschappelijk leven in Nederland een worsteling, omdat ze vinden dat ze vaak in situaties terecht komen waar ze compromissen moeten sluiten. Ze willen graag op hun eigen manier de islam beleven, maar beseffen dat ze daarbij eisen stellen aan hun omgeving die deze niet altijd accepteert. In werkomgevingen vinden er vooral problemen plaats vanwege uiterlijkheden zoals de kleding van vrouwen en het laten staan van de baard van de man. Problemen gaan met name over de salafistische regels tussen man en vrouw. Ook bij het maken van een keuze voor een studie ondervinden jonge gelovigen problemen. De regels aangaande man en vrouwverhoudingen zijn soms een argument voor studenten om te stoppen met een studie of een andere studie te gaan volgen. Vooral verpleegkundige opleidingen en beroepen worden gezien als niet-toegestaan omdat de gelovige dan in situaties kan komen waarin iemand van het andere geslacht behandeld moet worden.

Het huwelijk speelt een belangrijke rol in de salafistische geloofsbeleving. Het huwelijk wordt gezien als de beste bescherming tegen het begaan van zondes en het beste middel om standvastig in het geloof te worden. Gelovigen trouwen daarom soms op vroege leeftijd. Ook (informele) polygame huwelijken komen in geringe mate voor.

6. Moslims in Nederland die over attitudestructuren beschikken die aansluiten bij het salafistische gedachtegoed (o.b.v. deel III survey)

Deel III van het onderzoek laat zien dat over het geheel genomen 38 procent van de onderzochte Nederlandse moslims ouder dan 15 jaar *niet* orthodox is. Iets meer dan de helft is *matig* orthodox en 8 procent is *streng* orthodox. Deze laatste groep heeft volgens de gebruikte definitie en operationalisatie, attitudestructuren die aansluiten bij het salafistische gedachtegoed en zijn daarmee gevoelig voor het salafisme. De groep streng orthodoxen uit het survey moet dus worden beschouwd als moslims die beschikken over attitudestructuren die aansluiten bij het salafistische gedachtegoed. Dit wil *niet* zeggen dat de moslims in deze groep salafist zijn, eerder spreken de onderzoekers van een gevoeligheid voor het salafistische gedachtegoed. Die gevoeligheid is opgevat als de mate van orthodoxie die gebaseerd is op opvattingen die behoren tot het salafistische gedachtegoed. Van de drie gedefinieerde orthodoxiegroepen (niet, matig, streng orthodox) verwachten de onderzoekers dat een mogelijke stap naar het salafisme voor de groep streng orthodoxen het kleinst is. Dat wil overigens niet zeggen dat de mensen uit deze groep de stap ook zullen maken.

Bij de Marokkaanse moslims ouder dan 15 jaar is de groep streng orthodoxen met 12 procent de helft groter dan het gemiddelde. Bij de Turkse moslims en moslims uit de overige herkomstlanden (Suriname, Irak, Afghanistan, Iran, Somalië, Egypte en Pakistan) maakt deze groep respectievelijk 5 en 2 procent uit van het totaal aantal moslims uit het betreffende herkomstland.

De onderzoekers schatten dat in de totale onderzoekspopulatie (911.500 mensen uit een 'moslim herkomst land', waar dus ook niet-moslims tussen zitten) het percentage streng orthodoxen uit de onderzochte herkomstlanden ouder dan 15 jaar tussen de 4,4% en de 7,1% ligt. Dit komt overeen met een populatieaantal streng orthodoxen ouder dan 15 jaar van tussen de 39.700 en 65.100. Het populatieaantal streng orthodoxe Marokkaanse moslims ouder dan 15 jaar ligt tussen de 17.700 en de 32.100 en het aantal Turkse streng orthodoxen ouder dan 15 jaar ligt tussen de 7.700 en 18.900.

Moslims met salafistische attitudestructuren en politieke integratie

De analyse laat zien dat voor het domein politieke participatie voor alle moslims geldt dat de participatie van streng-orthodoxen lager is dan in de overige orthodoxiegroepen. Wat betreft de stemintentie voor de Tweede Kamerverkiezingen laat het onderzoek zien dat deze significant lager is voor Marokkaanse streng orthodoxe moslims. De identificatie met Nederland is voor Turkse streng orthodoxe moslims lager dan voor de groepen Turkse matig- en niet orthodoxe moslims. Wat betreft het domein democratische normen en waarden laten de resultaten zien dat voor alle moslims gezamenlijk, en de Turkse moslims afzonderlijk, streng-orthodoxen het minder vaak eens zijn met de stelling dat het goed is dat een samenleving bestaat uit meerdere religies. Verder geldt dat streng-orthodoxen het vaker eens zijn met de stelling dat Nederlandse vrouwen teveel vrijheden hebben.

Moslims met salafistische attitudestructuren en ontvankelijkheid voor radicalisering en extremisme

Een overtuiging die islamitisch radicalisme kenmerkt en samen lijkt te gaan met orthodoxie is dat de religie de grondslag moet zijn voor de samenleving en politiek. Voor alle moslims gezamenlijk en de moslims uit de twee onderzochte herkomstgroepen afzonderlijk geldt dat streng-orthodoxen vaker een theocratisch ideaal koesteren. Een andere overtuiging die islamitisch extremisme kenmerkt en ook samengaat met orthodoxie is dat het nastreven van een goddelijke samenleving een plicht is die alle middelen heiligt, inclusief geweld. Voor alle

orthodoxiegroepen samen en alle herkomstgroepen afzonderlijk tonen de resultaten aan dat een hogere mate van orthodoxie iets vaker samengaat met het legitimeren van geweld als middel om een bepaald doel te bereiken.

7. Vormt het salafisme (en meer algemeen religieuze orthodoxie) een bedreiging voor de democratie?

De onderzoekers geven aan dat voor wat betreft het aantal streng orthodoxe moslims het antwoord op deze vraag 'nee' is. Het survey laat zien dat acht procent (8%) van alle moslims in Nederland streng orthodox is. Deze groep is relatief groter onder de Marokkaanse moslims (12%) en kleiner onder de Turkse moslims (5%). Wel blijkt dat een hogere mate van orthodoxie samengaat met een hogere score op de items betreffende geweldslegitimatie en een theocratisch ideaal. De gevoeligheid voor radicalisme en extremisme stijgt met de mate van religieuze orthodoxie maar door de relatief geringe omvang kan de groep geen bedreiging vormen voor de democratie.

Uit het veldwerk onder de salafistische gemeenschap doemt een beeld op van een 'gewone' orthodoxe beweging. Men neemt elkaar voortdurend de maat of men wel volgens de 'zuivere' islam leeft. Voor de betrokkenen betekent dit veel vrijheidsverlies. Er is weinig tot geen ruimte voor andere interpretaties van de islam en andersdenkenden. Het wereldbeeld is rigide en eenzijdig. Men bestrijdt de Nederlandse samenleving echter niet actief, maar is eerder op zoek naar een plaats binnen de samenleving waarin zij volgens de salafistische leer kunnen leven. Hierbij kunnen wel problemen ontstaan met betrekking tot maatschappelijke participatie. Keuzes voor 'geschikt' werk en studie worden in een fanatieke naleving erg moeilijk. Ook kunnen er problemen ontstaan bij de vertaalslag van religieuze adviezen van predikers naar de Nederlandse maatschappelijke context (bijvoorbeeld het niet betreden van ruimtes waar alcohol wordt geschonken of waar 'onzedige' afbeeldingen aan de muur hangen). Het afsluiten van informeel gesloten huwelijken is in tegenspraak met de rechtsgang in Nederland. Verder wordt in sommige interpretaties van de jihad geweld gelegitimeerd.

Daar staat volgens de onderzoekers tegenover dat de sociale controle binnen de salafistische gemeenschap zeer groot is. Dit geldt niet alleen voor volgers maar ook voor de predikers. De predikers die verbonden zijn aan salafistische organisaties geven aan geweld af te keuren en weerleggen de ideologie van de jihadi's. Recent is ook gebleken dat men actief meewerkt aan het opsporen van jihadi's. Hoe meer binding een gelovige heeft met een organisatie dan wel prediker, hoe groter de kans dat bovenstaand anti-jihadistisch standpunt wordt onderschreven. Radicalisering in de zin van de actieve bereidheid om geweld te gebruiken, vindt volgens de onderzoekers dan ook niet plaats binnen de salafistische organisaties.

Salafisme in Nederland

Instituut voor Migratie- en Etnische Studies, Universiteit van Amsterdam
in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek

Amsterdam Institute for Social Science Research

Onderzoek IMES: streng orthodoxe moslims vormen geen bedreiging voor Nederlandse democratie

Gepubliceerd op 24 september 2010

Onderzoekers van het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) van de Universiteit van Amsterdam (UvA) presenteerden vrijdag 24 september de resultaten van de eerste studie naar de aard, omvang en dreiging van de salafistische (streng orthodoxe islamitische) gemeenschap in Nederland. De onderzoekers weerleggen met hun onderzoek de stelling dat de orthodoxe islam een politieke ideologie zou zijn die de Nederlandse democratie onderuit wil halen.

Aanleiding

Sinds de aanslagen in New York op de Twin Towers en de moord op Theo van Gogh door Mohammed Bouyeri is islamitisch radicalisme in Nederland een belangrijk onderwerp in het publieke en politieke debat. In dit debat worden salafisme en radicalisering steeds vaker in één adem genoemd. De basis van het salafisme is het streven naar een moreel sociaal herstel door terug te keren naar de religieuze bronnen: de Koran en de Sunna.

Belangrijke conclusies

De onderzoekers concluderen dat er geen sprake is van radicalisering binnen de salafistische gemeenschap in Nederland en dat zij geen bedreiging vormt voor de Nederlandse democratie. Salafistische organisaties vormen eerder nog een buffer doordat zij geweldscomponenten afkeuren. Radicalisering in de zin van de actieve bereidheid om geweld te gebruiken vindt dan ook plaats buiten de salafistische organisaties.

Van de verschillende stromingen in het salafisme blijken politieke salafi's in Nederland het meest zichtbaar. Zij zijn politiek en maatschappelijk geëngageerd en voorstander van vernieuwingen die ten goede kunnen komen aan de geloofsgemeenschap. Predikers wijzen geweld af en streven niet naar invoering van de Sharia (streng moslimwetten) in Nederland. Uit het veldwerk onder de salafistische gemeenschap doemt een beeld op van een 'gewone' orthodoxe beweging en is er geen indicatie te vinden voor radicalisering.

Uit de survey blijkt dat 8 procent van de Nederlandse moslims volgens hun definitie als streng orthodox kan worden gezien en gevoelig is voor salafisme, wat gelijk staat aan zo'n 53.000 mensen. Streng orthodoxen blijken niet gevoelig voor extremisme en neigen niet tot politiek activisme. Ze hebben niet de neiging om te handelen, maar om passief te ondersteunen. Wel gaat een hogere mate van orthodoxie samen met een grotere geweldslegitimatie en een theocratisch ideaal.

Onderzoeksopzet

Via veldwerk, netwerkanalyse en een grootschalig survey is de mate van orthodoxie en de gevoeligheid voor salafisme in de gehele Nederlandse moslimgemeenschap onderzocht. Het veldwerk werd verricht in en rondom de As-Soennah moskee in Den Haag, de El-Fourkaan moskee in Eindhoven, de organisatie Alfeth in Roermond en op enkele andere locaties in Nederland. De netwerkanalyse is uitgevoerd onder islamitische organisaties in Nederland die bij

de Kamer van Koophandel stonden geregistreerd (totaal 1.300 organisaties en 13.000 bestuursleden). De steekproef voor de survey, tenslotte, is getrokken door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In totaal namen 1.103 personen deel aan het onderzoek.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie op verzoek van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding.

De onderzoekers

De onderzoekers en auteurs van het rapport zijn Ineke Roex, Sjef van Stiphout en Jean Tillie van het IMES. Ineke Roex is antropologe en verrichtte eerder veldwerk onder de Arabisch-Europese Liga in België. Sjef van Stiphout is politicoloog en thans als onderzoeker verbonden aan een internationaal vergelijkend onderzoek naar de islam in Europa (EURISLAM). Jean Tillie is bijzonder hoogleraar Electorale Politiek aan de UvA en publiceerde eerder over de politieke participatie van migranten en radicalisme en extremisme onder (Amsterdamse) moslims.

De onderzoekers zijn tevens verbonden aan het AISSR (Amsterdam Institute for Social Science Research) en de programmagroep Challenges to Democratic Representation.]

Download het rapport

U kunt hier het gehele rapport downloaden.

<http://www.aissr.uva.nl/template/downloadAsset.cfm?objectid=C92785D6-3BD4-4B4E-B707FB377EB8E2C4>

Wilt u het rapport bestellen dan kunt u een mail sturen naar imes@uva.nl

Bron: aissr
aissr@uva.nl

* * * * *

Toevoeging Nuansa:

Het onderzoek is natuurlijk ook te vinden op www.Nuansa.nl

Wat zie we eigenlijk?

Te gebruiken samen met de lijst met signalen en zorgelijke omstandigheden

Belangrijke opmerkingen vooraf:

- 1) Doe het niet alleen: vraag anderen wat ze hebben gezien of ervaren.
- 2) Pas op voor overhaaste, onterechte labeling. Is wat je denkt te zien mogelijk anders te verklaren?
- 3) Ook als er geen sprake is van (dreigende) radicalisering kan een 'niet plus' gevoel en een aantal signalen duiden op een zorgelijke situatie waarin iets moet gebeuren – ook als dat niets met radicalisering te maken heeft

1. Welke signalen zien we? (zie de lijst met 7 mogelijke vroegsignalen)
2. Waar is hij mee bezig? Waar is de persoon op gefixeerd?
3. Welke omstandigheden of factoren zijn bedreigend of juist beschermend?
Met andere woorden: wat helpt of wat werkt tegen?
4. Wat weten we niet? Wat zouden we eigenlijk nog moeten weten?
5. Vat de casus in 1 zin samen (Oftewel, wat is de essentie?)
6. Waar plaatsen we deze casus op de schaal (en waarom?)
7. Hoe zorgelijk vinden we dit: **groen – oranje – rood?**

Radicalisering is het proces, waarbij een persoon of groep in toenemende mate bereid is de consequenties te aanvaarden van de strijd voor een samenleving die niet strookt met onze democratische rechtsorde.

Niets aan de hand,
weerbaren

Kwetsbaren
of
beïnvloedbaren.
Zoekend, oriënterend

Mensen die aan het
radicaliseren zijn,
van licht naar zwaar

Door-
geradicaliseerden
/ extremisten

- a. En waarom?

Wat is hier aan de hand? Wat zien we? Moeten we ons zorgen maken?

Hulp bij het herkennen van

1. **Signalen** die waar te nemen zijn
2. **Bedreigende factoren of omstandigheden**, die de situatie zorgelijker zouden kunnen maken

Mogelijke signalen

Bij mensen die in het proces van radicalisering zitten is op een gegeven moment vaak een aantal van volgende **mogelijke signalen** te zien:

1 **Waar loopt hij warm voor? (devotie en idealisme)**

Verheerlijking van een ideale, andere samenleving. Bestrijding van een groot onrecht of misstand.

Voorbeeld:

2 **Waar is hij 'tegen' of bang voor? (bedreigingen en vijanden)**

Niet alleen vóór iets, maar dat moois of nobels wordt bedreigd en de overheid en de 'eigen' leiders laten ons in de steek. Vijanden worden benoemd. Woede en agressie.

Voorbeelden:

3 **Uiterlijk en andere uitingsvormen**

Kleding, stickers, aliases en zelfgekozen bijnamen op Internet

Voorbeelden:

4 **Met wie gaat hij *niet* meer om? Hoe is hij 'verbonden' (vervreemding en (zelf)uitsluiting)**

Persoonlijke relaties veranderen drastisch en Instituties worden verlaten of afgewezen (school, familie, overheid)

Voorbeelden:

5 **Met wie gaat hij wel om? Wie heeft er invloed op hem? (Onderlinge loyaliteit)**

De gedeelte ideologie of groepsidentiteit wordt belangrijk. Een soort van 'nieuwe familie' (zeker als relatie met echte familie problematisch zijn)

Uitzondering: 'eenlingen', maar die voelen zich ook verbonden met een groep gelijkgestemde 'kameraden, 'broeders en zusters' en 'strijders'. Dit kan uitdrukkelijk ook via Internet.

Voorbeelden:

6 **Gaat hij van denken/vinden naar doen?**

Het gevoelde onrecht of de bedreigingen zijn dusdanig dat tot actie 'moet worden overgegaan'. Het is het stadium van snuffelen en oriënteren voorbij?

Voorbeelden:

7 **Wordt geweld gerechtvaardigd, of worden actief gelegitimeerd die een bedreiging zijn van grondwettelijke rechten van anderen en de democratische rechtstaat?**

Voorbeelden:

Bedreigende factoren of omstandigheden (wat 'helpt' of maakt situatie lastiger?)

Er is een aantal bedreigende factoren die de zorgelijkheid van signalen kan doen toenemen. Denk aan:

- Slecht sociaal netwerk, isolatie of vervreemding
- Aanwezigheid radicale personen in de directe omgeving (vrienden, club, moskee, werk, familie)
- Persoonlijke crises (scheiding, ontslag, conflicten en crises)
- Frustrerende gebeurtenissen
- Problematische identiteitsontwikkeling (eenzaam, gepest)
- Persoonlijke gebeurtenissen die leiden tot schaamte / schande
- Slechte schoolprestaties, werkloosheid, slechte arbeidsmarktkansen
- Psychische problematiek
- Drank en drugs

De rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering

Van 'ogen en oren' naar 'het hart' van de aanpak

COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement
 Drs. M. Zannoni, L.P. van der Varst MSc, Dr. E.J.A. Bervoets, Drs. M. Wensveen, Drs. V.J. van Bolhuis, Dr. E.J. van der Torre

15 januari 2008

SAMENVATTING	7
1 INTRODUCTIE	10
1.1 INLEIDING	10
1.2 ONDERZOEKSOPDRACHT	11
1.3 ONDERZOEK: AFBAKENING, BEPERKINGEN EN METHODEN.....	11
1.4 LEESWIJZER	13
2 POLARISATIE EN RADICALISERING	15
2.1 INLEIDING	15
2.2 TOELICHTING POLARISATIE.....	15
2.3 TOELICHTING RADICALISERING.....	17
2.4 ONTWIKKELINGEN IN DE AANPAK VAN POLARISATIE EN RADICALISERING.....	24
2.5 RELATIE POLARISATIE EN RADICALISERING	29
3 DE ROL VAN DE EERSTELIJSWERKER	30
3.1 INLEIDING	30
3.2 DE ROL BEZIEN VANUIT DE AARD VAN DE PROBLEMATIEK	30
3.3 FOCUS: MOGELIJKE ACTIVITEITEN VAN DE EERSTELIJSWERKER GERICHT OP HET TEGENGAAN VAN POLARISATIE	33
3.4 FOCUS: MOGELIJKE ACTIVITEITEN VAN DE EERSTELIJSWERKER GERICHT OP HET TEGENGAAN VAN RADICALISERING.....	34
4 GEMEENTELIJKE CONTACTAMBTENAREN: VOORAL SIGNALEREN	38
4.1 INLEIDING	38
4.2 BEELDEN UIT DE PRAKTIJK.....	38
4.3 MOGELIJKE ROL	42
4.4 KNELPUNTEN EN BEHOEFTE.....	45
5 POLITIE: SIGNALLEN EN REAGEREN	46
5.1 INLEIDING	46
5.2 BEELDEN UIT DE PRAKTIJK.....	46
5.3 MOGELIJKE ROL	51
5.4 KNELPUNTEN EN BEHOEFTE.....	55
6 HET ONDERWIJS: VOORKOMEN EN REAGEREN	58
6.1 INLEIDING	58
6.2 BEELDEN UIT DE PRAKTIJK.....	58
6.3 MOGELIJKE ROL	70
6.4 KNELPUNTEN EN BEHOEFTE.....	74
7 WELZIJNSWERK: GERICHTE BIJDRAGE AAN INTEGRALE AANPAK	76
7.1 INLEIDING	76
7.2 BEELDEN UIT DE PRAKTIJK.....	76
7.3 MOGELIJKE ROL	89
7.4 KNELPUNTEN EN BEHOEFTE.....	93
8 JEUGDHULPVERLENING: SIGNALEREN, DUIDEN EN INTERVENIËREN	95
8.1 INLEIDING	95
8.2 BEELDEN UIT DE PRAKTIJK.....	95
8.3 MOGELIJKE ROL	98
8.4 KNELPUNTEN EN BEHOEFTE.....	101
9 JUSTITIËLE PARTNERS: SIGNALEREN, VOORKOMEN EN GERICHTE INTERVENTIES	103

9.1	INLEIDING	103
9.2	BEELDEN UIT DE PRAKTIJK	103
9.3	MOGELIJKE ROL	108
9.4	KNELPUNTEN EN BEHOEFTEEN	112
10	BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN.....	113
10.1	INLEIDING	113
10.2	ALGEMENE BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN	113
10.3	BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN GEMEENTELIJKE CONTACTAMBTENAREN	124
10.4	BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN POLITIE.....	124
10.5	BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN ONDERWIJS.....	125
10.6	BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN WELZIJN	127
10.7	BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN HULPVERLENING	128
10.8	BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN JUSTITIËLE PARTNERS.....	128
	BIJLAGE 1: BELEIDSMATIGE ONTWIKKELINGEN EN DE ROL VAN DE EERSTELIJNSWERKER.....	130
	BIJLAGE 1: BELEIDSMATIGE ONTWIKKELINGEN EN DE ROL VAN DE EERSTELIJNSWERKER.....	130
	BIJLAGE 2: VOORBEELDEN VAN INCIDENTEN EN REACTIES VAN HET ONDERWIJS..	144
	BIJLAGE 3: VOORBEELDEN VAN INCIDENTEN EN DE REACTIE VAN HET WELZIJNSWERK.....	151
	BIJLAGE 4 RESPONDENTEN	153
	BIJLAGE 5 BRONNEN	155
	EINDNOTEN	2

“Nederland is een open en verdraagzame samenleving en moet dat blijven. De aanslag op Van Gogh mag daar niets aan veranderen. Maar de wijze waarop we met de moord en met de dreiging van radicalisering omgaan, zal daar bepalend voor zijn. Zo er ooit aanleiding was om gemeenschappelijk, vastberaden en met besef van verantwoordelijkheid een dreiging het hoofd te bieden, dan nu. Een open, verdraagzame en saamhorige samenleving kan zich alleen handhaven, als overheid en samenleving in staat zijn om de dreigende aantasting daarvan te bestrijden op een wijze die tegelijk effectief is en recht doet aan de waarden die daarmee beschermd moeten worden.”

Minister-president, brief naar aanleiding van de moord op Theo van Gogh, november 2004

“Hoe kun je ontdekken of iemand een moordenaar is, als hij als tiener bij je in de klas zit? Hoe moet je extremisme signaleren? Als iemand een tattoo op z'n arm heeft staan met de woorden 'ik ben een terrorist'?”¹

Docent Mohammed B., november 2004

“Als jongeren met zichzelf in de clinch liggen door discriminatie, gebrek aan werk of frustraties die kunnen leiden tot radicalisering, dan moet je een netwerk hebben in de hulpverlening (...) Je moet de voedingsbodem weghalen. Je moet oppassen dat je dat niet meteen criminaliseert door de politie erbij te roepen. Als je dit soort gevallen ziet in de moskee vind ik het voor de hand liggen dat je kijkt naar de jeugdzorg, werk, onderwijs, coaching en mentorschap.”²

Ahmed Marcouch, februari 2005

“Ik sta er dag in dag uit tussen. Ik weet het even niet. Dit is een mijnenveld”(…) ‘Je hoort wel dat jongeren Mohammed B. geweldig noemen. Als ze dat doen vanuit een gebrek aan normbesef, en niet om te provoceren, dan is dat zorgwekkend. Vaak is het om stoer te doen, maar sommige jongeren ontlenen status aan radicalisering. Als je jezelf een positie wilt geven en via school en werk lukt het niet, dan kan radicalisme je een perspectief bieden. Daarom moeten die jongeren zo vroeg mogelijk geholpen worden.”³

Coördinator Jongerencentrum, februari 2005

“De meeste politici hebben geringe kennis van de verschillende en sterk van elkaar afwijkende leefwerelden van deze jongeren. Als je een gabber niet kan onderscheiden van een skinhead of een Lonsdale-jongere van een hooligan (ook een subcultuur) dan is het lastig om het probleem van verdere verrechtsing onder jongeren te voorkomen. De leefwerelden van jongeren zijn zeer dynamisch. De groepen veranderen snel van interesse in muziek en kleding en van samenstelling en grootte. Juist daarom zijn jongerenwerkers die deze jongeren goed kennen voor gemeenten erg belangrijk.”⁴

Gemeenteraadslid, 2005

“Scholen in het voortgezet onderwijs hebben regelmatig te maken met wit extremisme. Provocaties door Lonsdale-jongeren bijvoorbeeld komen nog al eens voor, evenals incidenten tussen allochtone en autochtone jongeren.”⁵

Onderwijsinspectie, 2007

“Het lukt tot op heden nauwelijks om het onderwijs en de gezondheidszorg te bewegen tot aandacht voor het onderwerp radicalisering.”⁶

Tweede trendrapportage radicalisering in Rotterdam, Gemeente Rotterdam mei 2007

Samenvatting

De aanpak van polarisatie en radicalisering is een relatief nieuw beleidsterrein. Met name sinds de moord op Theo van Gogh (november 2004) is gewerkt aan een brede, integrale benadering van polarisatie en radicalisering. In de beleidsnota's wordt expliciet de rol benoemd van zogeheten eerstelijnswerkers die vanuit hun functie in direct contact kunnen komen te staan (of staan) met personen die bijdragen aan polarisatie en/of in enige mate (dreigen te) radicaliseren. Zij zijn diegenen in de 'voorste linie' van de samenleving, die ontwikkelingen vroegtijdig kunnen signaleren en waar nodig kunnen interveniëren. Dit onderzoeksverslag gaat over de rol van deze eerstelijnswerkers in het tegengaan van polarisatie en radicalisering.

Het COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement heeft in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV) onderzoek gedaan naar de rol van de eerstelijnswerker bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Dit onderzoek betreft zowel de huidige als de gewenste praktijk (voor zover deze verschillend zijn). De onderzoekers hebben gesprekken gevoerd met mensen uit het veld en met deskundigen van gespecialiseerde kennisinstellingen. Ook is een uitgebreid en sterk versnipperd aanbod aan schriftelijke documentatie verzameld. Het COT heeft tevens gebruik gemaakt van de informatie die naar voren kwam tijdens verschillende bijeenkomsten over radicalisering. Het onderzoek brengt hiermee in kaart welke initiatieven en activiteiten een breed scala aan partijen op zowel landelijk, regionaal als lokaal niveau de afgelopen jaren hebben ontwikkeld en in praktijk gebracht. Het is zeker geen volledig overzicht. Het zijn beelden die kunnen helpen bij de verdere ontwikkeling van de aanpak van genoemde vraagstukken.

Opvallend is dat de rol van eerstelijnswerkers in het tegengaan van polarisatie en radicalisering in het op nationaal niveau ontwikkelde beleid weliswaar herhaaldelijk wordt benoemd, maar dat onduidelijk is wat er precies van hen wordt verwacht. Tot op heden ontbreekt het aan een expliciete uitwerking van die rol en aan een differentiatie naar vraagstuk: polarisatie, rechtsradicalisering en islamitische radicalisering. Ook wordt er veelal gesproken over 'de eerstelijnswerkers' zonder hierbij rekening te houden met een grote variëteit, zowel tussen als binnen beroepsgroepen. Een belangrijk aspect van het onderzoek betrof dan ook het ontwikkelen van een eerste (aanzet tot een) uitwerking van de verschillende rollen voor de desbetreffende beroepsgroepen. De beroepsgroepen die centraal staan zijn: gemeentelijke contactambtenaren, de politie, het onderwijs en het welzijns- en jongerenwerk. Ook komen de jeugdhulpverlening en justitiële partners aan bod, maar in beperkte mate. Zeker voor deze laatste twee beroepsgroepen geldt dat het eerste beelden zijn die verdere aanscherping behoeven. De onderzoeksresultaten moeten dan ook gezien worden als input voor discussie op beleidsniveau bij de desbetreffende departementen, bij gemeenten en binnen beroepsgroepen.

De beelden uit de praktijk wijzen uit dat radicalisering voor velen een abstract begrip is. Radicalisering wordt nogal eens uitsluitend geassocieerd met (dreigend) terrorisme. De aanpak hiervan is in de ogen van veel eerstelijnswerkers de verantwoordelijkheid van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Ook ervaren velen het als een extra taak, met name diegenen die geen directe ervaring hebben met mogelijke verschijnselen van radicalisering. Een taak waarvan het de vraag is wat deze inhoudt en of eerstelijnswerkers deze taak in praktijk überhaupt zullen moeten invullen. Er zijn tenslotte tal van problemen en maatschappelijke vraagstukken waarbinnen zij een taak hebben. Terrorismen is zeker een risico en een belangrijke reden om hiermee aan de slag te gaan, maar het is niet het enige risico zo geeft ook de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) aan in het recente rapport over de zogenoemde neoradicalisering. Veel andere problemen zijn mogelijk duidelijker herken- en zichtbaar, raken

een grotere groep en hebben hogere prioriteit. Wat is de noodzaak om dan aan de slag te gaan met een onderwerp dat geen prioriteit heeft en/of nog niet in de praktijk naar voren is gekomen? Ons inziens gaat het echter niet om een extra taak, als wel om een aanscherping van het bestaande kennis-, vaardigheden- en takenpakket. Een aanscherping waardoor professionals beter in staat zijn het eigen werk te doen, soms ook vanuit een zorgplicht. Radicalisering kan een gevaar opleveren voor de maatschappelijke positie en toekomstkansen van diegene die radicaliseert. Het proces gaat vaak gepaard met vervreemding en onthechting uit sociale verbanden, vervreemding en ontwrichting. Een situatie die niet in het belang is van de samenleving, maar ook zeker niet in het belang van het individu.

De bovenstaande kanttekeningen en vraagstukken zijn begrijpelijk. Niet in iedere stad of ieder dorp en niet in iedere school of ieder jongeren centrum is sprake van radicalisering. Voor de meeste organisaties en functionarissen zal gelden dat zij er waarschijnlijk nooit direct mee te maken zullen krijgen. Maar dat is vooraf niet te voorspellen. Uit verschillende rapporten van de AIVD, blijkt dat er in Nederland sprake is van polarisatie en radicalisering, zowel islamitische als rechtsradicalisering. Mogelijk is een en ander niet voor iedereen zichtbaar, maar risico's zijn er wel. Het is zaak hierop tijdig te anticiperen. Dit vergt duidelijkheid over rollen en verantwoordelijkheden.

Zolang er onduidelijkheid bestaat over wat er van eerstelijns werkers wordt verwacht en er geen duidelijk handelingsperspectief wordt geboden bestaat het gevaar dat problemen niet worden onderkend, gezien of aangepakt. Onder- of overschatting liggen op de loer. Een belangrijke bevinding van het onderzoek is dan ook dat, zoals eerder vermeld, de rol van eerstelijns werkers moet worden uitgewerkt en geconcretiseerd. Hiertoe moet gedifferentieerd worden naar beroepsgroep, tussen functies en naar type problematiek. Niet ieders rol is op ieder moment hetzelfde. Er zijn verschillende aangrijpingspunten om op polarisatie en radicalisering te reageren, om het tegen te gaan of zaken te signaleren. De rol van het onderwijs is anders dan die van de politie, de rol van politie niet hetzelfde als de rol van het welzijnswerk. Op momenten is er overlap en hebben meerdere beroepsgroepen (organisaties) een rol, soms blijft de rol beperkt tot een enkele organisatie. Het staat voorop dat iedere beroepsgroep afzonderlijk een bijdrage kan leveren.

Niet iedere eerstelijns functionaris hoeft volledig toegerust en deskundig te zijn op het complexe dossier polarisatie en radicalisering. Waar het in essentie om gaat is dat diegene die in de dagelijkse praktijk geconfronteerd wordt met vragen, zorgen en angsten waarbij de eigen kennis, ervaring en handelingsmogelijkheden onvoldoende blijken (en waarbij er mogelijk onnodig risico's worden gelopen), diegene is die de ondersteuning krijgt die op dat moment en in die situatie noodzakelijk is. Een belangrijke taak hierin is weggelegd voor de betrokken departementen wat betreft het beleid. Het lokaal bestuur heeft een regierol in de lokale aanpak .

Uit de onderzoeksresultaten komt duidelijk naar voren dat het voor de nationale overheid van groot belang is dat zij helder communiceert over hetgeen zij van de verschillende beroepsgroepen verwacht. Betrokken departementen dienen een duidelijke visie te ontwikkelen over de verwachte rol van de medewerkers binnen 'hun' sector. Deze visie moet worden gecommuniceerd richting en besproken met het werkveld. In de communicatie met de beroepsgroepen moet de volgende boodschap centraal staan: ondersteuning bieden aan de eerstelijns werkers. Hierbij mag er vanuit worden gegaan dat zorgen over mogelijk terrorisme direct worden doorgegeven aan de politie. Hierbij moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen de rol bij het tegengaan van polarisatie en bij het tegengaan van radicalisering. Dit zijn separate – deels gerelateerde – vraagstukken die specifieke eigen maatregelen en handelingen vergen. Hetzelfde geldt voor de benodigde differentiatie tussen islamitische radicalisering en

rechtsradicalisering. Ook dit onderscheid komt slechts beperkt terug in het huidige beleid en in de opgestarte en lopende initiatieven op lokaal niveau.

De samenwerking tussen beroepsgroepen kan en moet worden versterkt. Wederzijdse 'vooroordelen' over hoe de ander omgaat met signalen van mogelijk radicalisering, moeten expliciet worden gemaakt en waar mogelijk worden weggenomen. Partners moeten van elkaar weten wanneer zij iets zorgelijk vinden en wat vervolgens de juiste taakverdeling en volgorde van handelen is. Voor enkele beroepsgroepen geldt dat nader onderzoek nodig is om na te gaan of en zo ja, op welke wijze in het bijzonder radicalisering als vraagstuk speelt.

Het onderzoeksrapport biedt een eerste aanzet tot invulling en nadere uitwerking van de verschillende rollen. Het kan gebruikt worden als handvat voor uitwerking en aanscherping van de rollen, als materiaal om de bewustwording te bevorderen en als input voor een dialoog tussen de departementen en de verschillende beroepsgroepen.

De aanbevelingen richten zich grotendeels op deze departementen en betreffen onder meer het op te richten expertisecentrum, het ontwikkelen van handvatten en tools en het expliciteren van de eigen visie. Per beroepsgroep hebben wij aanbevelingen geformuleerd die variëren van het kritisch bezien van de wijze van registratie van mogelijke radicalisering door de politie tot en met het bijeenbrengen van jongerenwerkers en politiefunctionarissen en het per school aanwijzen van een vertrouwenspersoon die het dossier polarisatie en radicalisering beheert.

1 Introductie

“Het tegengaan van polarisatie en het tegengaan van radicalisering zijn belangrijke maatschappelijke opgaven (...). Op het ongelof na de moord op Theo van Gogh volgde de erkenning van radicalisering en polarisatie als maatschappelijke risico's. Onderzoek maakte de maatschappelijke uitdagingen inzichtelijker.⁷ Een volgende stap betrof het ontwikkelen en uitvoeren van 'een aanpak'. Nationale en enkele lokale overheden ondernamen talrijke initiatieven. Dit richtte zich geleidelijk aan op zowel mogelijke moslimradicalisering als op mogelijke rechtsradicalisering. Nationale en lokale overheden staan op het punt een volgende stap te zetten in de aanpak van deze risico's.”⁸

1.1 Inleiding

De aanpak van polarisatie en radicalisering is een relatief nieuw beleidsterrein. De onderliggende vraagstukken zoals het tegengaan van discriminatie en racisme, het tegengaan van extreemrechts, het bevorderen van maatschappelijke binding, het voorkomen van openbare ordeproblemen en het tegengaan van wij-zij tegenstellingen zijn niet nieuw. Ook vraagstukken rond de reikwijdte van de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van meningsuiting zijn niet nieuw. Deze 'oude' vraagstukken gaan echter gepaard met nieuwe risico's die worden beïnvloed door actuele lokale, nationale en internationale ontwikkelingen. Terrorisme en breder, geweld, is hierbij het ultieme gevreesde risico. Maar ook andere risico's waarmee polarisatie en radicalisering gepaard kunnen gaan, vergen aandacht, zoals intimidatie, discriminatie, uitsluiting, eigenrichting en belemmering van de democratie.

Eind augustus 2007 presenteerde het kabinet het *Actieplan polarisatie en radicalisering 2007-2011*. Met dit actieplan wordt een volgende stap gezet in de ontwikkeling van een nog jong beleidsterrein dat zich geleidelijk heeft gevormd sinds de moord op Theo van Gogh in november 2004. In het actieplan staat de gewenste lokale aanpak centraal. De inspanningen op nationaal niveau staan grotendeels ten dienste van deze lokale aanpak. Dit actieplan bouwt voort op eerdere beleidsnota's en actieprogramma's die zijn verschenen sinds november 2004. Ook de lokale aanpak heeft geleidelijk aan vorm gekregen. Verscheidene gemeenten hebben inmiddels een aanpak ontwikkeld en veel andere gemeenten denken na over een dergelijke aanpak. Dit blijkt niet altijd eenvoudig.

De lokale aanpak is meer dan een aanpak van en door de gemeente. Polarisation langs etnische of religieuze lijnen en radicalisering zijn maatschappelijke risico's die vragen om maatschappelijke antwoorden. Overheid, burgers en maatschappelijk middenveld hebben een rol. Een belangrijke taak is hierbij weggelegd voor diegenen die in direct contact kunnen komen met personen die bijdragen aan polarisatie of die in enige mate (dreigen te) radicaliseren. Het voorliggende onderzoeksrapport gaat over personen die vanuit hun functie dit directe contact kunnen hebben: de zogeheten eerstelijns werkers. Het gaat hierbij in eerste instantie om politiefunctarissen, welzijnswerkers, gemeentelijke contactambtenaren, docenten, maar ook anderen.

De gemeente heeft een belangrijke regierol, maar is daarbij in sterke mate afhankelijk van andere instanties. Instanties die zicht (kunnen) hebben op wat er in de wijken en buurten gebeurt; de zogenoemde eerstelijns werkers die toegang hebben tot die jongeren die mogelijk vatbaar zijn voor radicalisering of zich reeds in een proces van radicalisering bevinden.. De volgende stap in de lokale aanpak heeft direct betrekking op het betrekken van juist deze eerstelijns werkers.

1.2 Onderzoeksopdracht

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft via het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV) het COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement (COT) gevraagd onderzoek te doen naar de rol van de eerstelijns werkers. Het COT definieert eerstelijns werker in dit onderzoek als

“diegene die vanuit zijn of haar beroep in direct contact kunnen komen te staan met (potentieel) radicaliserende personen, groepen en organisaties.”⁹

Voorbeelden van beroepen die als eerstelijns werker kunnen worden getypeerd zijn: welzijnswerkers, docenten, wijkagenten, gemeentelijke contactambtenaren, jeugdhulpverleners, detentiepersoneel en reclasseringsmedewerkers. Andere voorbeelden zijn: wijkbeheerders, woonconsulenten, medewerkers van bureau Halt en medewerkers van minderhedenorganisaties.

Het ministerie van BZK heeft de doelstelling van het onderzoek als volgt geformuleerd:

“inzicht krijgen in de huidige en de gewenste praktijk van eerstelijns werkers bij het herkennen van signalen van polarisatie en radicalisering en het ondernemen van actie daarop. Hierbij moet inzichtelijk worden gemaakt welke signalen eerstelijns werkers benoemen, welke actie daarop wordt ondernomen en welke ondersteuning gewenst is”.

Het COT heeft de onderzoeksopdracht breder geïnterpreteerd. Hoewel de oorspronkelijke onderzoeksvraag zich richt op signalering en actie na signalering heeft het COT het doel van het onderzoek geïnterpreteerd als:

“inzicht krijgen in de rol van de eerstelijns werker bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering zowel wat betreft de huidige als de gewenste praktijk.”

In de uitvoering heeft het onderzoek verder vorm en inhoud gekregen, niet in de minste plaats als gevolg van de vele gesprekken en discussies met respondenten en anderen. Dit onderzoek is deels beschrijvend van aard. In deze rapportage blikken wij terug op de ontwikkelingen zoals deze zich hebben voorgedaan vanaf november 2004 voor wat betreft de rol van de eerstelijns werkers. Wij beschrijven zowel de in beleid vastgelegde wenselijke rol van de eerstelijns werker als de beelden van de praktijk van alledag. Op basis van de opgedane inzichten in de problematiek werken wij de mogelijke rol van de eerstelijns werker verder uit. Deze uitwerking moet bijdragen aan het adequaat betrekken van de eerstelijns werker bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering, met oog voor proportionaliteit en gevoel voor de cultuur en werkwijze van de desbetreffende beroepsgroep. Tegelijkertijd kan deze uitwerking worden benut in toekomstige activiteiten gericht op de eerstelijns werkers. In de uitwerking proberen wij zoveel mogelijk recht te doen aan de verschillen tussen beroepsgroepen: deze verschillen beïnvloeden zowel de mogelijke als de gewenste rol. Op basis van de analyse en de conclusies die hieruit volgen, formuleren wij aanbevelingen voor zowel nationale als lokale partners.

1.3 Onderzoek: afbakening, beperkingen en methoden

‘Eerstelijns werkers’ is een verzamelterm voor een groot aantal beroepen en werksoorten. Het is niet mogelijk om binnen de kaders van dit onderzoek elk van de beroepen diepgaand te

onderzoeken. Dit is een belangrijke beperking van het onderzoek. Het onderzoek moet dan ook worden gezien als een verkennend onderzoek. Het onderzoek richt zich op de eerstelijnswerker in het algemeen met waar mogelijk een verdieping per beroepsgroep. Deze verdieping bestaat uit indrukken en beelden afkomstig uit met name schriftelijke documentatie over eerstelijnswerkers en polarisatie en radicalisering, aangevuld met beelden uit interviews.

De verzamelde schriftelijke documentatie bestaat uit beleidsdocumenten, onderzoeksverslagen en mediaberichtgeving. Een overzicht van gebruikte schriftelijke bronnen is opgenomen in de bijlagen.

De informatie over de rol van eerstelijnswerkers is sterk versnipperd. Het grootste deel van de onderzoeksinspanningen was dan ook gericht op het verzamelen en analyseren van schriftelijke documentatie. In dit onderzoek brengt het COT deze informatie zoveel als mogelijk samen en analyseert het COT deze informatie in samenhang. De verzamelde informatie is per definitie niet volledig. Het aantal projecten is zeer omvangrijk en een centraal overzicht ontbreekt. Het COT gaat er wel vanuit dat de verzamelde informatie representatief is voor het totaal aan beschikbare informatie. Het COT hoopt hiermee een bijdrage te leveren aan de verdere beleidsvorming op dit onderwerp: enkel vanuit overzicht en inzicht kan waar nodig en wenselijk een volgende stap worden gezet.

In totaal heeft het COT ruim vijftig respondenten gesproken voor dit onderzoek. Het betreft zowel eerstelijnswerkers als beleidsmakers. Om inzicht te krijgen in de mogelijke behoeften van eerstelijnswerker heeft het COT ook gesproken met gespecialiseerde kennisinstellingen (Art. 1, Anne Frank Stichting, FORUM en Movisie). Het idee hierachter is dat indien er een behoefte bestaat aan bepaalde ondersteuning om de eigen rol te kunnen uitvoeren, eerstelijnswerkers zich mogelijk wenden tot deze kennisinstellingen. Zodoende kunnen deze instellingen zicht hebben op vragen en behoeften aan ondersteuning die leven bij eerstelijnswerkers. Een overzicht van respondenten is opgenomen in de bijlagen. Gelet op de vaak gevoelige informatie hebben wij ervoor gekozen om niet de namen van respondenten op te nemen, maar de functie en het type organisatie. Ook heeft het COT telefonisch contact gelegd met tien instanties van eerstelijnswerkers zoals Bureaus Jeugdzorg, GG(&G)D'en en GGD Nederland om na te gaan op welke wijze zij het onderwerp al dan niet hebben belegd.

Op onderdelen kan en moet dit verkennende onderzoek zeker worden verdiept. De interviews zoals zij nu zijn gehouden, moeten worden gezien als aanvullende beelden op de beelden die voortkomen uit de schriftelijke documentatie.

In de periode dat dit onderzoek is uitgevoerd, heeft het COT in het kader van andere projecten de inhoudelijke inbreng bij meerdere grotere bijeenkomsten verzorgd op het gebied van radicalisering. Het betrof drie bijeenkomsten met eerstelijnswerkers, een in het zuiden van het land (ruim veertig deelnemers) en twee in de Randstad (ruim honderdvijftig en zeventig deelnemers). De tijdens deze bijeenkomsten gevoerde discussies en gesprekken hebben direct betrekking op het onderzoeksonderwerp. Waar mogelijk en relevant zijn de indrukken uit deze bijeenkomsten meegenomen in dit onderzoek. In het kader van lopende onderzoeken en andere gerelateerde projecten heeft het COT enkele tientallen functionarissen gesproken over dit onderwerp. Zij zijn niet als respondent opgenomen, maar de door hen gegeven input is wel meegenomen in het onderzoek. Het betreft gemeenteambtenaren, politiefunctionarissen, bestuurders, docenten, welzijnswerkers en anderen.

Het COT hecht grote waarde aan casuïstiek op het gebied van polarisatie en radicalisering. Beschrijvingen van daadwerkelijke praktijksituaties zijn nodig om inzicht te verschaffen in de rol

van eerstelijns werkers. Dit voorkomt dat polarisatie en radicalisering abstracte begrippen zijn en blijven. Voor dit onderzoek heeft het COT uit openbare bronnen zoveel mogelijk relevante casuïstiek verzameld. Eerder COT-onderzoek naar polarisatie en radicalisering in de gemeente Tilburg en in de gemeenten in het politiedistrict Breda vormde belangrijke input. Tijdens de gevoerde gesprekken zijn meerdere 'nieuwe' cases geïdentificeerd. Het betreft ervaringen van eerstelijns werkers. Een belangrijke bron van informatie betrof berichtgeving over extreemrechtse uitingen en incidenten in de media en/of in rapportage van gespecialiseerde instituten als de Anne Frank Stichting en het Centrum voor Informatie en Documentatie Israël (CIDI). Uitgangspunt hierbij is dat een extreemrechtse uiting een indicatie kan zijn van mogelijke achterliggende rechtsradicalisering.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 lichten wij de centrale begrippen polarisatie en radicalisering toe. Dit hoofdstuk bevat een beknopte inhoudelijke beschrijving van de processen van polarisatie en radicalisering en de risico's die hieruit voortkomen. Waar mogelijk wordt hierbij ingegaan op de mogelijkheden voor de aanpak van de geschetste problematiek. Dit is noodzakelijke achtergrondinformatie voor de overige hoofdstukken. De rol van eerstelijns werkers is immers een afgeleide van de inhoudelijke problematiek. Ook wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van een relatief nieuwe beleidsterrein (de brede aanpak van polarisatie en radicalisering), zoals deze tot stand is gekomen na de moord op Theo van Gogh.

Hoofdstuk 3 wordt een voorzet gegeven voor een uitwerking van de mogelijke rol van de eerstelijns werker. De uitwerking van onze visie op de verschillende rollen is tot stand gekomen op basis van literatuur, beelden zoals deze uit verschillende gesprekken naar voren kwamen en onze eigen ideeën en ervaringen. Het gaat in werkelijkheid om een mix van meerdere mogelijke rollen met bijbehorende verantwoordelijkheden, bevoegdheden en taken. Op deze wijze wordt inzichtelijk wat de rol kan zijn. De door het COT ontwikkelde visie op de rol wordt in de hoofdstukken 4 t/m 9 gebruikt als referentiekader.

De hoofdstukken 4 t/m 9 gaan over de verschillende beroepsgroepen. In ieder hoofdstuk staat een beroepsgroep centraal. In aanvulling op beelden uit de praktijk van de afgelopen jaren wordt een eerste uitwerking gegeven van de mogelijke rol van deze beroepsgroep bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de in hoofdstuk 3 ontwikkelde visie. Waar mogelijk benoemen wij concrete cases en de handwijze van de eerstelijns werker rond deze cases (op hoofdlijnen). Per beroepsgroep gaan wij waar nodig in op enkele specifieke thema's die spelen of hebben gespeeld in het licht van polarisatie en radicalisering. Achtereenvolgens gaan wij in op gemeentelijke contactambtenaren, de politie, het onderwijs, het welzijnswerk, de jeugdhulpverlening en justitiële partners. Per beroepsgroep wordt bovendien aangegeven welke eventuele knelpunten er zijn voor het uitvoeren van de eigen rol en wordt aangegeven welke eventuele behoeften er bestaan aan versterking van de eigen rol.

In hoofdstuk 10 presenteren wij onze onderzoeksbevindingen en wordt de hoofdvraag van het onderzoek beantwoord. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de huidige praktijk (eerste component van de onderzoeksvraag) en de gewenste praktijk (tweede component). In aanvulling op overkoepelende bevindingen en aanbevelingen worden, op de verschillende beroepsgroepen toegesneden, bevindingen en aanbevelingen gepresenteerd. In dit slothoofdstuk formuleert het COT tevens eventueel benodigde aanvullende inspanningen op nationaal en lokaal niveau, gericht op het versterken van de rol van eerstelijns werkers. Hierbij

wordt onder meer een directe relatie gelegd naar het actieplan van het kabinet tegen polarisatie en radicalisering.

Dankzegging

Wij danken alle respondenten en andere betrokkenen voor hun bereidwillige medewerking. Het was opvallend dat veel functionarissen graag wilden spreken over dit onderwerp. In veel gevallen wilde het toeval dat zijzelf op dat moment– vaak op persoonlijke titel of samen met enkele collega's – actief aan het nadenken waren over hun mogelijke rol bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Wij hopen dat dit rapport hen verder helpt. Ook danken wij het CCV, BZK en de Interdepartementale Werkgroep Radicalisering voor de kritische maar prettige begeleiding van het project. Wij hopen dat dit rapport en de hierin opgenomen aanbevelingen bijdragen aan de verdere versterking van met name de uitvoering van het beleid in samenwerking met de partners in het veld.

2 Polarisatie en radicalisering

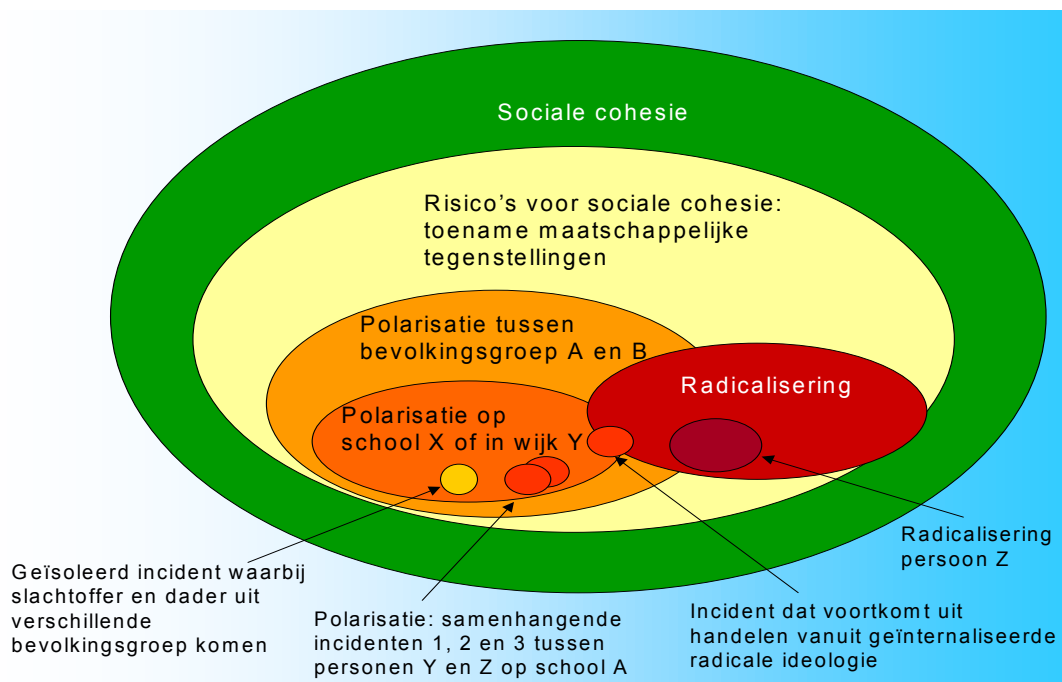
2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan wij kort in op de twee centrale begrippen: polarisatie en radicalisering. Beide begrippen staan voor een complexe materie en een veelheid aan factoren en processen.

De focus van de inhoudelijke toelichting ligt op de mogelijke aangrijpingspunten voor het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Deze aangrijpingspunten zijn mede bepalend voor de mogelijke rol van de eerstelijnswerker bij de aanpak. In paragraaf 2.2 staat polarisatie centraal. Radicalisering wordt nader toegelicht in paragraaf 2.3. In de toelichting maken wij onder meer gebruik van de onderzoeken die zijn verschenen in de periode na de moord op Van Gogh.

In paragraaf 2.3 wordt in hoofdlijnen de beleidsontwikkeling geschetst rond de aanpak van polarisatie en radicalisering, zoals deze tot stand kwam met de brief van het kabinet na de moord op Theo van Gogh. Het was het startpunt op weg naar een brede aanpak van radicalisering.

In onze visie is zowel polarisatie als radicalisering een bedreiging voor de sociale cohesie. Het zijn separate vraagstukken die ieder voor zich aangepakt moeten worden. Er zitten relaties tussen polarisatie en radicalisering. Deze visie wordt toegelicht in paragraaf 2.5.

2.2 Toelichting polarisatie

Polarisatie is "de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die resulteert of kan resulteren in (een toename van) spanningen tussen deze groepen en in risico's voor de sociale veiligheid".¹⁰

Bij de bovenstaande definitie gelden de volgende aandachtspunten:

- Sociale veiligheid staat voor de persoonlijke, fysieke veiligheid én de veiligheidsbeleving;
- De focus ligt op mogelijke polarisatie tussen groepen met een verschillende etnische achtergrond (afkomst), tussen autochtonen en allochtonen en tussen moslims en niet-moslims (geloof);
- Het betreft toenemende afstand tussen groepen, segregatie, toenemende negatieve beeldvorming en een negatieve houding over en weer;
- Uitingen die kunnen duiden op polarisatie zijn: pesten, discriminatie, vandalisme, intimidatie, racisme en geweld;
- Afkomst en/of geloof kunnen een rol spelen als aanleiding of als factor die van invloed is op escalatie van een incident.

De Algemene Inlichtingen en Veiligheids Dienst (AIVD) laat geen twijfel bestaan over het risico van polarisatie. De dienst schrijft in zijn jaarverslag over 2005 het volgende:

"De grootste dreiging voor de Nederlandse democratische rechtsorde is momenteel het bestaan van een breed sociaal-maatschappelijk probleem waar in een sfeer van frustratie over de Nederlandse 'multiculturele' samenleving zowel van autochtone als van allochtone zijde interetnische confrontaties worden uitgelokt. Aanhoudende interetnische confrontaties kunnen op termijn de cohesie in de Nederlandse samenleving bedreigen".¹¹

Wanneer de gevoelsmatige – en soms letterlijke – afstand tussen groepen (één van de voorwaarden voor polarisatie) toeneemt, kan dit leiden tot toenemende onverschilligheid van de leden van de groepen jegens het welzijn van de andere groep. In meer extreme gevallen kunnen negatieve beelden en emoties onder invloed van incidenten resulteren in een afkeer van leden van de andere groep.¹² Beide ontwikkelingen kunnen drempelverlagend werken voor handelingen als discriminatie – of in het uiterste geval geweld – met negatieve gevolgen voor de andere groep.

Polarisatie brengt risico's voor de sociale veiligheid met zich mee: risico's voor de feitelijke persoonlijke veiligheid en/of voor de persoonlijke veiligheidsbeleving als gevolg van menselijk handelen. Dit kan betrekking hebben op tal van onveilige – of als zodanig ervaren – situaties die voortkomen uit de verhoudingen tussen groepen, zoals pesten, discriminatie, vandalisme, intimidatie, racisme en geweld. Hoewel dit gedrag lang niet altijd strafbaar is, vergroot het vaak wel het gevoel van onveiligheid. Hierbij gaat het om risico's op samenlevingsniveau die tot uiting komen in risico's voor individuen binnen de samenleving.

De kans op conflicten neemt toe naarmate incidenten en uitingen over en weer door groepen worden geïnterpreteerd als uitdagingen. Discriminatoire uitingen of racistische graffiti kunnen bedoeld zijn en/of opgevat worden als provocatie en kunnen daarmee aanleiding zijn voor een tegenactie. Het belangrijkste risico is dat de provocatie leidt tot een escalatiespiraal, waarbij de incidenten steeds zwaardere vormen aannemen. De daders van het ene incident zijn de slachtoffers van het volgende. Naarmate de polarisatie ernstiger vormen aanneemt, bestaat het risico dat een groep eerder zal worden afgerekend op het gedrag van individuen uit die groep en dat zich brede wraakacties voordoen.

Wanneer polarisatie plaatsvindt, vinden er meer kleine incidenten plaats en resulteren deze kleine incidenten vaker en sneller in grootschaligere confrontaties. Onder invloed van een – mogelijk kleinschalig – incident komen de sluimerende spanningen tussen bevolkingsgroepen tot uiting.

In de beleidsstukken over polarisatie, maar ook in de bestaande onderzoeken, is het proces *polarisatie* niet als zodanig uitgewerkt. In dit onderzoek gaan wij uit van de volgende aspecten van polarisatie als proces:

- Afnemende sociale binding;
- Toenemende tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen;
- Incidentele incidenten waarbij verschillende bevolkingsgroepen zijn betrokken, krijgen een meer structureel karakter;
- Een periode na een incident met een verhoogd risico voor nieuwe incidenten en mogelijke verdere verslechtering van verhoudingen tussen bevolkingsgroepen;
- Verslechterde verhoudingen die resulteren in een structureel verhoogd risico voor de sociale veiligheid van bevolkingsgroepen.

2.3 Toelichting radicalisering

De AIVD definieert radicalisme als: *“het actief nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde, eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde”*.¹³

Radicalisme komt voort uit een geesteshouding, die zich kenmerkt door een denken en doen dat wordt beheerst door een ideaal, een geloof, een doel of een belang dat alles overheerst.

Radicalisering betreft de groeiende bereidheid zelf bovengenoemde veranderingen na te streven en/of te ondersteunen, dan wel om anderen daartoe aan te zetten. Het betreft een proces waarin individuen in toenemende mate overgaan op het gebruik van verrijkende – eventueel ondemocratische – middelen.

De AIVD definieert radicale islam als: “het politiek-religieus streven om, desnoods met uiterste middelen, een samenleving tot stand te brengen die een zo zuiver mogelijke afspiegeling is van hetgeen men meent dat gesteld wordt in de oorspronkelijke bronnen van de islam.”

De AIVD benoemt drie vormen van extreemrechts:

- Vertegenwoordigers van het zogenoemde *‘burgerlijk extreem rechts’* die xenofobische en ultranationalistische opvattingen huldigen, maar zich hebben gevoegd naar de democratische mores, deels gedwongen door wetgever en publieke opinie;
- *Neonazistische organisaties* die zich openlijk antidemocratisch en racistisch opstellen en pogen hun doelstellingen met ondemocratische, buitenwettelijke middelen te verwezenlijken;
- *Ongeorganiseerde (groepen van) individuen en subculturen* die zich, op velerlei manieren en al dan niet politiek gemotiveerd, bezighouden met het uitdragen van een extreem rechtse of racistische boodschap.

Voor eerstelijns werkers geldt dat de grootste groep, de derde categorie, het meest zichtbaar zal zijn. Hierbij is telkens de vraag in hoeverre er sprake is van radicalisering.

Het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) geeft aan dat radicalisering een proces is waarin de steun aan het systeem ontzegd wordt: de-legitimisering. Dit proces kent drie algemene ontwikkelingsstadia, die zich kenmerken door de mate van vertrouwen in het systeem en de daarbij horende terugtrekking binnen de eigen groep. Ondanks de grote verschillen tussen de verschillende soorten radicalen (links, rechts, religieus) doorlopen zij allen dit traject van een ‘vervreemdingstocht’, aldus de onderzoekers. Het eerste stadium is dat van een vertrouwenscrisis. Hierin wordt het bestaande vertrouwen sterk uitgehold en is er sprake van een conflict tussen een groep en specifieke machthebbers ten aanzien van specifiek beleid. De kritiek wordt geformuleerd in ideologische termen, en tegenculturele aspecten worden

ontwikkeld (taal, gedrag, opvattingen). Het tweede stadium is het stadium van een legitimitieitsconflict. De legitimiteit van het systeem zelf wordt ter discussie gesteld. De oppositie ontwikkelt een alternatief ideologisch en cultureel systeem en zet frustratie en woede over het functioneren van het systeem om in de-legitimerende ideologieën. Het laatste stadium is dat van een legitimitieitscrisis. De kritiek op het systeem wordt uitgebreid naar de personen die de maatschappij bevolken. Zij worden ontmenselijkt en de activisten ontwikkelen een nieuwe moraal, waarin zij zichzelf zien als de strijders die tot taak hebben het kwaad te bestrijden.

Met het oog op de mogelijke rol van de eerstelijns werkers is vooral het proces van radicalisering relevant. Op basis van inzichten in dit proces kan worden nagegaan op welke wijze eerstelijns werkers dit proces kunnen waarnemen en vervolgens al dan niet kunnen beïnvloeden (bewust of onbewust).

Islamitische radicalisering

In de literatuur en in onder meer rapportages van de AIVD is inzicht gegeven in factoren die bij kunnen dragen aan het proces van islamitische radicalisering. In recenter onderzoek door het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES), landelijk en specifiek voor de gemeente Amsterdam, zijn aanvullende inzichten verkregen. IMES geeft wel aan dat het radicaliseringsproces per persoon verschilt: er is geen eenduidig profiel. Dit wordt ook benadrukt door de AIVD.

IMES concludeert dat de verhoogde kans op radicalisering voortkomt uit een combinatie van een zeer orthodoxe geloofsinvulling (religieuze dimensie) en het idee dat er door de politiek en in de maatschappij onrechtvaardig wordt omgegaan met moslims en dat de islam daardoor bedreigd wordt (politieke dimensie).¹⁴ Dit is van invloed op de vatbaarheid voor radicalisering. De combinatie van beide denkbeelden (de religieuze en politieke dimensie) gaat vaak samen met een wantrouwen ten aanzien van de lokale politiek, met een dichotoom wereldbeeld ('wij' versus 'zij') en met een voorstelling van een realiseerbare ideale samenleving ('utopisch denken'). De aanwezigheid van beide overtuigingen (de religieuze en politieke) gaat vaak samen met: leeftijd (16-18 jaar), middelbaar opleidingsniveau (mbo, havo, vwo), sterke verbondenheid met de etnische groep, grote perceptie van discriminatie, groot politiek wantrouwen en sociaal isolement.

Het radicaliseringsproces betreft volgens de onderzoekers drie dimensies:

- (1) een *religieuze* dimensie, gerelateerd aan behoefte aan zingeving,
- (2) een *politieke* dimensie, gebaseerd op ervaring van onrecht, en;
- (3) een *sociale* dimensie, die te maken heeft met behoefte aan acceptatie, waardering en geborgenheid. Ons inziens kan de eerstelijns werker met name een rol hebben in relatie tot de laatste twee dimensies. Echter ook voor de eerste dimensie zijn er mogelijkheden.

Een belangrijk aangrijpingspunt, ook voor de rol van eerstelijns werkers, betreffen de door IMES benoemde opvattingen die tijdens het radicaliseringsproces in toenemende mate het denken (en handelen) zijn gaan bepalen. In het proberen te voorkomen en/of tegengaan van radicalisering moet worden getracht het zich zetten van deze opvattingen te voorkomen dan wel de opvattingen te doen afnemen. Samengevat betreft het de volgende opvattingen:

- Orthodox religieuze overtuigingen;
- De mening dat de islam een politiek strijdpunt is;
- Gebrek aan vertrouwen in de politiek;
- Ontevredenheid over religieuze leiders;
- Utopisch denken; en

- Een dichotoom wereldbeeld (van mening zijn dat de wereld uit groepen mensen bestaat die lijnrecht tegenover elkaar staan).

Een ander aangrijpingspunt is de vatbaarheid voor radicale opvattingen. Deze vatbaarheid beïnvloedt de interpretatie van radicaal gedachtegoed. Radicale ideeën die normaliter als irreëel of als 'onzin' zouden worden uitgelegd, worden nu gezien als een geloofwaardige uitleg van de werkelijkheid.¹⁵ De vatbaarheid wordt mede beïnvloed door:

- De kloof tussen jongeren en hun ouders;
- De kloof tussen kind/ouders en de school;
- De psychologische gesteldheid en angst;
- Existentiële vragen en zingeving;
- Een sociaal isolement;
- Een sterk gevoel van onrechtvaardigheid.

Het onderzoek door IMES maakt ook de complexe werkelijkheid van de verscheidenheid aan gedachtegoed binnen de islam op hoofdlijnen inzichtelijk, in relatie tot mogelijke radicalisering. Het IMES benoemt ook het feit dat verschillende stromingen onder de noemer 'salafisme' vallen, maar onderling wezenlijk verschillen, waarbij de jihadi salafi's geweld goedkeuren als ultiem middel. Tussen de verschillende (radicale) stromingen worden uitgebreide discussies gevoerd, waarbij ze elkaar proberen te overtuigen van elkaars standpunt. Of mensen radicaliseren wordt dus niet alleen bepaald door de aantrekkingskracht van het radicale gedachtegoed, maar tegelijkertijd door de ideologische alternatieven. Dit is van belang voor de rol van de eerstelijnswerker, omdat deze moet beseffen dat er verschillen zijn en welke verschillen dat zijn (op hoofdlijnen, het vergt een specialist om precies onderscheid te kunnen waarnemen).

Ook de AIVD benadrukt de verschillen tussen stromingen, maar waarschuwt hierbij ook terdege voor de niet-gewelddadige politieke boodschap. In het rapport *Radicale Dawa in verandering: de opkomst van het islamitisch neoradicalisme in Nederland* constateert de AIVD dat er sprake is van 'een derde fase' in de ontwikkeling van radicalisering in Nederland.¹⁶ In elke fase heeft het moslimradicalisme zich op een nieuwe wijze gemanifesteerd. Inzicht in deze ontwikkeling is van belang omdat dit inzicht geeft in de verschijningsvormen die mee veranderen. Dit heeft direct consequenties voor de beoogde aanpak en daarmee ook voor de rol van eerstelijnswerkers. De derde fase noemt de AIVD het neoradicalisme.

Samenvatting van door de AIVD beschreven fasen

De eerste fase, vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw, betrof ultraorthodoxe moskeeën en predikers uit het Midden-Oosten die een directe ideologische, logistieke en financiële ondersteuning ontvingen vanuit islamitische gidslanden.¹⁷ Deze moskeeën en predikers richtten zich op de radicale dawa bij medemoslims: het verrichten van bekeringsactiviteiten door islamitische missiebewegingen van ultraorthodoxe en radicale signatuur. Naast de radicale dawa-predikers vestigen zich in deze fase ook jihadistische veteranen en hun activiteiten in Nederland hebben eerder een gewelddadig doel en vertonen op zijn minst een sterke ideologische band met het al Qa'ida-netwerk. De beide bewegingen vormen het moslimradicalisme.

De tweede fase breekt aan na de aanslagen van 11 september 2001 en komt in een stroomversnelling. Mede door de ontmanteling van internationaal opererende terroristische netwerken na 2001 neemt de aansturende relatie vanuit de islamitische gidslanden af. Er treedt een proces van autonomisering op in landen van verblijf. Moslimradicalen streven er in deze fase naar de islam ook in het Westen tegen de vijanden ervan te verdedigen vanuit een gevoel van ressentiment. Deze fase wordt gekenmerkt door fragmentatie, amateurisme en een wildgroei aan de zogenaamde 'knip- en plakideologie' waarbij selectief

uit de islamitische bronnen wordt geciteerd.

De derde fase, waarvan sprake is sinds medio 2005, is een rechtstreekse reactie op de fragmentarische tweede fase en komt vooral voor rekening van een nieuwe generatie radicale dawa-predikers die deel uit maken van de tweede generatie moslims in het Westen. Zij zijn tot het besef gekomen dat de groei en reputatie van de islam geschaad wordt door de lage organisatiegraad van de radicale islam in Europa, de onduidelijke ideologische boodschap en de flirt met geweld. De hier actieve radicale dawa-predikers nemen categorisch stelling tegen het gebruik van geweld in het Westen. Dit leidt tot een ideologische breuk met de jihadisten. Deze nieuwe predikers zoeken gericht naar doelgroepen die ze door middel van een specifieke boodschap weten te bereiken. Zij weten wat er speelt. De derde fase is de fase van autonomisering, professionalisering en politisering van de boodschap, aldus de AIVD.

Zij opereren anders en volgen andere tactieken: niet vanuit een maatschappelijk isolement en niet gericht op confrontatie, maar eerder op een gestage en duurzame groei van de radicale islam in Europa. Dit gebeurt bijvoorbeeld via charismatische salafistische jongerenpredikers die door het land reizen en vooral hun boodschap verkondigen in moskeeën van Marokkaanse origine en islamitische jongerencentra. De groei van het moslimradicalisme in Nederland bereikt vooral jonge Nederlanders van Marokkaanse herkomst, jongeren van andere migrantengroepen uit het Midden-Oosten en Somalië en autochtone bekeerlingen. Het gaat dan niet alleen om jongeren die zich gemarginaliseerd voelen, maar ook om hoger opgeleiden.

Dit islamitisch neoradicalisme brengt risico's met zich mee voor de democratische rechtsorde. Zij streeft naar het in de samenleving inrichten van geïslamiseerde enclaves waarin de islamitische wetten gelden boven de wetten van de Nederlandse of Europese overheden en deze enclaves dienen als bruggenhoofd voor het vergroten van macht en maatschappelijke invloed. Dit gaat gepaard met onverdraagzaamheid jegens andersdenkenden. Ook kan het islamitisch neoradicalisme de democratische rechtsorde als politiek systeem en als wijze van samenleven verstoren en belemmeren, aldus de AIVD.

“Islamitische neoradicalen betitelen de democratie als een onrechtmatig systeem omdat het gezag van de mens hierin boven dat van God wordt geplaatst. Zij verkiezen een systeem waarin alle politieke handelingen ondergeschikt worden gemaakt aan de suprematie van God en, in het verlengde hiervan, de islamitische wetgeving. Islamitische neoradicalen verwerpen de openheid en pluriformiteit die democratieën kenmerkt. Soms roepen ze op tot antidemocratisch handelen. Hierbij schuwen ze provocerende tactieken, gericht polariseren en het creëren van een vijandbeeld jegens de vermeend anti-islamitische buitenwereld niet.”

Rechtsradicalisering

Voor rechtsradicalisme geldt dat er veel onderzoek is gedaan naar verschijningsvormen, uitingen en trends. De verschijningsvormen, uitingen en trends zijn van belang voor eerstelijns werkers omdat deze bepalen of zij in aanraking kunnen komen met rechtsradicalisering en of zij signalen kunnen waarnemen. In onderzoek naar rechtsradicalisme is minder direct ingegaan op processen van radicalisering. Inzicht in het proces is van belang bij een mogelijke preventieve rol en voor een mogelijke rol bij interventies in reactie op rechtsradicalisering. Ook voor correcte duiding is inzicht in processen noodzakelijk. Om deze redenen is juist de mogelijke radicalisering van jongeren interessant. Helaas is hierover beperkt informatie beschikbaar. Er is wel informatie beschikbaar over opvattingen van Lonsdale-jongeren, de diversiteit van deze subcultuur en mogelijke risico's van extreemrechtse geweld. Ook deze informatie is van waarde voor eerstelijns werkers. Voor een deel komt dit overeen met opvattingen van extreemrechtse personen. Voor hen geldt echter dat de antisemitische en

racistische elementen sterker vertegenwoordigd zijn evenals een meer intensieve aanpassing van de levensstijl die voor een belangrijk deel in het teken staat van de extreemrechtse scene.

Er bestaat verschil van mening tussen deskundigen over de mate waarin sprake is van rechtsradicalisme en rechtsradicalisering als het gaat om het derde door de AIVD onderscheiden type. Een deel van deze jongeren wordt ook wel aangeduid als Lonsdale-jongeren, vernoemt naar het kledingmerk dat een deel van deze jongeren draagt of droeg. De AIVD heeft in 2005 uitgebreid onderzoek gedaan naar dit fenomeen. Van een rechts-extremistische ideologie of rechts-extremistische politieke motivatie is volgens de AIVD nauwelijks sprake. Wel kenmerken de jongeren zich door 'sterke xenofobe opvattingen en gevoelens die onder andere gevoed worden door incidenten met allochtone jeugdgroepen'.¹⁸ Een uitgebreid journalistiek onderzoek naar de Lonsdale-jongeren bevestigt dit beeld.¹⁹

In het rapport *Trots op Nederland* wordt de diversiteit van 'Lonsdale-' jongeren benadrukt.

Sommige jongeren dragen Lonsdale-kleding, andere niet. Dat geldt ook voor het dragen van kisten, bomberjacks en het hebben van een kaal hoofd. Sommigen noemen zich rechtsgeoriënteerd en anderen nationalist. Het gemeenschappelijke kenmerk is de muziekvoorkeur, namelijk hardcore. Het is dan ook beter om te spreken van hardcorejongeren, want voor sommige jongeren is de term Lonsdale achterhaald, soms beledigend en in elk geval niet de hele lading dekkend, aldus de onderzoekers.²⁰

"Het gaat bij Lonsdale-jongeren om jongeren die zich in elk geval identificeren met de hardcorecultuur, al dan niet gepaard gaand met de daarbijbehorende kledingstijl. Van een problematische gezinssituatie lijkt geen of slechts in geringe mate sprake te zijn. Kenmerkend is de uitgaanscultuur en drugsgebruik. Het is beter te spreken van hardcorejongeren dan van Lonsdalers. Van een algehele delinquente levensstijl is geen sprake, wel van meer geweld. Mogelijk dat het geweldsaspect samenhangt met de uitgaanscultuur. Een groot deel van de onderzochte hardcorejongeren oordeelt negatief over andere bevolkingsgroepen, met name over moslims en hangt rechts-populistische opvattingen aan. Enkele jongeren maken deel uit van georganiseerde extreemrechtse bewegingen."²¹

In hetzelfde rapport roepen de auteurs de vraag op "of het rechtse gedachtegoed van de hardcorejongeren van voorbijgaande aard is of dat zij de toekomstige NVU- of *Blood and Honour*-leden zijn". De onderzoekers beantwoorden deze vraag als volgt:

"De indruk is dat het voor het merendeel van de hardcorejongeren om een leeftijdsgebonden fase gaat, bijvoorbeeld waar het om het Lonsdale-aspect gaat. Sommige jongeren zeggen dat zij geen Lonsdale-kleding meer dragen, omdat het kinderachtig is. Ook trekken jongeren minder met elkaar op, onder meer omdat het ontmoetingscentrum dicht is (in Venray) en omdat zij ouder worden, een vriendin krijgen, enzovoort. Anderen vinden weer een andere uitlaatklep, zoals de twee jongeren die zich nu hooligan noemen en ook dergelijk gedrag vertonen. Bezien vanuit het perspectief van extreemrechtse organisaties lijkt de Lonsdale-factor van ondergeschikt belang. Als rekruteringspogingen onder Lonsdale-jongeren al slagen, dan is het lidmaatschap van korte duur. De jongeren stappen ook niet zozeer uit politieke overtuiging in de rechtsextreme organisaties als NVU of het VNAB, maar gaan mee met een kennis en vinden het vooral gezellig. Als ze op een zeker moment geen drugs meer mogen gebruiken, gaan ze niet meer naar de bijeenkomsten. Het is onduidelijk in hoeverre hun opvattingen over buitenlanders, joden en andere minderheidsgroepen ook veranderen in de loop van de tijd. Voor een kleine minderheid van de Lonsdale-jongeren is het aanhangen en uitdragen van negatieve opvattingen over andere bevolkingsgroepen wel een serieuze aangelegenheid. Zij zijn trouw lid van bijvoorbeeld een extreemrechtse club of organisatie, doen mee

aan demonstraties, rekruteren nieuwe leden en volgen bijeenkomsten. Deze categorie rekent zichzelf vaak al niet meer tot de hardcorescene, zoals de lokale skinheadgroep Jeugdstorm Nederland in Zoetermeer. Mogelijk dat voor hen wel een blijvende rechts-extreme levenshouding in het verschieft ligt.”

Wat betreft het extreemrechtse karakter van deze jongeren stellen de onderzoekers dat niet simpel gesteld kan worden dat de hardcore jongeren extreemrechts zijn. Voor de meerderheid van de jongeren ontbreekt een duidelijke politieke basis of ideologie voor hun antibuitenlanderhouding, aldus de onderzoekers. Slechts enkelen maken deel uit van politieke, georganiseerde extreemrechtse bewegingen. In de tweede plaats hebben veel hardcorejongeren niet alleen negatieve opvattingen over allochtonen, maar bijvoorbeeld ook over joden en zwervers. Wel waarschuwen de onderzoekers dat dit niet betekent dat er geen risico's zijn. Negatieve opvattingen van de hardcorejongeren over andere groepen in de samenleving, met name allochtonen, moeten dan ook niet worden gebagatelliseerd. Tegenstellingen tussen verschillende bevolkingsgroepen in de maatschappij kunnen er door worden versterkt en verscherpt.²²

In een onderzoek naar culturele spanningen benoemt Movisie verscheidene oorzaken van het opkomen van wat zij noemen 'een tegencultuur van rechtsextremistische plattelandjongeren'.²³ Volgens de onderzoekers die onderzoek hebben gedaan naar verscheidene incidenten staat het sociaal-cultureel verzet tegen de 'voortschrijdende verstedelijking' centraal. De allochtone medeburger dient daarbij als symbool van de ongewilde culturele veranderingen. Dit valt binnen wat de Anne Frank Stichting bedoelt met volksvreemde elementen. Het zou volgens Movisie bovendien vooral gaan om laagopgeleide jongeren die betrokken zijn bij de meest ernstige incidenten. "Voor hen gaan de verstedelijkings- en moderniseringsprocessen te snel." Movisie voorspelt een toename van de culturele botsingen en spanningen, juist in verstedelijkte plattelandsgemeenten.

Bij de presentatie van het recente onderzoeksbericht over racistisch en extreemrechtse geweld in Nederland waarschuwde de Anne Frank Stichting voor het 'doorradicaliseren' van Lonsdalejongeren.²⁴ Racistisch geweld staat voor: "*die vorm van geweld waarbij de slachtoffers of doelwitten zijn uitgekozen vanwege hun etnische, raciale, etnisch-religieuze, culturele of nationale herkomst*".²⁵

*"Wij zagen in verschillende regio's dat groepen Lonsdale-jongeren doorradicaliseerden en zich gingen organiseren als neonazistisch georiënteerde formaties, of zich bij al bestaande formaties aansloten. Zij sloten hun Lonsdale-identiteit daarmee af."*²⁶

Ook hier ligt zowel onderschatting als overschatting op de loer, ook door eerstelijns werkers.

Daders van racistisch geweld hebben verschillende achtergronden. Een deel van de daders is afkomstig uit het extreemrechtse circuit. De samenstelling van het extreemrechtse landschap is in 2006 ingrijpend veranderd en deze veranderingen hebben zich ook in 2007 in grote lijnen voortgezet. Het betreft onder meer het afnemende belang van extreemrechtse politieke partijen. Hiertegenover staat het toenemende belang van wat losser georganiseerde extreemrechtse formaties. Met dit laatste doelen de auteurs op "het ontbreken van formele organisatorische elementen als een rechtspersoonlijkheid, statuten en een bestuur."²⁷

Het radicaliseringsproces staat wel centraal in een binnenkort te publiceren proefschrift. Linden beschrijft in haar proefschrift de ontwikkeling van extreemrechtse personen in de periode 1996-2000.²⁸ Ook na deze periode heeft zij zicht gehouden op hoe het de extreemrechtse personen

is vergaan en vergaat. Zij werkt met een typering van verschillende type personen voor wat betreft hun politieke activisme en ideologische overtuiging. Evenals onderzoekers op het gebied van islamitische radicalisering dat doen, benadrukt zij de grote variëteit binnen stromingen, groepen en organisaties. Het radicaliseringsproces kan al jong beginnen, waarbij er geflirt wordt met radicaal gedachtegoed, al dan niet aangevuld met eigen ideeën. Provocaties en afzetten tegen de omgeving is een belangrijk kenmerk hiervan. Ook hier is sprake van een toenemende afstand tot de omgeving, de samenleving en het politieke systeem. Sommige jongeren gaan steeds verder in hun ideologische overtuiging, terwijl anderen na een korte tijd weer 'terugkeren'. Mogelijk dat het afzetten tegen volwassenen vanwege bepaalde negatieve ervaringen thuis een rol speelt, aldus Linden.

De vaak jonge leeftijd waarop het radicaliseringsproces begint, de relatief eenvoudige toegang tot radicaal gedachtegoed (via internet), de overeenkomsten met 'normaal' pubergedrag en de angst ook om jongeren onterecht als extreemrechts te stigmatiseren, maakt het tegengaan van radicalisering door eerstelijns werkers moeilijk. Ook het gesprek aangaan en begrijpen hoe een jongere denkt, is niet eenvoudig als je niet bekend bent met deze wereld. Belangrijk is ook dat de prijs van de extreemrechtse levensstijl hoog is, sociaal en maatschappelijk gezien. Dit maakt het moeilijk om deze wereld ook weer te verlaten: daar zitten de vrienden, het werk, en dergelijke. Dit bleek ook uit de in Duitsland gestarte de-radicaliseringsprogramma's zoals beschreven in de zevende rapportage van de Monitor racisme en extremisme.

Wij komen tot het volgende overzicht van factoren die onderdeel kunnen zijn van het radicaliseringsproces. Dit overzicht is per definitie niet compleet en doet geen recht aan de vele verschillende verschijningsvormen van het fenomeen. Een dergelijk eerste overzicht is echter wel noodzakelijk om een begin te maken met nadenken over de rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van rechtsradicalisering:

- Slechte, persoonlijke ervaringen met allochtonen (vechtpartijen en dergelijke);
- Angst voor maatschappelijke veranderingen als gevolg van de multiculturele samenleving of door de invloed van bepaalde bevolkingsgroepen;
- Gepercipieerde economische lasten van de multiculturele samenleving;
- Beperkte of geen positieve ervaringen met andere bevolkingsgroepen;
- Sterker wordende negatieve beelden over anderen;
- Toenemende de-legitimisering van de politiek en het politieke systeem;
- Problemen thuis in emotionele en opvoedkundige zin;
- Sterke behoefte tot provocatie;
- Fascinatie voor strijd en geweld;
- Geen geloof in alternatieven (levensstijlen, ideeën);
- Invloed van ouders die xenofobe of verdergaande 'wij-zij'-opvattingen bewust of onbewust meegeven.
- Invloed van collega's die zich xenofob uiten;
- Uitblijven van positieve ervaringen gecombineerd met negatieve beelden (vanuit de media via vrienden, ouders, of anderszins);
- Invloedrijke emotionele, persoonlijke gebeurtenissen;
- Groepsgedrag waarbij het rechtse karakter een gezamenlijke identiteit verschaft;
- Druk vanuit de groep;
- Nazi-symbolen dragen om bij de groep te passen;
- Introductie door vrienden bij extreemrechtse organisaties;
- Alcohol- en drugsproblematiek die maatschappelijke ontwikkeling beperken en drempelverlagend werken voor extreme uitingen;
- De invloed van extreemrechtse muziek (hardcore muziek, maar wat extreemrechts betreft ook Nazirock of Rechtsrock);
- Groeiende sociale afhankelijkheid van gelijkgestemden (bij het weggevalen traditionele contacten)

Rechtsradicalisering kan zichtbaar worden in opvattingen of handelingen. Dit kan onder meer blijken uit uitingen van racistisch of extreemrechts geweld.

De mogelijke rol van de eerstelijnswerker wordt mede bepaald door de mate waarin hij of zij een rol kan hebben op het voorkomen dan wel tegengaan van bovengenoemde aspecten en ontwikkelingen.

2.4 Ontwikkelingen in de aanpak van polarisatie en radicalisering

Deze paragraaf gaat in op de hoofdlijnen van de beleidsontwikkeling rond polarisatie en radicalisering. Het betreft het specifiek op polarisatie en radicalisering ontwikkelde beleid. Regulier beleid op het gebied van bijvoorbeeld het tegengaan van discriminatie, onderwijs en integratie worden hier niet behandeld. Dit beleid dient wel als basis. Het gerichte beleid beoogt een aanvulling te geven specifiek bezien vanuit het risico van polarisatie en radicalisering.

Het onderwerp radicalisering is niet volledig nieuw en had ook al voor de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004 aandacht van verschillende overheidsdiensten. De AIVD bijvoorbeeld, rapporteerde al voor 11 september 2001 in openbare rapporten over onder meer de politieke islam en andere vormen van activisme (extreemrechts/dierenrechtenactivisme). Na de aanslagen in de VS en later in Madrid en Londen stond vooral terrorismebestrijding hoog op de agenda. Een van de vraagstukken die aan de orde werd gesteld was het risico van rekrutering in Nederland voor terroristische aanslagen in het buitenland. Ook kwesties rond sociale cohesie en islam kregen aandacht, in het bijzonder in relatie tot islamitische scholen. Er werd door de AIVD en Onderwijsinspectie onderzoek verricht naar dergelijke scholen en de mogelijke invloed van extremistische organisaties. Na 11 september 2001 nam tevens de aandacht voor de verhoudingen tussen de autochtone en allochtone bevolking toe. Begin 2004 verschijnt het rapport *Bruggen Bouwen* van de Commissie Blok over het integratiebeleid. In een reactie geeft het kabinet aan dat hetzelfde jaar een nota zal verschijnen over radicalisering. De belofte van het kabinet wordt datzelfde jaar ingehaald door de moord Theo van Gogh.

In een emotioneel geladen brief kondigt het kabinet op 10 november 2004 aan dat de samenleving de dreiging van radicalisering het hoofd moet bieden. Met deze brief van het kabinet wordt definitief de stap gezet naar een brede aanpak van radicalisering. De aanpak van radicalisering is niet langer het exclusieve domein van inlichtingen- en veiligheidsdiensten, politie en justitie. De brief vormde in feite de geboorte van een 'nieuw' beleidsterrein: de brede aanpak van radicalisering. Op de kabinetsbrief volgen de volgende anderhalf jaar verscheidene agenderende rapportages en beleidsnota's (voor een overzicht zie bijlage 1).

Nationaal:

- December 2004: Van Dawa tot Jihad: de diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde (AIVD)
- Maart 2005: Nota weerbaarheid tegen radicalisering van moslimjongeren (Minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie)
- Juli 2005: Lonsdale-jongeren in Nederland (AIVD)
- Augustus 2005: Nota radicalisme en radicalisering (Kabinet, Ministerie van Justitie)
- Augustus 2005: Nota Weerbaarheid en Integratiebeleid, Preventie van radicalisering vanuit het perspectief van het integratiebeleid (Minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie)
- September 2005: De lokale en justitiële aanpak van radicalisme en radicalisering (Ministerie van BZK)
- December 2005: Beleidskader aanpak radicaliseringshaarden (NCTb)
- Januari 2006: Vervolgonderzoek Lonsdale-jongeren (AIVD)

- Maart 2006: De gewelddadige jihad in Nederland (AIVD)
- Juli 2006: Tussenrapportage Weerbaarheid en integratiebeleid (Minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie)
- September 2007: Actieplan tegengaan Polarisatie en Radicalisering
- Oktober 2007, Radicale Dawa in verandering: de opkomst van het islamitisch neoradicalisme in Nederland (AIVD)

Eerste lokale plannen:

- November 2004: Actieplan Wij Amsterdammers (Gemeente Amsterdam)
- Februari 2005: Actieprogramma Meedoen of Achterblijven (Gemeente Rotterdam)
- Januari 2005: Uitwerking Actieplan Wij Amsterdammers (Gemeente Amsterdam)

In deze nota's zijn vele benodigde activiteiten en concrete projecten benoemd in aanvulling op een analyse van de problematiek. In enkele gevallen is expliciet de rol van de eerstelijnswerker benoemd. Vooral de politie, jongerenwerkers, het onderwijs en de detentiesector worden genoemd. De nadruk ligt op het vergroten van de binding en de sociale weerbaarheid enerzijds en op signalering van mogelijke radicalisering anderzijds. Tezamen geven de nota's een grote verscheidenheid aan mogelijke activiteiten om radicalisering en polarisatie tegen te gaan. Op basis van een analyse van de beleidsdocumenten komen wij tot het volgende overzicht van activiteiten die raken aan het werk van eerstelijnswerkers. De mate waarin de activiteiten het werk van eerstelijnswerkers raken, verschilt per beroepsgroep.

Ook onderzoeksrapporten en publicaties van de AIVD bieden handvatten voor een aanpak. Dit geldt met name voor islamitische radicalisering. In het Amsterdamse onderzoek doet het IMES acht beleidsaanbevelingen die zich richten op het voorkomen van radicalisering en drie aanbevelingen om met radicale jongeren om te gaan.²⁹ De preventieve beleidsaanbevelingen zijn door IMES ondergebracht in drie hoofdthema's: vergroting van het maatschappelijk vertrouwen, van het politieke vertrouwen en van de religieuze weerbaarheid. Deze aanbevelingen raken voor een belangrijk deel ook het werk van de eerstelijnswerker. Van de aanbevelingen zijn ons inziens de volgende zaken direct relevant voor de eerstelijnswerker. Afhankelijk van de precieze beroepsgroep kan de mogelijke bijdrage verschillen.

Aanbevelingen die direct raken aan het werk van eerstelijnswerkers:

- Bestrijd dichotome wereldbeelden, zoals gelovig versus ongelovig, allochtoon versus autochtoon, et cetera;
- Beperk het gevoel dat de islam een strijdpunt is en zorg ervoor dat mensen minder negatief zijn over hoe er over de islam gedacht en gesproken wordt;
- Zorg ervoor dat minder mensen het idee hebben dat er gediscrimineerd wordt, enerzijds door daadwerkelijke discriminatie aan te pakken en anderzijds door het verminderen van het slachtoffergevoel (...);
- Bestrijd sociaal isolement en stimuleer dat meer mensen tevreden zijn met hun sociale relaties;
- Vergroot het vertrouwen in de politiek en het politieke zelfvertrouwen;
- Zorg dat de diversiteit van de islam meer zichtbaar wordt;
- Ga meer ontspannen om met orthodoxe geloofsvullingen;
- Zet alles op alles om het contact met radicale jongeren te houden. Het isolement van de groep kan maken dat men de grens tussen radicalisme en extremisme overschrijdt;
- Ondersteun moskeeën in de omgang met radicaliserende jongeren.

De AIVD waarschuwt voor overschatting en voor het polariserende effect dat op kan treden als gevolg hiervan. "Het is dus zaak moslimradicalisering correct te benoemen. Om beleid tegen polarisatie en radicalisering te kunnen ontwikkelen, lijkt het allereerst belangrijk vijandbeelden

en doemscenario's te ontkrachten en verregaande relativering tegen te gaan", aldus de AIVD in zijn meest recente rapport. Deze onderschatting en/of overschatting ligt ook op de loer bij eerstelijns werkers. Dit kan hun handelen op een verkeerde manier beïnvloeden waardoor daadwerkelijke risico's niet worden onderkend, dan wel waardoor er negatieve effecten optreden als gevolg van goedbedoeld handelen dat voortkomt uit overschatting. In zijn recente rapport formuleert de AIVD de volgende aandachtspunten voor de aanpak van het neoradicalisme:

- Houd in het ontwikkelen van strategieën rekening met proportionaliteit en subsidiariteit;
- Ga uit van een zo groot mogelijke diversiteit binnen de islamitische gemeenschap;
- Voorkom polarisatie bij het ontwikkelen van een overheidsaanpak;
- Tracht accommodatie van radicale dawa-groeperingen te beperken;
- Ga de dialoog aan met zoveel mogelijke islamitische groeperingen;
- Probeer het vertrouwen in de democratische rechtsorde te versterken.

Deze aandachtspunten zijn in eerste instantie gericht op overheden, maar het werk van eerstelijns werkers is hier in veel gevallen de voorbode dan wel het verlengde van (de uitvoering). Elk van de aandachtspunten geldt dan ook voor het werk van eerstelijns werkers. In het bijzonder aandachtspunt *d* is ingewikkeld omdat dit veronderstelt dat een overheid of een organisatie een onderscheid kan maken tussen verschillende stromingen en weet welke persoon of organisatie voor welk gedachtegoed staat. Aandachtspunt *f* biedt voor een deel van de eerstelijns werker het meeste houvast voor actie. Dit betreft vooral het tweede door de AIVD benoemde activiteit: "probeer een nieuw publiek vertrouwen op te bouwen in de weerbaarheid en veerkracht van de democratische rechtsstaat en de open samenleving. Stimuleer wat dit betreft positieve toekomstbeelden."³⁰

Eerder gaf de AIVD in zijn invloedrijke rapport *Van Dawa tot Jihad* voor de eerste maal handreikingen voor een aanpak. De aanpak richtte zich in het bijzonder op wat de AIVD nu de tweede fase noemt. De AIVD benoemde negentien mogelijke tegenstrategieën die zich richten op de verschillende dreigingen van de radicale islam. Verscheidene partners hebben hierin een rol, afhankelijk van de specifieke strategie: justitie, politie, AIVD, NCTb, lokaal en provinciaal bestuur, geloofsgemeenschappen en de bredere samenleving.

Dawa (letterlijk: 'oproep' (tot de islam))	Jihad
1. Inzicht bieden aan overheidsorganen en publiek	15. Samenwerking I&V-diensten, justitie (OM), politie en anderen
2. Samenwerking met gematigde krachten	16. Aanhouden
3. Concurrerend aanbod bevorderen	17. Infiltreren, verstoren, blokkeren
4. Identiteitsvorming	18. Bewaken en beveiligen
5. Bevorderen van positieve rolmodellen	19. Sensibilisering
6. Emancipatiebevordering van vrouwen	
7. Onderwijs	
8. Politiek-bestuurlijke maatregelen	
9. Beeldvorming in de media	
10. Financieel onderzoek	
11. Voortdurende toetsing aan Wetboek van Strafrecht met betrekking tot mogelijke discriminatie, haatzaaiing en opruiing	
12. Samenwerking met moederlandoverheden	
13. De sociaaleconomische factoren	
14. Dialoog vanuit de civil society met gematigde krachten in de moslimgemeenschappen	

Een groot deel van de maatregelen, in het bijzonder gericht op de jihadistische component, vergen de inzet van de politie als eerstelijnswerker. Enkele strategieën raken indirect het dagelijks werk van de eerstelijnswerker, voor zover mogelijk radicaliserende personen zich binnen hun doelgroep bevinden. De eerstelijnswerkers kunnen invloed hebben op identiteitsvorming (4), bevorderen van positieve rolmodellen (5) en de emancipatie van vrouwen (6). Vooral de identiteitsvorming raakt aan het werk van zowel jeugd- en jongerenwerk als van het onderwijs. De AIVD schrijft hierover:

“Op enigerlei wijze zal een bijdrage moeten worden geleverd aan identiteitsontwikkeling, meer in het bijzonder van de jongere generaties. Vermeden moet worden dat de vaak voorkomende hybride of ambigue identiteitsbeleving omslaat naar een keuze voor een rigide identiteit in radicaal-islamitische sfeer. Bevordering van empathisch vermogen en - in het verlengde daarvan - van zelfkritiek is van belang. Thema dient ook te zijn de eigen verantwoordelijkheid van het individu jegens de samenleving in zijn totaliteit (tegenover de opvatting van uitsluitend de verantwoordelijkheid ten opzichte van een beperkt collectief). Hier ligt een taak voor zowel de eigen gemeenschap als voor het onderwijsveld.”³¹

De strategieën inzicht bieden (1) en sensibilisering (19) raken het kennisniveau van de eerstelijnswerker en de mogelijkheid tot signalering van negatieve ontwikkelingen in het licht van mogelijke radicalisering. Ook de strategie politiek-bestuurlijke maatregelen (8) raakt deels direct het werk van de eerstelijnswerker. Dit betreft de door de AIVD benoemde mogelijke maatregelen als de bevordering van interetnische en interreligieuze dialoog, integratiebevorderende maatregelen en maatregelen in de subsidiesfeer (toekenning dan wel onthouding). De laatste twee maatregelen betreffen onder meer het werk van gemeentelijke contactambtenaren. De interetnische en interreligieuze dialoog raakt op microniveau aan het werk van eerstelijnswerkers.

De AIVD benoemt expliciet de mogelijke rol van het onderwijs (7):

“De taken van het onderwijs bij de radicaliseringsproblematiek zijn veelomvattend. Twee richtingen zijn duidelijk te identificeren. Enerzijds zou het onderwijsveld een rol kunnen vervullen in signalerende zin (het waarnemen van radicalisering en daaromtrent de ter zake competente autoriteiten in kennis stellen). Anderzijds is er duidelijk de taak tot overdracht en bevordering van de internalisering van het Westers democratisch rechtsordelijk gedachtegoed.”³²

In de verschillende nota's en onderzoeken zijn in totaal vele tientallen mogelijke activiteiten benoemd. In de kabinetsnota *Radicalisme en radicalisering* (augustus 2005) worden drie centrale actielijnen voor de aanpak van radicalisering aangekondigd:³³

- Het versterken van de binding van individuen en gemeenschappen aan de samenleving en aan de democratische rechtsorde;
- Het bevorderen van weerbaarheid van de samenleving en van individuen en gemeenschappen;
- Het actief optreden tegen radicalen en hun ondersteuners.

Het recent verschenen *Actieplan polarisatie en radicalisering 2007-2011* volgt drie sporen waarbij de aanpak door het lokale bestuur van groot belang wordt geacht:

- (1) het eerste spoor vormt een aanpak gericht op preventie, signaleren én interventie in samenwerking met partners als jeugdwerkers, leraren, wijkagenten, leerplichtambtenaren en is ingebed in het lokaal (veiligheids)beleid;
- (2) het tweede spoor richt zich op de inzet van algemeen en specifiek beleid op nationaal niveau dat deze lokale aanpak ondersteunt en faciliteert; en
- (3) het derde spoor betreft de samenwerking op internationaal niveau bij de reductie van polarisatie en radicalisering én de aansluiting op het buitenlands beleid.

Voor wat betreft het specifieke beleid wordt in het nieuwe actieplan grotendeels vastgehouden aan de eerder benoemde drie centrale actielijnen. Specifiek beleid richt zich volgens het actieplan op de volgende drie beleidslijnen:

- (1) het vergroten van de *weerbaarheid en binding*, gericht op individuen die vatbaar zijn voor polarisatie en radicalisering en hun omgeving;
- (2) het vergroten van de *weerbaarheid/competenties*, gericht op lokaal bestuur en professionals die veel met jongeren en jongerengroepen werken;
- (3) *isoleren en indammen*, gericht op polariserende en radicale groeperingen en hun activiteiten.

In de bijlage is een meer uitgewerkte beschrijving opgenomen van de verschillende nota's en van de hierin benoemde voorgestelde activiteiten. In de tabel hieronder is een samenvattend overzicht gegeven van de benoemde mogelijke maatregelen:

Overzicht van de in actieplannen benoemde maatregelen gericht op het tegengaan van radicalisering (en soms polarisatie)

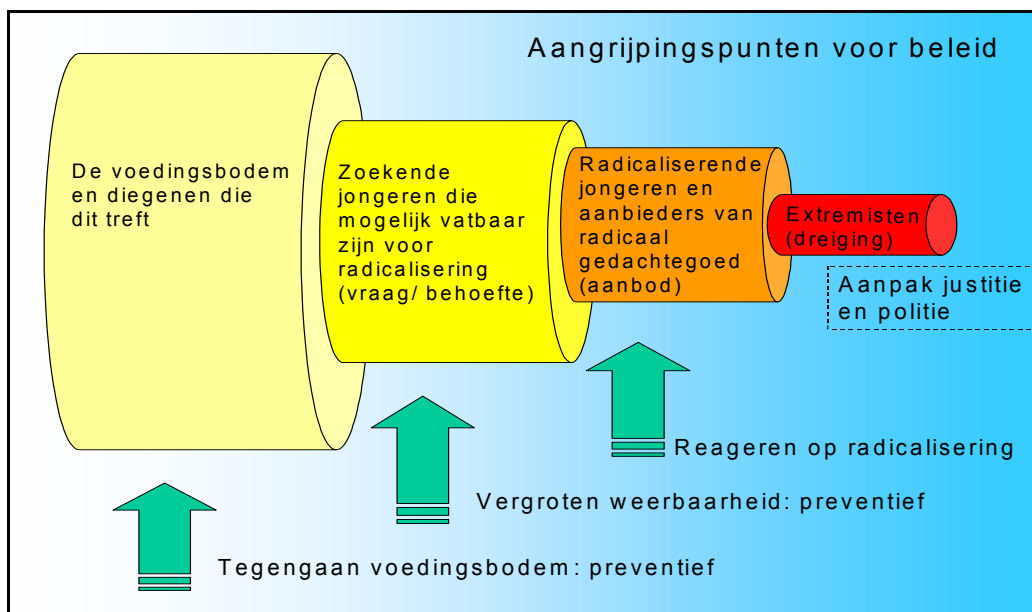
1. Het bevorderen van integratie en binding;
2. Begeleiding bij de vorming tot burgerschap;
3. Als mentor fungeren om jongeren wegwijs te maken in de maatschappij;
4. Overdracht en bevordering van de internalisering van het Westers democratisch rechtsordelijk gedachtegoed;
5. Het stimuleren van de dialoog en wederzijds respect tussen bevolkingsgroepen;
6. Culturele uitwisseling op gang brengen tussen de generaties en bevolkingsgroepen;
7. Slechte sociaalmaatschappelijke omstandigheden en positie verbeteren;
8. Het bevorderen van positieve rolmodellen;
9. Bijdragen aan de emancipatie van (moslim)vrouwen;
10. Financiering tegengaan van radicale organisaties
11. Het bevorderen van empathisch vermogen en - in het verlengde daarvan - van zelfkritiek;
12. Het tegengaan van discriminatie op de arbeidsmarkt;
13. Het bestrijden van discriminatie op internet;
14. Het voorlichten van ouders over hoe zij signalen bij hun kinderen in de gaten kunnen houden en wat er van hen wordt verwacht rond eventueel doorgeven hiervan;
15. Het handhaven van gedragsregels om provocaties te voorkomen;
16. Het tijdig signaleren van radicalisering;
17. Het voorkomen van negatieve beeldvorming in de media
18. Het herkennen en beoordelen van informatie als basis voor eventueel handelen;
19. Het geven van een kritische presentatie van de radicale islam als een tegen de samenleving gerichte ideologie;
20. Bijdragen aan identiteitsvorming en voorkomen dat de vaak voorkomende hybride of ambigue identiteitsbeleving omslaat naar een keuze voor een rigide identiteit in radicaalislamitische sfeer;
21. Het bevorderen van de samenwerking in de veiligheids- en jeugdketen;
22. Het op andere gedachten brengen van radicalen;
23. Het afschrikken van radicalen;
24. Het handelen van radicalen onmogelijk maken.

Het overgrote deel van de maatregelen is gericht op het voorkomen van radicalisering. Enkele van deze activiteiten zijn zowel belangrijk in het licht van het tegengaan van radicalisering als in het tegengaan van polarisatie, met name wat betreft dialoog en integratie. Meer specifieke activiteiten gericht op het tegengaan van polarisatie zijn in de beleidsnota's niet benoemd. Ook geldt dat een deel van de activiteiten geschikt is voor het tegengaan van islamitische radicalisering *en* rechtsradicalisering. Dit betreft voornamelijk de identiteitsvorming, het

signaleren en duiden, het tegengaan van discriminatie en het stimuleren van dialoog. Ook het handelen gericht op radicalen geldt ook voor het omgaan met rechtsradicalen. Meer specifieke activiteiten gericht op het tegengaan van rechtsradicalisering zijn niet benoemd.

De verschillende maatregelen hebben ons inziens betrekking op vier doelgroepen:³⁴

- diegenen die worden getroffen door voor hen negatieve ontwikkelingen die als voedingsbodemp kunnen werken voor radicalisering (negatieve thuissituatie, discriminatie, identiteitsvraagstukken, en dergelijke);
- diegenen die zoekende zijn en in meer of mindere mate vatbaar zijn voor radicale ideeën;
- diegenen die – na in aanraking te zijn gekomen met radicaal gedachtegoed – in meer of mindere mate radicaliseren en diegenen die het radicale gedachtegoed verspreiden;
- diegenen die bereid zijn ondemocratische middelen inclusief geweld te gebruiken om hun idealen te verwezenlijken. Het gedachtegoed beheerst het handelen.

Deze vierdeling wordt benut in hoofdstuk 3 bij de uitwerking van de mogelijke rol van de eerstelijnswerker. Hierbij worden tevens de eerder benoemde activiteiten benut.

2.5 Relatie polarisatie en radicalisering

Radicalisering gaat gepaard met afzijdigheid van en/of onverdraagzaamheid tegen andere bevolkingsgroepen. Dit kan polarisatie in de hand werken. Tegelijkertijd kunnen zorgen over radicalisering negatieve beeldvorming over moslims in het algemeen negatief beïnvloeden. Ook dit kan polarisatie in de hand werken. Ten slotte kan ook een extremistische daad resulteren in toenemende polarisatie, omdat een hele bevolkingsgroep verantwoordelijk wordt gehouden voor deze daad en/of er incidenten volgen van en tegen andere bevolkingsgroepen. Omgekeerd kan polarisatie de frustratie en zoektocht van jongeren negatief beïnvloeden en de vatbaarheid voor radicalisering vergroten. De aanpak van polarisatie overlapt met de aanpak van radicalisering omdat de voedingsbodem component deels dezelfde vraagstukken betreft. Zowel polarisatie als radicalisering lijken in ieder geval deels te worden beïnvloed door gevoelens van frustratie, achterstelling, onrechtvaardigheid en onvrede. Oorzaken voor het ontstaan van dergelijke gevoelens zijn onder andere: onvoldoende kansen op scholing en werk, discriminatie op de arbeidsmarkt, negatieve ervaringen in de omgang met andere groepen.

3 De rol van de eerstelijnswerker

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is het verschijnsel polarisatie en radicalisering besproken. Er is stilgestaan bij de belangrijkste varianten, het proces van radicalisering, mogelijke gevaren en mogelijke aangrijpingspunten. Ook is kort de beleidsontwikkeling op nationaal niveau geschetst en de rol van de eerstelijnswerker zoals benoemd in het tot nu toe ontwikkelde beleid.

In het beleid is met regelmaat de rol van de eerstelijnsfunctionaris benoemd, maar tot op heden is deze rol niet vertaald naar de dagelijkse praktijk. Die rol is niet voor iedere beroepsgroep gelijk. Differentiatie tussen (en mogelijk binnen) beroepsgroepen is nodig om tot de noodzakelijke integrale aanpak te komen. Een integrale aanpak waarbij meerdere organisaties samenwerken, werkt alleen wanneer voor elk van de partners duidelijk is wat de eigen rol is en wat de rol van een ander is. Voor elke partner geldt dat er redenen kunnen zijn waarom de mogelijke rol niet als zodanig kan worden uitgevoerd. Dit vergt tevens een visie op de rol van iedere beroepsgroep. Een dergelijke visie is noodzakelijk als basis voor het te voeren beleid. De visie is van invloed op de wijze waarop de beroepsgroepen worden aangesproken op hun rol en het type ondersteuning dat geboden kan worden bij het waarmaken van de eigen rol.

In dit hoofdstuk geven wij een voorzet voor een uitwerking van de mogelijke rol van de eerstelijnswerker. De uitwerking van onze visie op de verschillende rollen is tot stand gekomen op basis van literatuur, beelden zoals deze uit verschillende gesprekken naar voren kwamen en onze eigen ideeën en ervaringen. Het gaat in werkelijkheid om een mix van meerdere mogelijke rollen met bijbehorende verantwoordelijkheden, bevoegdheden en taken. Op deze wijze maken wij inzichtelijk wat de rol kan zijn. In de hoofdstukken 4 t/m 9 wordt dit per beroepsgroep uitgewerkt. In deze hoofdstukken worden tevens beelden van de praktijk geschetst: wat gebeurt er binnen de beroepsgroepen op dit dossier? De door ons ontwikkelde visie op de rol wordt hierbij gebruikt als referentiekader.

3.2 De rol bezien vanuit de aard van de problematiek

De grotere maatschappelijke uitdagingen liggen op de volgende vlakken:

- Het behouden en optimaliseren van de sociale cohesie, inclusief het tegengaan van bedreigingen van de sociale cohesie;
- Het voorkomen van en reageren op polarisatie;
- Het voorkomen van en reageren op radicalisering.

Het gaat daarbij om het leveren van een bijdrage aan het algemene beleid en bredere maatschappelijke ontwikkelingen (algemeen) en om meer specifieke acties gericht op identificeerbare groepen, personen en organisaties (specifiek) waarmee de eerstelijnswerker vanuit de eigen functie in aanraking kan komen (en komt). Voor de verschillende beroepsgroepen van eerstelijnswerkers kan de mate waarin zij een bijdrage kunnen leveren aan deze grote vraagstukken, zowel algemeen als specifiek, verschillen.

Een eerste set van factoren die ons inziens bepalend is voor de mogelijke rol en rollen zijn:

- De inhoud van de problematiek. Deze bepaalt de kaders waarbinnen de rol van de eerstelijnswerker een plaats dient te krijgen. Het is immers een middel en geen doel op zich om de eerstelijnswerker in te zetten bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. De rol van de eerstelijnswerker wordt sterk bepaald door de wijze waarop hij mogelijk met de problematiek geconfronteerd kan worden.

- De mogelijke oplossing. De beoogde aanpak bepaalt in hoeverre en op welke wijze de eerstelijnswerker een bijdrage kan leveren aan deze aanpak. Past dit bij de taak van de desbetreffende eerstelijnswerker? Beschikt hij of zij over de juiste kennis, middelen en bevoegdheden?

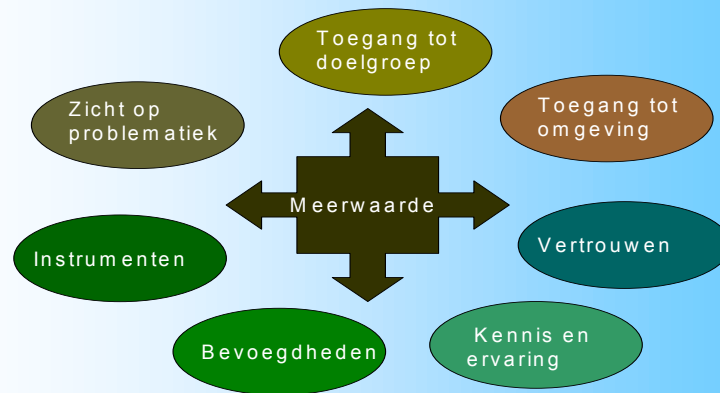
Een tweede set van factoren is evenzeer van invloed:

- De eigen rolopvatting. In hoeverre ziet de organisatie en ziet de individuele functionaris voor zichzelf een rol die past binnen de bredere rolopvatting en beroepsethiek. De mate waarin de eerstelijnswerker van mening is dat hij of zij een rol kan vervullen en de mate waarin de eerstelijnswerker aanneemt dat de problematiek speelt in zijn of haar werkgebied. Dit wordt mede beïnvloed door de mate waarin de eerstelijnswerkers geconfronteerd zijn met incidenten;
- De persoonlijke interpretatie van de problematiek: gevoelde urgentie en persoonlijke duiding. Dit wordt onder meer beïnvloed door de eigen achtergrond. Iemand met een strengere religieuze achtergrond kijkt mogelijk anders aan tegen de problematiek dan iemand die zelf geen religieuze achtergrond heeft en die niet begrijpt wat religie voor iemand kan betekenen, positief dan wel negatief. Ook kan een eerstelijnswerker al dan niet zelf een 'enigszins radicaler' achtergrond hebben, bijvoorbeeld als kraker of communist;
- De juridische (on)mogelijkheden: wat kan en mag er? wat kan en mag niet binnen de geldende wet- en regelgeving, eigen beroepscode en interne afspraken?;
- De rol van andere partners: wat doen anderen en in hoeverre vergt dat de betrokkenheid van de eerstelijnswerker? Welke rollen zijn idealiter belegd bij anderen? Wat kun je verwachten van die ander en vice versa?

De belangrijkste reden voor het betrekken van eerstelijnswerkers bij de aanpak van polarisatie en radicalisering ligt in de overtuiging dat zij een directe meerwaarde hebben voor deze aanpak. Ook hierbij geldt dat het geen doel op zich is om eerstelijnswerkers te betrekken. De meerwaarde wordt bepaald door:

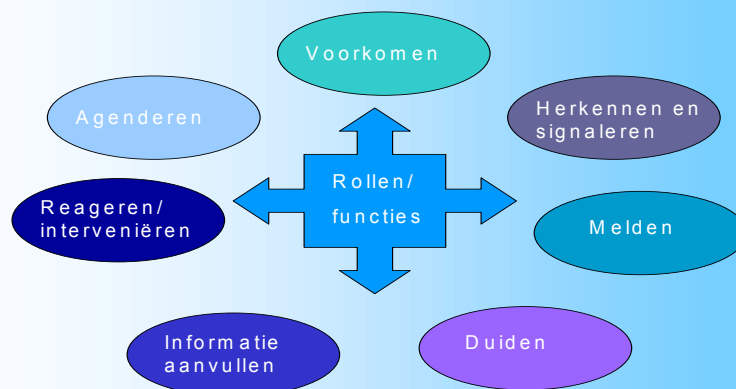
- Het zicht dat zij kunnen hebben op de problematiek,
- De toegang die zij kunnen hebben tot de doelgroep en tot de sociale omgeving van de doelgroep (vrienden, klasgenoten, familie),
- De ervaring en expertise waarover zij beschikken,
- De vertrouwensrelatie die zij met (individuele leden van) de doelgroep hebben opgebouwd en,
- De bevoegdheden die zij hebben en de instrumenten waarover zij beschikken. In dit licht zijn met name de frequente en intensiteit van het contact met mogelijke radicaliserende jongeren van belang.

Meerwaarde voor de aanpak van polarisatie en radicalisering

Bezien vanuit de aard van de problematiek en de hierboven beschreven meerwaarde kunnen ons inziens de volgende rollen worden onderscheiden:

Mogelijke rollen in het tegengaan van polarisatie en radicalisering

Vooralsnog zijn deze rollen niet in beleid of in de literatuur als zodanig benoemd. Deze rollen bestaan uit meerdere mogelijke bijdragen die een eerstelijnswerker kan leveren aan het tegengaan van radicalisering.

Beide figuren (de meerwaarde en de mogelijke rollen) zullen in de hoofdstukken 4 tot en met 9 terugkeren waarbij voor iedere beroepsgroep een eerste invulling wordt gegeven van de mogelijke meerwaarde en van de mogelijke rollen. Dit gebeurt in tabelvorm. Dit dient als input voor de benodigde discussie over de eigen rol binnen de beroepsgroep zelf. Voor een overzicht van de mogelijke rol zullen beide figuren worden samengevoegd in een tabel.

3.3 Focus: mogelijke activiteiten van de eerstelijnswerker gericht op het tegengaan van polarisatie

Polarisatie, in het bijzonder het voorkomen van en reageren op, is nagenoeg niet uitgewerkt in onderzoeks- en beleidsnotities. Voor de verdere verkenning van de rol van de eerstelijnswerker is voor elk van de in hoofdstuk 2 benoemde componenten een set van mogelijke activiteiten benoemd. Deze set activiteiten behoeft nadere uitwerking en aanscherping, maar kan wel als handvat dienen bij het doordenken van de rol van de eerstelijnswerker.

Wij gebruiken dit overzicht en vergelijkbare overzichten in paragraaf 3.4 als achtergrond bij het in beeld brengen van de praktijk per beroepsgroep tot nu toe. Vervolgens benutten wij de praktijkbeelden voor het vertalen van dit totaaloverzicht naar de desbetreffende beroepsgroep: welke activiteiten kunnen worden uitgevoerd door de beroepsgroep.

Beroepsgroep/ vraagstuk	Mogelijkheden voor activiteiten
Tegengaan toename tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen/ afnemende binding	<ul style="list-style-type: none"> - Bijdragen aan een gelijke behandeling - Bijdragen aan het verbinden van bevolkingsgroepen in het algemeen - Gericht bijdragen aan het creëren van positieve ervaringen tussen bevolkingsgroepen
Tegengaan van de verscherping van de tegenstellingen	<ul style="list-style-type: none"> - Escalatie van tegenstellingen kunnen waarnemen - In algemene zin bijdragen aan het voorkomen van escalatie - Het bieden van een plek om maatschappelijke spanningen te bespreken en uiting te geven aan emoties (ook na incidenten) - Het handhaven van gedragsregels om provocaties te voorkomen - Gericht bijdragen om escalatie tussen identificeerbare groepen in de eigen omgeving tegen te gaan - Kunnen waarnemen van het plannen van bewuste provocaties ten aanzien van andere bevolkingsgroepen - Kunnen waarnemen wanneer incidenten een structureel karakter krijgen
Omgaan met incidenten met een structureel karakter	<ul style="list-style-type: none"> - Geconfronteerd kunnen worden met een incident dat kan duiden op polarisatie - Aanvullende informatie kunnen geven over het incident en de achtergrond hiervan - Bij kunnen dragen aan de duiding van het incident - Bij kunnen dragen aan de reactie op een incident om zodoende de gevolgen te beperken - Bij kunnen dragen aan de maatschappelijke ‘thermometer’ en in staat zijn de impact van incidenten waar te nemen - Bij kunnen dragen aan het voorkomen van nieuwe incidenten in de nasleep van een incident
Beperken gevolgen/reageren op nasleep	<ul style="list-style-type: none"> - Het kunnen bijdragen aan het zoveel mogelijk wegnemen van onrustgevoelens - Het kunnen optreden tegen veroorzakers van incidenten - Het in contact kunnen brengen van bevolkingsgroepen die betrokken waren bij incidenten

3.4 Focus: mogelijke activiteiten van de eerstelijnswerker gericht op het tegengaan van radicalisering

De rol van de eerstelijnswerker kan verder worden uitgedacht en uitgewerkt, gezien vanuit het proces van radicalisering. Eerstelijnswerkers kunnen een bijdrage leveren aan het voorkomen van radicalisering evenals aan het adequaat reageren op radicalisering. Het voorkomen van radicalisering betreft voornamelijk het verkleinen van de voedingsbodem voor radicalisering en het verkleinen en voorkomen van de vatbaarheid. De bijdrage aan het adequaat reageren op radicalisering betreft enerzijds het tegengaan van verspreiding van radicaal gedachtegoed en anderzijds uit het trachten te stoppen en vervolgens te keren van het proces van radicalisering van een persoon. Ook het bespreken van het effect van een radicale uiting (op de omgeving, op de slachtoffers) behoort tot een mogelijke bijdrage in reactie op mogelijke radicalisering. Wanneer er sprake is van de bereidheid tot gebruik van ondemocratische middelen kan er sprake zijn van extremisme. Dit kan gepaard gaan met de dreiging van geweld. De eerstelijnswerker kan bijdragen aan een adequate reactie op een dergelijke dreiging.

Op basis van de in hoofdstuk 2 en 3 benoemde aangrijpingspunten voor acties komen wij tot het volgende overzicht van mogelijke activiteiten voor de eerstelijnswerker in het kader van het voorkomen van en reageren op mogelijke islamitische radicalisering.

Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n) eerstelijnswerker
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het voorkomen van het ongewild bijdragen aan gepercipieerde uitsluiting als 'gezicht' van de overheid/samenleving - Bewust bijdragen aan insluiting - In aanraking brengen met positieve rolmodellen - Bijdragen aan het tegengaan van discriminatie - Bij kunnen dragen aan de emancipatie van vrouwen - Bij kunnen dragen aan het kritische denkvermogen (om de irrationaliteit van radicaal gedachtegoed in te kunnen zien)
Verkleinen vatbaarheid, vergroten weerbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking kunnen komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid - Sociaal isolement kunnen tegengaan - Bij kunnen dragen aan het beperken van de islam als strijdpunt en eraan bijdragen dat mensen minder negatief zijn over hoe er over de islam gedacht en gesproken wordt - Het kunnen ondersteunen van ouders bij het omgaan met 'radicale' opvattingen van hun kinderen - Ervoor proberen te zorgen dat een persoon minder het idee heeft dat hij of zij gediscrimineerd wordt, enerzijds door daadwerkelijke discriminatie aan te pakken en anderzijds door het verminderen van het slachtoffergevoel bij een persoon - Alternatieven kunnen aandragen (hobby's, levensstijl, ideeën) - Bewust positief beïnvloeden van de zoektocht door gevoel van onrechtvaardigheid tegen te gaan - Afnemende binding met samenleving (vervreemding) kunnen waarnemen - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen - Bijdragen aan het vergroten van het vertrouwen in de politiek en het politiek zelfvertrouwen - Bij kunnen dragen aan het vertrouwen in eigen leiders - Kunnen reageren op de vorming van dichotome wereldbeelden

	<ul style="list-style-type: none"> - Kunnen helpen bij het omgaan met emotioneel ingrijpende (politieke en privé) gebeurtenissen - Bespreekbaar kunnen maken van (inter)nationale ontwikkelingen die gevoel van onrechtvaardigheid kunnen voeden
Reageren op radicalisering en tegengaan verspreiding radicaal gedachtegoed	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het analyseren van de lokale situatie: in hoeverre en op welke wijze is er eventueel sprake van radicalisering? - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - Kunnen bijdragen aan het bevorderen van het meer ontspannen omgaan met orthodoxe geloofsinvullingen - In aanraking komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) - Diversiteit aanbod islam inclusief alternatieven kunnen overdragen - Beschikbaarheid radicaal gedachtegoed kunnen tegengaan - Argumenten van het inhoudelijk gedachtegoed kunnen weerleggen - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - Op basis van vertrouwen toegang hebben tot jongeren die mogelijk radicaliseren - Toegang hebben tot belangrijke personen in de omgeving van een mogelijk radicaliserende jongere - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren - Het kunnen bijdragen aan de aantrekkingskracht van het apolitieke en politieke salafisme ten koste van het jihadisch salafisme - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over een specifiek persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan niet aan de persoon gebonden interventies (locatie, omgeving, beperken effect, uiting, en dergelijke) - Bij kunnen dragen aan het beperken van het effect van een radicale uiting - Bij kunnen dragen aan interventies gericht op een eventuele groep waartoe iemand behoort - Bij kunnen dragen aan het trachten radicalisering te stoppen en om te keren (persoonsgebonden interventies) - Eventuele rekrutering/werving waar kunnen nemen - Op kunnen treden tegen mogelijke rekrutering/werving - Moskeeën en andere moslimorganisaties kunnen ondersteunen bij het omgaan met radicale jongeren - Het kunnen monitoren van radicale groepen en/of individuele jongeren
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (geweld, terrorisme) - Intern signalen door kunnen geven - Openbaar Ministerie informeren over mogelijke strafbare uitingen - Kunnen bijdragen aan risico- en dreigingsanalyses - Op kunnen treden tegen dreigend geweld en/of terrorisme - Het kunnen beschermen van potentiële slachtoffers

Specifieke mogelijke activiteiten gericht op het tegengaan van rechtsradicalisering. Dit overlapt met het vorige overzicht, maar bevat ook specifieke aanvullingen.

Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n) eerstelijnswerker
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het bijdragen aan het voorkomen van negatieve ervaringen met andere bevolkingsgroepen - Het bevorderen van positieve ervaringen met andere culturen - Het voorkomen van en wegnemen van angst voor de multiculturele samenleving - Bijdragen aan het wegnemen van de angst voor volwassenen/de samenleving bij jonge jongeren met een slechte thuis- en opvoedkundige situatie/emotionele situatie - Tegengaan excessief alcohol- en drugsgebruik - Xenofobe ideeën van ouders kunnen tegengaan en kunnen voorkomen dat deze te veel vat krijgen op jongeren - Tegengaan vergaand provocerend gedrag (structureel)
Verkleinen vatbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid richting de eigen groep - Toenemende fascinatie voor geweld kunnen waarnemen - Toenemende angst voor 'volksvreemde' aspecten kunnen waarnemen - Kunnen bijdragen aan het terugdringen van negatieve beelden over andere culturen - Bijdragen aan het voorkomen van het 'stigmatiseren' van rechtse jongeren als extreemrechts/nazistisch - Het kunnen verminderen van het slachtoffergevoel bij een persoon die zich slachtoffer voelt van de multiculturele samenleving - Bewust positief beïnvloeden van de zoektocht door gevoel van onrechtvaardigheid tegen te gaan - Afnemende binding met samenleving (vervreemding) kunnen waarnemen - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen - Bijdragen aan het vergroten van het vertrouwen in de politiek en het politiek zelfvertrouwen - Kunnen reageren op het zich vormen van dichotome wereldbeelden - Kunnen helpen bij het omgaan met emotioneel ingrijpende (politieke en privé) gebeurtenissen - Toenemende fascinatie van de Tweede Wereldoorlog kunnen waarnemen - (Inter)nationale ontwikkelingen die een gevoel van onrechtvaardigheid kunnen voeden bespreekbaar kunnen maken - Zwaarwegende sancties op kunnen leggen die jongeren afschrikken
Reageren op radicalisering	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het analyseren van de lokale situatie: in hoeverre en op welke wijze is er eventueel sprake van radicalisering? - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - Het handhaven van gedragsregels om provocaties te voorkomen - In aanraking kunnen komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) en symboliek - Beschikbaarheid/verspreiding van radicaal gedachtegoed kunnen tegengaan (muziek, internet, schriftelijke bronnen, mondelinge overdracht) - Argumenten radicaal gedachtegoed inhoudelijk kunnen weerleggen in een direct contact met een jongere - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - In aanraking kunnen komen met radicale organisaties/groeperingen - Op basis van vertrouwen toegang hebben tot jongeren die mogelijk

	<p>radicaliseren</p> <ul style="list-style-type: none"> - Toegang hebben tot belangrijke personen in de omgeving van een mogelijk radicaliserende jongere - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden, bijvoorbeeld over mogelijke achterliggende oorzaken - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over de specifieke persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan niet aan de persoon gebonden interventies (locatie, omgeving, beperken effect, uiting, en dergelijke) - Bij kunnen dragen aan het beperken van het effect van een radicale uiting - Bij kunnen dragen aan interventies gericht op een eventuele groep waartoe iemand behoort - Bij kunnen dragen aan het trachten radicalisering te stoppen en om te keren (persoonsgebonden interventies) - Eventuele rekrutering/werving waar kunnen nemen - Op kunnen treden tegen mogelijke rekrutering/werving - Op kunnen treden tegen het zaaien van haat en opruiing - Het kunnen monitoren van radicale groepen en/of individuele jongeren
<p>Reageren op (dreigend) extremisme</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (geweld, terrorisme) - Intern signalen door kunnen geven van mogelijk extremisme - Openbaar Ministerie informeren over mogelijke strafbare uitingen - Bij kunnen dragen aan risico- en dreigingsanalyses - Op kunnen treden tegen dreigend geweld en/of terrorisme - Het kunnen beschermen van potentiële slachtoffers

Eerstelijns werkers kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het tegengaan van polarisatie en radicalisering. De meerwaarde, rollen en activiteiten zijn uitgewerkt in de voorgaande paragrafen. Ook is aangegeven dat de 'zwaarte' van de rol in de praktijk kan verschillen. Elk van deze elementen komt terug in de volgende hoofdstukken waarin de verschillende beroepsgroepen centraal staan.

4 Gemeentelijke contactambtenaren: vooral signaleren

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de rol van de gemeentelijke contactambtenaar centraal. Deze functionarissen komen vaak (kortstondig) in aanraking met mogelijke uitingen van polarisatie en radicalisering. Hun rol is beperkt. Niettemin wordt geconcludeerd dat gemeentelijke contactambtenaren een rol in de signalering van polarisatie en radicalisering hebben, maar dat geïnvesteerd moet worden in vergroting van het kennisniveau, in het bijzonder aangaande jongerenculturen en de islam in het algemeen.

De hoofdstukken 4 t/m 9 zijn alle op dezelfde wijze geordend. In paragraaf 4.2 komen achtereenvolgens aan bod: rol en positionering, rolopvatting- en beleving, reageren op polarisatie en radicalisering en de beschikbare (bestaande) hulpmiddelen. In paragraaf 4.3 wordt de mogelijke rol uitgewerkt en in de afsluitende paragraaf 4.4 worden de belangrijkste knelpunten en behoeften die er binnen de beroepsgroep bestaan weergegeven.

4.2 Beelden uit de praktijk

Rol en positionering

De gemeente beschikt over een breed en gevarieerd beleidsinstrumentarium en raakt direct het dagelijkse leven van de lokale bevolking. Dit maakt de gemeenten bij uitstek de partner die lokale omstandigheden kan beïnvloeden, ook wat betreft het voorkomen van en reageren op polarisatie en/of radicalisering.

De gemeente heeft geen invloed op internationale ontwikkelingen, maar mogelijk wel op de context waarbinnen deze ontwikkelingen lokaal worden geïnterpreteerd. Zij heeft een belangrijke rol op het gebied van onder meer werk, wonen en onderwijs. De gemeente is dan ook in staat om bepaalde factoren die van invloed zijn op het radicaliseringsproces positief te beïnvloeden zodat radicalisering minder waarschijnlijk en (letterlijk) minder gemakkelijk wordt. Door beïnvloeding van deze factoren (werk, onderwijs, wonen) worden kwetsbare en zoekende jongeren minder vatbaar voor extreem gedachtegoed.

De burgemeester gaat bovendien over de openbare orde en veiligheid. Alleen al vanuit die invalshoek is het voorkomen van en reageren op polarisatie en interetnische spanningen een belangrijke gemeentelijke taak. De gemeentelijke contactambtenaren -die ambtenaren die in direct contact staan met burgers- zijn bijvoorbeeld:

- Medewerkers Dienst Burgerzaken
- Medewerkers van centra voor Werk en Inkomen/Dienst Werk en Inkomen
- Leerplichtambtenaren
- Medewerkers Dienst Stadstoezicht
- Medewerkers Gemeentelijke reiniging
- Woonconsulenten
- Beheerders voorzieningen
- Wijkcoördinatoren
- Ambtenaren Bureau Vergunningen en handhaving
- Beleidsmedewerkers afdeling Diversiteit.

Een andere relevante, maar misschien minder voor hand liggende groep, betreft medewerkers van de openbare bibliotheek. In Rotterdam bijvoorbeeld is ook deze groep contactambtenaren expliciet betrokken. Per gemeente zal het antwoord op de vraag welk type ambtenaren idealiter

worden betrokken verschillend zijn. Ook hierbij speelt proportionaliteit een rol. De mate van betrokkenheid kan verschillen: van bewustwording tot en met deelname aan een casusoverleg en het uitvoeren van interventies.

Gemeenteambtenaren kunnen, bijvoorbeeld in het kader van inspraakprocedures, te maken krijgen met xenofobe burgers en met signalen van mogelijke polarisatie. Ter verduidelijking twee voorbeelden uit een eerder COT onderzoek naar polarisatie en radicalisering in Tilburg:

“Een oudere mannelijke autochtone bewoner van de binnenstad ervaart overlast van een groep Tilburgse jongeren van Marokkaanse afkomst en vindt dat de gemeente hem onvoldoende serieus neemt. Hij stuurt herhaaldelijk e-mails die in toon en inhoud steeds dreigender worden, culminerend in de waarschuwing dat wanneer er niets wordt gedaan hij zelf tot actie zal overgaan met een uzi (semi-automatisch wapen). Dit gebeurde in de binnenstad van Tilburg in het najaar van 2005. De ondernomen actie is dat in een gesprek met gemeente en politie naar de man is uitgesproken dat deze houding niet wordt getolereerd.”³⁵

“De aanwezigheid van gesluierte vrouwen op een veldje roept weerstand op bij autochtone omwonenden. Deze wensen dat de gemeente optreedt tegen de vermeende overlast die door de vrouwen en hun kinderen zou worden veroorzaakt. Als blijkt dat de gemeente geen aanleiding ziet om op te treden, dienen de omwonenden een klacht in bij de gemeentelijke klachtencommissie.”³⁶

Rolopvatting-en beleving

Het betrekken van de contactambtenaren vindt in de regel plaats in gemeenten die met een integrale aanpak zijn gestart. Respondenten geven aan dat de rol voor een groot deel van deze ambtenaren ver af staat van het dagelijkse werk. Los van bijvoorbeeld de leerplichtambtenaar heeft de gemiddelde contactambtenaar geen reguliere zorgtaak voor het welzijn van individuele jongeren. Het betrekken van publieksambtenaren los van een bredere aanpak (inclusief bijvoorbeeld een signaleringsstructuur) gebeurt zelden. Wel zijn de onderwerpen polarisatie en radicalisering binnen verschillende gemeenten als thema besproken met ambtenaren, waaronder contactambtenaren. Deze ambtenaren kunnen ook in de praktijk met incidenten of vraagstukken worden geconfronteerd en vanuit die betrokkenheid een rol krijgen in het ontwikkelen of uitzetten van een aanpak.

Het onderwerp signalering heeft vanaf het begin een belangrijke rol gespeeld in de gemeentelijke aanpak zoals deze het eerst ontwikkeld is in Amsterdam en Rotterdam. Zo vertelt een leerplichtambtenaar die ook Mohammed B. in haar bestand had, bijna een jaar na de moord op Van Gogh het volgende verhaal over de verwachtingen ten aanzien van de rol van gemeentelijke functionarissen in de signalering:

“Meteen na de moord kreeg de deelraad een brief van de Amsterdamse burgemeester Cohen. Daarin stond dat alle bestuurders, ambtenaren, hulpverleners en jeugdwerkers hun ogen en oren open moesten houden. Als vreemde figuren in de buurt werden gesignaleerd of groepen jongens samschoolden, moest dat worden gemeld. Politiepatrouilles werden opgevoerd, de ambtenaren moesten vaker op huisbezoek. Een tijd lang was er in Osdorp wekelijks terrorismebeeraad. Iedereen die met de veiligheid in het stadsdeel te maken had, zat dan met elkaar om de tafel. Inmiddels is de waakzaamheid verminderd. ‘De rust in de buurt is teruggekeerd,’ zegt de (leerplichtambtenaar, COT). ‘We zijn nu weer bezig met alledaagse problemen als spijbelaars, hangjongeren en gezinnen met geldzorgen.’”³⁷

Sommige ambtenaren zijn op de hoogte van zaken die spelen en die 'niet helemaal goed' zijn. Maar men weet niet altijd even goed waar men terecht kan met dergelijke vermoedens. Zo vertelt een andere leerplichtambtenaar die Samir A. in het bestand had:

“Veel mensen wisten van de geplande reis naar Tsjetsjenië en andere zaken. We hebben de discussie met hem gevoerd, maar het had geen effect. Toen wisten we niet waar we hulp konden krijgen. We keken rond in ons eigen netwerk en daar lukte het niet.”³⁸

In Amsterdam en Rotterdam zijn deze ambtenaren betrokken bij verkenningen en bij trainingen. Signalering is vaak de aanleiding voor het betrekken van de contactambtenaren. In andere gevallen zijn vooral medewerkers Integratie, Welzijn, Onderwijs en met name Openbare Orde en Veiligheid betrokken, meer gericht op het reguliere beleid dat mogelijk ook bijdraagt aan het tegengaan van polarisatie en radicalisering.

Bij de start van de aanpak begin 2005 lag de focus in zowel Amsterdam als Rotterdam op de eigen ambtenaren.

“De informatie die duidt op radicalisering is voor een belangrijk deel al aanwezig in Amsterdam en is afkomstig uit de reguliere werkzaamheden van vele gemeentelijke diensten. Deze informatie wordt echter nog niet als zodanig herkend en dus ook niet benut bij het tegengaan van radicalisering. Veel diensten beschikken zonder dat zij dat weten over informatie die – gecombineerd met elders aanwezige informatie – kan duiden op radicalisering. Op dit moment wordt binnen de gemeente de potentieel relevante informatie niet herkend door het ontbreken van indicatoren en wordt de informatie niet samengebracht door het ontbreken van een hierop toegespitste organisatie. De gemeente Amsterdam gaat een informatiehuishouding radicalisering opbouwen. Dit resulteert in een gemeentebreed samenwerkingsverband waar een kleine, gespecialiseerde eenheid informatie verzamelt en analyseert doordat alle gemeentelijke diensten op basis van indicatoren relevante informatie aanleveren en – al dan niet gezamenlijk – in staat worden gesteld tot het plegen van passende interventies om radicalisering tegen te gaan.”³⁹

De eenheid doet niet dienst als meldpunt voor burgers, maar is uitsluitend bedoeld voor medewerkers van de gemeente en het verzamelen van die informatie waarom ook specifiek is gevraagd. Het project richt zich in eerste instantie op het gemeentelijke personeel. In een later stadium wordt gekeken hoe dit kan worden uitgebreid (middels een groeimodel) naar bijvoorbeeld onderwijzers, buurtregisseurs, jongeren- en welzijnswerkers, streetcornerworkers enzovoort.

In Amsterdam zijn bijeenkomsten met contactambtenaren benut voor het scherper in beeld brengen van de situatie in de stad.

“In een ronde langs de stadsdelen is gesproken met medewerkers (leerplichtambtenaar, welzijnmedewerkers en anderen) over radicalisering en hun ervaringen en ideeën hieromtrent. Hiermee is een beeld van de stad verkregen gezien door de ogen van de medewerkers.”⁴⁰

In Rotterdam ziet men al snel in dat niet alleen gemeentelijke functionarissen betrokken dienen te worden in bewustwordingstrainingen. De gemeente betreft ook andere eerstelijnsfunctionarissen, zoals blijkt uit het volgende citaat:

“De prioriteit in het geven van de bewustwordingstrainingen lag in eerste instantie bij eerstelijnsfunctionarissen van gemeentelijke diensten en deelgemeenten. De herkomst van meldingen gaf al snel aanleiding om meer genuanceerd met deze prioriteit om te gaan en de scope te richten op

de professionals die veel dichterbij de huid van jongeren zitten, en daarmee veel beter in staat zijn om ontsporingen vroegtijdig te signaleren en tegen te gaan. Het gaat onder meer om leraren, jongerenwerkers, medewerkers van buurthuizen en gezinscoaches.”⁴¹

In het verslag over het tweede signaleringsjaar 2006 ziet de gemeente de verbreding in training ook terug in het bereik van de meldingen:

“Een belangrijk deel van de meldingen is afkomstig van gemeentelijke publieksambtenaren. Echter, in het tweede jaar van het bestaan van het ISPR is ook sprake van een toenemend aantal meldingen vanuit scholen. De aard van de meldingen varieert sterk: kleding met opruiende teksten, een uit Rotterdam afkomstige oproep tot jihad op een Arabische site, een pand dat in strijd met het bestemmingsplan in gebruik is als moskee, scholieren die zich in extreme uitingen tegen de Nederlandse samenleving afzetten, plotse en ingrijpende veranderingen in gedrag en uiterlijk, personen die bij het reïntegratiebureau betrappt zijn op het bezoeken van internetsites met instructie voor het maken van explosieven, maar ook situaties waarin betrokkene noch werkt, noch een uitkering ontvangt noch school volgt, zijn aanleiding voor melding geweest.”⁴²

De aandacht voor polarisatie en radicalisering maakt duidelijk dat de informatiepositie van de gemeente in de afgelopen jaren steeds beperkter is geworden: ‘anderen’ voeren het beleid uit en zijn de spreekwoordelijke ‘ogen en oren’. Het COT concludeerde in eerder onderzoek:

“De gemeente is in sterke mate afhankelijk van de politie en de welzijnsstichting waar het gaat om informatie over de verhoudingen tussen bevolkingsgroepen en eventuele problemen in dit kader (incidenten, frustraties, etcetera.). De gemeente zelf heeft wel een overkoepelend beeld van de algemene sfeer in de stad, maar het zijn vooral de wijkagenten en jongerenwerkers die op detailniveau weten wat er speelt. De contacten die gemeentefunctionarissen onderhouden met allochtone gemeenschappen richten zich veelal op andere zaken. Ook geven respondenten aan dat in voorkomende gevallen het vertrouwen ontbreekt om bepaalde zaken (bijvoorbeeld zorgelijke ontwikkelingen binnen de eigen gemeenschap) met de gemeente te delen.”⁴³

De coördinatie van de signalering is in Amsterdam en Rotterdam ondergebracht bij Openbare Orde en Veiligheid (OOV). In een casusoverleg vindt duiding plaats. Hieraan neemt een vaste groep ambtenaren deel namens onder meer OOV en de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling. Een andere gemeente heeft het dossier belegd bij Sociale Zaken. In Dordrecht fungeert het Regionaal Bureau Leerplicht Plus (RBL Plus) als informatie-schakelpunt. De afdeling Openbare Orde en Veiligheid is verantwoordelijk voor de analyse van de bij het RBL Plus binnengekomen meldingen.⁴⁴ In een andere gemeente geldt het Veiligheidshuis als meldpunt voor radicalisering. Dit meldpunt geeft eventuele signalen door aan de gemeente.

Gemeenten hebben in veel gevallen een coördinerende rol in het jeugdbeleid, in samenwerking met andere partners. De ambtenaar Jeugd is hier direct bij betrokken. Op dit gemeenteniveau bestaan verschillende samenwerkingsverbanden waarbij meerdere disciplines zich samen over jeugd- en veiligheidsproblematiek buigen. Voorbeelden hiervan zijn: het Justitieel Casusoverleg, het 12⁺-netwerk, het Veiligheidshuis en de Jeugd Interventieteams (JIT). De daar in participerende ambtenaren kunnen geconfronteerd worden met mogelijke signalen van radicalisering. Ook polarisatietendensen onder jongeren kunnen worden waargenomen. In Helmond wordt de rol van de Jeugd Preventie Teams expliciet benoemd:

“Het voorkomen van radicalisering / extremisme vormt een structureel onderdeel van de aanpak van de Jeugd Preventie Teams. In alle wijken is een tweewekelijks Jeugd Preventie Team-overleg. Hierin participeren onder regie van de coördinator van de gemeente, de buurtbrigadiers van de politie, de

jongerenwerkers van de SWH (Stichting Welzijn Helmond) en de straathoekwerkers van Bijzonder Jeugdwerk Brabant. Signalen van mogelijke radicalisering/extremisme worden direct opgepakt.”⁴⁵

Reageren op polarisatie en radicalisering

In Helmond werd na onlusten naar aanleiding van de moord op Van Gogh een moslimplatform opgericht. In dit platform hebben naast de burgemeester en wethouders, de drie besturen van de aanwezige moskeeën, de gemeentelijke veiligheidscoördinator, scholen, jongerenwerk en de politie zitting. In het moslimplatform wordt besproken hoe de binding tussen verschillende groepen in de Helmondse samenleving bevorderd kan worden. Door middel van zogenoemde ‘geheime genootschappen’ vindt signalering plaats. Medewerkers van de eerder genoemde partners dragen zorg voor signalering.

Zichtbare uitingen van radicalisme, bijvoorbeeld muurschilderingen (graffiti), leuzen of bekladdingen met rechtsradicale symboliek kunnen worden waargenomen door gemeentelijke functionarissen, bijvoorbeeld medewerkers van stadstoezicht en stadsreiniging. Dit kan incidenteel maar ook meer structureel plaatsvinden. Gemeentemedewerkers kunnen een rol vervullen in het registreren van het aantal bekladdingen.

“Er zijn wel gevallen bekend waarbij bijvoorbeeld een White Power-teken met de tekst ‘wij zijn hier de baas’ op straat is gespoten, of waarbij hakenkruizen op een muur zijn aangebracht, maar dit gebeurt slechts incidenteel. De reinigingsdienst van de gemeente heeft enkele jaren geleden een periode lang bijgehouden hoeveel van dergelijke bekladdingen zij moest verwijderen en uit deze registratie bleek dat dit inderdaad slechts zelden voorkwam.”⁴⁶

Bestaande hulpmiddelen

Los van algemene hulpmiddelen als beschikbare openbare informatie over polarisatie en radicalisering, zijn er weinig op gemeenteambtenaren toegespitste hulpmiddelen. Wel bestaan er handreikingen gericht op signalering die ook van belang zijn voor gemeenteambtenaren in de rol van coördinator in de signalering, dan wel als signaleringspartner.⁴⁷ Gemeentelijke contactambtenaren worden in enkele gemeenten samen met andere eerstelijns werkers bewust gemaakt van het onderwerp radicalisering en getraind voor signalering. Andere hulpmiddelen lijken er niet te zijn.

4.3 Mogelijke rol

De verschillende functionarissen die hiertoe kunnen worden gerekend vervullen een grote variëteit aan taken. De verschillen tussen deze functies maken ook dat de rol bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering op onderdelen verschillend is. De hoofdlijnen zijn wat betreft de mogelijke rol echter redelijk gelijk.

Met betrekking tot de preventie van polarisatie en radicalisering geldt dat deze functionarissen vooral een bijdrage kunnen leveren aan het voorkomen van discriminatie en het bevorderen van binding. Verder gaat hun rol in het tegengaan van polarisatie niet. Ook in contact met vatbare jongeren kunnen zij een bijdrage leveren door gevoelens van onrechtvaardigheid en gebrek aan binding in ieder geval niet te bevestigen en waar mogelijk het tegendeel bewijzen door middel van inclusief gedrag. Dit vanuit de eigen functie in het directe contact met een burger. Juist waar strenge religieuze overtuigingen spelen, kunnen er botsende normen en waarden zijn in het contact met de gemeentelijke contactambtenaar (wel of geen hand geven, man-vrouw contacten en dergelijke). Het op een juiste wijze hiermee omgaan kan (verdere) negatieve beeldvorming aan beide kanten voorkomen.

De mogelijke rol bij het gericht tegengaan van radicalisering is beperkt, anders dan bijdragen aan signalering op basis van vooral incidentele uitingen. Er zijn in de regel weinig contactmomenten waardoor het signaleren van veranderingen maar ook het bijdragen aan interventies moeilijk is. Dit geldt niet voor die functionarissen die een intensieve begeleidende rol hebben richting burgers. Zij kunnen wel veranderingen waarnemen en mogelijk bijdragen aan interventies (onder meer het voeren van gesprekken). Ook kunnen zij aanvullende informatie aandragen en helpen duiden wanneer het signalen betreft die hun cliënten betreft, juist omdat zij bekend zijn met deze mensen of hun sociale omgeving.

In de onderstaande tabel wordt aan de hand van de in hoofdstuk 3 geformuleerde rollen en meerwaardes een beknopt overzicht gegeven. Het overzicht dient als input voor discussie over de mogelijke eigen rol.

Rollen		Meerwaarde	
Agendering	Mogelijk	Zicht op problematiek	Incidentele uitingen
Voorkomen	Zeer beperkt	Toegang tot doelgroep	Beperkt
Herkennen en signaleren	Beperkt	Toegang tot omgeving	Beperkt, soms toegang tot ouders
Melden	Mogelijk	Vertrouwen	Beperkt, alleen diegenen met intensieve, frequente contacten
Duiden	Beperkt	Kennis en ervaring	Beperkte specialistische kennis die nodig is
Aanvullende informatie geven	Beperkt, wel over specifieke incidenten	Bevoegdheden	Beperkte sanctiemogelijkheden (leerplichtambtenaar, etcetera.)
Reageren / interveniëren	Beperkt	Instrumenten	Beperkt, soms vergunningverlening en dergelijke

Als we kijken naar specifieke activiteiten, dan zijn de volgende activiteiten in meer of mindere mate aan de orde als het gaat om het tegengaan van polarisatie.

Polarisatie	
Vraagstuk	Mogelijke bijdrage(n)
Tegengaan toename tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen/ afnemende binding	<ul style="list-style-type: none"> - Bijdragen aan een gelijke behandeling - Gericht bijdragen aan het creëren van positieve ervaringen tussen bevolkingsgroepen
Tegengaan van de verscherping van de tegenstellingen	<ul style="list-style-type: none"> - Niet van toepassing
Omgaan met incidenten met een structureel karakter	<ul style="list-style-type: none"> - Geconfronteerd kunnen worden met een incident dat kan duiden op polarisatie - Aanvullende informatie kunnen geven over het incident en de achtergrond hiervan - Bij kunnen dragen aan de duiding van het incident (geldt voor specifieke functionarissen zoals de leerplichtambtenaar) - Bij kunnen dragen aan de reactie op een incident om zodoende de gevolgen te beperken (geldt voor specifieke functionarissen zoals de leerplichtambtenaar)
Beperken gevolgen/reageren	<ul style="list-style-type: none"> - Niet van toepassing

op nasleep

De mogelijke rol bij het tegengaan van islamitische radicalisering betreft de volgende activiteiten.

Islamitische radicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het voorkomen van het ongewild bijdragen aan gepercipieerde uitsluiting als 'gezicht' van de overheid/samenleving - Bewust bijdragen aan insluiting
Verkleinen vatbaarheid, vergroten weerbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking kunnen komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid - Sociaal isolement kunnen tegengaan (alleen specifieke caseworkers) - Afnemende binding met samenleving (vervreemding) kunnen waarnemen - Kunnen reageren op zich vormende dichotome wereldbeelden
Reageren op radicalisering en tegengaan verspreiding radicaal gedachtegoed	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het analyseren van de lokale situatie: in hoeverre en op welke wijze is er eventueel sprake van radicalisering? - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - Kunnen bijdragen aan het bevorderen van het meer ontspannen omgaan met orthodoxe geloofsvullingen - In aanraking komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (terrorisme) - Signalen kunnen melden aan de politie

Met betrekking tot het tegengaan van rechtsradicalisering gelden de volgende mogelijke activiteiten.

Rechtsradicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het bijdragen aan het voorkomen van negatieve ervaringen
Verkleinen vatbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid richting de eigen groep - Kunnen bijdragen aan het terugdringen van negatieve beelden over andere culturen - Het kunnen verminderen van het slachtoffergevoel bij een persoon die zich slachtoffer voelt van multiculturele samenleving - Bewust positief beïnvloeden van de zoektocht door gevoel van

	onrechtvaardigheid tegen te gaan
Reageren op radicalisering	<ul style="list-style-type: none"> - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - In aanraking kunnen komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) en symboliek - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden, bijvoorbeeld van mogelijke achterliggende oorzaken
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (geweld, terrorisme)

4.4 Knelpunten en behoeften

De rol van de contactambtenaren is beperkt. De ervaren knelpunten zijn daarmee ook beperkt. Een mogelijk knelpunt is het adequaat reageren op religieuze en culturele gebruiken die niet overeenkomen of botsen met de eigen gebruiken. Juist deze ambtenaren behoeven kennis over religie en cultuur om ook uiteindelijk in enige mate te kunnen inschatten wat in dat opzicht normaal of niet normaal is. Overschatting van signalen ligt op de loer. Een voorbeeld:

“Tijdens een bijeenkomst over gemeentelijk beleid begint een groep aanwezige ogenschijnlijk islamitische burgers te bidden. Dit zorgt voor onrust tijdens de bijeenkomst die op dat moment nog in volle gang is. Dit speelt kort na de moord op Van Gogh en leidt tot boze reacties van enkele aanwezigen. Enkele ambtenaren vragen zich af of hier sprake is van radicalisering.”⁴⁸

Veel betrokken gemeenteambtenaren hebben weinig kennis van de islam en van specifieke jeugdculturen. Ook inzicht in rechtsradicalisering en islamitische radicalisering ontbreekt vaak. Algemene informatie over de islam, informatie over interculturele vraagstukken en dergelijke spelen als behoefte bij een deel van de gemeentelijke ambtenaren, aldus respondenten. Een meer specifieke behoefte ontstaat wanneer ambtenaren worden aangesproken op een bepaalde rol (bijvoorbeeld als signaleerder) of wanneer gewerkt wordt aan het ontwikkelen van een aanpak. Een dilemma betreft het delen van informatie. Welke informatie mag worden gedeeld met collega's bij de gemeente, mede in het licht van privacybepalingen.

Ruimte voor versterking:

- De aanwezige kennis over de islam in het algemeen en specifieke kennis over bepaalde radicale stromingen in het bijzonder is in de praktijk vaak beperkt;
- De aanwezige kennis over hedendaagse jongerenculturen is in sommige gevallen beperkt;
- Er bestaat soms onduidelijkheid over de mogelijke eigen rol in het signaleren van mogelijke uitingen van polarisatie en/of radicalisering. Deze rol staat in de beleving van gemeentelijke ambtenaren ver af van de eigen taakopvatting;
- Signalen zoals zichtbare uitingen van mogelijke rechtsradicalisering (graffiti, leuzen) zullen eerder worden besproken/gemeld omdat de signalen herkenbaarder zijn. Bepaalde uitingen gerelateerd aan gedrag zijn vaak diffuser en meer abstract. Het is bijzonder complex dergelijke gedragssignalen in een bepaalde categorie te plaatsen.
- Er bestaat soms onduidelijkheid over de vraag waar bepaalde signalen kunnen worden 'weggezet' en hieraan gerelateerd onduidelijkheid over welke informatie kan worden gedeeld gelet op privacybepalingen.

De behoeften – voor zover aanwezig - richten zich meer op algemene zaken zoals handvatten voor signalering en basiskennis over radicalisering.

5 Politie: signalen en reageren

5.1 Inleiding

De politie wordt een belangrijke taak toegedicht in het bestrijden van radicalisering en mindere mate polarisatie. Maar welke rol hebben ze in het vroegtijdig signaleren van mogelijke radicalisering? Is hun preventieve rol op dit dossier duidelijk? En welke rol kunnen politiefunctionarissen in de eerste lijn vervullen? Er komen verschillende beelden uit de praktijk naar voren. Deze beelden zijn gebruikt voor de uitwerking van de mogelijke rol van de politie. Tevens worden belangrijke knelpunten en behoeften geformuleerd. Geconcludeerd wordt dat de politie met name een rol heeft in het signaleren van en reageren op mogelijke verschijnselen van polarisatie en radicalisering.

5.2 Beelden uit de praktijk

Rol en positionering

Net als voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten geldt voor de politie dat zowel radicalisering als mogelijk terrorisme of andere geweldpleging vanuit extremistisch gedachtegoed al vele jaren behoren tot het werkkterrein. Sinds de aanslagen op 11 september 2001 hebben de volgende vraagstukken gespeeld: rekrutering, internationaal terrorisme met activiteiten in Nederland, 'home-grown' terrorisme en extremisme, tegengaan radicalisering, persoonsgerichte aanpak ('verstoren'), interetnische incidenten en extreem rechtse organisaties en incidenten.

Rolopvatting- en beleving

De politie heeft een duidelijke taak bij het tegengaan van polarisatie en terrorisme. Ook het tegengaan van vergaande radicalisering en uiteindelijk extremisme is een duidelijke politietoek, zo concluderen zonder uitzondering alle respondenten. Dit zijn ook onderwerpen die al sinds lange tijd tot de taken van de politie behoren. Ook polarisatie is van oudsher een onderwerp dat het werk van de politie direct raakt vanuit de openbare orde-taak. In het bijzonder dreigende spanningen en daadwerkelijke incidenten vergden inzet vanuit de politie. Dit betekent echter niet dat deze onderwerpen automatisch ook op eerstelijnsniveau (wijkagent, noodhulp) als zodanig speelden, aldus de politierespondenten. Terrorisme, rekrutering en omgaan met politiek activisme waren voornamelijk als onderwerpen belegd bij specialisten binnen de politie en bij bijvoorbeeld de Regionale Inlichtingen Dienst (RID). Radicalisering is als onderwerp relatief nieuw en wordt voornamelijk belicht vanuit het oogpunt van een mogelijke ontwikkeling richting bereidheid tot (faciliteren, ondersteunen of uitvoeren van) terroristische activiteiten.

Er zijn uitingen die kunnen volgen uit radicalisering en die de mogelijke inzet van de politie vergen. Vanuit de taak in het kader van de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde heeft de politie direct te maken met het alert zijn op en handelen tegen vergevorderde radicalisering of extremisme, voor zover het zaken betreft die bij wet verboden zijn (opruiming, aanzetten tot haat, racisme, vernieling, geweldpleging en dergelijke). Er kunnen echter ook vragen, zorgen of angsten zijn, zonder dat er sprake is van dergelijke overtredingen.

De rol van de politie in beginstadia van radicalisering ligt dan ook ingewikkelder omdat dit niet per definitie gepaard hoeft te gaan met wetsovertredingen. Is radicalisering in een verder gevorderd stadium, dan gaat dit volgens een politierespondent wel haast onvermijdelijk gepaard met strafbare feiten (wapenbezit, plattegronden van doelwitten etcetera.). Het onderkennen van radicalisering is makkelijker gezegd dan gedaan, zo stelt een andere politiefunctionaris:

"Het heeft weinig zin om uit te kijken naar een in djellaba gestoken bebaarde man die op een kameel het centrum van Den Haag binnen galoppeert. Het is niet mogelijk een handboek 'Hoe herken ik

radicalisering?’ op te stellen,” aldus (de politiefunctionaris, COT). “Daarvoor is het verschijnsel te complex.”⁴⁹

Sinds de aanslagen op 11 september 2001 zijn de eerstelijns werkers binnen de politie meer expliciet betrokken bij de aanpak van terrorisme. Met name in de grotere korpsen zoals Amsterdam-Amstelland en Rotterdam-Rijnmond is gestart met het ontwikkelen van trainingen en het formuleren van indicatoren die de politie in staat moeten stellen tot signalering. De Dienst Nationale Recherche Informatie heeft met behulp van wetenschappers en politiefunctionarissen mogelijke indicatoren van islamitisch terrorisme geïnventariseerd. Begin 2006 zijn de inzichten gebundeld in een notitie namens de Raad van Hoofddoelcommissarissen aan alle korpsen en zijn uniforme indicatoren en uitwerkingen hiervan benoemd. Een belangrijk onderscheid dat in de brief wordt gemaakt is het onderscheid tussen indicatoren van mogelijke radicalisering (de zogenoemde 3 I's: ideologie, indicaties van gedrag en identiteit en uiterlijk) en indicatoren van mogelijke voorbereidingshandelingen voor terrorisme (de zogenoemde 6 V's zoals benoemd door Amsterdam-Amstelland: valuta, verblijf, voorbereiding, voorwerpen, vervoer, valse documenten).⁵⁰

De AIVD en de RID's hebben voorlichting- en instructiebijeenkomsten verzorgd in regio's. Binnen enkele korpsen zijn eigen opleidingen ontwikkeld. In 2005 heeft de Inspectie Openbare Orde en Veiligheid (IOOV) een quick scan uitgevoerd naar de opleidingsactiviteiten die de politiekorpsen ontwikkelden op het terrein van toerusting van medewerkers op het onderkennen van signalen van terrorisme, extremisme en radicalisering.

“Alle korpsen zijn bezig met het versterken van hun informatiepositie en informatieprocessen op het gebied van AIVD/RID-medewerkers of andere deskundigen. Ruim een kwart van de korpsen heeft projecten opgezet om specifieke doelgroepen in hun korpsen toe te rusten op het thema. Hierbij gaat het veelal om specifieke projecten om functionele groepen medewerkers (wijkagenten, basiseenheden) toe te rusten. Tenslotte is er een viertal korpsen (COT, rond de grote steden) dat korpsbrede programma's heeft ontwikkeld (en deels al heeft doorgevoerd), die handvatten bieden aan medewerkers om signalen van terrorisme, extremisme en radicalisering te leren herkennen en te rapporteren.”⁵¹

TNO onderzocht op verzoek van IOOV het onderwijsmateriaal en kwam tot onder meer de volgende conclusie.

“Inhoudelijk valt op dat een brede benadering gekozen is waardoor er veel aandacht is voor terrorisme en de gevolgen daarvan. Dit is goed omdat het – soms indringende materiaal – de bewustwording van de korpsleden sterk kan verhogen. Wel heeft dit als gevolg dat radicalisering (slechts) een van de behandelde onderwerpen is en niet centraal staat in de films of de presentaties. Radicalisering wordt in belangrijke mate benaderd als groepsverschijnsel waardoor sociaalpsychologische factoren zoals individu in relatie tot die groep, sociale identiteit en interpersoonlijke beïnvloeding enigszins onderbelicht blijven. Radicalisering wordt weliswaar beschreven als een proces, maar er wordt geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen verschillende fases binnen dat proces. Dit is een onderscheid dat relevant is voor de handelingsinstructie.”⁵²

Een deel van de trainingen is op basis van opgedane ervaringen aangepast. Ook eerste versies van te hanteren indicatoren zijn waar nodig aangevuld en aangescherpt. De mate waarin herhalingsbijeenkomsten en meer doelgroepgerichte trainingen hebben plaatsgevonden, verschilt per korps, zo geven respondenten aan. Vaak ontbreekt een follow-up.

Ondanks de beschikbare indicatoren blijkt signalering niet eenvoudig. Los van overtredingen gaven enkele respondenten aan dat het maar de vraag is in hoeverre de politie (mede)verantwoordelijk moet zijn voor het signaleren van radicalisering in een vroeg stadium. In een discussie bij het Landelijk Selectie- en Opleidingsinstituut Politie (LSOP) formuleert een politiefunctionaris het volgende standpunt:

“De politie moet een aantal dingen dan ook vooral niét doen. De politie moet niet gedachten proberen te beïnvloeden of mensen gaan vertellen hoe ze zich moeten gedragen. Dat verstoort de verhoudingen juist. Optreden dient alleen plaats te vinden als de wet wordt overtreden. “Je moet de wijkagent niet belasten met het bestrijden van radicaliseringsprocessen. Dat is een taak die je samen moet oppakken met betrokkenen uit de bevolkingsgroepen en andere professionals.”⁵³

In de interviews met politiefunctionarissen is een aantal malen benoemd dat zij het moeilijk vinden om de dagelijkse praktijk eventuele radicalisering te signaleren. Een functionaris geeft aan dat er weliswaar indicatoren zijn ontwikkeld en trainingen zijn verzorgd, maar dat dit vooral betrekking heeft op terrorisme.

“Er zijn veel ontwikkelingen in de wijken die daarmee niet zijn gedekt. Het gaat om ontwikkelingen van criminaliteit, maatschappelijke afzondering van groepen allochtone jongeren, toegenomen zichtbare religieuze beleving en mogelijke radicalisering. Om de zoveel tijd is een bepaalde denker of schrijver populair en dan storten veel jongeren zich daarop en een tijdje daarna verandert dit weer.”⁵⁴

De politierespondenten benadrukken de benodigde samenwerking met andere professionals en goede contacten in de buurten. Het belang van goede contacten (met jongeren of contactpersonen) in de buurt wordt door iedereen onderschreven. Desondanks merkt een politieagent tijdens een bijeenkomst over radicalisering onder jongeren het volgende op:

“Reageren we niet te spastisch? We overleggen zeer regelmatig met elkaar, zeker op hoog niveau. Maar het directe contact met de personen waar het om gaat ontbreekt. We praten wel óver probleemgevallen, maar niet met hen.”⁵⁵

Het blijkt niet altijd eenvoudig voor de politie om gesignaleerde problemen te agenderen bij het bestuur. Dit hebben wij in de praktijk in meerdere districten gehoord. Ook in het onderzoek *Trots op Nederland* komen de onderzoekers tot een dergelijke conclusie.

“De politie heeft een signalerende functie en stuit niet zelden, vaak gelijktijdig met jongerenwerkers, als eerste op bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen onder jongeren. Dat geldt ook voor het Lonsdale-vraagstuk. Jeugdgroepen op straat – ook de minder problematische – komen vroeg of laat in contact met politiemensen, of dat nu is vanwege een overlastmelding door omwonenden of omdat politiemensen willen weten welke jeugdgroepen er in hun werkgebied zijn, waar ze zich ophouden en wat ze er uitspoken. Met toezicht, handhaving en het onderhouden van contacten met jeugdgroepen wordt geprobeerd de situatie beheersbaar te houden.”⁵⁶

“Problematische jeugdgroepen vereisen echter meer dan politiewerk. Veelal is de betrokkenheid van andere instanties gewenst. Denk aan de gemeente, justitie, scholen en bijvoorbeeld de (jeugd)hulpverlening. Wanneer een probleem met jongeren ‘te groot’ en onbeheersbaar wordt voor de politie, dan zullen politiemensen proberen dat jeugdprobleem te agenderen bij die andere instanties. Wijkagenten en politiechefs spelen daarbij een grote rol, omdat zij in hun netwerk vaak toegang hebben tot vertegenwoordigers van die andere instanties, ofwel de ‘politiepartners’ (...) Het agenderen van het Lonsdale-vraagstuk door de politie is vaak geen gemakkelijk karwei (...) De moeite om het probleem in volle omvang geagendeerd te krijgen, dus niet alleen als ‘normale’

*jeugdproblematiek, maakt dat bij de politie soms een gevoel bestaat van miskenning van de door politiemensen gesignaleerde problemen.*⁵⁷

Met de start van een meer bestuurlijke aanpak is met name de voorkant van het radicaliseringsproces onderwerp van aandacht geworden. Waar in het voorbeeld hierboven nog de politie centraal stond als signalerende partners, geldt voor islamitische radicalisering dat de rol van de politie minder duidelijk is, in het bijzonder waar het gaat om niet strafbare feiten. De vraag is welke rol de politie hierin kan vervullen, zo vragen enkele respondenten zich af. Ook het signaleren van mogelijke radicalisering door gemeente en partners roept de vraag op wat de rol van de politie kan en moet zijn. De politie neemt deel aan casusoverleg en werkgroepen radicalisering. In Amsterdam vindt bilaterale afstemming plaats met de Gemeentelijke Informatiehuishouding Radicalisering. De politie kan meerdere rollen vervullen binnen de gemeentelijke aanpak, zo blijkt uit ervaringen van gemeenten.

De politie kan degene zijn die signalen inbrengt. Het betreft signalen die niet of niet uitsluiten in het kader van de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde (kunnen) worden afgehandeld. De politie kan een beroep doen op de gemeente en de andere partners bij het zoeken van een oplossing voor de desbetreffende situatie. De politie kan ook behulpzaam zijn bij het duiden. In het stappenplan geeft het COT de waarschuwing dat signalen langs de politie moeten.

“Bij het vaststellen van de gemeentelijke rol moet ook gekeken worden naar de rol van andere partners zoals de politie en in het verlengde hiervan de Regionale Inlichtingen Dienst (RID) en de AIVD. Het verdient aanbeveling om in gesprek te gaan met de politie over polarisatie en radicalisering. Zowel gemeente als politie moeten van elkaar weten hoe zij tegen de problematiek aankijken en hoe zij dit plaatsen in de lokale werkelijkheid. De gemeente moet afspraken maken met de politie over hoe om te gaan met eventuele signalen van radicalisering. Met wie van de politie kan de gemeente afstemmen? Wie bij de politie is contactpersoon bij signalen over radicalisering en polarisatie? Hoe komt informatie van de wijkagent terecht bij de gemeente? Ook dient er verkend te worden of de gemeente op momenten kan ‘klankborden’ met de RID. Eventueel kan ook de AIVD gevraagd worden toelichting te geven op zaken. Dit alles op basis van goede afspraken met de politie”.

“In ieder geval moet de gemeente er zorg voor dragen dat signalen snel bij de politie komen. Zo kan de politie een eigen analyse uitvoeren en tot een beoordeling van de informatie komen. Het is aan de politie om signalen eventueel uit te zetten in de eigen kanalen richting RID en AIVD. Hiermee kan gegarandeerd worden dat er geen ongewenste verstoring van inlichtingenactiviteiten plaatsvindt door eventuele gemeentelijke acties.”⁵⁸

Enkele respondenten benadrukten het belang van multi-etnisch politiewerk. Dit helpt de politie om bepaalde doelgroepen beter te begrijpen en beter te bereiken, aldus een van de respondenten. In het verlengde hiervan werd ook diversiteit binnen de politie als een belangrijk onderwerp genoemd.

In het kader van een afstudeeronderzoek voor de Leergang Internationale Politie Oriëntatie (LIPO) heeft een politiefunctionaris onderzoek gedaan naar de wijze waarop verscheidende politiekorpsen vorm en inhoud geven aan het omgaan met het onderwerp terrorisme en radicalisering. In dit onderzoek blijkt op basis van een inventarisatie met behulp van een schriftelijke enquête, dat er grote verschillen zijn tussen de korpsen wat betreft onder meer de wijze waarop kennis en ervaring van allochtone collega's wordt benut, het wel of niet voorhanden zijn van instructies op wijkteamniveau, de mate van structurele aandacht voor het onderwerp, de gehanteerde indicatoren en de rol van de RID.

Ook de wijze waarop met eventueel extreemrechts en met rechtsradicalisering wordt omgegaan verschilt binnen de korpsen. De politie is een belangrijke partner bij projecten gericht op het tegengaan van rechtsradicalisering. De aanwezige kennis over extreemrechtse organisaties en symboliek is beperkt zo geven respondenten aan. Dit verschilt per korps en heeft ook te maken met de eventuele incidenten die zich voordoen of hebben gedaan.

Reacties op polarisatie en radicalisering

Radicalisering dat aanzit tegen extremisme wordt behandeld binnen de aanpak van terrorisme. Eventuele strafbare uitingen die voortkomen uit radicalisering worden in dat kader behandeld door het Openbaar Ministerie.

Na de brandstichting in Uden hebben gemeente, justitie, politie, jongerenwerk, onderwijsinstellingen en anderen een convenant opgesteld waarin de gezamenlijke aanpak van jeugdproblemen is beschreven. In het convenant is aangegeven wat de rol van elk van de partners inhoudt. De rol van de politie betreft onder meer de aanpak van radicalisering.

“De aanpak is gericht op reventie (stimuleren integratie/perspectieven voor jeugd creëren en in het bijzonder tegengaan van radicalisering), preparatie (vroegtijdige signalering van crimineel gedag en radicalisering) en repressie (aanpak van strafbare feiten, isoleren en opsporen van criminele jeugdgroepen). De nadruk voor de politie ligt op de preparatie- en de repressiefase.

In het kader van preparatie:

- *Verzamelt de politie “gericht informatie over het exacte aantal vatbare criminele en radicaliserende jongeren en de locaties waar zij zich ophouden”;*
- *Past haar registratiesysteem aan voor vroegsignalering: delicten die met extreemrechts te maken hebben, worden apart geregistreerd, waardoor er een beeld ontstaat van de daders, dadergroepen en de omvang van het probleem;*
- *Versterkt haar informatiepositie nog verder via netwerkvorming op wijkniveau en scholen;*
- *Ook andere organisaties hebben op dit gebied een taak te vervullen en dienen signalen door te geven aan de politie (...).*

Voor de repressie geldt:

- *De aanpak van de politie is repressief van aard en gericht op overtredingen van de gedragsregels;*
- *De politie pakt door bij overtreding van de gedragsregels in het bijzonder bij racistisch en extreem rechts geweld (doelbekladding, bedreiging, bommelding, vernieling, discriminatie, brandstichting, mishandeling, bomaanslag etcetera.).*
- *De politie zorgt voor afstemming met justitie over de vervolging. De verbinding met de burger en het vertrouwen van de burger in de politie wordt gelegd door het serieus nemen van aangiften van burgers c.q. doorpakken.”⁵⁹*

Een voorbeeld van inzet van de politie betreft het bewaken.

De woning van een Nigeriaans gezin in het Noord-Hollandse Zwanenburg wordt tijdens de jaarwisseling extra door de politie in de gaten gehouden. Het gezin is vermoedelijk het slachtoffer van racistische jongeren. Dinsdagnacht heeft een groep jongeren volgens de politie een vuurwerkbom in de tuin van het Afrikaanse gezin gegooid. Na het incident kwam de bewoner met een stel vrienden verhaal halen bij de groep. Na een felle woordenwisseling werd een 23-jarige man van het gezelschap met een mes gestoken, zegt een politiewoordvoerder donderdag. De jongeren zouden in

de buurt bekend staan als een groep Lonsdalers. De politie kent de groep in Zwanenburg, maar wil niet bevestigen of er sprake is van een racistisch motief.

In het onderzoek *Trots op Nederland* wordt expliciet ingegaan op de rol van de politie in drie gemeenten die te maken kregen met incidenten rond zogenoemde Lonsdale-jongeren. Uit deze drie voorbeelden blijkt dat de rol voornamelijk betrekking had op het in beeld brengen van de jongeren en het waar nodig repressief optreden. Hieronder is een en ander samengevat weergegeven.

Voorbeeld: politiebeleid en optreden in drie gemeenten met Lonsdale- problematiek

Beleid

1. Geen specifiek c.q. geformaliseerd beleid hardcorejongeren. Deze worden vooral als jeugd gezien; wel continue aandacht voor deze groep;
2. Specifiek beleid. Streven is om groepen en individuen van zowel hardcore als skinheadscène permanent in beeld te houden. Noodhulp en wijkagenten spelen daarbij, naast de afdeling misdaadanalyse een voorname rol. Politie beroept zich op IGP-gedachte (informatiegestuurd politiewerk);
3. Geen specifiek c.q. geformaliseerd beleid hardcorejongeren. Deze worden vooral als jeugd gezien; wel continue aandacht voor deze groep. Streven is dat buurtregisseurs de groepen in beeld houden en contact onderhouden. Repressie om grenzen aan te geven.

Actie

1. Ad hoc binnen lokale driehoek. Nauwe contacten met de doelgroep door onder andere de wijkagent, ook in het kader van openbare orde (preventief). Repressie door surveillancedienst, Vooral gericht op criminaliteit, steeds minder tijd voor contacten;
2. Politie benut de verzamelde gegevens over groepen en individuen t.b.v. operationele proces en om problemen te agenderen bij College van B&W en gemeenteraad. Politiebeleid roept tegenreacties op vanuit doelgroep;
3. Politie heeft korte lijnen met gemeente en welzijn en bereiden repressieve actie voor wanneer grenzen zijn overschreden (bijvoorbeeld inval N201). Buurtregisseurs benutten. Shortlistmethodiek om zicht op jongeren te houden.

Bestaande hulpmiddelen

Er zijn gerichte opleidingen en trainingen binnen de politie. Een deel van de opleidingen is in ontwikkeling, bijvoorbeeld bij de Politieacademie. Er is ook informatie beschikbaar op een centraal punt: Politie Kennisnet. Er zijn vele ervaren functionarissen. Het samenbrengen en gericht aanboren van opgedane ervaringen is moeilijk, aldus de meeste respondenten. Maar dat geldt voor meerdere onderwerpen, zo geven respondenten aan.

5.3 Mogelijke rol

De politie kan in algemene zin bijdragen aan het voorkomen van polarisatie en radicalisering door onnodige frustratie, discriminatie en dergelijke te voorkomen. De politie kan polarisatie waarnemen en hier in specifieke gevallen ook gericht tegen optreden (bijvoorbeeld tegen aanjagers of onruststokers en in reactie op incidenten). Zeker wanneer er sprake is van mogelijke strafbare feiten. Een meer gerichte preventieve rol bij radicalisering is er niet. In het verzamelen en duiden van informatie en het vervolgens optreden tegen mogelijke radicalisering heeft de politie een duidelijke rol. Het mogelijke politioptreden is echter wel afhankelijk van het type radicalisering en de daarbij behorende gedragingen en uitingen, vooral gerelateerd aan

eventuele strafbare feiten of andere veiligheidsrisico's. De rol van de politie in reactie op anti-integratieve elementen en zogenoemde 'neoradicalisering' is ingewikkelder.

Rollen		Meerwaarde	
Agendering	Mogelijk	Zicht op problematiek	Incidentele uitingen, veranderingen bij 'bekende' jongeren
Voorkomen	Beperkt	Toegang tot doelgroep	Goed mogelijk
Herkennen en signaleren	Goed mogelijk	Toegang tot omgeving	Mogelijk, niet altijd meest geschikte toegang
Melden	Goed mogelijk	Vertrouwen	Beperkt, afhankelijk van een specifiek persoon
Duiden	Mogelijk, vanuit kennis individu en vanuit specialisten	Kennis en ervaring	Ervaring kan gedrag verklaren, kennis van strafbare feiten en specialistische kennis beschikbaar
Aanvullende informatie geven	Goed mogelijk, zeker intern en richting OM, richting gemeente beperkt	Bevoegdheden	Op kunnen treden bepaalde overtredingen en gedragingen
Reageren / interveniëren	Goed mogelijk, moeilijker bij anti-integratieve tendensen	Instrumenten	Verschillende relevante instrumenten voor informatievergaring, analyse en interventies

De mogelijke rol van de politie bij het tegengaan van polarisatie.

Polarisatie	
Vraagstuk	Mogelijke Activiteiten
Tegengaan toename tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen/ afnemende binding	<ul style="list-style-type: none"> - Bijdragen aan een gelijke behandeling
Tegengaan van de verscherping van de tegenstellingen	<ul style="list-style-type: none"> - Escalatie van tegenstellingen kunnen waarnemen - Algemeen bijdragen aan voorkomen escalatie - Het bieden van een plek om maatschappelijke spanningen te bespreken en uiting te geven aan emoties (ook na incidenten) - Gericht bijdragen om escalatie tussen identificeerbare groepen in de eigen omgeving tegen te gaan - Kunnen waarnemen van het plannen van bewuste provocaties van andere bevolkingsgroepen - Kunnen waarnemen wanneer incidenten een structureel karakter krijgen
Omgaan met incidenten met een structureel karakter	<ul style="list-style-type: none"> - Geconfronteerd kunnen worden met een incident dat kan duiden op polarisatie - Aanvullende informatie kunnen geven over het incident en de achtergrond hiervan - Bij kunnen dragen aan de duiding van het incident - Bij kunnen dragen aan de reactie op een incident om zodoende de gevolgen te beperken - Bij kunnen dragen aan de maatschappelijke 'thermometer' en in staat zijn de impact van incidenten waar te nemen - Bij kunnen dragen aan het voorkomen van nieuwe incidenten in de nasleep van een

	incident
Beperken gevolgen/reageren op nasleep	<ul style="list-style-type: none"> - Het kunnen bijdragen aan het zoveel mogelijk wegnemen van onrustgevoelens - Het kunnen optreden tegen (potentiële) veroorzakers van incidenten

De mogelijke rol van de politie bij het tegengaan van islamitische radicalisering.

Islamitische radicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het voorkomen van het ongewild bijdragen aan gepercipieerde uitsluiting als 'gezicht' van de overheid/samenleving - Bewust bijdragen aan insluiting - Bijdragen aan het tegengaan van discriminatie - Bij kunnen dragen aan het kritische denkvermogen (om de irrationaliteit van radicaal gedachtegoed in te kunnen zien) - Tegengaan vergaand provocerend gedrag (structureel)
Verkleinen vatbaarheid, vergroten weerbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking kunnen komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid - Afnemende binding met de samenleving (vervreemding) kunnen waarnemen - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen - Bespreekbaar kunnen maken van (inter)nationale ontwikkelingen die gevoel van onrechtvaardigheid kunnen voeden (in directe contacten in de wijk)
Reageren op radicalisering en tegengaan verspreiding radicaal gedachtegoed	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het analyseren van de lokale situatie: in hoeverre en op welke wijze is er eventueel sprake van radicalisering? - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - Kunnen bijdragen aan het bevorderen van het meer ontspannen omgaan met orthodoxe geloofsinvullingen - In aanraking komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) - Beschikbaarheid radicaal gedachtegoed kunnen tegengaan - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - Toegang hebben tot belangrijke personen in de omgeving van een mogelijk radicaliserende jongere - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over een specifiek persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan niet aan de persoon gebonden interventies (locatie, omgeving, beperken effect, uiting, en dergelijke) - Bij kunnen dragen aan het beperken van het effect van een radicale uiting - Bij kunnen dragen aan interventies gericht op een eventuele groep waartoe iemand behoort - Eventuele rekrutering/werving waar kunnen nemen - Op kunnen treden tegen mogelijke rekrutering/werving
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (terrorisme) - Signalen intern doorgeven

	- Op kunnen treden tegen dreigend terrorisme
--	--

Specifieke mogelijke activiteiten gericht op het tegengaan van rechtsradicalisering.

Rechtsradicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Bijdragen aan het voorkomen van negatieve ervaringen - Het voorkomen van en wegnemen van angst voor de multiculturele samenleving - Tegengaan van excessief alcohol- en drugsgebruik
Verkleinen vatbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid richting de eigen groep - Toenemende fascinatie voor geweld kunnen waarnemen - Toenemende angst voor 'volksvreemde' aspecten kunnen waarnemen - Bijdragen aan het voorkomen van het 'stigmatiseren' van rechtse jongeren als extreemrecht/nazistisch - Bewust positief beïnvloeden van de zoektocht door gevoel van onrechtvaardigheid tegen te gaan - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen - Kunnen reageren op het zich vormen van dichotome wereldbeelden - Kunnen helpen bij het omgaan met emotioneel ingrijpende (politieke en privé) gebeurtenissen - Toenemende fascinatie van de Tweede Wereldoorlog kunnen waarnemen - (Inter)nationale ontwikkelingen die gevoel van onrechtvaardigheid kunnen voeden bespreekbaar kunnen maken - Zwaarwegende sancties op kunnen leggen die jongeren kunnen afschrikken
Reageren op radicalisering	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het analyseren van de lokale situatie: in hoeverre en op welke wijze is er eventueel sprake van radicalisering? - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - In aanraking kunnen komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) en symboliek - Beschikbaarheid/verspreiding van radicaal gedachtegoed kunnen tegengaan (muziek, internet, schriftelijke bronnen, mondelinge overdracht) - Inhoudelijk argumenten radicaal gedachtegoed kunnen weerleggen in een direct contact met een jongere - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - In aanraking kunnen komen met radicale organisaties/groeperingen - Toegang hebben tot belangrijke personen in de omgeving van een mogelijk radicaliserende jongere - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten, is beperkt mogelijk) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden, bijvoorbeeld van mogelijke achterliggende oorzaken - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over een specifiek persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan niet aan de persoon gebonden interventies (locatie, omgeving, beperken effect, uiting, en dergelijke) - Bij kunnen dragen aan het beperken van het effect van een radicale uiting

	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan interventies gericht op een eventuele groep waartoe iemand behoort - Bij kunnen dragen aan het trachten radicalisering te stoppen en om te keren (persoonsgebonden interventies) - Eventuele rekrutering/werving waar kunnen nemen - Op kunnen treden tegen mogelijke rekrutering/werving - Op kunnen treden tegen het zaaien van haat en opruiing - Het kunnen monitoren van radicale groepen en/of individuele jongeren
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (geweld, terrorisme) - Intern signalen door kunnen geven - Openbaar Ministerie informeren over mogelijke strafbare uitingen - Kunnen bijdragen aan risico- en dreigingsanalyses - Op kunnen treden tegen dreigend geweld en/of terrorisme - Het kunnen beschermen van potentiële slachtoffers

5.4 Knelpunten en behoeften

Het opbouwen van goede, structurele contacten in wijken en met andere professionals buiten de politie is lastig. Tussen verschillende beroepsgroepen blijft sprake van cultuurverschillen. Enkele politierespondenten geven bijvoorbeeld aan dat het lastig is informatie te verkrijgen van scholen of vanuit het welzijnswerk. Andersom geven respondenten aan dat zij of slechte ervaringen met het doorgeven van informatie aan de politie hebben of dat onderlinge contacten niet altijd even goed zijn. Medewerkers zijn wel bereid signalen van mogelijke radicalisering te melden, maar alleen als er sprake zou zijn van een acute dreiging. Goede contacten zijn vaak afhankelijk van de individuele functionaris. Op het moment dat deze functionaris op enig moment wegvalt, staat het contact tussen de verschillende partijen op het spel en moet opnieuw worden geïnvesteerd in een vertrouwensrelatie. Meerdere respondenten merken dan ook op dat het opbouwen van persoonlijk vertrouwen wel lukt, maar sterk afhankelijk is van de individuele persoon en dat opnieuw begonnen moet worden als die persoon vertrekt. Gedane investeringen gaan hierdoor verloren.

De mogelijkheid voor het opbouwen van structurele relaties kost tijd en moeite. De bereidheid is vaak aanwezig, maar de tijd tot langdurige investeringen in contacten wordt wijkagenten niet altijd gegund. Zo vertelde een buurtregisseur dat er door collega's neerbuigend naar hem werd gekeken omdat hij langdurig in gesprek was met een jongere in zijn wijk. De buurtregisseur voelde dat hij zich ten aanzien van zijn collega's moest verantwoorden voor zijn benaderingswijze (de dialoog zoeken, investeren in contactrelaties).⁶⁰

Een ander ervaren knelpunt is de toegankelijkheid van bepaalde gemeenschappen of groepen. De politie is om verschillende redenen niet altijd in staat toegang te krijgen tot bepaalde gemeenschappen of groeperingen. Dit kan meerdere oorzaken hebben: wantrouwen ten aanzien van de politie, achterdocht over motieven of bepaalde vooroordelen. Ook hangt dit vaak af van de wijze waarop politieagenten personen benaderen: zoekt men alleen contact naar aanleiding van een concreet incident of melding, of probeert men structureel contacten te onderhouden en met regelmaat zichtbaar in de wijk aanwezig te zijn.

Een citaat van een politiefunctaris in een discussie bij het LSOP:

“Het belang van community policing is onomstreden. De toch nog steeds voornamelijk mannelijke en blanke politieagenten zijn onvoldoende in staat om de complexe samenleving goed aan te voelen en

de dynamiek van hedendaagse conflicten te begrijpen. “De politie moet diverse netwerken in de gemeenschappen opbouwen en onderhouden”, aldus (de politiefunctionaris, COT). “Netwerken van professionals en ‘gewone’ mensen met heel diverse achtergronden. De hele wereld moeten bekijken is te veel gevraagd; zij is te divers. Daarom heeft de politie de contactpersonen in haar netwerken hard nodig om naderende problemen tijdig te herkennen. Leden van de moslimgemeenschap kunnen radicalisering vanuit hun specifieke achtergrond bijvoorbeeld veel sneller signaleren dan wij.”⁶¹

Een ander citaat van dezelfde functionaris:

“Te veel nadruk op religieuze of culturele verschillen is weinig vruchtbaar. Als agent moet je er zijn voor alle burgers. Focussen op verschillen voedt juist radicalisering. Het zijn burgers, net als u en ik.” Volgens (de politiefunctionaris, COT) is het ook een misverstand om de islam als probleem te zien. Radicalisering heeft vooral met de zoektocht naar identiteit te maken en daarin zijn Marokkaanse of Turkse jongeren niet uniek.”⁶²

Ondanks de bovenstaande constatering dat de politie er voor alle burgers is en dat verschillen niet onnodig moeten worden benadrukt, vormt het ontbreken van kennis over religieuze en culturele gebruiken een mogelijk obstakel. Een voorbeeld van zogenoemde cultural misunderstanding:

“Het is lastig zicht te behouden op ontwikkelingen onder Marokkaanse jongeren. Het is toch een vrij gesloten gemeenschap. In eerste instantie had ik het idee dat deze jongeren liever niet met de politie praten, omdat ze thuis ondervraagd worden waarom zij met mij stonden te praten. Later vernam ik echter, dat men het idee heeft dat de politie niet zomaar met iemand praat, dat hiervoor dus wel een aanleiding zou zijn. Dit misverstand komt eenvoudigweg voort uit onvoldoende kennis van elkaars’ cultuur. We moeten elkaar beter leren kennen.”⁶³

In een recent artikel in het Tijdschrift voor de Politie bericht een politiefunctionaris over onderzoek in vijf regio's buiten de vier grote steden, zo meldt het Parool. Uit het onderzoek blijkt dat de gemiddelde wijkagent niet weet hoe hij of zij radicalisering zou moeten herkennen. De eerder genoemde indicatoren zouden niet bekend zijn bij deze functionarissen. Om de signaleringstaak beter te kunnen vervullen, zou er meer gedaan moeten worden aan met de (reeds geconstateerde) knelpunten: kennis over islamitische culturen, beschikbare tijd om in de wijk informatie te vergaren en informatiedeling met de RID.⁶⁴

“Het zou goed zijn als de RID meer informatie aan ons doorgaf, zodat wij die informatie in de buurt zelf kunnen testen: klopt het of klopt het niet. Als de RID bijvoorbeeld een bepaalde blinde vlek heeft dan zouden ze ons middels een concreet verzoek kunnen inschakelen om op dit gebied meer informatie te verzamelen.”⁶⁵

In de interviews zijn vergelijkbare behoeften gehoord. Andere zaken waar aandacht voor is gevraagd, zijn:

- informatie over extreemrechts;
- gerichte vragen die in het procesverbaal kunnen worden geadresseerd en die relevante informatie kunnen opleveren in het licht van mogelijke radicalisering;
- het uitdenken van de rol van de politie binnen een eventuele gemeentelijke aanpak;
- aandacht voor registratie van informatie en
- mogelijke differentiatie binnen de terrorismecode.

Ruimte voor versterking:

- Er zijn beperkte structurele contactrelaties met andere professionele partijen (scholen, welzijnsinstellingen). Als gevolg van cultuurverschillen tussen de verschillende beroepsgroepen en het soms ontbreken van onderling vertrouwen is samenwerking gecompliceerd. Op individueel niveau zijn de onderlinge verhoudingen vaak goed. Het gebrek aan vertrouwen betreft met name de organisatie in zijn geheel;
- Er is soms sprake van beperkte toegang tot bepaalde gemeenschappen en (jongeren)groeperingen. De informatiepositie is hierdoor niet altijd optimaal. Langdurig investeren in relaties met contactpersonen binnen gemeenschappen en groeperingen is noodzakelijk. Dit is wel belangrijk, maar niet altijd mogelijk vanwege de dagelijkse werkdruk en doordat dit niet door iedereen als een meerwaarde wordt gezien. 'Culturele misverstanden' bemoeilijken op momenten de communicatie.
- De bestaande trainingen zijn veelal gericht op terrorisme, minder op herkennen polarisatie en radicalisering. Nieuwe inzichten worden beperkt teruggekoppeld naar de eerstelijns werkers binnen de politie. De borging van trainingen en cursussen is in sommige gevallen beperkt. Opbrengsten zoals (ervaringen en geleerde lessen) worden beperkt in de eigen organisatie gedeeld;
- De aanwezige kennis, ervaring en contactrelaties zijn afhankelijk van individuele functionarissen. Op het moment dat deze 'verdwijnt', komt de continuïteit van het optreden in gevaar. De kennis, ervaring en relaties van de individuele functionaris zijn niet geborgd binnen de organisatie, waardoor telkenmale telkens opnieuw moet worden begonnen. Dit is slecht voor de relaties met partners (professionele partners en wijkcontacten) en de informatiepositie van de politie.
- De rol is in sommige gevallen gecompliceerd door een meer traditionele rolopvatting (politie als handhaver rechtsorde) die maakt dat de politieagent slechts optreedt bij een wetsovertreding;
- Een gerichte informatierelatie tussen wijkagent en RID ontbreekt soms. De wijkagent kan mogelijk doeltreffender worden ingezet als gericht vragen worden uitgezet door de RID, zo geven meerdere politiefunctionarissen aan. Wijkagent en buurtregisseur hebben duidelijk een meerwaarde in signalering van polarisatie en radicalisering, maar deze meerwaarde moet beter worden benut;
- Het is vaak niet eenvoudig voor de politie om radicaliseringsvraagstuk bestuurlijk op de agenda te krijgen.

6 Het onderwijs: voorkomen en reageren

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt volgens dezelfde opbouw als eerdere hoofdstukken toegewerkt naar een meer gedifferentieerde en uitgewerkte rol van het onderwijs op dit dossier. Scholen zien radicalisering in veel gevallen als synoniem aan terrorisme, in de aanpak waarvan zij voor zichzelf geen taak zien weggelegd. Desondanks zijn docenten in het bijzonder diegenen die dagelijks in contact staan met jongeren. Zij hebben vaak goed zicht op de belevingswereld van hun leerlingen. Het onderwijs heeft dan ook een belangrijke taak in het voorkomen van en reageren op verschijnselen of uitingen van mogelijke polarisatie en radicalisering.

6.2 Beelden uit de praktijk

Rol en positionering

Reeds enkele jaren is de rol van de school met betrekking tot de sociale cohesie benadrukt. Onderwerpen als discriminatie en racisme zijn ook onderwerpen waar sinds vele jaren aandacht aan wordt besteed in het onderwijs.

“Bevordering van sociale cohesie is een maatschappelijke prioriteit. Veranderingen in de samenleving noodzaken daartoe. Ook van scholen wordt een bijdrage verwacht. Dat is niet nieuw. Scholen richten zich, naast de voorbereiding op vervolgonderwijs en beroep, sinds lang op de maatschappelijke en persoonsvorming van jonge mensen. Daarmee dragen scholen bij aan de vorming van leerlingen en studenten om als verantwoordelijk handelend burger een plaats in te nemen in de samenleving.”⁶⁶

Met ingang van 1 februari 2006 is de taak van het onderwijs om bij te dragen aan integratie expliciet in de wet vastgelegd (Staatsblad 36, 2006).⁶⁷ Scholen hebben de opdracht tot bevordering van ‘actief burgerschap en sociale integratie’. Onderwerpen die zijn opgepakt zijn ondermeer interculturalisering van het onderwijs en democratiseringsonderwijs. De mate waarin een school te maken kan krijgen met vraagstukken van polarisatie en radicalisering hangt van veel factoren af. Het kan verschillen per schooltype, de leeftijd van leerlingen, de locatie, de samenstelling van het leerlingenbestand, en dergelijke.

Sinds 2001 is een deel van de scholen geconfronteerd met problemen en incidenten die indirect of direct het gevolg waren van maatschappelijke verruwing, polarisatie en/of radicalisering. Het betrof onder meer:

- Mogelijke negatieve invloed van enkele islamitische scholen op de sociale cohesie;
- Vermeende antiwesterse sentimenten op school bij enkele Marokkaanse leerlingen na de aanslagen op 11 september 2001;
- Vermeende toegenomen verruwing en verslechterde interculturele en interetnische verhoudingen tussen leerlingen met een verschillende afkomst na 11 september en vooral na de moord op Van Gogh;
- Enkele brandstichtingen bij islamitische scholen na de moord op Van Gogh;
- Discussie rond hoe om te gaan met zogenoemde Lonsdale-jongeren, vanaf ongeveer 2002 en opnieuw na de moord op Van Gogh;
- Incidenten met enkele islamitische leerlingen rond onderwijs over de Tweede Wereldoorlog en over de jodenvervolgung;
- Meerdere incidenten en discussies rond gelijke behandeling en botsingen van normen en waarden (bijvoorbeeld de discussie rond het moeten geven van een hand en het verbod op het dragen van een hoofddoek).

In 2003 zijn er veel berichten over een vermeende toename in antiwesterse ideeën bij islamitische leerlingen. Op deze wijze kwam voor het eerst de vraag naar boven naar mogelijke radicalisering in het onderwijs. Bij een deel van deze docenten leeft deze zorg sterk terwijl anderen het relativeren. Deze discussie was in feite een voorbode voor de latere discussie over de rol van het onderwijs in het tegengaan van radicalisering.

"Deze week schreef de Volkskrant over twee jongens, waarvan één ROC-leerling, die geronseld zouden zijn voor de jihad in Tsjetsjenië. Gisteren waren de jongens weer thuis. De politie onderzoekt nog wat de achtergrond van hun verdwijning is. "Of jongens die van school verdwijnen geronseld zijn, weet je nooit zeker", zegt (de voorzitter van het Amsterdamse ROC, COT), "daar moet je niet over gaan speculeren. Maar we zien wel dat moslimjongens meer naar elkaar toe trekken dan voorheen. Tijdens discussies bij maatschappijleer horen docenten regelmatig antisemitische en anti-Amerikaanse uitspraken. Beheerders van de open leercentra zien dat jongens Arabische websites zitten te bekijken, dat is niet toegestaan. Ik heb liever dat het op school gebeurt dan thuis of op straat, nu kun je er nog enige regie op houden. Ik vind wel dat scholen geholpen moeten worden. Gemeenten en AIVD zouden beter moeten kijken naar wat zich op scholen voordoet."⁶⁸

Toch is (de voorzitter van het Amsterdamse ROC, COT) niet zo bang voor radicalisering op school.

"Er zijn wel fundamentalistische kernen, maar ik heb niet de indruk dat het om grote groepen gaat. De meeste allochtone leerlingen hebben dezelfde wensen als hun Nederlandse leeftijdsgenoten: ze willen een baan, een huis en een gezin. Ik denk dat die pubers die zich nu afzetten tegen de Nederlandse samenleving, over tien jaar richting Nederland zijn geschoven. Waar we aan moeten wennen is dat veel allochtone jongeren, anders dan Nederlandse jongeren, religieus zeer betrokken zijn. "Wat we in ieder geval niet moet doen, is Bushiaans optreden. Repressie heeft geen enkele zin. Die radicale islam is aantrekkelijk voor deze leerlingen omdat wij ze de afgelopen jaren teveel los hebben gelaten, en omdat ze thuis ook geen enkele steun hoeven te verwachten. Daarom zoeken ze anderen om zich aan te hechten."⁶⁹

Rolopvatting- en beleving

De discussie over de rol van docenten bij het tegengaan van radicalisering na de moord op Van Gogh richtte zich vooral op de discussie over of een docent mee moest werken aan signalering van potentieel radicaliserende jongeren. Enkele reacties:

(De docent, COT) noemt het voorstel 'pure onzin'. "Hoe kun je ontdekken of iemand een moordenaar is, als hij als tiener bij je in de klas zit? Hoe moet je extremisme signaleren? Als iemand een tattoo op z'n arm heeft staan met de woorden 'ik ben een terrorist'?"⁷⁰

"Het is onze taak niet, dat hoort bij Justitie. Natuurlijk geef je misstanden door. Dat doe je ook als er iets in de straat gebeurt, want dat is je burgerplicht. Maar ik heb ook jaren les gegeven aan allochtonen en die geef ik ook niet aan. Justitie en Onderwijs moeten immers gescheiden blijven."⁷¹

(De directeur van het Johan de Witt College, COT), zou contact opnemen met de ouders als hij het vermoeden had dat het met een leerling de verkeerde kant op gaat. "De school zal zich nooit lenen als informant voor belanghebbenden buiten onze gemeenschap." (De voorzitter van het CvB van ROC Mondriaan, COT) sluit zich hierbij aan: "Ik kan mij niet voorstellen dat wij in staat zijn potentiële terroristen te identificeren."⁷²

Er zijn echter ook andere geluiden, zelfs al kort na de moord. Een vertegenwoordiger van de Algemene Vereniging Schoolleiders (AVS) geeft toe dat het niet eenvoudig is voor docenten om met de radicalisering in de maatschappij om te gaan.

"Van veel dingen die gebeuren, weten we niets. Maar een ding is duidelijk: we tolereren geen intolerantie." Daarom is het volgens (de medewerker, COT) belangrijk dat docenten bij 'rare zaken' aan de bel trekken. "Een volgende moord op een Theo van Gogh is niet uit te sluiten. Maar, we kunnen ons hier niet aan onttrekken. De maatschappij en de school zijn elkaars verlengde. De vraag is nu wat scholen kunnen doen. Veel leraren hebben moeite met de gebeurtenissen van de afgelopen tijd. Het valt niet mee om hierover met een groep opgefokte tieners te praten, of om een discussie op gang te brengen." Daarom is het volgens (de medewerker, COT) essentieel dat docenten met elkaar praten en dat alles gemeld wordt.⁷³

De Anne Frank Stichting geeft aan dat de beperkte meldingsbereidheid ook begin jaren negentig speelde toen het ging om problemen met extreemrechtse gabbers. "Wat er op veel scholen speelt is slechts in beperkte mate bekend omdat de problemen vaak binnenshuis worden gehouden. Dit is een niet onbekend verschijnsel in het onderwijs, waarop problemen met extreemrechtse gabbers kennelijk geen uitzondering vormen."⁷⁴

In maart 2005 maakt de Onderwijsinspectie bekend dat scholen bij de inspectie terecht kunnen voor meldingen over extremisme.⁷⁵ De klachtmeldingen over extremisme zijn niet verplicht.⁷⁶ In het eerste jaar van de uitbreiding van het meldpunt ontvangt de Onderwijsinspectie 27 meldingen van discriminatie en (religieus georiënteerd) extremisme. De aangepaste taak van de inspectie wordt vastgelegd op 6 juli 2006 in een wijziging van de Wet op het onderwijstoezicht. In de wet wordt gesproken over radicalisering en niet langer over extremisme. In de toelichting op de wet geeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) aan dat er meldingen zijn binnengekomen van onregelmatigheden op scholen, variërend van bedreiging tot afwijkend gedrag.⁷⁷ Daaruit is niet gebleken dat de scholen te snel alarm slaan, zo geeft de minister aan. In 2005 en 2006 kwamen in totaal 42 meldingen van discriminatie binnen. De vertrouwensinspecteurs behandelden drie meldingen van radicalisering.⁷⁸ Dit betrof radicale uitingen van leerlingen en het vertonen van haatvideo's, zo geeft de Onderwijsinspectie aan.

De gemeente Amsterdam roept een specifiek eigen meld- en adviespunt gericht op mogelijke radicalisering in het leven. Dit is een van de actiepunten, mede op verzoek van de gemeenteraad, in reactie op de uitgevoerde onderzoeken in Amsterdam. Vanaf 1 juni 2006 is het Amsterdams Onderwijsadviespunt Radicalisering (AOR) operationeel. Het is een meld- en adviespunt van en voor scholen dat wordt ondersteund vanuit de gemeente. "Het AOR geeft advies en biedt ondersteuning bij preventie en aanpak van radicalisering aan onderwijsinstellingen in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en speciaal onderwijs. Op deze wijze staat het AOR de scholen bij in het bevorderen van burgerschap en sociale cohesie."⁷⁹

De ervaringen van het AOR lijken te bevestigen dat signalering vanuit scholen niet eenvoudig is. Eind 2006 concludeert het AOR dat er waar het gaat om radicalisering sec nauwelijks een beroep wordt gedaan op het AOR vanuit het onderwijs. Scholen zoeken het antwoord op radicalisering vooral in preventie, aldus het AOR. In de periode oktober 2006 – januari 2007 hebben scholen en/of instellingen het AOR 17 keer benaderd.⁸⁰ De verzoeken betroffen onder meer het geven van voorlichting. Dit betekent volgens het AOR niet dat er niets aan de hand is op de scholen:

“Als men een school vraagt of er sprake is van radicalisering op die school, dan is het antwoord in de regel nee. Tegelijkertijd zijn er leerkrachten in het primair onderwijs die worden geconfronteerd met juichende kinderen als er ergens in de wereld een aanslag is gepleegd. Andere leerlingen weigeren gehoor te geven aan een aanwijzing van een leerkracht omdat ‘dat niet mag van de Islam’. Van weer andere leerlingen weten docenten en leerkrachten niet of het nu gaat om het kopiëren van uitlatingen van oudere broers of zussen of dat er sprake is van werkelijk radicaal gedachtegoed. En dan is er nog de beroepsethiek die zegt dat een school er niet is om kinderen te stigmatiseren of ‘uit te leveren aan de snuffelstaat’.

In de eindrapportage over de pilot AOR staat het volgende:

In het pilotjaar hebben de Amsterdamse scholen zeer beperkt een beroep gedaan op het Amsterdams Onderwijsadviespunt Radicalisering. Redenen daarvan zijn onbekendheid met het fenomeen zelf en het duiden ervan, beroepsethische dilemma's van leerkrachten en docenten en de vrees voor slechte publiciteit. Daarnaast zien scholen veel overlap met vraagstukken rond interculturele verhoudingen.⁸¹

De pilot is omgezet naar een permanente plek binnen Veiligheid in en om Scholen (VIOS) en naar concrete projecten. Recent meldde Het Parool dat het AOR zou zijn opgeheven, dit is feitelijk onjuist.⁸²

Er zijn echter ook andere beelden. De gemeente Rotterdam meldt in de tweede trendrapportage Radicalisering dat in het tweede jaar van het bestaan van het ISPR “ook sprake van een toenemend aantal meldingen vanuit scholen.”

Tijdens de discussiebijeenkomsten geven scholen, docenten en directieleden, zonder uitzondering aan dat zij signalen in zullen brengen wanneer er zorgen zijn. Dit gebeurt in bestaande overleggen, aldus deze functionarissen. Andere partners geven aan dat dit in de praktijk tegenvalt en dat zij feitelijk weinig horen vanuit de scholen. Uiteindelijk bepaalt wat een docent ‘zorgelijk’ vindt of dat al dan niet extern wordt doorgegeven.

Uit recente gesprekken met medewerkers van de gemeente en ook met de politie blijkt dat een individuele school wel bereid is om te melden, maar alleen als het een voor hen duidelijk ‘ernstig’ geval betreft, zoals een vermoeden van terrorisme. Andere type signalen die meer gaan over mogelijke radicalisering worden soms wel gedeeld, op basis van een vertrouwen in een specifieke functionaris bij de politie of de gemeente.

Het omgaan met de complexe problematiek is niet eenvoudig. In hoeverre is bijvoorbeeld een bepaalde uiting een mogelijk signaal van polarisatie of radicalisering? Een citaat van een zorgcoördinator op een Amsterdamse school:

“Het is weleens voorgekomen dat jongens geen hand meer wilden geven aan vrouwen. Als ze opeens in djellaba de Koran gaan bestuderen in de pauze. Ja, dat is zorgelijk. Maar meestal zijn het meer extreme uitspraken en dan nog moet je stoer gedrag van een overwogen mening scheiden”.⁸³

Ook worstelen scholen met de vraag of zij een rol hebben in het herkennen dan wel tegengaan van radicalisering. Een ander citaat:

“We kunnen er op school aandacht aan besteden, zo hebben we na de moord op Van Gogh een debat gehad in de klas. Er werden sociaalwenselijke antwoorden gegeven, maar op de gang waren andere geluiden te horen. Ook is het leerlingen verboden bepaalde websites te bezoeken waarop

bloedige aanslagen tegen Israël te zien zijn. Maar thuis worden deze sites ook bezocht. Met andere woorden: hoe ver reikt de invloed van de school?”⁸⁴

Gerichte protocollen of andersoortige organisatorische borging van dit onderwerp lijkt beperkt of niet voor te komen. Veel gemeenten, scholen en andere partners wijzen naar bestaande overleggremia die een bijdrage kunnen leveren aan het tegengaan van zowel polarisatie als radicalisering vanuit de reguliere aanpak van jeugdproblematiek. Voorbeelden vanuit het onderwijs zijn de zogenoemde Zorg- en Adviesteams en het Zorgoverleg. Hierin wordt regelmatig door vertegenwoordigers van de gemeente, politie (wijkagenten) en scholen (zorgcoördinatoren en conrectoren) over eventuele zorgen en ontwikkelingen gesproken en worden eventuele maatregelen gecoördineerd.⁸⁵ Deze overleggen kunnen ook worden benut bij vraagstukken rond mogelijke polarisatie en radicalisering, zo geven enkele respondenten aan. Betrokkenheid van scholen is ook zichtbaar in de samenwerking met enkele gemeenten waar een specifieke aanpak is opgezet. Voorbeelden hiervan zijn Zoetermeer en Helmond. Deze overleggen kunnen ook worden benut bij vraagstukken rond mogelijke polarisatie en radicalisering, zo geven enkele respondenten aan.

Ook de aanpak van discriminatie en racisme is bekend terrein. Veel scholen hebben hier specifiek beleid voor. Uit een onderzoek in 2006 onder Friese docenten bleek dat meer dan driekwart van de scholen aangeeft dergelijk gericht beleid te hebben. De eerste reactie is vaak om het te negeren, zo luidt de conclusie van het onderzoek. Naarmate het incident ernstiger is, worden ook de interventies zwaarder. Drie van de onderzochte scholen in Friesland waren geconfronteerd met ‘intolerantie door religieus extremisme’. Dit betrof twee maal islamitische leerlingen en een maal streng christelijke leerlingen. Het betrof in alle drie de gevallen in ieder geval intolerantie tegen homoseksualiteit. Voor vijftig procent van de betrokken Friese scholen gold dat er sprake was van racistische incidenten. Vijfenzeventig procent van de scholen gaf aan beleid te hebben om gericht incidenten aan te pakken en tolerantie te bevorderen. Docenten plaatsen echter de kanttekening dat dit beleid: “niet altijd breed wordt gedragen en zeker niet structureel door alle docenten wordt uitgevoerd”.⁸⁶

Er zijn wel voorbeelden van meer specifieke preparatie. In het eerder genoemde samenwerkingsconvenant dat in Uden is opgesteld na de brandstichting in de school hebben ook het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs de eigen rol beschreven. Er wordt expliciet gesproken over radicalisering maar meer over ongewenst gedrag. De scholen beschrijven de eigen meer repressieve rol als volgt:

“Toezien op alle zaken die bij wet- en regelgeving verboden zijn; in voorkomende gevallen zal de school melding/aangifte doen bij de politie. Ten aanzien van intern vastgelegde gedragsregels zal strikt worden toegezien en in voorkomende gevallen wordt conform de interne procedures gehandeld. In overleg met personeel en ouders formuleren en vervolgens bespreekbaar maken van vormen van ongewenst gedrag die weliswaar niet strikt en bij wet verboden zijn, doch desalniettemin in de 'leefgemeenschap school' ongewenst zijn. Leerlingen die systematisch ongewenst gedrag vertonen, zullen daarop nadrukkelijk aangesproken en vervolgens pedagogisch aangepakt worden, maar in laatste instantie verzocht worden hun opleiding elders voort te zetten. Ouders zullen in deze op hun eigen verantwoordelijkheid gewezen worden”.⁸⁷

Meer specifieke voorbereiding in de vorm van trainingen vindt wel plaats. Dit lijkt echter beperkt tot scholen in gemeenten waar een integrale aanpak is opgezet en de gemeente scholen gericht heeft benaderd met een trainingsaanbod. Ook individuele scholen die met incidenten zijn geconfronteerd, zoeken naast meer informatie ook gerichte ondersteuning in de vorm van trainingen, bijvoorbeeld bij kennisinstituten. Op dit moment ontwikkelt de gemeente Amsterdam

gerichte trainingen voor docenten. Ook het Centrum voor Nascholing biedt trainingen. Opvallend is dat deze trainingen voor een belangrijk deel voorzien in een veel bredere behoefte aan kennis over onder meer de islam en over het omgaan met conflicten en interculturele vraagstukken.

CNA biedt de school een radicaliserings-PALET⁸⁸

Uit het brede nascholingspakket voor VO-scholen heeft CNA een palet samengesteld met voorlichting, cursussen, trainingen en consultaties, waarmee zij in samenspraak met de school een pakket aan activiteiten kan samenstellen, waarbij alle betrokkenen effectief en efficiënt aan de slag kunnen tegen radicalisering. Een palet dat garant staat voor samenhang en meerwaarde.

Bijvoorbeeld

A. Naar de school als geheel:

- presentatie in de school om voorlichting te geven over radicalisering en om het aanbod aan scholingsactiviteiten te presenteren.

B. Naar de leerlingen:

- training peermediation
- leerlingmentoring
- teamgericht klassenoverleg bij incidenten

C. Naar de docenten:

- effectief communiceren in crisissituaties
- omgaan met bedreigende situaties
- naar teams: verantwoordelijk zijn én blijven voor elkaar
- kubusspel
- coaching, inter/super-visie, intercollegiale consultatie
- trainingen transactionele analyse
- trainingen conflicthantering

D. Naar de schoolleiding:

- doordenken van een systeem van maatregelen bij dreigende escalatie;
- meedenken over (eventuele bijstelling van) een systeem van signalering;
- meedenken over verder vormgeven aan teamontwikkeling;
- meedenken over de verdere vormgeving van integraal personeelsbeleid in dit kader;
- trainingen coachend leidinggeven;
- opzetten of verder vormgeven aan een veiligheidsbeleid waarin radicalisering als uitdrukkelijk aandachtspunt wordt meegenomen;
- werken met toekomstscenario's.

In Amsterdam is het beschikbare trainingsaanbod in kaart gebracht waarna scholen kunnen intekenen op de trainingen. Centraal staat het wegnemen van de handelingsverlegenheid bij docenten. In totaal meldden 1350 teamleden van scholen zich in de periode vanaf eind 2005 en in 2006 voor een training. Verzocht is vooral om trainingen op agressie, geweld en interculturele verhoudingen.⁸⁹

In het kader van een breder onderzoek naar deskundigheidsbevordering in het onderwijs rond agressie en geweld is ook ingegaan op het onderwerp radicalisering. De conclusie op dat punt luidde in september 2005 dat de grote meerderheid van de respondenten geen behoefte heeft aan deskundigheidsbevordering voor het signaleren van radicalisering van leerlingen.⁹⁰

Volgens enkele respondenten kan het thema wel aandacht krijgen indien het wordt ingebouwd in een breder programma. Bijvoorbeeld in een programma waarin het herkennen van problemen centraal staat. Dit laatste punt blijkt vooral het geval bij scholen die geconfronteerd worden met incidenten. Een voorbeeld van een nascholingscentrum dat het onderwerp actief oppakt, is het Centrum voor Nascholing Amsterdam.

De gemeente Rotterdam geeft aan dat ook wat betreft trainingen, het lastig is om het onderwijsveld te betrekken anders dan via individuele scholen. “De besturen van de grote onderwijsorganisaties komt nauwelijks in beweging”, zo concludeert Rotterdam begin 2007. “Het zijn individuele scholen die zich melden voor een trainingsbijeenkomst, vaak nadat zij van collega’s positieve reacties hebben gehoord. In een aantal gevallen hebben dergelijke bijeenkomsten ook concrete signalen opgeleverd”, zo geeft Rotterdam aan.⁹¹

Na de presentatie van het nieuwe actieplan van het kabinet reageren met name bonden uitermate negatief, met name daar waar het gaat om het vermeend moeten trainen van docenten om radicalisering te signaleren. Deze reacties zijn vergelijkbaar met eerdere, bijna drie jaar eerder. Hieruit komt onder meer naar voren dat radicalisering met name in relatie tot terrorisme wordt gezien.

“Onnodig en ondoordacht”, noemt de Algemene Onderwijsbond het idee om leraren en conciërges en masse op cursus te sturen om radicalisering te herkennen in de strijd tegen tweedeling. (De voorzitter, COT) van de AOb:

“Goed dat Nederland zich bezint op terroristische aanslagen, overstromingen en andere rampen en oog heeft voor polarisering in de samenleving. Maar ik kan me goed voorstellen dat scholen grote twijfels hebben of zelfs weigeren mee te doen aan deze ‘Herken de radicaal-cursus’. Je wilt juist een klimaat van vertrouwen en openheid in de klas creëren. Bovendien, leraren en conciërges leven niet op een eiland, zij zien ook wat er speelt in de maatschappij en op veel scholen bestaat al een professioneel vangnet voor probleemjongeren.”⁹²

Bovendien, als er gezocht wordt naar oplossingen voor maatschappelijke problemen bestaat er een soort Pavlovreactie. Al snel wijst men naar het onderwijs. Te makkelijk naar de smaak van de voorzitter van de AOb:

“Laat de leraar de leraar zijn. Leraren worden al volgestopt met extra, vaak opvoedkundige taken waarvan ik denk dat ze primair thuis horen bij de ouders.”

Mochten de plannen doorgang vinden dan zal de rector van de scholengemeenschap Melanchton in Rotterdam weigeren zijn personeel op cursus te sturen.

“Wij gaan onze leerlingen niet bespioneren. Daarmee creëer je een sfeer van wantrouwen binnen de school die heel gevaarlijk is. ” De Melanchton scholengemeenschap telt 4300 leerlingen, ongeveer 1000 daarvan zijn moslim. „Wij werken met allerlei instanties samen, ook met de politie. Onze docenten zijn goed opgeleid en trekken aan de bel als het in hun ogen misgaat.” Het gebeurt volgens de rector regelmatig dat er ‘dingen gebeuren die niet horen’. ‘We hadden een leerling die weigerde les te krijgen van een vrouw. Of het gebeurt dat er tijdens een debat over de Palestijnse kwestie opeens over ‘christenhonden’ wordt gepraat. Dan grijpen we in. Dan volgen er gesprekken met mentoren, of betrekken we de leraren maatschappijleer erbij.” Maar”, zo benadrukt (de rector van het Melanchton, COT), “daarvoor is een dialoog tussen school en leerlingen noodzakelijk. „Als je de leerlingen van je afduwt door een soort geheime dienst op school te creëren, sluit je dat bij voorbaat uit.”⁹³

De vakbond CNV Onderwijs adviseert haar 55.000 leden, dat docenten helemaal niet op een cursus ‘antiradicalisme’ moeten om zo een radar te ontwikkelen voor leerlingen die er radicale en extremistische ideeën op na houden. Dit naar aanleiding van het plan van aanpak van de minister van BZK om radicalisme te bestrijden. (De voorzitter, COT) van CNV Onderwijs:

“Zeg 'nee' tegen deze cursus. Docenten hebben wel wat beters toe doen, namelijk lesgeven. Leraren krijgen werkelijk alle maatschappelijke problemen op het bordje tegenwoordig! Er wordt te veel van ons gevraagd en we krijgen er te weinig voor terug. Om nu 23 miljoen euro in een plan te stoppen waar wij als docenten nauwelijks iets aan kunnen doen. Het probleem van radicaliserende jongeren ligt bij de ouders en de opvoeding en niet bij de school.”

“Aan het einde van de rit worden scholen afgerekend op lezen, schrijven en rekenen. Niet op gewenst maatschappelijk gedrag van de leerlingen. We worden doodgegooid met cursussen en lespakketten over milieu, Oeroezgan of seks. Aan het gewone lesgeven komen de docenten niet meer toe”.⁹⁴

Inmiddels hebben de onderwijsbonden en het ministerie van OCW constructief met elkaar gesproken over het actieplan en over de beeldvorming hieromtrent.

Reacties op polarisatie en radicalisering

De visie op de eigen rol blijkt ook uit de reactie op daadwerkelijke incidenten. Het betreft zowel racistische incidenten die kunnen duiden op achterliggende rechtsradicalisering, als incidenten rond polarisatie en islamitische radicalisering of rechtsradicalisering.

In 2003 is er veelvuldig media- en politieke aandacht voor incidenten die zich zouden voordoen rond het onderwijs over de Holocaust, in zowel de grote steden als in andere delen van het land. Deskundigen van de Anne Frank Stichting maar ook de AOB herkennen de benoemde problematiek. De problemen krijgen landelijke aandacht. De problemen betreffen met name islamitische jongeren die op school de lessen over de Tweede Wereldoorlog verstoren. De vele voorbeelden hiervan zouden vandaag de dag niet misstaan als signalen van mogelijke radicalisering. De problematiek krijgt meer aandacht na de verstoring van de dodenherdenking in Amsterdam in 2003. Docenten hebben onder meer de volgende acties ondernomen:

- Proberen de islamitische leerlingen die zich sterk negatief uitten positief te benaderen door ze te wijzen op zaken en feiten die ze kennelijk niet weten;
- De discussie open te houden en ruimte te bieden voor afwijkende meningen, zolang ze maar goed beargumenteerd worden;
- Meningen serieus nemen en het niet direct afdoen als onzin. Als je dat niet meteen doet dan ligt dat veel genuanceerder en dan kun je ze ook nog een heleboel bijbrengen. Daarbij zijn luisteren, doorvragen en samenvatten essentieel;
- Zeggen dat je vindt dat ze hatelijke ideeën hebben, hopen op een effect;
- Een deel van de docenten de discussie kapt de discussie af, behandelt de Tweede Wereldoorlog en de jodenvervolgung alleen feitelijk of slaan deze zelfs helemaal over;
- Leren propaganda te ontmaskeren.

Extreemrechts is al veel langer een onderwerp dat ook scholen raakt. In 2002 en 2003 richt de aandacht zich op extreemrechtse gabbers en andere niet direct extreemrechtse maar wel rechtse jongeren die een bepaalde gemeenschappelijke kledingstijl hebben. Hiermee ontstaat een jongerensubcultuur die wordt aangeduid met de term Lonsdale-jongeren. Het kledingmerk Lonsdale dat niets met extreemrechts te maken heeft, strijdt vanaf dat moment tegen dit imago en zet zich volledig in voor het tegengaan van discriminatie en racisme. Docenten en directies hebben onder meer de volgende acties ondernomen:

- Het instellen van kledingvoorschriften zoals een kledingverbod voor met extreemrechts geassocieerde merken;
- Wijzigen leerlingenstatuut waardoor de school het gedrag van en/of bepaalde kleding, schoeisel, hoofddekseis, sieraden of onderscheiden tekens door leerlingen kan verbieden.⁹⁵
- Na een vechtpartij tussen extreemrechtse gabbers en allochtone jongeren werd van een aantal gabbers geëist dat ze een convenant ondertekenden. In dat convenant beloofden ze geen

kleding meer te dragen die met extreemrechts wordt geassocieerd en zich te onthouden van extreemrechtse uitspraken. Eén van de jongeren weigerde dat, werd vervolgens geschorst en stapte naar de rechter. In kort geding bepaalde de rechtbank op formele gronden dat de jongen weer moest worden toegelaten. De rechter stelde echter dat kledinggeisen door scholen wel geoorloofd zijn, maar dat de gekozen vorm niet toelaatbaar is. De school mocht geen kledingvoorschrift opleggen aan een selecte groep die daar voor in aanmerking kwam, maar had een algemeen, voor iedereen geldend, kledingvoorschrift moeten uitvaardigen. De schoolleiding heeft de ouders hierover in een brief geïnformeerd. Leerlingen werden bij toegang tot de school gecontroleerd op hun kleding en bij overtreding naar huis gestuurd om iets anders aan te trekken. Het verbod is opgenomen in de schoolregels en in de schoolgids;

- Op één school heeft de schoolleiding samen met de leerlingenraad, besloten om in te grijpen als een leerling meer dan twee uiterlijke kenmerken van rechtsradicale kledingcode toont. Eén schoolleider die het dragen van Lonsdale op zijn locatie verbood, heeft dit besluit na protesten van ouders moeten terugdraaien, omdat het verbod een 'eenmansactie' was. Het werd niet door alle locaties gedragen en was niet voorgelegd aan de Medezeggenschapsraad (MR);
- Andere scholen kiezen bewust niet voor een verbod, omdat een verbod het gesprek over rechts extremistische ideeën in de weg zou staan. Deze scholen hechten aan de dialoog;
- Een schoolleider heeft gekozen voor een pedagogische aanpak. Leerlingen met bomberjacks aan en hakenkruizen in de agenda, moeten verplicht deelnemen aan de dodenherdenking op 4 mei en een opstel hierover schrijven.
- Weer een andere school heeft bewust gekozen om geen aandacht te besteden aan Lonsdale-kleding, om te voorkomen dat het een 'geuzenstatus' zou krijgen.⁹⁶ "Jongeren die de kleding dragen worden door leerkrachten en mentoren hierop aangesproken en wordt gevraagd waarom zij deze kleding dragen. Hen wordt verteld dat andere leerlingen en andere mensen binnen de gemeente deze kleding als bedreigend of provocerend kunnen ervaren en dat zij zich dit moeten realiseren wanneer zij er voor kiezen de kleding toch te dragen. Daarnaast is de leerlingen ook duidelijk gemaakt dat wanneer zij blijik geven van het aanhangen van rechts-extremistisch gedachtegoed, wanneer zij bevooroordeeld gedrag op basis van een verschil in afkomst vertonen, of wanneer zij problemen veroorzaken met allochtone jongeren, de school zich het recht voorbehoudt om de kleding alsnog te verbieden. Ook ouders zijn aangesproken op de kledingstijl van hun kinderen. Veelal reageren de ouders hier negatief op: "waar bemoeit de school zich mee?"⁹⁷

Los van de discussie over al dan niet een kledingverbod blijft een feit dat meerdere scholen geconfronteerd zijn met problemen waarbij de jongeren die gerekend kunnen worden tot de rechtse subcultuur van Lonsdale-jongeren een rol speelden. Ook komt het met enige regelmaat voor dat er extreemrechtse uitingen zijn op scholen. Zo brachten bijvoorbeeld leerlingen van een school tijdens de les de Hitlergroet.⁹⁸ Docenten hebben onder meer de volgende acties ondernomen:

- Uitvoerig spreken met desbetreffende jongere over de uiting (zoals een hakenkruis op het toilet of een white power-symbool in de agenda)⁹⁹;
- Wanneer de ouders worden aangesproken op het gedrag van hun kinderen, geven zij blijik van een vergelijkbare mening. Ook geven jongeren soms bijvoorbeeld aan dat hun vader dat thuis ook zegt¹⁰⁰;
- Het schorsen van een leerling na het uitbrengen van de Hitlergroet in een van de gangen. De schorsing duurde één middag. De school heeft de ouders van de jongen telefonisch op de hoogte gebracht van de straf. De maatregel is genomen om de leerlingen duidelijk te maken dat racisme niet getolereerd wordt. "Als we met een doelbewuste actie van doen hadden gehad, dan was er wel een zwaardere sanctie gekomen dan één middag schorsing," aldus een docent,¹⁰¹

- in reactie op incidenten waar een groep leerlingen zich kwetsen uitlaat over Joden en vervolgens over een homoseksuele docent, wordt met leerlingen gesproken. Uiteindelijk maken de leerlingen excuses. De school ondertekent de verklaring tegen uitsluiting;¹⁰²
- het door de politie aanspreken van een jongere die zich in de omgeving van een school racistisch uitlaat;¹⁰³
- het van school sturen van een jongere;¹⁰⁴
- het doen van aangifte vanwege het brengen van de Hitlergroet door een groepje leerlingen;
- gesprekken met een leerling die een ander leerling antisemitisch bejegende. In een tweetal gesprekken met de mentor en de medeleerlinge zegt zij zich niet bewust geweest te zijn van hetgeen zij zei. De school toont interesse voor het lesprogramma Classroom of Difference, dat leraren en leerlingen traint in de bestrijding van racisme.

Over de wijze waarop docenten omgaan met mogelijke islamitische radicalisering is minder bekend. In het Amsterdamse onderzoek in 2005 vertellen scholen hoe zij hiermee omgaan.

“Beleid van de scholen is over het algemeen om in contact te blijven en te praten met deze leerlingen, omdat de ervaring is dat leerlingen extreme ideeën na verloop van tijd ook weer loslaten. Twee bezochte scholen – beide havo/vwo - hebben in de afgelopen jaren een keer de politie moeten inschakelen in verband met een radicaliserende leerling. Eenmaal omdat er een vermoeden bestond dat de leerling naar het buitenland zou gaan voor een training voor de jihad. Bij een andere school ging het om een Marokkaanse leerling met extreem intolerante opvattingen en een zeer negatieve invloed op medeleerlingen. Nadat hij een homoseksuele docent telefonisch met de dood had bedreigd, is hij opgepakt door de politie en van school verwijderd.”¹⁰⁵

Ook worden de docenten in Amsterdam geconfronteerd met antisemitisme.

“(V)mbo docenten worden met enige regelmaat geconfronteerd met antisemitische uitspraken van leerlingen. De docenten plaatsen deze uitspraken in het kader van ‘stadiontaal’, pubergedrag en afzetten tegen de maatschappij en school. Alleen op één havo/vwo is zorg geuit over het antisemitisme van enkele radicaliserende leerlingen, omdat betreffende leerlingen duidelijk een bewustere keuze maken voor radicaal gedachtegoed dan de ‘schreeuwende’ leerlingen op de lagere onderwijsniveaus dat doen.”¹⁰⁶

Medio 2005 gaven meerdere onderzoeken te zien dat er sprake is van toegenomen verruwing, segregatie, radicalisering bij leerlingen en handelingsverlegenheid bij docenten in het Amsterdamse onderwijs.¹⁰⁷ Op 5 juli heeft het college van B&W van de gemeente Amsterdam met het Amsterdamse onderwijsveld gesproken over de problematiek. In dit overleg zijn afspraken gemaakt over de bijdragen van scholen aan Wij Amsterdammers, gericht op het tegengaan van polarisatie en radicalisering. In een brief aan het college van B&W geven de scholen voor po, vo, so en mbo aan welke oplossingen zijn gekozen:

1. Professionalisering van leerkrachten en docenten in alle sectoren. Teams worden getraind op interculturele omgangsvormen, omgaan met agressie en geweld, antidiscriminatie en - in het voortgezet (speciaal) onderwijs en mbo - homo-emancipatie. Hierbij wordt aangesloten bij trainingen die zichzelf in de praktijk al bewezen hebben.
2. Het vergroten van burgerschaps- en sociale competenties van leerlingen en het terugdringen van intolerantie en conflictgedrag in alle sectoren. Lespakketten als Historisch Besef zijn effectief gebleken en worden ingezet in het primair-, speciaal- en voortgezet onderwijs. Binnen het mbo wordt hierop nieuw materiaal ontwikkeld en worden deelnemers gecoached om hun verantwoordelijkheid in het schoolklimaat op te pakken.

3. *Vergroting van de kennis van de thuissituatie van leerlingen door een tiental pilot-huisbezoeken in po,so en vo. Meer kennis van de thuissituatie betekent een meer passende en effectievere onderwijsaanpak.*

4. *Ontwikkeling van een ondersteuningsnetwerk rond veiligheid in primair onderwijs, speciaal onderwijs en middelbaar beroeps onderwijs en consolidatie van het VIOS-netwerk in het vo (Veilig In en Om de School) en de opzet van een stadsbrede incidentenregistratie. In het voortgezet onderwijs zijn hiermee goede ervaringen opgedaan (VIOS). Kennis van de aard en omvang van de problematiek maakt de inzet van het netwerk effectiever en draagt bij aan beleidsvorming op langere termijn.*

5. *Communiceren van good practices en inventarisatie van structureel in te zetten instrumenten. Meer aandacht is nodig voor de onderlinge uitwisseling van de effectiviteit van gehanteerde instrumenten en programma's. Er vindt een nadere inventarisatie plaats van de structurele ondersteuning die scholen nodig hebben om de veiligheid op scholen te kunnen waarborgen."*

In Rotterdam vindt in de tweede helft van 2005 onderzoek plaats naar herkenning van radicalisering bij jongeren op Rotterdamse scholen voor voortgezet onderwijs (vo) en middelbaar beroepsonderwijs (mbo).¹⁰⁸

- "De bereidheid van scholen om aan het onderzoek deel te nemen, is groot te noemen. Scholen hebben om uiteenlopende redenen aan het onderzoek deelgenomen: men vindt het onderwerp maatschappelijk van groot belang, men wil graag horen of datgene wat men waarneemt radicalisering genoemd kan worden, men wil weten of het onderwerp radicalisering op andere scholen (wel) speelt, of men wil doelbewust een tegengeluid afgeven tegen overspannen maatschappelijke reacties op terreurdreiging.
- Uit het onderzoek blijkt dat geen van de onderzochte scholen tendensen van radicalisering bij jongeren waarneemt.
- Dat scholen geen radicalisering waarnemen, wil overigens niet zeggen dat scholen de mogelijkheid ervan ontkennen. De mogelijkheid wordt open gehouden dat er zich iets in het geheim of ondergronds afspeelt dat – achteraf – radicalisering kan worden genoemd.
- Moslimradicalisering zal volgens veel scholen eerder optreden bij leerlingen uit een strenggelovig dan uit een gematigd gelovig milieu. De gedachte is dat strenggelovigen minder openstaan voor de godsdienst of het niet hebben van een godsdienst van anderen, waardoor een dialoog niet of nauwelijks mogelijk is.
- De meeste scholen echter zeggen geen streng gelovige leerlingen te hebben. Zij schrijven dit toe aan de duidelijke en zelfregulerende (op integratie gerichte) gedrags- en/of huisregels die ze bij aanmelding stellen."

Ook andere docenten geven aan dat zich bij hen geen islamitische radicalisering kan voordoen omdat zij geen streng religieuze leerlingen hebben. Anderen geven aan te denken dat 'echte radicalen' de school en de opleiding niet erkennen, omdat meedoen aan dit onderwijs betekent dat je mee wilt doen in de samenleving die door de radicalen zelf wordt verafschuwd. Het door IMES verrichte onderzoek in Amsterdam naar processen van radicalisering laat zien dat de genoemde stellingen in ieder geval niet altijd kloppen. Een deel van radicaliserende jongeren die zijn geïnterviewd, zitten op school en zij houden zich afzijdig van andere leerlingen. Zij zorgen voor nagenoeg geen problemen op school.¹⁰⁹

Een bijzonder voorbeeld van de wijze waarop scholen geconfronteerd kunnen worden met en omgaan met radicalisering betreft de kwestie rond de toenmalige Hofstadgroepverdachte Samir A., die les had op de Leidse Hogeschool. De Hogeschool besluit Samir A. te schorsen. De schorsing is niet onomstreden. De advocaat van Samir A. maakt bezwaar samen met de Europese Organisatie ter bescherming van de Rechtspositie van Gedetineerden (EORG). Ook in het onderwijsveld leidt het besluit tot discussie. Deze discussie ging voor een deel terug naar de meer principiële vraag naar de rol van scholen bij het tegengaan van radicalisering en

terrorisme. Veel aandacht krijgt de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden die in de media reageert op de kwestie:¹¹⁰

“Wat mij betreft kan Samir A. zich hier zo inschrijven”, zegt Leeuwarder collegevoorzitter (...) in het NHL-magazine. Hij begrijpt de actie van zijn Leidse collega's niet. 'Er werd onmiddellijk een link gelegd, zo van: hij zal wel chemie studeren om bommen te leren maken.' (De) NHL-voorzitter (...) vindt het niet de taak van een hogeschool om zich bezig te houden met mogelijke terreurdreiging van moslimextremisten. Toen zijn hogeschool werd verzocht om islamitische studenten te screenen op terroristische activiteiten, weigerde hij: 'Natuurlijk gaan we dat niet doen. We screenen onze aankomende studenten niet, en de zittende populatie ook niet.’”

In dit onderzoek zijn voorbeelden gegeven van scholen waar na incidenten, die zouden kunnen duiden op radicalisering, is gesproken met de leerling, samen met een mentor en de directeur. Hieruit zou zijn gebleken dat het 'niks was'.¹¹¹ Het melden aan de politie was geen optie, aldus de respondent.

“Bij twijfel gaat men liever niet naar de politie: geen vertrouwen in dat zij het adequaat afhandelen. Of overreactie of te weinig actie. Door overreactie wordt het mogelijk nog erger.”

In een eerder COT-onderzoek speelt de casus van een jongere die in een werkstuk voor levensbeschouwing blijkt gaf van het verheerlijken van terrorisme en het 'martelaarschap'. Deze jongere vertoonde ook andersoortig probleemgedrag (geen respect voor gezag, spijbelen). Samen met een andere probleemleerling hield de jongen zich afzijdig van het schoolleven. De jongen is door de school geschorst (naar aanleiding van zijn probleemgedrag) en vanwege zijn radicale uitingen in contact gebracht met een gezaghebbend gematigd individu uit de eigen gemeenschap.¹¹²

Bestaande hulpmiddelen

Er is veel informatie beschikbaar over interculturele dialoog, ook op school. Bijvoorbeeld het boek gericht op intercultureel leren 'Elkaar leren kennen= Leren van elkaar' van het Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling FORUM.¹¹³ Ook zijn er hulpmiddelen om bepaalde onderwerpen bespreekbaar te maken met leerlingen, zoals het Palestinaconflict of het proces rond Mohammed B. Dit is ontwikkeld in het kader van Wij Amsterdammers.

Scholen kunnen tevens een beroep doen op een veelheid aan beschikbare projecten over onder meer het omgaan met discriminatie en racisme. Een voorbeeld hiervan is de training 'Reageren op discriminerend en racistisch gedrag' van de landelijke vereniging ter bestrijding en voorkoming van discriminatie Art. 1. Ook hebben zij toegang tot de beschikbare rapporten over polarisatie en radicalisering. Algemene informatie over extreemrechts en bijvoorbeeld extreemrechtse symboliek is online voorhanden en te verkrijgen bij de kennisinstututen. Zij kunnen scholen helpen met duiden en met het adviseren over de aanpak van extreemrechtse uitingen en jongeren met mogelijk extreemrechtse opvattingen. Op verscheidende dossiers op internet is de voor scholen relevante informatie samengebracht. Met name kennisnet, www.tijm.nl en www.schoolenveiligheid.nl bevat veel informatie, onder meer over racisme en extremisme. Wat opvalt aan de beschikbare trainingen en ook het beschikbare materiaal, is dat dit in veel gevallen niet direct handvatten biedt aan de docent over wat te doen.

Voor het doorgeven van signalen kunnen scholen terecht bij de Onderwijsinspectie en, daar waar voorhanden, bij de gemeente die signalen verzamelt. In bestaande overleggen met andere jeugdinstanties kunnen zorggevallen worden ingebracht, zoals de Zorg- en Advies Teams (ZAT's). Aandachtspunt hierbij is dat radicalisering een dusdanig specifiek thema is dat

het de vraag is in hoeverre de ZAT's hierop zijn toegerust, zo geven ook respondenten aan. De ZAT kan wel een eerste analyse verrichten en eventueel vervolgens andere deskundigen inschakelen, aldus een van de respondenten.

Bezien vanuit het onderwerp radicalisering ontbreekt ons inziens een belangrijk aspect: het bezien van mogelijke discriminatie, racisme en radicalisme vanuit het oogpunt van het mogelijke radicaliseringsproces dat eraan ten grondslag ligt. Het reageren op een racistische uiting zou mede gebaseerd moeten zijn op een inschatting van de mate waarin deze uiting kan duiden op een proces van rechtsradicalisering. In dat geval zijn mogelijk andere maatregelen wenselijk, inclusief de betrokkenheid van deskundigen en andere partners. Maatregelen die een school treft, kunnen ook onbedoeld verdere radicalisering in de hand werken.

6.3 Mogelijke rol

Docenten kunnen een waardevolle rol vervullen bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Er moet worden benadrukt dat op veel scholen problematiek van radicalisering en in mindere mate polarisatie niet speelt. Niettemin zijn docenten diegene die dagelijks en structureel in contact staan met jongeren. Docenten zijn bij uitstek geschikt voor het constateren van veranderingen in het gedrag van leerlingen. Vanuit deze positie kunnen docenten in aanraking komen met bepaalde incidenten of (verbale) uitingen en gedragsveranderingen. Tevens is het leslokaal de spreekwoordelijke arena waar discussie gevoerd kan worden én wordt gevoerd, bijvoorbeeld naar aanleiding van de moord op Theo van Gogh, de Deense cartoonrellen of uitspraken van politici. Ook na incidenten kan verdere polarisatie worden voorkomen door zaken bespreekbaar te maken. Dergelijke discussies kunnen als uitlaatklep dienen voor allerlei gevoelens van woede, frustratie en onzekerheid. Docenten hebben veelal een vertrouwensrelatie met een leerling waardoor bepaalde informatie kan worden verkregen en waardoor een leerling mogelijk open staat voor de ideeën van de school. De toegang tot de ouders is belangrijk om eventuele kwesties aan de orde te kunnen stellen. Het vergroten van de weerbaarheid van jongeren tegen maatschappelijke uitdagingen en zeker ook tegen radicaal gedachtegoed, is een belangrijk taak voor het onderwijs. Ook democratiseringsonderwijs is van belang. Docenten kunnen ook mogelijke radicalisering signaleren, zowel incidentele uitingen als geleidelijker veranderingen. Scholen beschikken bovendien over bevoegdheden en sanctiemogelijkheden en over relevante ervaring en expertise om gedrag van jongeren te verklaren (ook als mogelijke alternatieve uitleg voor als radicaal ervaren gedrag). Vanuit pedagogisch en agogisch opzicht kan worden bijgedragen aan de reactie op radicalisering.

Rollen		Meerwaarde	
Agendering	Mogelijk	Zicht op problematiek	Incidentele uitingen, veranderingen bij 'bekende' jongeren
Voorkomen	Goed mogelijk	Toegang tot doelgroep	Goed mogelijk
Herkennen en signaleren	Goed mogelijk	Toegang tot omgeving	Mogelijk
Melden	Goed mogelijk, vooral bij ernstiger zorgen	Vertrouwen	Aanwezig
Duiden	Mogelijk, vanuit kennis individu en vanuit expertise	Kennis en ervaring	Kennis en ervaring om gedrag te verklaren
Aanvullende	Goed mogelijk	Bevoegdheden	Op kunnen treden bepaalde

informatie geven			gedragingen
Reageren / interveniëren	Goed mogelijk	Instrumenten	Verschillende relevante instrumenten voor informatievergaring en interventies

Docenten kunnen bijdragen door middel van in ieder geval de volgende activiteiten.

Tegengaan polarisatie	
Vraagstuk	Mogelijke Activiteiten
Tegengaan toename tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen/afnemende binding	<ul style="list-style-type: none"> - Bijdragen aan een gelijke behandeling - Bijdragen aan het verbinden van bevolkingsgroepen in het algemeen - Gericht bijdragen aan het creëren van positieve ervaringen tussen bevolkingsgroepen
Tegengaan van de verscherping van de tegenstellingen	<ul style="list-style-type: none"> - Escalatie van tegenstellingen kunnen waarnemen (algemeen en specifiek op school) - Algemeen bijdragen aan voorkomen escalatie - Het bieden van een plek om maatschappelijke spanningen te bespreken en uiting te geven aan emoties (ook na incidenten) - Het handhaven van gedragsregels om provocaties te voorkomen - Gericht bijdragen om escalatie tussen identificeerbare groepen in de eigen omgeving tegen te gaan - Kunnen waarnemen van het plannen van bewuste provocaties van andere bevolkingsgroepen - Kunnen waarnemen wanneer incidenten op school een structureel karakter krijgen, (waarbij afkomst of religie een belangrijk oorzakelijke of escalerende factor is)
Omgaan met incidenten met een structureel karakter	<ul style="list-style-type: none"> - Geconfronteerd kunnen worden met een incident dat kan duiden op polarisatie - Aanvullende informatie kunnen geven over het incident en de achtergrond hiervan - Bij kunnen dragen aan de duiding van het incident - Bij kunnen dragen aan de reactie op een incident om zodoende de gevolgen te beperken - Bij kunnen dragen aan de maatschappelijke 'thermometer' en in staat zijn de impact van incidenten waar te nemen - Bij kunnen dragen aan het voorkomen van nieuwe incidenten in de nasleep van een incident
Beperken gevolgen/reageren op nasleep	<ul style="list-style-type: none"> - Het kunnen bijdragen aan het zoveel mogelijk wegnemen van onrustgevoelens - Het in contact kunnen brengen van bevolkingsgroepen die betrokken waren bij de incidenten

De mogelijke rol van docenten kan betrekking hebben op elk van de aangrijpingspunten. De activiteiten liggen dicht bij het dagelijks werk. Met name de sociale en politieke component biedt kansen voor de docent. De religieuze dimensie kan moeilijker worden geadresseerd.

Tegengaan islamitische radicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het voorkomen van het ongewild bijdragen aan gepercipieerde uitsluiting als 'gezicht' van de overheid/samenleving

	<ul style="list-style-type: none"> - Bewust bijdragen aan insluiting - In aanraking laten komen met positieve rolmodellen - Bijdragen aan het tegengaan van discriminatie - Bij kunnen dragen aan de emancipatie van vrouwen - Bij kunnen dragen aan het kritische denkvermogen (om irrationaliteit radicaal gedachtegoed in te kunnen zien)
<p>Verkleinen vatbaarheid, vergroten weerbaarheid</p>	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking kunnen komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid - Sociaal isolement kunnen tegengaan - Bij kunnen dragen aan het beperken van de islam als strijdpunt en eraan bijdragen dat mensen minder negatief zijn over hoe er over de islam gedacht en gesproken wordt - Het kunnen ondersteunen van ouders bij het omgaan met 'radicale' opvattingen van hun kinderen (afhankelijk van de vraag of er contact is met ouders) - In voorkomende gevallen bij kunnen dragen aan het ervoor zorgen dat een persoon minder het idee heeft dat hij of zij gediscrimineerd wordt, enerzijds door daadwerkelijke discriminatie aan te pakken en anderzijds door het verminderen van het slachtoffergevoel bij een persoon - Bewust positief beïnvloeden van de zoektocht door gevoel van onrechtvaardigheid tegen te gaan - Afnemende binding met samenleving (vervreemding) kunnen waarnemen - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen - Bijdragen aan het vergroten van het vertrouwen in de politiek en het politiek zelfvertrouwen - Kunnen reageren op zich vormende dichotome wereldbeelden - Kunnen helpen bij het omgaan met emotioneel ingrijpende (politieke en privé) gebeurtenissen - (Inter)nationale ontwikkelingen die gevoel van onrechtvaardigheid kunnen voeden, bespreekbaar kunnen maken
<p>Reageren op radicalisering en tegengaan verspreiding radicaal gedachtegoed</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het analyseren van de lokale situatie: in hoeverre en op welke wijze is er eventueel sprake van radicalisering? - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - Kunnen bijdragen aan het bevorderen van het meer ontspannen omgaan met orthodoxe geloofsvullingen - In aanraking komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) - Diversiteit aanbod islam inclusief alternatieven kunnen overdragen - Beschikbaarheid radicaal gedachtegoed kunnen tegengaan - Inhoudelijk argumenten gedachtegoed kunnen weerleggen (behalve de religieuze argumenten) - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - Op basis van vertrouwen toegang hebben tot jongeren die mogelijk radicaliseren - Toegang hebben tot belangrijke personen in de omgeving van een mogelijk radicaliserende jongere - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten)

	<ul style="list-style-type: none"> - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over een specifiek persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan niet aan de persoon gebonden interventies (locatie, omgeving, beperken effect, uiting, en dergelijke) - Bij kunnen dragen aan het beperken van het effect van een radicale uiting - Bij kunnen dragen aan interventies gericht op een eventuele groep waartoe iemand behoort - Bij kunnen dragen aan het trachten radicalisering te stoppen en om te keren (persoonsgebonden interventies) - Eventuele rekrutering/werving waar kunnen nemen - Op kunnen treden tegen mogelijke rekrutering/werving (de mogelijkheden zijn beperkt zoals het ontzeggen van de toegang aan bepaalde personen) - Moskeeën en andere moslimorganisaties kunnen ondersteunen bij het omgaan met radicale jongeren (beperkt, een voorbeeld is het samen met religieusculturele partners helpen van jongeren)
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (terrorisme) - Signalen kunnen melden aan de politie

Specifieke mogelijke activiteiten gericht op het tegengaan van rechtsradicalisering.

Tegengaan radicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het bijdragen aan het voorkomen van negatieve ervaringen met andere culturen - Het bevorderen van positieve ervaringen met andere culturen - Het voorkomen van en wegnemen van angst voor de multiculturele samenleving - Bijdragen aan het wegnemen van de angst voor volwassenen/de samenleving bij jonge jongeren met slechte opvoedsituatie/emotionele situatie - Tegengaan excessief alcohol- en drugsgebruik - Xenofobe ideeën van ouders kunnen tegengaan en kunnen voorkomen dat deze te veel vat krijgen op jongeren - Tegengaan vergaand provocerend gedrag (structureel)
Verkleinen vatbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid richting de eigen groep - Toenemende fascinatie voor geweld kunnen waarnemen - Toenemende angst voor 'volksvreemde' aspecten kunnen waarnemen - Kunnen bijdragen aan het terugdringen van negatieve beelden over andere culturen - Bijdragen aan het voorkomen van het 'stigmatiseren' van rechtse jongeren als extreemrecht/nazistisch - Het kunnen verminderen van het slachtoffergevoel bij een persoon die zich slachtoffer voelt van multiculturele samenleving - Bewust zoektocht positief beïnvloeden door gevoel van onrechtvaardigheid tegen te gaan - Afnemende binding met samenleving (vervreemding) kunnen waarnemen - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen

	<ul style="list-style-type: none"> - Bijdragen aan het vergroten van het vertrouwen in de politiek en het politiek zelfvertrouwen - Kunnen reageren op het zich vormen van dichotome wereldbeelden - Kunnen helpen bij het omgaan met emotioneel ingrijpende (politieke en privé) gebeurtenissen - Toenemende fascinatie van de Tweede Wereldoorlog kunnen waarnemen - (Inter)nationale ontwikkelingen die gevoel van onrechtvaardigheid kunnen voeden bespreekbaar kunnen maken - Zwaarwegende sancties op kunnen leggen die jongeren kunnen vrezen
Reageren op radicalisering	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het analyseren van de lokale situatie: in hoeverre en op welke wijze is er eventueel sprake van radicalisering? - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - Het handhaven van gedragsregels om provocaties te voorkomen - In aanraking kunnen komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) en symboliek - Beschikbaarheid/verspreiding van radicaal gedachtegoed kunnen tegengaan (muziek, internet, schriftelijke bronnen, mondelinge overdracht) - Argumenten inhoudelijk radicaal gedachtegoed kunnen weerleggen in een direct contact met een jongere - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - In aanraking kunnen komen met radicale organisaties/groeperingen - Op basis van vertrouwen toegang hebben tot jongeren die mogelijk radicaliseren - Toegang hebben tot belangrijke personen in de omgeving van een mogelijk radicaliserende jongere - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden, bijvoorbeeld in mogelijke de achterliggende oorzaken - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over een specifiek persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan niet aan de persoon gebonden interventies (locatie, omgeving, beperken effect, uiting, en dergelijke) - Bij kunnen dragen aan het beperken van het effect van een radicale uiting - Bij kunnen dragen aan interventies gericht op een eventuele groep waartoe iemand behoort; - Bij kunnen dragen aan het trachten radicalisering te stoppen en om te keren (persoonsgebonden interventies) - Eventuele rekrutering/werving waar kunnen nemen - Op kunnen treden tegen mogelijke rekrutering/werving - Op kunnen treden tegen het zaaien van haat en opruiing
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (geweld, terrorisme) - Informatie doorgeven aan de politie

6.4 Knelpunten en behoeften

Uit het bovenstaande verslag en de interviews zijn een aantal dilemma's en constatering af te leiden.

Ruimte voor versterking:

- Het onderwijs wordt voor veel vraagstukken als oplossing gezien: alles moet vroegtijdig, preventief aangepakt worden. Het tegengaan van radicalisering wordt soms beleefd als 'weer' een extra taak;
- Docenten hebben soms weinig kennis van wat islamitische jongeren specifiek bezighoudt;
- Docenten zijn soms bang om beschuldigd te worden van discriminatie als zij harder optreden;
- Docenten hebben soms een beperkte kennis van jongerenculturen in het algemeen, maar in het bijzonder de meer rechtse subcultuur in de hardcore *scene* (zogenoemde Lonsdale-jongeren);
- Veel docenten vragen zich af hoe zij radicalisering kunnen herkennen;
- Docenten denken bij radicalisering al snel aan islamitisch terrorisme. De aanpak van terrorisme vergt de inzet van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Door het gelijkstellen van radicalisering aan terrorisme is het voor docenten moeilijk om een taak voor zichzelf te zien weggelegd bij het tegengaan van radicalisering;
- Docenten proberen respect tonen voor de standpunten van de leerlingen met een islamitische achtergrond en anderzijds de eigen eventuele culturele bagage vanuit de Tweede Wereldoorlog;
- Docenten zijn in veel gevallen geneigd om problemen te definiëren als 'pubergedrag'. In verreweg de meeste gevallen zal dit ook de juiste verklaring zijn, maar de kans bestaat ook dat er wel degelijk sprake is van enige mate van radicalisering. Voorzichtigheid is dan ook vereist. De drempel voor het overwegen van radicalisering als verklaring is hoog. Dit volgt uit de eigen ervaring en uit de constatering dat daadwerkelijke radicalisering voor de gemiddelde school nooit of nagenoeg nooit voorkomt;
- Scholen zijn soms bang voor negatieve publiciteit rond eventuele incidenten. Dit beperkt de meldingsbereidheid. Hier kunnen ook negatieve ervaringen uit het verleden aan ten grondslag liggen.
- Een belangrijk raakvlak is het thema burgerschap. Binnen dit thema vallen veel mogelijke activiteiten die bij kunnen dragen aan het bevorderen van de sociale cohesie en aan het tegengaan van polarisatie en radicalisering.

Uit de beschikbare stukken alsmede op basis van de gevoerde gesprekken kunnen de volgende behoeften worden geformuleerd. In praktijk zullen niet alle behoeften even sterk gelden. Dit zal verschillen per school en per docent:

- Kennis over de islam;
- Vergroten gevoel voor en inzicht in de beleving van moslimjongeren in de hedendaagse samenleving (ontworteling, etcetera.);
- Mogelijkheden om radicalisering te voorkomen;
- Vaardigheden voor het omgaan met interculturele spanningen/conflicten;
- Handvatten voor het signaleren van mogelijke radicalisering.

7 Welzijnswerk: gerichte bijdrage aan integrale aanpak

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat het welzijnswerk centraal. Het betreft beelden uit de praktijk, een verdieping van de mogelijke rol en de hierbij bestaande weerstanden en behoeften. Opgemerkt dient te worden dat net zoals de politie, of het onderwijs, het welzijnswerk niet bestaat. Binnen de beroepsgroep is er sprake van differentiatie. Zo is binnen het welzijnswerk onder meer de ambulante jongerenwerker (outreaching) en de opbouwwerker te onderscheiden. De eerste zoekt jongeren actief op, op plaatsen waar de jongeren hun vrije tijd doorbrengen. De jongerenwerker probeert met de jongeren in contact te treden, met hen van gedachten te wisselen, hen te betrekken. De opbouwwerker heeft een meer sociale en organisatorische functie.¹ Hij of zij is een soort intermediair, brengt relaties tot stand tussen personen of groepen en officiële instanties.

7.2 Beelden uit de praktijk

Rol en positionering

welzijns- en jongerenwerkers staan vanuit hun professie dicht bij de leef- en denkwereld van jongeren. Er wordt veel (en langdurig) geïnvesteerd in de contacten met jongeren. De verhouding waarin het welzijns- en jongerenwerk zich bevindt tot jongeren is horizontaal, waardoor de afstand tussen de jongerenwerker en de individuele jongere klein is. De informatiepositie van het welzijnswerk is hierdoor sterk. Zij zijn vaak goed op de hoogte van hedendaagse ontwikkelingen die zich afspelen binnen de doelgroep. Dit geldt voor de groep die zij bereiken. Op andere groepen kan veel minder zicht bestaan.

Met name de incidenten na de moord op Van Gogh in combinatie met eerdere kleinere incidenten op verschillende plaatsen in Nederland maakt dat het welzijnswerk in de praktijk in toenemende mate te maken kreeg met polarisatie en soms met radicalisering. Het welzijnswerk heeft in de periode vanaf 11 september 2001 met name te maken gekregen met:

- algemene maatschappelijke verruwing en verharding;
- zorgen over discriminatie waaronder discriminatie van moslims;
- zorgen over interculturele verhoudingen;
- problematiek rond de zogenoemde Lonsdale-jongeren;
- een toegenomen invloed van de factor religie bij moslimjongeren (toegenomen religieus zelfbewustzijn);
- botsingen tussen normen, waarden en culturele verschillen.

Dat maatschappelijke veranderingen doordringen in de dagelijkse praktijk van het jongeren- en welzijnswerk blijkt uit de volgende twee citaten. Uit het laatste citaat wordt duidelijk welke tegenstrijdigheid er bestaat tussen de toon van het op nationaal niveau gevoerde debat en de verwachtingen ten aanzien van professionals:

“Steeds meer jongerenwerkers worden geconfronteerd met spanningen tussen autochtone en allochtone jongeren. Radicalisering is een probleem dat inmiddels niet meer is weg te denken uit de praktijk van het jongerenwerk.”¹⁴

---

¹ In dit onderzoek is het opbouwwerk ondervertegenwoordigd. Niet alle type medewerkers uit de ‘sociale sector’ die als eerstelijnswerker werken, zijn meegenomen in dit onderzoek. Een interessante categorie betreft bijvoorbeeld medewerkers van woningbouwverenigingen of medewerkers van antidiscriminatiebureaus.

“Ons werk wordt bemoeilijkt door berichtgeving in media en door uitspraken van landelijke politici. De toon in het debat verscherpt de maatschappelijke tegenstellingen. Allochtonen worden een hoek ingedreven. De harde uitspraken die worden gedaan, zorgen niet voor insluiting van minderheidsgroepen, maar werkt onthechting juist in de hand. Maar van ons wordt wel verwacht dat we deze jongeren bij de maatschappij betrekken!”¹¹⁵

Rolopvatting- en beleving

Veel welzijnswerkers zagen en zien het als hun taak om bij te dragen aan de sociale cohesie en aan het tegengaan van maatschappelijke tegenstellingen.

Na de moord op Van Gogh is er een groot aantal dialoogbijeenkomsten in gemeenten georganiseerd door welzijnsinstellingen die het vraagstuk op wijk- of gemeenteniveau bespreekbaar wilden maken. Vanaf de tweede helft van 2005 werden vele studiedagen en discussiebijeenkomsten over polarisatie en radicalisering georganiseerd. Zowel in de grote steden als in meer landelijke gebieden zijn dergelijke bijeenkomsten georganiseerd. Uit de aankondiging van dergelijke bijeenkomsten blijkt in veel gevallen hoe de initiatiefnemende organisaties tegen de problematiek en de eigen rol aankijkt.

Enkele voorbeelden:

Xsession Culturele spanningen, 29 september 2005

X-s2, Verdiwel, NIZW Sociaal Beleid:

“De problematiek van rechts-extremisme onder autochtone jongeren is niet nieuw. Islamfundamentalisme onder allochtone jongeren wel. Spanningen tussen autochtone en allochtone jongeren nemen toe. Botsingen worden ernstiger. Niet alleen in grote steden, maar met name in middelgrote en kleinere steden en op het platteland. Wat kan het jongerenwerk doen om die spanningen te verminderen? (...) Gemeenten en maatschappelijke organisaties – en met name het jongerenwerk – zoeken en vinden verschillende oplossingen. Proberen ze allemaal opnieuw het wiel uit te vinden? Feit is dat er een grote behoefte is aan onderlinge uitwisseling van kennis en ervaring.”

In Uden waren al langere tijd signalen zichtbaar dat culturele spanningen opliepen. Vóór november 2004 werden deze signalen nauwelijks serieus genomen (...) Ondanks waarschuwingen vanuit de cultureel-maatschappelijke hoek, werd de problematiek door de overheid lange tijd ontkend. Na de tweede brand in een islamitische school in Uden, leek geen sprake meer te zijn van een 'uit de hand gelopen kwajongensdaad'.¹¹⁶

Debat Radicalisering van Haagse jongeren 3 maart 2006

(WES, WOC, No Nonsense):

“Uit verschillende hoeken krijgen de Welzijnsorganisatie Centrum (WOC), Welzijnswerk Schilderswijk (WES) en No Nonsense signalen van Haagse jongeren (jongens en meisjes) die zich zorgen maken over de (Haagse) maatschappij waarin zij leven. Bij een aantal van deze jongeren leeft het gevoel dat politieke besluiten en reacties uit de samenleving vooral op hen geprojecteerd worden en dat zij achtergesteld en gestigmatiseerd worden. Gevoelens die soms terecht, soms onterecht zijn, maar waar wel serieus naar gekeken moet worden. Als niet ingespeeld wordt op deze gevoelens zouden jongeren zich buiten de maatschappij geplaatst kunnen voelen. Dit proces zou uiteindelijk kunnen uitmonden in vormen van radicalisme, waarbij bepaalde jongeren bijvoorbeeld in de greep kunnen komen van extreemrechts en sommige jongeren aangetrokken kunnen worden tot moslimextremisme. Rondom dit gegeven wil het WOC, WES en No Nonsense een debat met deze jongeren aangaan, waarin het thema radicalisering centraal staat. Signalen maken duidelijk dat dit thema onder jongeren speelt. Maar: wat verstaat men onder radicalisering en radicalisme en waar komt dit vandaan?”

WOC, WES en No Nonsense nodigen u en uw jongeren hierbij uit om deel te nemen aan dit debat. Het debat moet duidelijk gaan maken in welke mate jongeren daadwerkelijk radicaliseren of dat er sprake is van jeugdculturen. Jongeren die zich verenigen en opkomen voor hun belangen of bezig zijn met hun eigen identiteit zijn nog geen radicaliserende jongeren, maar komt geweld of dreiging met geweld om de hoek kijken, moet men wel hierop alert zijn. De kern van het debat zijn de oorzaken die tot radicalisme kunnen leiden. Vragen die onder andere zullen worden gedeponereerd zijn: wat is de definitie van radicalisme? Leiden uitsluiting en achterstelling tot radicalisering? Wat verstaan jongeren onder radicalisering? Zijn uitingen van onvrede meteen radicalisme? Heeft de Haagse politiek (met haar beleid) genoeg oog voor de ontwikkelingen die gaande zijn? Wat kunnen jongeren zelf doen om zichzelf of andere jongeren niet in een achterstandspositie terecht te laten komen? ¹¹⁷

Het uiteindelijke doel van het debat is het ontwikkelen van een actieplan, waarbij de uitkomsten van het debat worden omgezet in concrete initiatieven. Het actieplan vormt voor WOC, WES en No Nonsense weer de basis om projecten voor jongeren vorm te geven. Binnen deze projecten krijgen jongeren zelf de ruimte om ideeën en suggesties te ontplooien.” ¹¹⁸

De conferentie ‘De Jeugd van tegenwoordig’, 20 april 2006

Meander (Regionaal Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling):

“De afgelopen jaren is het politieke en maatschappelijke klimaat veranderd. De diverse aanslagen in New York, Madrid en Londen roepen bij veel mensen een angst op voor radicale moslims. Ook de moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh maakten dat mensen tegenover elkaar kwamen te staan. Een golf van vernielingen aan moskeeën, kerken en scholen waren het gevolg. De verhoudingen kwamen op scherp te staan. Er lijkt ook een toename te zijn van radicalisering onder jongeren: enerzijds rechtsradicalisme en door de islam geïnspireerd radicalisme anderzijds. Op de conferentie wil Meander de deelnemers informeren over de processen en definities van radicalisering. Op welke manieren radicaliseren groepen moslimjongeren? Zijn Lonsdale-jongeren rechtsextremistisch en wat beweegt hen? Welke factoren spelen een rol bij radicaliseringprocessen? In subgroepen zullen casussen uit de dagelijkse praktijk van professionals worden besproken. Er zal met elkaar worden nagedacht of, en op welke wijze je kunt interveniëren binnen de verschillende groepen? Hoe kun je voorkomen dat groepen radicaliseren? Wat kunnen professionals vanuit hun werk doen en wat of wie heb je daarvoor nodig?” ¹¹⁹

‘Jongeren tussen hoop en wanhoop’ over jongeren in het algemeen, over radicaliserende jongeren en over Lonsdale-jongeren, 22 juni 2006

Stimulans (Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling):

“Met het overgrote deel van de jongeren gaat het goed. Een aantal radicaliseert of discrimineert. Het debat ‘Jongeren tussen hoop en wanhoop’ heeft als thema radicaliserende moslimjongeren en autochtone Lonsdale-jongeren. Wie zijn deze jongeren en waarom radicaliseren en discrimineren ze? Het debat heeft als doel: informatieverstrekking over radicaliserende groepen jongeren; bewustmaking over het vraagstuk van de radicaliserend moslimjongeren en Lonsdale-jongeren; aandragen van oplossingsrichtingen; en netwerkvorming en opzetten aanvalsplan. Doelgroep van dit debat: jongerenwerk en overige hulpverleners, scholen, zelforganisaties, (deel)gemeenten, politie en politici.”

Fietsen tegen de wind in, 20 september 2006

Palet, steunpunt voor multiculturele ontwikkeling in Noord-Brabant.

Een studiemiddag over extremisme in Nederland met bijdragen van IMES, de Anne Frank Stichting en een voormalige Molukse kaper. Aan bod komen islamitisch extremisme, rechtsextremisme, Moluks nationalisme en Turks extremisme (Grijze Wolven).¹²⁰ Palet kondigt aan dat de studiedag een vervolg krijgt. Palet geeft aan master classes aan middelbare scholen aan te gaan bieden. “Daarin kunnen de scholen zowel problemen met extreemrechtse jongeren als met

*extremistische migrantenjongeren bespreken. Palet pleit voor het preventief aandacht besteden aan radicalisering op scholen.*¹²¹

Welzijnsdebat Radicaal Jong, 29 november 2006

Zorg+Welzijn, Verdiwel:

*“Tijdens het Welzijnsdebat 2006 'Radicaal Jong', wordt gediscussieerd over de vraag: hoe kan het jongerenwerk radicalisering en culturele spanningen tegengaan? Aan bod komen de oorzaken van culturele spanningen en radicalisering, de vormen waarin het zich manifesteert en wat overheden en organisaties zoals de politie en het welzijnswerk kunnen doen. Het Welzijnsdebat 'Radicaal jong' is georganiseerd door Zorg+Welzijn (vakblad voor professionals) en Verdiwel (...). Het is bedoeld voor jongerenwerkers en functionarissen op beleidsniveau van overheden, welzijnsorganisaties en politie. Hoe kunnen we radicalisering (links, rechts en religieus) onder jongeren terugdringen, met speciale aandacht voor de groep jongeren met psychische of gedragsstoornissen die hier extra vatbaar voor lijkt?”*¹²²

Jongerenwerk verbindt! Tweede landelijke dag van het Jongerenwerk, 22 maart 2007

Drie van de workshops gaan direct of indirect over radicalisering.

- *Radicalisering moslimjongeren: feiten of fictie?*
Er zijn veel misvattingen over de radicalisering van moslimjongeren. Vaak is er geen ruimte voor aandacht en gesprek met jongerenwerkers over dit verschijnsel. Veel jongerenwerkers ergeren zich juist aan de misvattingen die veelvuldig herhaald worden in het publieke debat. Maar ook veel jongerenwerkers hebben te weinig kennis over het moslimgeloof én zouden er meer over willen weten. In deze workshop hoor je hier meer over én kan je je vragen kwijt.
- *Lonsdale for All Colour*
Lonsdale-jongeren worden vaak in verband gebracht met extreemrechts en racisme. Maar veel jongeren die het jongerenwerk in het centrum of op straat tegenkomen, dragen deze kleding. Vaak zonder erbij na te denken. Hoe maak je dit als jongerenwerker bespreekbaar? Lonsdale for All Colour is een goed voorbeeld hoe het jongerenwerk met de Lonsdale-jongeren een statement maken tegen extreem –jongerengedrag. Met als motto 'Wij dragen Lonsdale en zijn tegen racisme'.
- *Debat: jeugdinterventieteams radicale jongeren*
*Geen grip op jongerengeweld. Dat staat in de recente Eindrapportage Interventieteams. Ingesteld om te helpen bij de aanpak van de conflictueuze randverschijnselen van de multiculturele samenleving. Interetnische spanningen worden niet als zodanig herkend of soms weggeredeneerd als 'kwajongensstreken', terwijl aan maatschappelijke achtergronden voorbij wordt gegaan. Te vaak wordt gedacht in termen van 'de' Marokkaan', 'de Antilliaan' of 'de Lonsdale-jongere'. De teams voelden zich soms tegengewerkt, stuitten op trainerende ambtenaren of bestuurders die het probleem geen prioriteit gaven. Hoe maak je het 'probleem' bespreekbaar en hoe kom je tot resultaat? We gaan dit op drie niveaus bekijken: bovenlokaal/beleidsmatig, lokaal/beleidsmatig en uitvoerend in het jongerenwerk.*¹²³

Wat opvalt aan deze aankondigingen is dat met name het jongerenwerk zichzelf actief positioneert als een partner die een rol heeft, zowel bij het tegengaan van polarisatie als bij het tegengaan van radicalisering. In deze aankondigingen wordt soms ook terrorisme expliciet benoemd. Ook valt op dat nadrukkelijk wordt gesproken over de samenwerking met andere eerstelijns werkers en met de gemeente. In veel gevallen waren ook zij uitgenodigd voor de discussie. Het jongerenwerk wil bijdragen aan het begrijpen van de problematiek en aan interventies. In september 2007 vond bijvoorbeeld in Gelderland een bijeenkomst plaats die zich richtte op dilemma's in het jongerenwerk.

“Met de meeste jongeren gaat het uitstekend, maar een kleine groep heeft extra aandacht nodig. En bijna iedereen heeft een mening over risicojeugd en de bijpassende groeps cultuur. Hangjongeren, opvoeding, keefteesten, Lonsdalers, jeugdprostitutie zijn begrippen waar de media de laatste tijd bol van staan. Jeugdwerkers staan dagelijks midden in dit dynamische krachtenveld: jongerenwerkers, jeugdhulpverleners en wijkagenten jeugd voorop en in de 'frontlinie'. Vaak hebben ze te maken met moeilijke keuzes in hun werk. Dilemma's die spelen in de stadswijk, maar ook op het platteland. Zijn ze anders of toch hetzelfde? Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in visie, aanpak en houding op het gebied van alcohol en drugs, radicalisering en crimineel gedrag? De vereniging Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij (KNHM) en Spectrum organiseren een werkbijeenkomst over deze dilemma's.”¹²⁴ Een van de onderdelen was een workshop over radicalisering door Movisie.¹²⁵ Tijdens de bijeenkomst wordt onder meer de behoefte aan kennis benoemd (verschil polarisering/radicalisering) en aan samenwerking tussen functies (wijkagenten Jeugd waren in groten getale aanwezig, naast jongerenwerkers, jeugdhulpverleners en ambtenaren).¹²⁶

Binnen het reguliere werk van welzijnsinstellingen en jongerenwerkers ontstaat ook los van radicalisering meer behoefte aan kennis over culturele en religieuze aspecten. De beschikbare kennis en ervaring die is opgebouwd, voldoet niet altijd meer. Een voorbeeld:

“PJ partners organiseert in september 2007 een Themabijeenkomst - Werken met islamitische jongeren. Veel jongerenwerkers willen meer weten over de islam. Er bestaan veel misvattingen over de radicalisering van moslimjongeren. Tijdens deze themadag staat de islam centraal en wordt deze gekoppeld aan het werken met jongeren met een islamitische achtergrond.”¹²⁷

In de interviews hebben meerdere respondenten aangegeven dat het soms moeilijk is voor welzijnswerkers om zich te verplaatsen in hedendaagse jongerenculturen (waaronder meer rechtse subculturen) alsmede in de belevingswereld van jonge moslims. Wat houdt hen bezig? Kennis over culturele en religieuze aspecten ontbreken soms en dit maakt de communicatie met deze jongeren op momenten lastig.

Hieronder een voorbeeld van een situatie die mogelijk niets met radicalisering te maken hoeft te hebben, maar mogelijk ook wel. Het is een situatie die zich veel heeft voorgedaan en zich veel zal voordoen. Het voorbeeld maakt duidelijk dat de duiding van signalen bijzonder complex is. Sommige respondenten zien het als mogelijke radicalisering, terwijl anderen het simpel zien als religieuze vorming.

“Twee jongeren verdwijnen een paar weken uit het buurthuis waar zij normaal komen en komen terug in traditioneel islamitische kleding, en laten nu hun baard staan. De jongens zouden naar Marokko of Turkije zijn geweest.”¹²⁸

Ook in de trainingen die zijn verzorgd in Amsterdam en Rotterdam komt dit naar voren. Het blijkt überhaupt moeilijk om deze doelgroep te bereiken, vooral de meer religieuze jongeren. Zij doen geen beroep op het jongerenwerk. Tegelijkertijd geven respondenten aan dat de tijd ontbreekt om zelf actief deze jongeren te proberen te betrekken. Anderen geven aan dat de rolopvatting soms te eng is en welzijnswerkers het niet hun taak vinden om proactief jongeren te benaderen en te betrekken.

Tijdens een bijeenkomst over extreem gedrag onder jongeren merkt een jongerenwerker op:

“Er zijn zowel problemen met islamitische jongeren die lijken te radicaliseren, als met Lonsdalers. Het contact met die laatste groep is wel beter, ze zijn voor ons toegankelijk. Er zijn jongeren die via ons

proberen weerklank te vinden voor hun ideeën. Maar soms ontbreekt de ruimte voor discussie met islamitische jongeren. Moeten wij ons hierover zorgen maken?”¹²⁹

Meerdere welzijnsorganisaties gaan in hun jaarrapportages en werkplannen expliciet in op het onderwerp polarisatie (internetnische spanningen) en radicalisering. In de Trendrapportage Welzijn 2006-2007 geeft bijvoorbeeld het Utrechtse Cumulus Welzijn aan dat:

“Volgens jongerenwerkers er weinig zichtbaar is van etnische spanning, etnisch religieuze radicalisering of identificatie met terrorisme onder verblijvende jongeren.”

Voor 2007 blijft deze conclusie gehandhaafd, ook voor andere wijken in Utrecht:

“Het jongerenwerk ziet in Overvecht geen duidelijke toename van jongens die zich in kleding en uiterlijk op een manier uiten die je zou kunnen associëren met politiek-religieuze radicalisering. Zoals hierboven en ook in de vorige trendrapportage al is benoemd, zijn wij heel terughoudend in het gelijkstellen van uiterlijkheden met mogelijke radicalisering in denkbeelden en/of gedrag”.¹³⁰

Stichting Meander gaat in de eigen regioanalyse Regioanalyse van 2006 expliciet in op zowel rechts- als moslimradicalisering.¹³¹

“In het werkgebied van Meander doen zich vooral problemen voor in Den Haag, Zoetermeer, Alkemade, Hillegom. In Roelofarendsveen werd een Irakese familie tijdenlang door radicaalrechtse gabbers bedreigd en er werd zelfs een poging tot brandstichting gedaan in hun woning. In Zoetermeer waar het aantal rechtsextremistische jongeren snel groeit, vonden relletjes plaats en confrontaties met de politie. Extreemrechtse organisaties zoals de Nieuwe Nationale Partij en Voorpost, proberen er de jongeren te ronselen voor hun partijwerk.”¹³²

Op provinciaal niveau is geen specifiek beleid geformuleerd om dit soort vormen van radicalisering tegen te gaan.¹³³ Men gaat er wel van uit dat het algemene jeugdbeleid, zoals de opvoedingsondersteuning, het werk van de jeugdpreventieteams en het programma ‘Veilig opgroeien in Zuid-Holland’ preventief werken ten aanzien van radicalisering. De politie Haaglanden heeft extra capaciteit ingezet en onderzoek gedaan naar dit probleem. In jongerencentra wordt wisselend gereageerd. Enerzijds worden er vaak huisregels opgesteld waarin extreemrechtse uitingen verboden zijn, anderzijds ziet men ook de opvang van de jongeren als een taak en worden alleen de ergste uitwassen tegengegaan.

Dit laatste punt is een dilemma dat ook door meerdere respondenten is benoemd en ook in eerder onderzoek van onder meer de Anne Frank Stichting aan de orde is gekomen. In ‘Het Lonsdale-vraagstuk’ gaat de Anne Frank Stichting expliciet in op het jongerenwerk en de wijze waarop het jongerenwerk met dit vraagstuk is omgegaan. De Anne Frank Stichting benoemt een dilemma dat van grote invloed is op de wijze waarop het jongerenwerk meer in het algemeen met het vraagstuk radicalisering omgaat.¹³⁴

“Het jongerenwerk is met regelmaat geconfronteerd met extreemrechtse gabbers. Hier zien wij twee soorten reacties. Enerzijds wordt in het jongerenwerk vaak gewerkt met huisregels waarbinnen racisme niet wordt getolereerd. Wanneer deze huisregels ten aanzien van extreemrechts gabbers zouden worden gehandhaafd, zullen die in de praktijk ertoe leiden dat een flink aantal gabbers de toegang wordt geweigerd (dan wel wordt verwijderd). Anderzijds meent men dat het jongerenwerk een taak heeft bij het opvangen van gabbers. In de praktijk levert dit vaak een dilemma op waarbij niet zelden getracht wordt pragmatische oplossingen te vinden, zoals wel binnenlaten en hardcoreavonden programmeren, maar tevens grenzen stellen en uitwassen bestrijden.”

Vermeldenswaard is voorts dat zich een generatieverschil lijkt te manifesteren tussen de verschillende betrokkenen in het jongerenwerk. Een nieuwe, jonge generatie jongerenwerkers ziet het bestrijden van racisme en rechtsextremisme minder als prioriteit dan de oudere generaties. Een ander dilemma dat in het jongerenwerk ervaren wordt, is de samenwerking met de politie. Er wordt wel samengewerkt om overlast en verstoring van de openbare orde te beperken. Maar kennis over criminaliteit van bezoekers doorgeven aan de politie is een ingewikkeld thema. De vertrouwensrol komt dan namelijk in het geding.”

Jongerenwerkers willen grenzen stellen om het kwetsen van mensen te voorkomen, maar tegelijkertijd behoren diegenen die kwetsen ook tot de doelgroep van het jongerenwerk. Dit blijkt ook uit een actieplan van de Overijsselse tweedelijnsorganisatie Variya:

“De principiële vraag dient zich aan of Variya hen (groep rechtsradicale autochtonen jongeren in Overijssel, COT) een platform moet geven, met andere woorden hoe een evenwicht te bereiken tussen het benoemen en bespreekbaar maken van rechtsradicalisering en het erkennen van deze jongeren als gesprekspartner. Feit is dat met ontkenning van rechtsradicalisering het integratiebeleid geen dienst wordt bewezen.”

In een artikel in Zorg+Welzijn verschijnt in februari 2005 een artikel met de veelzeggende kop: ‘Manoeuvreren in een mijnenveld. Radicalisering moslimjeugd doet appèl op welzijnswerk’.¹³⁵ In het artikel komen deskundigen uit verschillende delen van het land aan het woord over de mogelijke rol van de welzijnssector bij het tegengaan van radicalisering. De oplossing wordt vooral gezocht in een actievere houding vanuit de sector:

“Voor het welzijnswerk liggen er bij het tegengaan van radicalisering veel taken”, denken de verschillende deskundigen. “Als jongeren met zichzelf in de clinch liggen, door discriminatie, gebrek aan werk of frustraties die kunnen leiden tot radicalisering, dan moet je een netwerk hebben in de hulpverlening”, vindt (een woordvoerder, COT) (...) van de Amsterdamse moskeekoepel Ummao en manager jeugdbeleid in Amsterdam. “Je moet de voedingsbodemp weghele. Je moet oppassen dat je dat niet meteen criminaliseert door de politie te roepen. Als je dit soort gevallen ziet in de moskee vind ik het voor de hand liggen dat je kijkt naar de jeugdzorg, werk, onderwijs, coaching en mentorschap”. De welzijnssector moet ook meer aandacht hebben voor de geloofsbeleving van mensen, vindt (een, COT (...)) theoloog en adviseur bij het welzijnsinstituut Prisma Brabant”.

“Welzijn is seculier, geloof hoort bij de kerk en bij de moskee, dat is het idee. Daardoor is er geen expertise ontwikkeld om bijeenkomsten te organiseren over dit soort thema’s en de maatschappelijke spanningen die het oplevert”. ‘Maar let op één ding,’ zegt de coördinator van een jongerencentrum in een negentiende-eeuwse Amsterdamse wijk. Hij wil liever niet met zijn naam in het blad, omdat hij bang is voor ellende met de jongeren in zijn buurt. ‘Stop met allochtonen te bevestigen die in een slachtofferrol zitten. We krijgen hier kinderen die zeggen: “Ik word niks, ik heb geen kansen’ of ‘wij Marokkanen hebben geen kans, we worden gediscrimineerd, we zijn niet welkom’. Flauwekul, die slachtofferrol is heel lang door het welzijnswerk bevestigd, maar dat is funest. We moeten zeggen: oké, je hebt ellende, maar neem je verantwoordelijkheid, dan kun je er nog iets van maken”.

De hulpverlening kan zich ook richten op *empowerment* van ouders en familie, want veel jongeren in de puberteit schieten in hun geloofsjiver nogal door, constateert (de adviseur van Prisma, COT) (...) in het artikel.

“Je hoort wel dat jongeren Mohammed B. geweldig noemen. Als ze dat doen vanuit een gebrek aan normbesef, en niet om te provoceren, dan is dat zorgwekkend. Vaak is het om stoer te doen, maar sommige jongeren ontlenen status aan radicalisering. Als je jezelf een positie wil geven, en via school

en werk lukt het niet, dan kan radicalisme je een perspectief bieden. Daarom moeten die jongeren zo vroeg mogelijk geholpen worden”.

“Om de vicieuze cirkel te doorbreken, moeten ouders zich weer verantwoordelijk voelen. Vaak hebben zij eerst nog alfabetisering en Nederlandse les nodig om überhaupt met hun kind en de school te kunnen communiceren. Het centrum start daarom binnenkort weer met taallessen voor ouders die bij de inburgering nog lang niet aan de beurt zijn. We moeten de ouders duidelijk maken dat de goede opvoeding van een kind de eerste verantwoordelijkheid van henzelf is. We kunnen ze ondersteunen, maar met een paar projecten opvoedingsondersteuning komen we er niet meer. Dan heb je een ketenaanpak nodig die begint bij kinderen vanaf zeven, acht jaar.”

“Die benadering moet in samenwerking tussen onderwijs, welzijn, jeugdzorg en de andere instellingen worden ontwikkeld. Heel veel kinderen leren niks. Van ouders hoor je: we zien onze kinderen weinig. Ze gaan naar school, naar het clubhuis en spelen op straat. Als het dan fout gaat, is het jullie probleem. Op school hebben veel leraren een pessimistische houding, ze hebben geen grip op de ontwikkeling van het kind. Iedereen zegt: het is te groot voor ons. Dan is dus niemand probleemeigenaar.’ (...) Jongerenwerkers moeten veel meer naar die omgeving kijken. Contact met school, met buurtbewoners, met ouders, met de kinderen op straat. Doe een stap terug en richt je op de gezamenlijke verantwoordelijkheid bij de opvoeding. Kijk wat er werkelijk in de buurt speelt.”

Verscheidene welzijnsinstellingen, zowel in de eerste als de tweede lijn, geven sinds 2006 expliciet aan dat zij een rol en taak hebben in het tegengaan van radicalisering. Enkele voorbeelden:

CMO Stimulans biedt als een van de diensten ondersteuning bij Voorkoming en bestrijding van radicalisering onder moslims “Naar aanleiding van de ‘Motie concrete maatregelen tegen extremisme’ van 2004 in de Rotterdamse gemeenteraad en het actieprogramma ‘Meedoen of achterblijven’ wil Stimulans, in samenwerking met een aantal partners, zich inzetten om een bijdrage te leveren ter voorkoming van radicalisering.”¹³⁶

“Stichting Jeugd- en Jongerenwerk Midden-Holland is midden 2006 in overleg met Meander voor het opstellen van een projectplan met betrekking tot radicalisering onder jongeren.”¹³⁷

Meander geeft aan een taak te hebben op het gebied van het tegengaan van intolerantie en radicalisering.¹³⁸ Meander geeft tevens voorbeelden van eigen activiteiten die hieraan een bijdrage moeten leveren. Het gaat onder meer over het realiseren van dialoog tussen bevolkingsgroepen. Een meer specifiek voorbeeld betreft de dialoog tussen de Marokkaanse en de joodse gemeenschap. Meander geeft aan dat er ook projecten worden ontwikkeld die rechtsextremisme en racisme tegengaan.

In het werkplan van Variya (de provinciale steunfunctie voor maatschappelijke ontwikkeling en integratie in Overijssel) voor 2007 is aangegeven dat Variya het project jongeren en radicalisering uit te voeren.¹³⁹ Het project volgt op het initiatief van de Provincie Overijssel die in haar Uitvoeringsprogramma Sociale Actie 2006 in het kader van een ‘veiliger leefomgeving voor de jeugd’ heeft aangegeven, een rol te willen spelen ter voorkoming van radicalisering van moslimjongeren en rechtsradicale gedragingen bij autochtone jongeren. Ze wil een duidelijk beeld van de factoren die een rol spelen in het proces van radicalisering bij sommige jongeren en strategieën om hier wat aan te doen.

De redenen waarom activiteiten op het gebied van het tegengaan van radicalisering nodig zijn, zijn volgens Variya:

“Bij allochtone jongeren bestaat de voedingsbodem voor dit gedrag grotendeels uit leer- en sociaal-emotionele achterstanden, maar ook (vermeende) discriminatie bij het vinden van een baan, in het uitgaansleven en anderszins, speelt een rol. Daarbij komt dat allochtone jongeren vaak tussen twee culturen leven en het gevoel hebben nergens echt bij te horen. Hoewel het algemene beeld is dat de radicalisering onder moslimjongeren toeneemt, is het maar de vraag of dit ook geldt voor Overijssel. Dit laatste kan ook gezegd worden over de groep rechtsradicale autochtone jongeren in Overijssel. Het verschijnsel bestaat hier ontegenzeggelijk ook, maar niet helder is of de jongeren die als zodanig geduid worden werkelijk het rechtsradicale gedachtegoed aanhangen, of ze fysiek traceerbaar zijn en evenmin of zij bereid zijn tot een gesprek.”

Variya licht het project gericht op tegengaan van radicalisering als volgt toe:

“Het uiteindelijke doel is:

- *Tegengaan van radicalisering van allochtone jongeren door wegnemen van de (vermeende) belemmeringen die zij in de samenleving ondervinden en hen weerbaar maken daartegen;*
- *Wegnemen van de vooroordelen en de angst voor het onbekende, waarop racisme rust, bij jonge rechts radicale jongeren.*

Het project omvat:

- *Een inventarisatie van het voorkomen van de geschetste problematiek;*
- *Deelname in de reeds door anderen (Arco, ADB) geplande debattenreeks in Overijssel;*
- *Opzetten en aanbieden van weerbaarheidstrainingen ten behoeve van jongere allochtonen en empoweren van jongerenorganisaties en -groepen;*
- *Het ontwikkelen van een preventief en reactief netwerk /samenwerkingsverband van zelforganisaties, politie en justitie, jongerenorganisaties, moskeeverenigingen, Bureau Jeugdzorg en de stedelijke welzijnsorganisaties.”*

Alhoewel het welzijnswerk een belangrijke rol voor zichzelf ziet bij het tegengaan van radicalisering, is het signaleren en het vervolgens melden van zaken minder vanzelfsprekend. De vertrouwensrelatie met de jongeren maakt dat het melden soms wordt ervaren als ‘klikken’. Ook zijn er in sommige gevallen zorgen over de eigen veiligheid: ‘wat nu wanneer de jongen in kwestie erachter komt, hoe reageert hij morgen of volgende week als hij mij tegenkomt?’. Ook is onze ervaring, en dit beeld werd bevestigd in meerdere interviews, dat het voor de gemiddelde welzijnswerker gevoelig ligt als hij of zij wordt aangesproken op een taak in het tegengaan van terrorisme. Er spelen vergelijkbare bezwaren als in een deel van het onderwijs.

Voor een deel van de welzijnswerkers geldt dat zij zelf een deels ‘radicale’ achtergrond hebben, bijvoorbeeld als kraker of als extreemlinkse activist. Het gaat hierbij niet om extremistische elementen maar wel om een bepaalde weerstand tegen de bestaande orde en wantrouwen richting de overheid. In veel gesprekken hebben jongerenwerkers aangegeven dat zij iets niet zo snel ‘radicaal’ vinden en dat dan ook niet zo snel zouden melden. Zij begrijpen de jongere. Dit zorgt deels voor de benodigde nuance en terughoudendheid om overreactie te voorkomen. Aan de andere kant ligt onderschatting op de loer.

Een deskundige op het gebied van de welzijnssector zegt hierover:

“Een historisch-sociologische analyse van de welzijnssector zou bijvoorbeeld laten zien dat een deel van de functionarissen een deel van het radicaler gedachtegoed deelt (niet de extremistische variant). Dit vormt an sich een belemmering voor signaleringswerk.”¹⁴⁰

Het signaleren ten behoeve van eigen interventies wordt wel duidelijk als taak gezien, maar het signaleren en het doorgeven van signalen aan gemeente of politie is omstrede. De meeste respondenten geven aan dat de drempel hiervoor bijzonder hoog is. Behalve in die omstandigheden dat samengewerkt is naar aanleiding van concrete incidenten, is er in veel gevallen weinig vertrouwen tussen de partners. Welzijnswerkers zijn geneigd vraagstukken eerst en vooral zelf op te lossen en als dat niet lukt of mogelijk lastig wordt binnen de eigen organisatie te bespreken en met de collega's.

Vooraf het melden aan de politie ligt gevoelig veelal omdat de welzijnswerker vreest voor 'overreactie', zo blijkt uit de interviews met welzijnswerkers en politiefunctionarissen. Anderen geven aan een prima relatie te hebben met de wijkagent. Dit laatste betekent echter niet dat hij of zij dan ook de reactie van de rest van de organisatie vertrouwt. Dit kwam ook naar voren in eerder onderzoek alsmede in de ervaringen van bijvoorbeeld Amsterdam en Rotterdam in het verzamelen en reageren op signalen. Tegelijkertijd constateren wij dat het welzijnswerk beperkt inzicht heeft in hoe de politie werkt en omgaat met signalen. Veel welzijnswerkers melden slechte ervaringen met de politie. Een voorbeeld uit het verleden dat door een respondent is beschreven:

"Welzijnswerk ziet gedurende enige tijd een ontwikkeling waarbij in hun ogen radicaler stromingen meer vat krijgen op de moskee in de wijk. Zij zien dit ondermeer terug in het gedrag van enkele bezoekers. Zij geven dit signaal door aan de gemeente en aan de politie. Dit op basis van een opgebouwde vertrouwensband met de gemeente. In reactie op deze melding volgt toegenomen aandacht vanuit politie en inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Dit heeft een behoorlijke impact op de welzijnswerkers."¹⁴¹

Ook de gemeente wordt niet eenvoudig geaccepteerd als partner aan wie signalen kunnen worden doorgegeven. Ook hier speelt mee dat het voor welzijnswerkers niet inzichtelijk is wat de gemeente met de informatie gaat doen. Anderen geven aan dat de gemeente op veel andere terreinen 'ook geen interesse toont, dus waarom wel voor dit onderwerp?'. Het is voor veel welzijnswerkers ook onduidelijk welke rol de gemeente überhaupt kan spelen. Er zijn echter ook andere ervaringen waarbij welzijnswerkers signalen doorgeven, maar daar geen respons op krijgen van de gemeente. In het onderzoek vertelde een respondent dat eerdere signalen over mogelijke islamitische radicalisering voor de moord op Van Gogh niet werden gehoord door de desbetreffende gemeente.

Een ander voorbeeld waaruit blijkt dat het jongerenwerk wel op de hoogte is van bepaalde ontwikkelingen en verschijnselen onder jongeren, maar zij niet gehoord wordt:

"Ook tien jaar geleden speelden er al problemen rondom Lonsdale-groepen. We hebben deze problematiek toen al doorgegeven aan de gemeente. Net als zaken zoals toenemend pillengebruik of die drinkketen. Maar het lijkt door de gemeente te worden gebagatelliseerd. Misschien heeft men andere prioriteiten. Je stelt je als welzijnswerk natuurlijk wel de vraag in hoeverre je als partner serieus wordt genomen."¹⁴²

Tegelijkertijd geldt op dit punt dat radicalisering niet altijd zichtbaar hoeft te zijn voor het welzijnswerk. In het boek Het slapende leger vertellen twee journalisten over hun gesprekken met onder meer jongerenwerkers die in contact zijn geweest met jongens die tot de Hofstadgroep zouden behoren.¹⁴³ 'We hebben niets vreemds opgemerkt', was hun reactie veelal. Ditzelfde geeft een jongerenwerker aan in een van de discussiebijeenkomsten met het COT. Deze jongerenwerker heeft ook veelvuldig contact gehad met een van de vermeende Hofstadgroepleden, maar hij heeft niets gemerkt zegt hij zelf.

Een belangrijke factor lijkt te zijn of de gemeente zelf actief is op het dossier. In die gemeenten waar een brede aanpak is ontwikkeld en waar veel tijd en energie is geïnvesteerd in het contact leggen met het welzijnswerk en in het samen bespreken van de problematiek is de meldingsbereidheid groter. Dit is echter wel persoonsafhankelijk, zo lijkt het. Het is moeilijk om een welzijnsorganisatie in zijn geheel 'aan te sluiten op de aanpak'. Het gaat om vertrouwen van de individuele welzijnswerker in de individuele gemeentelijke medewerker of politiefunctionaris. Deze relatie moet intensief onderhouden worden en zorgvuldig vorm en inhoud worden gegeven: samen signalen oppakken met de nadruk op het ondersteunen van de welzijnswerker, zo komt naar voren uit de interviews.

De eigen rol van de welzijnswerker is echter zelden geborgd in de organisatie. Interne protocollen of werkafspraken zijn er veelal niet. Het maakt uit in hoeverre welzijnsinstellingen geconfronteerd zijn met incidenten en met eigen zorgen, vragen of angsten. Veel instanties komen minder in aanraking met de problematiek, of de problematiek wordt (onbewust) niet gezien. Mogelijk is andere problematiek zoals overlast, criminaliteit en dergelijke, pregnanter in beeld en heeft hierdoor een hogere prioriteit. De vraag die dan opkomt, is hoe proportioneel het is om veel aandacht aan radicalisering te besteden, terwijl andere zaken evident spelen en radicalisering mogelijk zou kunnen gaan spelen. Ook bestaat het beeld dat het 'weer' een extra taak is. Dit terwijl het ons inziens geen nieuwe taak hoeft te zijn. Wanneer dit op deze manier wordt gebracht in discussiebijeenkomsten en trainingen wordt dit in de regel ook onderkend door welzijnswerkers.

Soms gaat het mis en vinden er incidenten plaats tijdens een door het welzijnswerk georganiseerde activiteit.

"Hiphoppers en Lonsdale-jongeren zijn vrijdagavond slaags geraakt tijdens een hiphopfeest in jongerencentrum Zero in Dokkum. Over en weer vielen klappen. Op het moment dat de politie arriveerde was de vechtpartij gesust. De politie begeleidde een aantal vechtersbazen naar huis om te voorkomen dat de groepen elkaar opnieuw in de haren zouden vliegen. Volgens getuigen werd de vechtpartij uitgelokt door enkele leden van de zogenaamde Fûgellân-jeugd, een rechtsextremistische groep jongeren uit de gelijknamige Dokkumer woonwijk. Op internetfora geven de partijen elkaar overigens de schuld van de confrontatie. (Een, COT) jongerenwerker van Zero is teleurgesteld over het gedrag van de jongeren. "Jongeren die dit soort ellende veroorzaken, hebben geen idee wat voor schade ze aanrichten. Voor Zero betekent dit een deuk in het imago. De moed zinkt je op deze manier echt in de schoenen."¹⁴⁴

In andere gevallen is er juist een rol voor het welzijnswerk in de projectmatige aanpak. In Zoetermeer bijvoorbeeld maakt de inzet van de welzijnsorganisatie MOOI! een belangrijk onderdeel uit van de aanpak van rechtsradicale jongeren, uitgezonderd de harde kern. De burgemeester geeft aan dat dit op de volgende wijze gebeurt:¹⁴⁵

"Met MOOI zijn afspraken gemaakt over inzet op rechtse jongerengroepen als onderdeel van het algemene aanbod. Binnen het outreachend werk houdt dat in: contact leggen en houden. Daarnaast is het in een aantal gevallen gelukt jongeren te interesseren voor de activiteiten van het jongerenwerk in een aantal wijken. Er zijn geen speciale activiteiten voor deze groepen georganiseerd, maar deze jongeren - die redelijk aanspreekbaar zijn - maken gebruik van de reguliere activiteiten."

Het jongerenwerk van Impuls Slotervaart Amsterdam heeft een bijeenkomst belegd om radicalisering onder moslimjongeren beter te kunnen signaleren.

“De bijeenkomst was bedoeld voor alle jongerenwerkers uit Slotervaart en Bos en Lommer, ook die van andere organisaties, zoals Streetwise en Oportuna. Impuls vindt het van groot belang dat jongerenwerkers meer handvatten, kennis en inzicht krijgen in actuele maatschappelijke vraagstukken als radicalisering. Jongerenwerkers moeten beter in staat worden gesteld om signalen te herkennen. De jongerenwerkers hebben veel contact met jongeren in de buurt en vervullen een belangrijke rol.”¹⁴⁶

Reageren op polarisatie en radicalisering

Uit de wijze waarop wordt omgegaan met incidenten kan veel worden afgeleid over de rol van het welzijnswerk. De verschillende incidenten geven inzicht in de mogelijk te ondernemen acties naar aanleiding hiervan.

Voorbeelden van reacties op extreemrechtse uitingen:

- Inschakelen politie (bijvoorbeeld na het brengen Hitlergroet in een jongerencentrum);
- In discussie gaan met een jongen met extreemrechts gedachtegoed (bijvoorbeeld nadat de jongere dit gedachtegoed expliciet onder de aandacht van de welzijnswerker had gebracht);
- Nadere bekijken van eventuele leuzen en symboliek (bijvoorbeeld bij een jeugdthunk);
- Het gesprek aangaan met de ouders van een jongen of meisje dat zich extreemrechts uit.

Voorbeelden van reacties op mogelijke islamitische radicalisering:

- Actief zelf verdiepen in wat islamitische radicalisering kan inhouden. Dit als input voor het eigen handelen richting jongeren;
- Jongeren aanspreken op het feit dat verdraagzaamheid van ze wordt verwacht wanneer zij in een jongerencentrum zich bevinden;
- Het gesprek met een jongere aangaan;
- Via andere kanalen zoals de ouders zicht houden op de ontwikkeling van een jongere;
- Zorgen bespreken met ouders;
- Inschakelen gemeentelijk meldpunt;
- Instellen eigen werkgroep ‘salafisme’ (informatievergaring, bestudering verschijnsel)

Welzijns- en jongereninstellingen zijn vaak zeer actief in het organiseren van allerhande activiteiten om jongeren uit verschillende culturen met elkaar kennis te laten maken. Een citaat:

“Onze jongeren krijgen actief de ruimte om hun eigen activiteiten en ‘avonden’ te organiseren. Dat kan een ‘gabber’-avond zijn, maar ook een avond met Marokkaanse danseressen. Dergelijke activiteiten worden door ons gestimuleerd. Wel is het natuurlijk zo dat deze avonden voor iedereen toegankelijk zijn. Dat is een harde voorwaarde.”¹⁴⁷

Meerdere respondenten wijzen op de ontwikkelingen in de welzijnssector. Deze zijn is van invloed op de mogelijk rol in het tegengaan van polarisatie en radicalisering, aldus de respondenten. Deze betreffen onder meer het opleidingsniveau en het op onderdelen ontbreken van professionele regels en certificering. Een deskundige geeft aan dat de eerste lijn in de welzijnssector:

- Aan het ‘verkleuren’ is (m.n. door Nederlanders van Marokkaanse afkomst);
- Professioneel (nog) niet op peil is (gebrek aan hoger opgeleiden);
- Verdeeld is tussen twee typen jongerenwerkers: a) streetwise, onconventioneel, deelt af en toe een dreun uit; b) netter, fatsoenlijker, maar overtuigt niet omdat hij zelf niet van de straat komt. Dit heeft consequentie over de kwaliteit van de aanpak en de invulling van de rollen.¹⁴⁸

Bestaande hulpmiddelen

Er zijn verschillende publicaties verschenen gericht op met name jongerenwerkers. Het toenmalige NIZW Sociaal Beleid (het huidige Movisie) en Verdiwel, de vereniging van

welzijnsdirecteuren, hebben op basis van discussiebijeenkomsten en onderzoek in februari 2006 een brochure uitgebracht gecombineerd met een website, gericht op jongerenwerkers.¹⁴⁹ De handreiking is echter ook mede bedoeld voor andere eerstelijns werkers. De brochure Radicaal Jong is opgebouwd rond de volgende vragen:

1. Wat kun je als jongerenwerker doen om culturele spanningen te verminderen?
2. Hoe herken je radicalisering en wat kun je daar dan als jongerenwerker aan doen?
3. Wat doe je als er sprake is van gewelddadige incidenten?

Per onderdeel worden tips en praktijkervaringen gegeven. Daarnaast vindt de lezer links naar websites, informatie over radicalisering en de rol van internet en een aantal uitwerkingen van goede voorbeelden.

Voorbeelden

Spanningen verminderen

(Een jongerenwerker, COT) legt uit hoe welzijnswerkers culturele spanningen kunnen verminderen: "Als er spanningen tussen groepen zijn, brengen wij die groepen bij elkaar met film, muziek, debatten en eten. Om vooroordelen te bespreken en oplossingen te zoeken. Die aanpak werkt goed." Jongeren moeten het gevoel krijgen dat ze erbij horen. Dit vermindert hun gevoel van frustratie, waardoor ze minder snel de neiging krijgen om zich aan te sluiten bij radicale leeftijdsgenoten.

Positief rolmodel

In het kader van preventie is het ook raadzaam om groepen jongeren uit verschillende culturen met elkaar in contact te brengen. Bijvoorbeeld door gezamenlijke activiteiten te organiseren en samen te gaan sporten. Voor allochtone jongeren is het ook belangrijk om een positief rolmodel te hebben. Dit kunnen bijvoorbeeld succesvolle allochtonen zijn die optreden als mentor voor de jongere en hem of haar stimuleren om naar school te gaan of een goede baan te zoeken.

Positie bepalen

Om goed contact te krijgen met de jongeren is het raadzaam om ze in hun eigen omgeving op te zoeken, zoals op school, op straat, in uitgaansgelegenheden of in het internetcafé. Zo kom je te weten wat er écht leeft onder de jongeren en zie je meteen hoe ze met elkaar omgaan en hoe de groepen zijn opgebouwd. Jongerenwerkers maken binnen een groep onderscheid tussen leiders, informele leiders, meelopers en risicojongeren. Als een jongere dreigt te radicaliseren moet de jongerenwerker zijn of haar positie in de groep bepalen. Als de jongere een leidersrol speelt, zal hij zonder twijfel veel jongeren beïnvloeden met zijn ideeën. Het is dan van groot belang de persoon in kwestie te scheiden van de rest van de groep.

Onderscheid maken

Natuurlijk is niet elke jongere die een keer 'Bin Laden' roept een terrorist. Een goede jongerenwerker kan onderscheid maken tussen echte radicalisering en bravouregedrag. De jongerenwerker (...) neemt niet elke opmerking serieus: "Bij een voetbaltoernooi schreef een groepje Marokkaanse jongens zich in als 'De Hofstadgroep' en een andere als ' Hamas'. Pure provocatie! Die jongens zijn echt geen terroristen. Daar moet je niet te serieus op ingaan. Ik zei: 'Zou je geen andere naam kiezen?'" Als blijkt dat de uitlatingen verder gaan dan een paar stoere opmerkingen, is het belangrijk om onmiddellijk actie te ondernemen."

Navraag door het COT leert dat ruim 10.000 brochures inmiddels zijn verspreid, maar uitsluitend op aanvraag. Scholen, welzijnswerkers, jongerenwerkers en anderen geïnteresseerden hebben de brochure aangevraagd en verder verspreid.

Movisie heeft op basis van onderzoek en discussiebijeenkomsten in 2007 een tweede brochure opgesteld getiteld 'Inspanning voor culturele inspanning'.¹⁵⁰ De brochure is een handreiking

over de wijze waarop rechtsradicale jongeren in steden en op het platteland aangepakt kunnen worden. De brochure richt zich meer op gemeenten, maar in het verlengde daarvan ook op eerstelijns werkers. In de brochure worden verschillende cases besproken waarin sprake is van problematiek rond (COT: in ieder geval als zodanig gepercipieerde) 'rechtsradicale jongeren'. Movisie schetst twee typen gemeenten: een gemeente waar 'niets' speelt en een gemeente waar 'iets' speelt. Voor beide typen is een typering gegeven van de kenmerken van de spanningen, de sfeer en de onderliggende oorzaken, alsmede een typering van de 'sense of urgency' en benodigde aanpak. In de brochure worden twee mogelijke aanpakken geschetst: een voor gemeenten waar reeds sprake is van zogenoemde 'culturele spanningen' en gemeenten waar het risico bestaat van dergelijke spanningen. Het gaat respectievelijk om 'beheersen' versus 'anticiperen'.

Ook welzijnsinstellingen kunnen een beroep doen op bestaande kennisinstellingen, onder meer voor het verzorgen van trainingen en voorlichtingsbijeenkomsten. Dit komt relatief weinig voor, aldus respondenten.

7.3 Mogelijke rol

Het welzijnswerk neemt een belangrijke positie in bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Het welzijnswerk kan een gerichte bijdrage leveren aan een brede, integrale aanpak van de onderhavige problematiek. Hierbij is wel van belang wat het bereik bij de doelgroep is. In algemene zin kan het welzijnswerk bijdragen aan het tegengaan van frustratie en vervreemding. Richting specifieke groepen in de eigen omgeving kan het welzijnswerk specifiek preventief werken om bijvoorbeeld bestaande vooroordelen, gevoelens van slachtofferschap en gebrek aan vertrouwen in de samenleving aan te pakken. Door middel van concrete activiteiten kunnen groepen die normaliter tegenover elkaar staan voorzichtig tot elkaar worden gebracht. Zo kan lokale specifieke polarisatie worden tegengegaan. Welzijnsinstellingen hebben vaak een goede informatiepositie, waardoor zij vroegtijdig (nieuwe) ontwikkelingen die zich afspelen in jongerenculturen signaleren. Polarisatie kunnen zij waarnemen evenals mogelijke uitingen van radicalisering: incidenteel of meer structureel. Aanvullende informatie verzamelen is mogelijk, evenals bijdragen aan duiding: vaak vanuit kennis van de context en inzicht in de drijfveren van een persoon. Het welzijnswerk kan zelf ook slachtoffer worden van radicale uitingen.

Rollen		Meerwaarde	
Agendering	Mogelijk	Zicht op problematiek	Incidentele uitingen, veranderingen bij 'bekende' jongeren
Voorkomen	Goed mogelijk	Toegang tot doelgroep	Goed mogelijk
Herkennen en signaleren	Goed mogelijk	Toegang tot omgeving	Beperkt mogelijk
Melden	Goed mogelijk, vooral bij ernstiger zorgen	Vertrouwen	Aanwezig bij 'bekende' jongeren
Duiden	Mogelijk, vanuit kennis individu en vanuit expertise	Kennis en ervaring	Kennis en ervaring om gedrag te verklaren
Aanvullende informatie geven	Goed mogelijk	Bevoegdheden	Op kunnen treden bepaalde gedragingen in eigen voorzieningen
Reageren /	Mogelijk	Instrumenten	Verschillende relevante

interveniëren		instrumenten voor informatievergaring en interventies
---------------	--	---

Het welzijnswerk kan ons inziens een bijdrage leveren aan het tegengaan van polarisatie. Het gaat hierbij onder meer om de volgende activiteiten:

Tegengaan polarisatie	
Vraagstuk	Mogelijke Activiteiten
Tegengaan toename tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen/afnemende binding	<ul style="list-style-type: none"> - Bijdragen aan een gelijke behandeling - Bijdragen leveren aan het verbinden van bevolkingsgroepen in het algemeen - Gericht bijdragen aan het creëren van positieve ervaringen tussen bevolkingsgroepen
Tegengaan van de verscherping van de tegenstellingen	<ul style="list-style-type: none"> - Escalatie van tegenstellingen kunnen waarnemen (algemeen en specifiek binnen de eigen instellingen/ruimten) - Algemeen bijdragen aan voorkomen escalatie - Het bieden van een plek om maatschappelijke spanningen te bespreken en uiting te geven aan emoties (ook na incidenten, met name voor de 'eigen' jongeren) - Het handhaven van gedragsregels om provocaties te voorkomen - Gericht bijdragen om escalatie tussen identificeerbare groepen in de eigen omgeving tegen te gaan - Kunnen waarnemen van het plannen van bewuste provocaties van andere bevolkingsgroepen - Kunnen waarnemen wanneer incidenten een structureel karakter krijgen
Omgaan met incidenten met een structureel karakter	<ul style="list-style-type: none"> - Geconfronteerd kunnen worden met een incident dat kan duiden op polarisatie - Aanvullende informatie kunnen geven over het incident en de achtergrond hiervan - Bij kunnen dragen aan de duiding van het incident - Bij kunnen dragen aan de reactie op een incident om zodoende de gevolgen te beperken - Bij kunnen dragen aan de maatschappelijke 'thermometer' en in staat zijn de impact van incidenten waar te nemen - Bij kunnen dragen aan het voorkomen van nieuwe incidenten in de nasleep van een incident
Beperken gevolgen/reageren op nasleep	<ul style="list-style-type: none"> - Het kunnen bijdragen aan het zoveel mogelijk wegnemen van onrustgevoelens - Het in contact kunnen brengen van bevolkingsgroepen die betrokken waren bij incidenten

Specifieke mogelijke activiteiten zijn:

Tegengaan islamitische radicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het voorkomen van het ongewild bijdragen aan gepercipieerde uitsluiting als 'gezicht' van de overheid/samenleving - Bewust bijdragen aan insluiting - In contact brengen met positieve rolmodellen - Bijdragen aan het tegengaan van discriminatie - Bij kunnen dragen aan de emancipatie van vrouwen - Bij kunnen dragen aan het kritische denkvermogen (om de irrationaliteit van radicaal gedachtegoed in te kunnen zien)

<p>Verkleinen vatbaarheid, vergroten weerbaarheid</p>	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking kunnen komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid - Sociaal isolement kunnen tegengaan - Bij kunnen dragen aan het beperken van de islam als strijdpunt en eraan bijdragen dat mensen minder negatief zijn over hoe er over de islam gedacht en gesproken wordt - Het kunnen ondersteunen van ouders bij het omgaan met 'radicale' opvattingen van hun kinderen (in beperkte mate) - In voorkomende gevallen bij kunnen dragen aan het zorgen dat een persoon minder het idee heeft dat hij of zij gediscrimineerd wordt, enerzijds door daadwerkelijke discriminatie aan te pakken en anderzijds door het verminderen van het slachtoffergevoel bij die persoon - Bewust positief beïnvloeden van de zoektocht door gevoel van onrechtvaardigheid tegen te gaan - Afnemende binding met samenleving (vervreemding) kunnen waarnemen - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen - Bijdragen aan het vergroten van het vertrouwen in de politiek en het politiek zelfvertrouwen - Bij kunnen dragen aan het vertrouwen in eigen leiders - Kunnen reageren op het zich vormen van dichotome wereldbeelden - Kunnen helpen bij het omgaan met emotioneel ingrijpende (politieke en privé) gebeurtenissen - (Inter)nationale ontwikkelingen die gevoel van onrechtvaardigheid kunnen voeden, bespreekbaar kunnen maken
<p>Reageren op radicalisering en tegengaan verspreiding radicaal gedachtegoed</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het analyseren van de lokale situatie: in hoeverre en op welke wijze is er eventueel sprake van radicalisering? - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - Kunnen bijdragen aan het bevorderen van het meer ontspannen omgaan met orthodoxe geloofsinvullingen - In aanraking komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) - Diversiteit aanbod islam inclusief alternatieven kunnen overdragen (dit vergt gerichte kennis) - Beschikbaarheid radicaal gedachtegoed kunnen tegengaan - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - Op basis van vertrouwen toegang hebben tot jongeren die mogelijk radicaliseren (proactief dan wel reactief) - Toegang hebben tot belangrijke personen in de omgeving van een mogelijk radicaliserende jongere - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren - Het kunnen bijdragen aan de aantrekkingskracht van het apolitieke en politieke salafisme ten koste van het jihadisch salafisme - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over een specifiek persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan niet aan de persoon gebonden interventies (locatie, omgeving, beperken effect, uiting, en dergelijke)

	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het beperken van het effect van een radicale uiting - Bij kunnen dragen aan interventies gericht op een eventuele groep waartoe iemand behoort (afhankelijk van de toegang tot deze groep) - Bij kunnen dragen aan het trachten radicalisering te stoppen en om te keren (persoonsgebonden interventies) - Eventuele rekrutering/werving waar kunnen nemen - Moskeeën en andere moslimorganisaties kunnen ondersteunen bij het omgaan met radicale jongeren
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (terrorisme) - Signalen kunnen melden aan de politie

Specifieke mogelijke activiteiten gericht op het tegengaan van rechtsradicalisering. Dit overlapt met het vorige overzicht, maar bevat ook specifieke aanvullingen.

Tegengaan rechtsradicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het bijdragen aan het voorkomen van negatieve ervaringen met andere culturen - Het bevorderen van positieve ervaringen met andere culturen - Het voorkomen van en wegnemen van angst voor de multiculturele samenleving - Bijdragen aan het wegnemen van de angst voor volwassenen/de samenleving bij jonge jongeren met een slechte opvoedsituatie/emotionele situatie - Tegengaan excessief alcohol- en drugsgebruik - Xenofobe ideeën van ouders kunnen tegengaan en kunnen voorkomen dat deze te veel vat krijgen op jongeren
Verkleinen vatbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid richting de eigen groep - Toenemende fascinatie voor geweld kunnen waarnemen - Toenemende angst voor 'volksvreemde' aspecten kunnen waarnemen - Kunnen bijdragen aan het terugdringen van negatieve beelden over andere culturen - Bijdragen aan het voorkomen van het 'stigmatiseren' van rechtse jongeren als extreemrecht/nazistisch - Het kunnen verminderen van het slachtoffergevoel bij een persoon die zich slachtoffer voelt van multiculturele samenleving - Bewust zoektocht positief beïnvloeden door gevoel van onrechtvaardigheid tegen te gaan - Afnemende binding met samenleving (vervreemding) kunnen waarnemen - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen - Bijdragen aan het vergroten van het vertrouwen in de politiek en het politiek zelfvertrouwen - Kunnen reageren op zich vormende dichotome wereldbeelden - Kunnen helpen bij het omgaan met emotioneel ingrijpende (politieke en privé) gebeurtenissen - Toenemende fascinatie voor de Tweede Wereldoorlog kunnen waarnemen (Inter)nationale ontwikkelingen die gevoel van onrechtvaardigheid kunnen voeden bespreekbaar kunnen maken - Zwaarwegende sancties op kunnen liggen die jongeren kunnen vrez

Reageren op radicalisering	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het analyseren van de lokale situatie: in hoeverre en op welke wijze is er eventueel sprake van radicalisering? - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - Het handhaven van gedragsregels om provocaties te voorkomen - In aanraking kunnen komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) en symboliek - Beschikbaarheid/verspreiding van radicaal gedachtegoed kunnen tegengaan (muziek, internet, schriftelijke bronnen, mondelinge overdracht) - Argumenten inhoudelijk radicaal gedachtegoed kunnen weerleggen in een direct contact met een jongere - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - In aanraking kunnen komen met radicale organisaties/groeperingen - Op basis van vertrouwen toegang hebben tot jongeren die mogelijk radicaliseren - Toegang hebben tot belangrijke personen in de omgeving van een mogelijk radicaliserende jongere - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden, bijvoorbeeld in mogelijke de achterliggende oorzaken - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over een specifiek persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan niet aan de persoon gebonden interventies (locatie, omgeving, beperken effect, uiting, en dergelijke) - Bij kunnen dragen aan het beperken van het effect van een radicale uiting - Bij kunnen dragen aan interventies gericht op een eventuele groep waartoe iemand behoort - Bij kunnen dragen aan het trachten radicalisering te stoppen en om te keren (persoonsgebonden interventies) - Eventuele rekrutering/werving waar kunnen nemen - Op kunnen treden tegen het zaaien van haat en opruiing (vooral in eigen faciliteiten)
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (geweld, terrorisme) - Signalen door kunnen geven aan de politie

7.4 Knelpunten en behoeften

Een met regelmaat gehoord commentaar is dat de opleidingen tot welzijns- en/of jongerenwerker te kort schieten. Deze opleidingen zijn niet toegerust op hedendaagse maatschappelijke vraagstukken. Ook wordt er niets gedaan met beschikbaar casusmateriaal. Fenomenen onder jongeren zijn veelal niet locatiespecifiek, maar kunnen zich in alle delen van het land voordoen. Kennis die beschikbaar is, bijvoorbeeld hoe een welzijnsinstelling in Drenthe extreemrechtse jongeren tegemoet treedt, kan ook bruikbaar zijn in Limburg. Een databank van best practices zou dan ook nuttig kunnen zijn.

Er is enige discussie over de vraag of jongerenwerkers uit dezelfde religieuze of culturele groep als hun 'cliënten' afkomstig dienen te zijn of juist niet. Een respondent noemde het als voordeel

aangezien het contact met (en toegang tot) de jongeren hierdoor beter zou zijn. Tevens zou de jongerenwerker op de hoogte zijn van bepaalde culturele en religieuze gebruiken (groepscode). Het merendeel echter is het met deze opvatting oneens. Volgens hen gaat het om elementaire kennis en ervaringen. Als die voldoende zijn ontwikkeld dan maakt het vervolgens niet uit wat iemands afkomst is. Een te grote identificatie met de groep waarmee een jongerenwerker werkt, herbergt het gevaar in zich dat deze wordt gehanteerd door de leden van de groep. Een bepaalde distantie is ook in het jongerenwerk gewenst.

Een respondent:

“Opleidingen tot jeugd- of welzijnswerker schieten te kort. Deze zijn niet toegerust op hedendaagse maatschappelijke vraagstukken en hoe deze tegemoet te treden. Je hoeft niet per se van Marokkaanse komaf te zijn of het islamitische geloof aan te hangen om met islamitische jongeren te kunnen werken. Het gaat om je elementaire basiskennis en vaardigheden, je professionaliteit en niet om je etnische of religieuze achtergrond.”

Ook moet de verzwaring van het beroepswerk worden erkend. Eén individuele jongerenwerker voor een grote groep jongeren is niet voldoende. Een aanpak op groepsniveau is enerzijds niet mogelijk uit capaciteitsoogpunt, anderzijds - en dit is belangrijker - niet effectief.

Binnen het reguliere werk van welzijnsinstellingen en jongerenwerkers ontstaat ook los van radicalisering meer behoefte aan kennis over culturele en religieuze aspecten. De beschikbare kennis en ervaring die is opgebouwd voldoet niet altijd meer. Een voorbeeld:

“PJ partner organiseert in september 2007 een themabijeenkomst Werken met islamitische jongeren. Veel jongerenwerkers willen meer weten over de islam. Er bestaan veel misvattingen over de radicalisering van moslimjongeren. Tijdens deze themadag staat de islam centraal en wordt deze gekoppeld aan het werken met jongeren met een islamitische achtergrond.”¹⁵¹

In de interviews hebben meerdere respondenten aangegeven dat het soms moeilijk is voor welzijnswerkers om zich te verplaatsen in hedendaagse jongerenculturen (waaronder de meer rechtse subculturen), alsmede in de belevingswereld van jonge moslims. Wat houdt hen bezig? Kennis over culturele en religieuze aspecten ontbreken soms en dit maakt de communicatie met deze jongeren op momenten lastig.

Ruimte voor versterking:

- Het ontbreekt in sommige gevallen aan een structurele vertrouwensrelatie ten aanzien van partners (politie). Goede contacten zijn afhankelijk van individuele functionarissen. Dit vormt een belemmering in de informatiedeling;
- De opleidingen zijn niet altijd toegesneden op hedendaagse maatschappelijke vraagstukken en ontwikkelingen. Kennis over en inzicht in culturele en religieuze aspecten ontbreekt bijvoorbeeld volgens meerdere respondenten;
- Het ontbreekt aan een duidelijk handelingsperspectief rond tegengaan van polarisatie en radicalisering;
- De positie van het welzijnswerk is soms niet bijzonder sterk in relatie tot partners als de politie en de gemeente, wat betreft het komen tot noodzakelijk geachte maatregelen, strategie en prioriteiten;
- Veel activiteiten zijn preventief van aard. Daadwerkelijke signalering en duiding ontbreken veelal. In de respons op mogelijke radicalisering worden bestaande instrumenten ingezet. Dit werkt in veel gevallen, maar in andere gevallen past dit niet langer.

8 Jeugdhulpverlening: signaleren, duiden en interveniëren

8.1 Inleiding

Meer dan bij de andere beroepsgroepen geldt dat dit hoofdstuk, evenals het hoofdstuk over justitiële partners verkennend van karakter is. De ervaringen met het onderwerp zijn beperkt en er is weinig informatie beschikbaar die kon worden benut in dit onderzoek. In dit hoofdstuk worden enkele betrokken partners besproken maar niet het hele spectrum van type organisaties dat tot de jeugdhulpverlening behoort.

8.2 Beelden uit de praktijk

Bureau Jeugdzorg

Bureau Jeugdzorg is in de praktijk betrokken bij verscheiden multidisciplinaire overleggen gericht op jeugdproblematiek. In deze bestaande overleggen kan ook de factor radicalisering op enig moment aan de orde komen. Zoals in ondermeer de ketenunits, jeugdnetwerken, justitiële casusoverleggen.

Bureau Jeugdzorg krijgt in haar werk te maken met complexe jeugdvragestukken. Radicalisering is een mogelijke factor die een rol kan spelen in deze complexe vraagstukken. Dit kan bijvoorbeeld van invloed zijn op het gedrag van een jeugdige. Een signaleringsrol is aan de orde. Echter ook in het licht van mogelijke interventies gericht op het voorkomen van verdere radicalisering kan Bureau Jeugdzorg een rol hebben. Dit betreft met name de koppeling naar de ouders van de desbetreffende jongere, bijvoorbeeld als het gaat om opvoedondersteuning. Vanuit ouders kunnen ook vragen komen over hoe om te gaan met bepaalde extreme ideeën van hun zoon of dochter.

In dit onderzoek heeft het COT steekproefsgewijs contact gezocht met vier bureaus Jeugdzorg, verspreid over Nederland. In een reactie gaven de bureaus aan dat het onderwerp radicalisering niet als separaat dossier is 'belegd' binnen de organisatie. "Dat het in incidentele gevallen kan spelen sluiten wij niet uit. Maar dat wordt op dat moment door de desbetreffende medewerker naar eigen inzicht aangepakt", zo luidde de algemene reactie. Onduidelijk is hierbij hoe de term radicalisering wordt opgevat.

Een medewerker van een bureau Jeugdzorg geeft twee voorbeelden van zaken die, achteraf bezien, mogelijk radicalisering betroffen. In beide gevallen was de focus niet eventuele radicalisering maar specifieke problematiek die maakte dat Bureau Jeugdzorg werd betrokken:

"Bureau Jeugdzorg was betrokken bij enkele Afghaanse kinderen waarbij sprake was van huiselijk geweld. De politie gaf aan dat er mogelijke sprake was van radicalisering van de vader. Bureau Jeugdzorg richtte zich op de situatie van de kinderen. De eventuele radicaliseringscomponent was niet van invloed op het werk."

"Enkele jaren geleden kwam het met enige regelmaat voor dat ouders contact opnamen met Bureau Jeugdzorg omdat hun zoon of dochter in de problemen kwam vanwege rechtse uitingen. Het betrof zogenoemde Lonsdale-jongeren. In die gevallen hielp Bureau Jeugdzorg ouders omgaan met lastige situaties met hun kinderen en met provocerend gedrag."

Een medewerker van een ander Bureau Jeugdzorg geeft aan dat er in een enkel geval contact is geweest vanuit ouders die zich zorgen maakten over extreemrechtse opvattingen bij hun eigen kinderen.

Op lokaal niveau zijn bureaus Jeugdzorg in sommige gevallen expliciet betrokken bij de aanpak van radicalisering. De intensiteit van deze rol is in de regel beperkt. Een voorbeeld waarbij Jeugdzorg als partner expliciet wordt betrokken, betreft de aanpak van rechtsradicalisering in Zoetermeer en in Amsterdam is in opdracht van de gemeente, in samenwerking met GGZ-psychiatrie en Bureau Jeugdzorg onderzoek verricht om inzicht te krijgen in de mate waarin jongeren beïnvloedbaar zijn door radicalisering.

In reactie op het verzoek tot deelname aan het eerstelijnsworkersonderzoek reageert een leidinggevende van een Bureau Jeugdzorg als volgt:

“Ik heb niet de indruk dat het echt leeft. Al loop ik me al een tijdje te verbazen over het feit dat wij blijkbaar een taak hebben in het opsporen en terugdringen van radicalisering zonder dat iemand ons ooit iets heeft gevraagd. Willen we die taak hebben? Afgelopen donderdag was ik op een bijeenkomst over interculturalisatie in de jeugdzorg. Daar kregen we het verwijt dat we niet intercultureel genoeg communiceren. Dus misschien is training toch nodig. We hebben op onze locatie in 2005 wel een themadag aan dit onderwerp besteed.”

Een collega in een andere gemeente schetst een beeld van de situatie daar:

“Het gaat om zowel blank richting fascisme en dan heb je in verschillende gemeenten een keiharde kern. Vervolgens heb je de tendens onder moslims om richting moslimextremisme te gaan. Wij doen daar zover ik dat beoordeel niets mee. Sterker nog, ik denk dat de meeste medewerkers niet aan dit soort zaken denken omdat er steeds individueel gewerkt wordt. De groep/de buurt wordt te weinig in vizier gebracht. Bij strafzaken zou je meer op dat soort signalen kunnen letten zeker na alle Londsdale-discussies, de homotikkers en de vechtpartijen die er tussen groepen jongeren plaatsvinden. Overigens is er reeds veel gedaan op dit gebied (...) maar al die kennis is verloren omdat welzijnswerk geen vloeiende lijn kent. In het jongerenwerk zijn er rapportages en projecten genoeg (...). We weten waar we moeten zijn als er ernstige signalen zijn. Het gaat hier echter niet om zaken die in Randstad spelen. Wie ingevoerd is bij enkele voetbalclubs weet ook dat daar dit soort ideeën leven. Er is veel over te vertellen, maar wat te doen is iets moeilijker. Dit soort thema's komen feitelijk weinig voor bij ons. Dit kan wellicht meer worden, maar dan moet er wel een basisbewustzijn bij medewerkers zijn.”

Ook andere instanties gericht op het ondersteunen van jeugd kunnen een rol hebben, bijvoorbeeld als het gaat om opvoedondersteuning. Een voorbeeld hiervan is het Ouder Kind Centrum (OKC) in Slotervaart. Als onderdeel van het door het stadsdeel opgestelde actieplan tegen radicalisering heeft het OKC de eigen mogelijke rol benoemd. Het tegengaan van radicalisering is een van de speerpunten voor 2007-2009.

“Aangezien het met name gaat om jongeren van 16 -18 jaar, zal het OKC weinig direct met deze jongeren te maken hebben. In het Actieplan Slotervaart wordt aan het OKC toch een belangrijke rol toebedacht in het tegengaan van radicalisering in de preventiesfeer. Een belangrijke voedingsbodem voor de radicalisering onder moslimjongeren is het dichotome wereldbeeld dat veel kinderen meekrijgen van hun ouders (en de media). Het is een wereldbeeld van wij tegenover zij, van gelovigen tegenover ongelovigen, van moreel handelen tegenover normloosheid. (Eerder, COT) (...) is aangegeven dat opvoeding niet alleen gaat over de goede verzorging van het kind of het aanleren van gewenst gedrag. Onderdeel van het opvoeden is ook de overdracht van normen en waarden. Wanneer deze normen en waarden participatie in de weg staan en tweedeling bevorderen, is het ook de taak van het OKC om hiervoor aandacht te hebben.”¹⁵²

De activiteiten richten zich op het doorlichten van het groepsaanbod opvoedingsondersteuning, scholing pedagogisch medewerkers OKC en programma's op basisscholen".¹⁵³

In het rapport Maatschappelijke opgave Jeugd presenteert de Nederlandse organisatie voor gezondheidsonderzoek en zorginnovatie ZonWw trends en onderzoeksvragen in het kader van de kennisontwikkeling voor de jeugdsector. Een van de geïdentificeerde onderzoeksvragen luidt:

"Hoe kunnen we radicalisering (links, rechts en religieus) onder jongeren terugdringen, met speciale aandacht voor de groep jongeren met psychische of gedragsstoornissen die hier extra vatbaar voor lijkt?"¹⁵⁴

In het kader van Operatie Jong is in 2004 als een van de speerpunten het thema Vroegsignalering benoemd. In dat kader is onder meer door de zogenoemde Inventgroep een advies uitgebracht over het nader uitwerken van deze signalerende en interveniërende rol rond problemen in het opvoeden en opgroeien.¹⁵⁵ Dit maakte onderdeel uit van de ontwikkeling naar Centra voor Jeugd en Gezin. In het eindrapport wordt expliciet ingegaan op verschillende typen problemen. De onderwerpen rechtsradicalisering en 'het kiezen voor terrorisme' worden expliciet benoemd als onderwerpen die belangrijk zijn, maar waar de Inventgroep zich niet nadrukkelijk op zal richten.

"Voor zover de bovenstaande problemen samenhangen met ontwikkelingspsychopathologie zullen de voorstellen (...) bijdragen aan het vroegtijdig signaleren en interveniëren op deze terreinen. Een deel van de problemen (bijvoorbeeld rechtsextremisme) lijken voor sommige jongeren immers samen te hangen met een problematische opvoedings- en opgroeisituatie. Bij andere problemen (overgaan tot terroristische aanslagen) blijkt er echter nauwelijks sprake van determinanten die te maken hebben met ontwikkelingspsychopathologie."

Eerder is onder meer in de Tweede Kamer aandacht gevraagd voor de rol van bijvoorbeeld consultatiebureaus bij het tegengaan van radicalisering.¹⁵⁶

GG&GD

De GG&GD is betrokken bij verschillende veiligheidsgerelateerde initiatieven. Een voorbeeld hiervan zijn de meldpunten zorg- en overlast die onderdeel uitmaken van het veiligheidsbeleid in de stadsdelen. Ook via deze meldpunten kan direct of indirect een situatie aan de orde komen waarbij radicalisering een factor is. Andere reguliere dossiers kunnen op enig moment in aanraking komen met radicalisering, zoals de GG&GD-betrokkenheid bij tegengaan van pesten en racisme. Ook reguliere vraagstukken als interculturalisatie van de zorg zijn in dit opzicht van belang.

Voor de GG&GD geldt in zekere mate hetzelfde als voor Bureau Jeugdzorg. Op centraal niveau (GGD Nederland) is het onderwerp niet als separaat dossier belegd. Er is wel vanuit enkele GG&GD'en aandacht voor het onderwerp en intern wordt nagedacht over de vraag of de GG&GD een rol zou moeten hebben.

In het kader van dit onderzoek heeft het COT contact gelegd met drie GG&GD'en verspreid over Nederland. Deze drie instanties gaven aan dat het onderwerp intern niet als zodanig expliciet is benoemd, maar dat het in de praktijk als issue incidenteel best zou kunnen spelen. Is dat het geval dan handelen medewerkers naar eigen inzicht. De beelden bij wat radicalisering precies is, verschillen. Dit is echter meer de wijze waarop de respondent als burger dit

onderwerp beleeft, dan beroepsmatig. Een van de respondenten dacht in eerste instantie aan radicalisering in termen van toenemend problematiek zoals criminalisering of extreme overlast.

Op lokaal niveau kan de GG&GD betrokken zijn. In Zoetermeer is de GG&GD als partner benoemd evenals in Rotterdam. In veel gevallen richt de betrokkenheid zich breder op jeugdproblematiek.

Ook voor de GG&GD geldt dat vanuit de eigen rol op momenten signalering aan de orde kan zijn. Ook kan specifieke deskundigheid vanuit de GG&GD in een specifieke casus van belang zijn voor de duiding van een signaal/incident of voor het ontwikkelen en uitvoeren van een interventie.

In de trendrapport radicalisering 2007 geeft het Informatie Schakelpunt een voorbeeld waarin de GGD rechtstreeks heeft bijgedragen aan het reageren op dreigende polarisatie naar aanleiding van een incident.

“In november 2006 is in het Ouden Noorden beroering ontstaan na de aanhouding van een 61-jarige Rotterdammer die ervan wordt verdacht ontucht te hebben gepleegd met jonge jongens. De ouders van drie jonge Marokkaanse slachtoffers hebben aangifte gedaan. Het misbruik heeft veel onrust veroorzaakt en de wildste geruchten over de omvang van de zaak gingen rond. De ernst van de zaak is evident. Uitvoerige informatievoorziening vanuit politie en GGD aan vooral de Marokkaanse bevolkingsgroep, heeft ertoe bijgedragen dat de situatie niet is geëscaleerd.”¹⁵⁷

8.3 Mogelijke rol

De rol bij het tegengaan van polarisatie is zeer beperkt. De preventieve rol is ook beperkt als het gaat om het tegengaan van radicalisering, behalve daar waar het eigen cliënten betreft en inclusief gedrag kan helpen om frustraties tegen te gaan. Deze zullen in veel gevallen vanwege andere problematiek bij de hulpverleners terecht komen. Wel kunnen bepaalde denkbeelden (zoals complottheorieën, vooroordelen, racistische beelden) deel zijn van het probleem en daarmee ook deel van de oplossing; bijvoorbeeld in de vorm van opvoedondersteuning juist gericht op het omgaan met die aspecten. Ook het signaleren van veranderingen is moeilijk, behalve bij langduriger trajecten met meerdere contactmomenten. Incidentele uitingen kunnen wel worden gesignaleerd, ook met behulp van ouders. Ons inziens is de rol belangrijker wat betreft het kunnen duiden van signalen (bijvoorbeeld als gedragsstoornis) - al dan niet van anderen afkomstig - en het leveren van een bijdrage aan eventuele interventies.

Rollen		Meerwaarde	
Agendering	Mogelijk	Zicht op problematiek	Incidentele uitingen, veranderingen bij 'bekende' jongeren
Voorkomen	Beperkt, wel verkleinen vatbaarheid bij cliënten	Toegang tot doelgroep	Mogelijk, afhankelijk van aanleiding voor het contact met cliënt
Herkennen en signaleren	Mogelijk bij langduriger trajecten, incidentele uitingen wel mogelijk	Toegang tot omgeving	Mogelijk voor eigen cliënten
Melden	Mogelijk	Vertrouwen	Aanwezig bij 'bekende' jongeren
Duiden	Mogelijk, vanuit	Kennis en ervaring	Kennis en ervaring om gedrag te

	kennis individu en vanuit expertise		verklaren
Aanvullende informatie geven	Mogelijk daar waar het een cliënt betreft, binnen regels van beroepsgeheim en privacy	Bevoegdheden	Op kunnen treden bepaalde gedragingen in eigen voorzieningen, maatregelen kunnen nemen gericht op vergroten welzijn jongere/kind
Reageren / interveniëren	Mogelijk, afhankelijk van eventuele diagnose	Instrumenten	Vershillende relevante instrumenten voor informatievergaring, duiding en interventies

De volgende activiteiten zijn mogelijk:

Tegengaan polarisatie	
Vraagstuk	Mogelijke Activiteiten
Tegengaan toename tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen/afnemende binding	- Bijdragen aan een gelijke behandeling
Tegengaan van de verscherping van de tegenstellingen	- Niet van toepassing
Omgaan met incidenten met een structureel karakter	- Geconfronteerd kunnen worden met een incident dat kan duiden op polarisatie - Aanvullende informatie kunnen geven over het incident en de achtergrond hiervan - Bij kunnen dragen aan de duiding van het incident - Bij kunnen dragen aan de reactie op een incident om zodoende de gevolgen te beperken (richting direct betrokken cliënt)
Beperken gevolgen/reageren op nasleep	- Het kunnen bijdragen aan het zoveel mogelijk wegnemen van onrustgevoelens (bij direct betrokken cliënt)

Met betrekking tot mogelijke islamitische radicalisering zijn mogelijke activiteiten:

Tegengaan islamitische radicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	- Het voorkomen van het ongewild bijdragen aan gepercipieerde uitsluiting als 'gezicht' van de overheid/samenleving - Bewust bijdragen aan insluiting - Bij kunnen dragen aan de emancipatie van vrouwen (vergroten weerbaarheid moeders en meisjes) - Bij kunnen dragen aan het kritische denkvermogen (om irrationaliteit radicaal gedachtegoed in te kunnen zien)
Verkleinen vatbaarheid, vergroten weerbaarheid	- In aanraking kunnen komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid - Het kunnen ondersteunen van ouders bij het omgaan met 'radicale' opvattingen van hun kinderen - In voorkomende gevallen bij kunnen dragen aan het ervoor zorgen dat een

	<p>persoon minder het idee heeft dat hij of zij gediscrimineerd wordt, enerzijds door daadwerkelijke discriminatie aan te pakken en anderzijds door het verminderen van het slachtoffergevoel bij een persoon</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bewust zoektocht positief beïnvloeden door gevoel van onrechtvaardigheid tegen te gaan - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen - Bijdragen aan het vergroten van het vertrouwen in de politiek en het politiek zelfvertrouwen - Bij kunnen dragen aan het vertrouwen in eigen leiders - Kunnen reageren op het zich vormen van dichotome wereldbeelden - Kunnen helpen bij het omgaan met emotioneel ingrijpende (politieke en privé) gebeurtenissen (bij cliënten) - (Inter)nationale ontwikkelingen die gevoel van onrechtvaardigheid kunnen voeden, bespreekbaar kunnen maken
Reageren op radicalisering en tegengaan verspreiding radicaal gedachtegoed	<ul style="list-style-type: none"> - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - In aanraking komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - Op basis van vertrouwen toegang hebben tot jongeren die mogelijk radicaliseren - Toegang hebben tot belangrijke personen in de omgeving van een mogelijk radicaliserende jongere - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten) (alleen bij cliënten) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over een specifiek persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan het trachten radicalisering te stoppen en om te keren (persoonsgebonden interventies)
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (terrorisme) - Signalen kunnen melden aan de politie

Specifieke mogelijke activiteiten gericht op het tegengaan van rechtsradicalisering. Dit overlapt met het vorige overzicht, maar bevat ook specifieke aanvullingen.

Tegengaan rechtsradicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het bijdragen aan het voorkomen van negatieve ervaringen - Het voorkomen van en wegnemen van angst voor de multiculturele samenleving - Bijdragen aan het wegnemen van de angst voor volwassenen/de samenleving bij jonge jongeren met slechte opvoedsituatie/emotionele situatie - Tegengaan excessief alcohol- en drugsgebruik - Xenofobe ideeën van ouders kunnen tegengaan en kunnen voorkomen dat deze te veel vat krijgen op jongeren (bij cliënten, maar beperkt)
Verkleinen vatbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid richting de eigen groep

	<ul style="list-style-type: none"> - Toenemende fascinatie voor geweld kunnen waarnemen (bij cliënten) - Toenemende angst voor 'volksvreemde' aspecten kunnen waarnemen - Kunnen bijdragen aan het terugdringen van negatieve beelden over andere culturen - Het kunnen verminderen van het slachtoffergevoel bij een persoon die zich slachtoffer voelt van multiculturele samenleving - Bewust zoektocht positief beïnvloeden door gevoel van onrechtvaardigheid tegen te gaan - Afnemende binding met samenleving (vervreemding) kunnen waarnemen - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen - Bijdragen aan het vergroten van het vertrouwen in de politiek en het politiek zelfvertrouwen - Kunnen reageren op het zich vormen van dichotome wereldbeelden - Kunnen helpen bij het omgaan met emotioneel ingrijpende (politieke en privé) gebeurtenissen - Toenemende fascinatie van de Tweede Wereldoorlog kunnen waarnemen
Reageren op radicalisering	<ul style="list-style-type: none"> - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - In aanraking kunnen komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) en symboliek - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - Op basis van vertrouwen toegang hebben tot jongeren die mogelijk radicaliseren - Toegang hebben tot belangrijke personen in de omgeving van een mogelijk radicaliserende jongere - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden, bijvoorbeeld in mogelijke de achterliggende oorzaken - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over een specifiek persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan niet aan de persoon gebonden interventies (locatie, omgeving, beperken effect, uiting, en dergelijke) - Bij kunnen dragen aan het trachten radicalisering te stoppen en om te keren (persoonsgebonden interventies)
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (geweld, terrorisme) - Signalen kunnen doorgeven aan de politie

8.4 Knelpunten en behoeften

In de praktijk zullen zich situaties voordoen die mogelijk getypeerd kunnen worden als radicalisering, maar die in de praktijk van de jeugdhulpverlening niet als zodanig worden geduid. Het gaat vaak om andere problemen waar meerdere aspecten aan zitten, waaronder mogelijk radicalisering. Deze instanties zijn nog nagenoeg niet betrokken bij de aanpak van radicalisering, behalve zeer incidenteel na incidenten. Er is daarmee ook weinig bekend over wat er eigenlijk gebeurt en welke potentiële signalen er zijn en zijn geweest.

Er zijn dan ook maar zeer beperkt zaken benoemd die als knelpunt worden ervaren. Een voorspelbaar knelpunt betreft de privacywetgeving en beroepsgeheim. Dit hebben wij ook enkele malen teruggehoord. Daarnaast is aangegeven dat de kennis over de islam, over islamitische radicalisering en over rechtsradicalisering zeer beperkt is. De mogelijkheden voor signalering zijn daarmee ook beperkt, tenzij het om ogenschijnlijk evidente zaken gaat. Bij eerdere stadia van radicalisering is dit veel lastiger. De kennis van het bestaande beleid en bijvoorbeeld de rol van de gemeente is veelal onbekend.

Een dergelijke behoefte ontstond in de gesprekken, maar komt niet als behoefte naar boven in het dagelijks werk. Behalve echter bij die instellingen die echte problemen ervaren, zoals sommige psychiatrische instellingen voor de jeugd die wel aangeven met mogelijke radicalisering te maken te hebben.

9 Justitiële partners: signaleren, voorkomen en gerichte interventies

9.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan wij in op beelden uit de praktijk van enkele justitiële partners. Wij hebben bewust gekozen voor het betrekken van deze instanties bij dit onderzoek om de standaardfocus op docenten, jongerenwerkers en politie te verbreden. Voor deze partners geldt dat er in de regel aandacht is besteed aan het onderwerp radicalisering, maar dat deze niet geborgd is. De rollen verschillen tussen de verschillende instanties, maar de mogelijke rollen zijn zowel signalerend als interveniërend. Wij behandelen enkele beelden van bureau Halt, de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) en de reclassering. Het betreft geen diepteonderzoek, maar een raadpleging van openbare bronnen aangevuld met enkele interviews.

9.2 Beelden uit de praktijk

FORUM heeft in opdracht van het ministerie van Justitie eind 2006 een tweedaagse cursus signalering en voorkoming vervreemding bij jongeren georganiseerd voor medewerkers van uitvoeringsorganisaties binnen het justitieel jeugdbeleid.¹⁵⁸ Het betrof een bijeenkomst waaraan functionarissen van Halt, NIDOS¹⁵⁹, DJI sector JJI en de Raad voor de Kinderbescherming deelnamen. FORUM geeft aan dat bij sommige organisaties in het bijzonder behoefte was aan kennisbevordering inzake de islam en jongeren. De cursus was gericht op het verschaffen van inzicht in risicofactoren voor vervreemding, op het kunnen maken van een onderscheid tussen risicovolle ontwikkelingen en relatief onschuldige ontwikkelingen, op het aanreiken van methoden die jongeren meer weerbaar kunnen maken tegen een risicovolle ontwikkeling. Tijdens de cursus is onder meer ingegaan op de islam, op islamitische radicalisering, radicalisering in internet, rechtsradicalisering, peereducatie en peermediation.

Bureau Halt

Bureau Halt krijgt direct te maken met jongeren die in de problemen zijn geraakt en een strafbaar feit hebben gepleegd. Ook rond mogelijke extreemrechtse jongeren en zogenoemde Lonsdale-jongeren zijn bureaus Halt betrokken geweest. Bijvoorbeeld in de Duin- en Bollenstreek is in het kader van het tegengaan van vermeend rechtsextremisme op scholen een bijeenkomst georganiseerd in september 2005.¹⁶⁰ Ook Halt is als deelnemer betrokken. In juni 2005 organiseert bureau Halt in Hendrik-Ido-Ambacht een workshop getiteld Lonsdale een racismenmerk?. In 2005 heeft Halt Nederland zijn visie op culturele diversiteit binnen de Halt-sector verwoord in Halt in Balans. Hierin is aangegeven dat de training 'Omgaan met diversiteit' is opgestart en deel zal uit gaan maken van de basisopleiding voor Halt-medewerkers. Halt gaat ook expliciet in op het onderwerp radicalisering.

"Halt neemt verder deel aan een werkgroep waarin de vraag centraal staat hoe radicalisering van met name allochtone jongeren kan worden voorkomen. De denktank wil de positie van de Halt-bureaus als lokale preventiepartner versterken door krachtenbundeling en het stimuleren van de samenwerking tussen Halt-bureaus."

Eind 2006 hebben medewerkers van Halt als een van de justitiële ketenpartners deelgenomen aan de genoemde tweedaagse conferentie over dit onderwerp, georganiseerd door het ministerie van Justitie. Na deze initiatieven is het onderwerp niet specifiek Halt-breed opgepakt en geborgd. Wel zijn op regionaal/lokaal niveau naar eigen inzicht al dan niet activiteiten ondernomen, vaak samen met en/of op verzoek van partners. In 2008 wil Halt expliciet aandacht besteden aan radicalisering in het kader van de gewenste professionalisering. In het binnenkort te verschijnen jaarplan voor 2008 staat hierover het volgende:

“Professionalisering is daarnaast ook nodig om in te spelen op nieuwe ontwikkelingen op het gebied van culturele diversiteit, maatschappelijk ondernemen, vernieuwde wetenschappelijke inzichten, de jeugdcultuur (onder andere digitale wereld en radicalisering), effectief signaleren van de vraag en het aanbieden van een passende interventie. Hierop wordt sterk ingezet door de sector. Het vraagt de nodige vaardigheden om te komen tot een meer vraaggestuurde werkwijze, waarbij ook ruimte is voor een ouder- of slachtofferperspectief.

Voor wat betreft het slachtofferperspectief wordt de samenwerking met Slachtoffer in Beeld met kracht voortgezet. Dit geldt ook voor de aandacht voor deskundigheidsbevordering inzake de omgang met culturele diversiteit. De uitdaging voor 2008 is om dit onderwerp te verbinden met de noodzaak om tekenen van vervreemding en radicalisering bij jongeren die bij Halt terechtkomen, te signaleren.”

Gevangenis/Huis van Bewaring

Gevangenis en Huis van Bewaring worden internationaal door de Veiligheids- en Inlichtingendiensten beschouwd als hotspots van radicalisering en rekrutering. De AIVD wijst in 2004 op de ontwikkeling van meer autonome radicalisering.

“(…) Op deze wijze kan gesproken worden van ‘autonome’ radicalisering. Deze nieuwe trend van radicaalislamitische ‘dawa zonder predikers’ kan zich ook elders (buiten internet) doorzetten. ‘Risicogebieden’ in dit opzicht zijn meer in het bijzonder gevangenis, sommige scholen en moskeeën.”¹⁶¹

Materiedeskundige Van Leeuwen beschrijft deze internationale ontwikkeling in 2005:

“Gevangenis blijken een vruchtbare werkplek voor predikers van islamitisch extremisme te kunnen zijn, vooral maar niet uitsluitend als zich er veel moslims bevinden (zie Hearings, oktober 2003). Gevangenisrekruten zijn vaak van huis uit moslim, maar ook niet-moslims zijn wel in gevangenschap bekeerd en geradicaliseerd en na vrijlating toegetreden tot een islamitisch netwerk. (...)”

“Gevangenisrekruteurs zitten vaak vast voor betrokkenheid bij (de voorbereiding van) terroristische aanslagen. Als zulke gevangenen gaan ‘preken’, is het oppassen geblazen. Ze kunnen het best van een potentieel gevoelig gehoor gescheiden worden gehouden. Soms treden gevangenisimams als rekruteurs op, en soms ontpoppen wegens ordinare misdaden veroordeelde gevangenen zich als extremistische ‘sjeik’. De rekruten zitten vaak voor gewone misdrijven.”

“Hun vatbaarheid voor extremisme is goed verklaarbaar. Het zijn vaak jonge moslims die zich nog meer dan hun leeftijdgenoten buiten de muren gediscrimineerd voelen en op zoek zijn naar (zelf)respect en een doel in het leven. Daar kan de behoefte bijkomen in de kille omgeving van een gevangenis tot een groep te behoren, die immers geborgenheid en veiligheid kan bieden. De uiterlijke kenmerken van een extremistisch bekeringsproces achter de tralies zijn: plotselinge strikte naleving van islamitische voorschriften (vaak tot hinder van niet-islamitische en trouwens ook islamitische medegevangenen), het eisen van een gebedsruimte en van halal-voedsel, aanpassing van de kleding. Soms worden binnengesmokkelde video’s met islamitische propaganda bij de rekrutering gebruikt (toespraken van Osama Bin Laden; jihadbeelden en dergelijke).”

“Soms vernielen de sjeik en zijn aanhang christelijke literatuur in de gevangenisbibliotheek. Soms, ten slotte, leggen islamieten achter de tralies ook zakelijke contacten met gewone criminelen met als doel hun expertise (wapenhandel, fraude en dergelijke) na vrijlating te benutten.”¹⁶²

In Nederland is rekening gehouden met de mogelijkheid dat in gevangenschap radicalisering plaatsvindt.

“Personen die worden verdacht of veroordeeld van een terroristisch misdrijf of tijdens hun gevangenschap een boodschap van radicalisering verkondigen of verspreiden, worden geplaatst in gevangenissen met een terroristenafdeling: Nieuw Vosseveld in Vught en De Schie in Rotterdam (...). Het doel van de afdelingen is om te voorkomen dat personen met een terroristische achtergrond in contact kunnen komen met andere gevangenen. Zo kan rekrutering en radicalisering in de inrichtingen worden voorkomen.”

In het kader van de aanpak van radicaliseringshaarden noemt de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb) ook expliciet de gevangenis als potentiële radicaliseringshaard.

“Voorbeelden zijn:

- (1) In 2005 geeft een deskundige van het Pieter Baan Centrum (PBC) aan dat Mohammed B. twee jongens koranlessen zou hebben gegeven en hen door hem geschreven 'opruimende' teksten zou hebben verstrekt. De deskundige zei dit tijdens het proces tegen de verdachte van de moord op Theo van Gogh.¹⁶³*
- (2) Een niet-praktiserende jongere met een Marokkaanse achtergrond hervindt tijdens zijn gevangenschap zijn geloof. Hij hanteert hierbij eigen interpretaties van religieuze teksten. Dit leidt tot een jihadistische opvatting van de islam. Tegen het einde van zijn detentie is hij samen met een aantal andere moslimgedetineerden van plan om uit naam van het geloof een daad te stellen. Zij bespraken, zonder concrete plannen, het aanvallen van vijanden van hun geloofsopvatting en het vernielen van homobars en coffeeshops.¹⁶⁴*

Een specifiek vraagstuk betreft de toegang tot radicaal gedachtegoed in een inrichting. In mei 2007 berichten enkele media over Mohammed B. die in de gevangenis beschikking zou hebben gekregen over extremistische islamitische literatuur. In het antwoord op kamervragen hierover geeft de minister van Justitie het volgende aan:

“De penitentiaire inrichting Vught, waar Mohammed B. is gedetineerd, heeft een overzicht bijgehouden van de boeken die aan Mohammed B. zijn uitgeleend tijdens zijn detentie. Op dit overzicht staan geen boeken van de door de vragsteller bedoelde auteur Sayyid Qutb. Mohammed B. heeft hier de penitentiaire inrichting Vught ook niet om gevraagd. Gedetineerden die in de extra beveiligde inrichting en op een terroristen afdeling verblijven, mogen alleen boeken bestellen die vooraf zijn gescreend op basis van het criterium orde en veiligheid, waarbij onder meer het oproepen tot geweld wordt tegengehouden”.

Meer in het algemeen geldt in een gevangenis(bibliotheek) dat artikel 15, vierde lid van de Grondwet en artikel 2, vierde lid en van de Penitentiaire beginselenwet grenzen stelt aan de beperking van de uitoefening van grondrechten door gedetineerden. Beperking is slechts mogelijk indien dit voor het doel van de vrijheidsbeneming of in het belang van de orde of de veiligheid in de inrichting noodzakelijk is. Dit geldt evenzeer voor het in artikel 6, eerste lid, van de Grondwet, beschermde recht van de gedetineerde om de eigen godsdienst vrij te belijden. Per geval moet worden bezien of voor het verbieden van een godsdienstig boekwerk op grond van de geldende penitentiaire wet- en regelgeving voldoende objectieveerbare redenen zijn. Weigering van boeken die in objectieve zin kunnen bijdragen aan radicalisering van gedetineerden is mogelijk, indien de boeken als verboden voorwerpen zijn te kwalificeren vanwege hun discriminerende, aanstootgevende of militante aard.

Het is gedetineerden niet toegestaan om dergelijke boeken langs andere weg dan de gevangenisbibliotheek te verkrijgen. Verboden voorwerpen worden afgenomen indien deze bij de

gedetineerde worden aangetroffen. Op dit moment onderzoekt de Dienst Justitiële Inrichtingen de mogelijkheid van een lijst met radicaliserende boeken, die gezien hun discriminerende, aanstootgevende of militante aard verboden zijn.

Op dit moment onderzoekt de Dienst Justitiële Inrichtingen de mogelijkheid van een lijst met radicaliserende boeken, die gezien hun discriminerende, aanstootgevende of militante aard verboden zijn.

Bij gedetineerden die daarvoor vatbaar zijn, kan met het oog op de uiteindelijke terugkeer in de samenleving getracht worden gedrag positief te beïnvloeden. Gevangenispersoneel, met name personeel op de terroristenafdelingen, wordt specifiek opgeleid om radicalisering te onderkennen en hiermee om te gaan. In het huidige opleidingsaanbod wordt hieraan standaard aandacht besteed.”¹⁶⁵

DJI is vanaf begin 2006 bezig met aandacht voor radicalisering. FORUM verzorgt dit project. Begin 2006 ontwikkelde FORUM, in opdracht van het ministerie van Justitie, de pilotcursus Signaleren en omgaan met vervreemding bij jongeren. ‘Vervreemding’ vormt de centrale term. Hiermee wordt de vervreemding van de jongere van de Nederlandse samenleving bedoeld. In september, oktober en november 2006 hebben ongeveer 60 medewerkers van uitvoerende justitiële organisaties deelgenomen aan deze cursus. FORUM heeft een inhoudelijk verslag van deze cursus aan de jeugdinrichtingen aangeboden. Als vervolg op de algemene cursus is er specifiek voor de justitiële jeugdinrichtingen een vaardigheidstraining

“Omgaan met vervreemding” verzorgd voor 16 medewerkers uit veertien jeugdinrichtingen. (...) Uit beide cursussen is een nieuwe module samengesteld van twee dagdelen, bestaande uit een deel kennisbevordering en een deel vaardigheidstraining. Deze cursus wordt momenteel inhoudelijk nog verder ontwikkeld, met name op het gebied van het duiden van en ingaan op signaleren van vervreemding. Bij de medewerkers is er veel behoefte aan handvatten en richtlijnen voor hoe met dit thema om te gaan. Momenteel wordt gewerkt aan een handleiding vervreemding/radicalisering. Hierin staan alle facetten beschreven die nodig zijn om met dit thema te kunnen omgaan, zoals preventieve mogelijkheden, het signaleren, duiden, interveniëren, een protocol en rolverdeling. De pilots in Rentray/Rekken en Het Keerpunt hebben in hun programma voor deskundigheidsbevordering aandacht voor vervreemding/ radicalisering geïntegreerd. Binnen iedere inrichting zal een aandachtsfunctionaris Vervreemding worden aangesteld. Op dit moment inventariseert het hoofdkantoor de behoefte bij de jeugdinrichtingen om de bijgestelde cursus nogmaals landelijk aan te bieden.”¹⁶⁶

In het eigen jaarplan geeft aan van de jeugdinrichtingen aan dat voor 2007 de volgende doelen gerealiseerd moeten zijn op het gebied van tegengaan radicalisering. De inrichting geeft hierbij ook een korte toelichting:

“JJI's krijgen te maken met radicaliseringstendensen. Enerzijds door de plaatsing van (radicale moslim- en skinhead!-) jongeren, anderzijds door (mogelijke) radicalisering als gevolg van maatschappelijke uitsluiting en wederzijdse besmetting. Het is belangrijk dat het pedagogisch personeel zich bewust is van de effecten van het verblijf in de JJI en mogelijke signalen beter/sneller herkent. Beide locaties hebben inmiddels ervaring met jongeren die gelieerd zijn aan de Hofstadgroep en de afstemming met GRIP, veiligheidsdiensten etcetera. Alle 230 groepsleiders dienen opgeleid te worden (...) Het hoofdkantoor wordt gevraagd deze module in de JIC op te nemen teneinde ook na 2007 bij nieuwe medewerkers aandacht te vragen voor deze problematiek.”¹⁶⁷

Reclassering

Op basis van internationaal onderzoek concludeert de AIVD dat “het rekruteringsproces in de regel na vrijlating zal worden voortgezet.”¹⁶⁸ De belangrijke taak van de nazorg van gedetineerden bij terugkeer ligt bij de gemeente en niet zoals het vaak voorkomende, maar foutieve beeld dat medewerkers van de reclassering hiervoor verantwoordelijk zijn. De reclassering kan op verzoek wel een rol spelen in deze nazorg. Voor specifieke justitiële trajecten waarbij een persoon terugkeert in de samenleving maar onder een speciaal regime, geldt wel een betrokkenheid van de reclassering. “Dit beeld kan van invloed zijn op het beeld van de mogelijke rol van de reclassering bij het tegengaan van radicalisering”, aldus een medewerker.

Er zijn verschillende momenten waarop de reclassering contact heeft met een persoon: zowel aan het begin (na arrestatie) als op het einde (voor terugkeer in de samenleving). De reclassering bezoekt verdachten het liefst direct na de aanhouding en geeft adviezen over straf en begeleiding. Eventueel worden er ook gedragsinterventies ingezet om het gedrag bij daders te beïnvloeden. De reclassering houdt toezicht op het handelen van een dader en begeleidt zo goed mogelijk de terugkeer in de samenleving. Tevens organiseert de reclassering werk- en leerstraffen. De invulling van het toezicht wordt afgestemd op de dader. Toezicht is gestructureerde controle en begeleiding van een dader of verdachte. In deze periode wordt erop toegezien dat de dader handelt en zich gedraagt in overeenstemming met de gemaakte afspraken en zich bevindt op die plaats waar hij volgens afspraak moet zijn. Er bestaan verschillende varianten van toezicht houden. Per persoon moet bekeken worden of er meer controle of meer begeleiding vereist is. Het uiteindelijke doel is het terugdringen van recidive. De reclassering heeft met verschillende categorieën daders en verdachten te maken, van de hele zware delicten tot de lichtere gevallen.

Op dit moment wordt binnen Reclassering Nederland nagedacht over de rol bij het tegengaan van radicalisering. Er zijn geen expliciete acties ingezet op het onderwerp. Eerder, in 2005, is wel voorlichting verzorgd intern en zijn afspraken gemaakt over signalering. In januari 2005 geeft de minister van Justitie in reactie op kamervragen het volgende aan:

*“Reclasseringswerkers kunnen uit de aard van hun werkzaamheden signalen van radicalisering en terrorisme opvangen. De procedure daarbij is dat zij in overleg met hun leidinggevende de bevoegde autoriteiten in deze hierover berichten. De AIVD heeft hierover recent contact gehad met reclasseringsinstellingen”.*¹⁶⁹

Medewerkers zijn wel gewend alert te zijn en bij ernstige zorgen weten zij wel de weg voor het melden van signalen. In Amsterdam is het onderwerp expliciet benoemd in het jaarplan en zijn er onder meer contacten met de gemeente. Eerder dit jaar heeft de gemeente een voorlichtingsbijeenkomst georganiseerd voor de reclassering in Amsterdam.

De reclassering heeft ervaring met complexe problematiek rond jongvolwassenen. Een voorbeeld hiervan is de Intensieve Aanpak Jong Volwassenen in Amsterdam, de opvolger van de zogenoemde Intensieve Traject Begeleiding (ITB). De ITB-methodiek was specifiek bedoeld voor harde kernjongeren onder de 27 jaar. De methodiek wordt tegenwoordig toegepast op meer jongeren, zoals potentiële jeugdige veelplegers. Een medewerker van de reclassering geeft een voorbeeld van het type situatie dat de reclassering tegen kan komen:

“Je merkt dat er iets broeit onder meer bij enkele Marokkaanse jongeren. Je voelt de onderhuidse woede en je ziet de houding die uitstraalt dat hij of zij niets te verliezen heeft. Daar kunnen ook antiwesterse sentimenten bijhoren, zonder dat dit voortkomt uit een ideologie. Voor veel van die

jongeren geldt dat zij geïsoleerd raken van de samenleving en ook bang worden voor deze samenleving. Wat verder opvalt is de grote woede richting de politie. Door middel van het instellen van een jongerenteam en intensieve samenwerking met Jeugdzorg is de aandacht voor deze jongeren geïntensiveerd. Radicalisering nemen wij dus wel waar. We hebben er alleen nog geen duidelijke visie en beleid op ontwikkeld..”

Er is vooralsnog geen expliciete koppeling met de aanpak van andere partners zoals de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI).

9.3 Mogelijke rol

De rol van de genoemde justitiële partners bij het tegengaan van polarisatie is beperkt. In concrete gevallen waarin iemand zich polariserend opstelt, hangt het af van de vraag of er een strafbaar feit is gepleegd of deze persoon zich binnen het bereik van de justitiële partners bevindt. Dit geldt ook voor radicalisering. Radicalisering kan los staan van het strafbare feit, maar kan hier ook mee verbonden zijn. In beide gevallen kunnen de genoemde partners mogelijk bijdragen aan interventies. Bijvoorbeeld een jongen die een straf heeft opgelegd gekregen na een beroving en vervolgens blijkt geeft van allerlei racistische denkbeelden. Dit kan een van de aspecten zijn waarop interventies plaatsvinden tijdens het uitzitten van de straf of plaatsing bij Halt. Ook met betrekking tot vatbare jongeren hebben de justitiële partners een mogelijke rol bij het voorkomen van radicalisering. Dit kan wel vragen oproepen over de eigen kerntaken en rol: behoort het tot je taak en mogelijkheden of niet? Mensen kunnen tijdens hun detentie meer vatbaar worden voor radicalisering, onder meer vanuit een gevoel van onrechtvaardigheid en gebrek aan zingeving. Ook kunnen mensen tijdens hun detentie bloot worden gesteld aan de radicale invloed van anderen of op een andere manier in aanraking komen met radicaal gedachtegoed. Vanuit DJI kunnen mogelijk op momenten interventies plaats vinden om dit te voorkomen, dan wel tegen te gaan. De reclassering kan in gesprekken (bij de intake en bij de voorbereidende contacten op de terugkeer in de samenleving) geconfronteerd worden met uitingen die kunnen duiden op een achterliggende radicale ideologie (bijvoorbeeld als motivatie voor het gepleegde strafbare feit) of op bepaalde frustraties en vooroordelen/maatschappijbeelden. In het te geven behandeladvies/gedragsinterventies kan hier specifiek aandacht aan worden besteed. Het kunnen signaleren van veranderingen door de reclassering hangt af van de frequentie en intensiteit van contact.

Rollen		Meerwaarde	
Agendering	Mogelijk	Zicht op problematiek	Incidentele uitingen, veranderingen bij 'bekende' jongeren
Voorkomen	Beperkt, wel verkleinen vatbaarheid bij justitiabelen/cliënten	Toegang tot doelgroep	Mogelijk, afhankelijk van aanleiding voor het contact met cliënt
Herkennen en signaleren	Mogelijk bij langduriger trajecten en incidentele uitingen	Toegang tot omgeving	Mogelijk voor eigen cliënten
Melden	Mogelijk	Vertrouwen	Binnen DJI sterk afhankelijk van de persoon in kwestie, bij Halt en reclassering te kort om vertrouwen te kweken
Duiden	Mogelijk, vanuit kennis individu	Kennis en ervaring	Kennis en ervaring om (deel van het) gedrag te verklaren

Aanvullende informatie geven	Mogelijk daar waar het een cliënt betreft, binnen regels rond privacy	Bevoegdheden	Op kunnen treden tegen bepaalde gedragingen in eigen voorzieningen, maatregelen kunnen nemen gericht op vergroten welzijn jongere, behandelingen op kunnen leggen
Reageren / interveniëren	Mogelijk	Instrumenten	Verschillende relevante instrumenten voor informatievergaring, duiding en interventies

De justitiële partners kunnen de volgende bijdrage leveren aan het tegengaan van radicalisering. Op onderdelen wordt specifiek DJI benoemd daar waar de andere genoemde partners een beperkter of geen rol hebben.

Tegengaan islamitische radicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het voorkomen van het ongewild bijdragen aan gepercipieerde uitsluiting als 'gezicht' van de overheid/samenleving - Bewust bijdragen aan insluiting (als onderdeel gedragsinterventies) - Het bevorderen van positieve ervaringen met andere culturen (binnen Halt) - Bijdragen aan het tegengaan van discriminatie - Bij kunnen dragen aan het kritische denkvermogen (om irrationaliteit radicaal gedachtegoed in te kunnen zien) (als onderdeel gedragsinterventies)
Verkleinen vatbaarheid, vergroten weerbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking kunnen komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid - In voorkomende gevallen bij kunnen dragen aan het ervoor zorgen dat een persoon minder het idee heeft dat hij of zij gediscrimineerd wordt, enerzijds door daadwerkelijke discriminatie aan te pakken en anderzijds door het verminderen van het slachtoffergevoel bij een persoon - Bewust zoektocht positief beïnvloeden door gevoel van onrechtvaardigheid tegen te gaan - Afnemende binding met samenleving (vervreemding) kunnen waarnemen - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen - Bijdragen aan het vergroten van het vertrouwen in de politiek en het politiek zelfvertrouwen - Kunnen reageren op het zich vormen van dichotome wereldbeelden - Kunnen helpen bij het omgaan met emotioneel ingrijpende (politieke en privé) gebeurtenissen (via bijvoorbeeld geestelijke verzorging binnen DJI) - (Inter)nationale ontwikkelingen die gevoel van onrechtvaardigheid kunnen voeden bespreekbaar kunnen maken
Reageren op radicalisering en tegengaan verspreiding radicaal gedachtegoed	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het analyseren van de lokale situatie: in hoeverre en op welke wijze is er eventueel sprake van radicalisering? - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - In aanraking komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) - Diversiteit aanbod islam inclusief alternatieven kunnen overdragen (in bibliotheek in inrichtingen van DJI bijvoorbeeld) - Beschikbaarheid radicaal gedachtegoed kunnen tegengaan (DJI wel, rest niet)

	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - Toegang hebben tot belangrijke personen in de omgeving van een mogelijk radicaliserende jongere - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren (bij insluiting permanent vanuit DJI, op momenten vanuit reclassering) - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over een specifiek persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan niet aan de persoon gebonden interventies (locatie, omgeving, beperken effect, uiting, en dergelijke) - Bij kunnen dragen aan het beperken van het effect van een radicale uiting - Bij kunnen dragen aan het trachten radicalisering te stoppen en om te keren (persoonsgebonden interventies) - Eventuele rekrutering/werving waar kunnen nemen - Op kunnen treden tegen mogelijke rekrutering/werving (toegang ontzeggen bijvoorbeeld)
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (terrorisme) - Signalen kunnen melden aan de politie - Op kunnen treden tegen dreigend terrorisme (binnen DJI: wegnemen middelen, voorkomen contacten buitenwereld en dergelijke) (reclassering en Halt hebben hierin geen rol)

Specifieke mogelijke activiteiten gericht op het tegengaan van rechtsradicalisering. Dit overlapt met het vorige overzicht, maar bevat ook specifieke aanvullingen.

Tegengaan rechtsradicalisering	
Aangrijpingspunten	Mogelijke bijdrage(n)
Verkleinen voedingsbodem	<ul style="list-style-type: none"> - Het bijdragen aan het voorkomen van negatieve ervaringen - Het bevorderen van positieve ervaringen met andere culturen (binnen Halt) - Het voorkomen van en wegnemen van angst voor de multiculturele samenleving - Bijdragen aan het wegnemen van de angst voor volwassenen/de samenleving bij jonge jongeren met slechte opvoedsituatie/emotionele situatie - Tegengaan excessief alcohol- en drugsgebruik (DJI)
Verkleinen vatbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> - In aanraking komen met minder of meer vatbare jongeren - Het voorkomen van het onbewust negatief beïnvloeden van een gevoel van onrechtvaardigheid richting de eigen groep - Toenemende fascinatie voor geweld kunnen waarnemen - Toenemende angst voor 'volksvreemde' aspecten kunnen waarnemen - Kunnen bijdragen aan het terugdringen van negatieve beelden over andere culturen - Bijdragen aan het voorkomen van het 'stigmatiseren' van rechtse jongeren als extreemrecht/nazistisch - Het kunnen verminderen van het slachtoffergevoel bij een persoon die zich slachtoffer voelt van multiculturele samenleving - Bewust zoektocht positief beïnvloeden door gevoel van onrechtvaardigheid

	<p>tegen te gaan</p> <ul style="list-style-type: none"> - Afnemende binding met samenleving (vervreemding) kunnen waarnemen - Bij kunnen dragen aan het vergroten van het maatschappelijk vertrouwen - Bijdragen aan het vergroten van het vertrouwen in de politiek en het politiek zelfvertrouwen - Kunnen reageren op het zich vormen van dichotome wereldbeelden - Kunnen helpen bij het omgaan met emotioneel ingrijpende (politieke en privé) gebeurtenissen - Toenemende fascinatie van de Tweede Wereldoorlog kunnen waarnemen - (Inter)nationale ontwikkelingen die gevoel van onrechtvaardigheid kunnen voeden bespreekbaar kunnen maken
Reageren op radicalisering	<ul style="list-style-type: none"> - Bij kunnen dragen aan het analyseren van de lokale situatie: in hoeverre en op welke wijze is er eventueel sprake van radicalisering? - Het kunnen agenderen van het onderwerp in de eigen organisatie en in samenwerkingsverbanden met andere partners - Het handhaven van gedragsregels om provocaties te voorkomen - In aanraking kunnen komen met radicaal gedachtegoed (in uitingen) en symboliek - Beschikbaarheid/verspreiding van radicaal gedachtegoed kunnen tegengaan (muziek, internet, schriftelijke bronnen, mondelinge overdracht) (DJI) - Argumenten inhoudelijk radicaal gedachtegoed kunnen weerleggen in een direct contact met een jongere - In aanraking kunnen komen met radicaliserende personen - Bij kunnen dragen aan het in contact blijven met radicaliserende jongeren - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op radicalisering - Veranderingen binnen het proces kunnen waarnemen (meerdere contactmomenten) (DJI en reclassering) - Aanvullende informatie kunnen geven die relevant is voor het duiden, bijvoorbeeld in mogelijke de achterliggende oorzaken - Vanuit deskundigheid en vanuit kennis over een specifiek persoon bij kunnen dragen aan duiding van signalen van mogelijke radicalisering - Bij kunnen dragen aan niet aan de persoon gebonden interventies (locatie, omgeving, beperken effect, uiting, en dergelijke) - Bij kunnen dragen aan het beperken van het effect van een radicale uiting - Bij kunnen dragen aan interventies gericht op een eventuele groep waartoe iemand behoort - Bij kunnen dragen aan het trachten radicalisering te stoppen en om te keren (persoonsgebonden interventies) - Eventuele rekrutering/werving waar kunnen nemen - Op kunnen treden tegen mogelijke rekrutering/werving (DJI) - Op kunnen treden tegen het zaaien van haat en opruiing (DJI)
Reageren op (dreigend) extremisme	<ul style="list-style-type: none"> - Incidenteel uitingen kunnen waarnemen die mogelijk wijzen op dusdanige radicalisering dat er sprake is van een dreiging (geweld, terrorisme) - Melden signalen aan politie - Op kunnen treden tegen dreigend geweld en/of terrorisme (DJI)

Een en ander vergt nader onderzoek en een gerichte vertaling naar processen en activiteiten van de desbetreffende organisaties.

9.4 Knelpunten en behoeften

Er zijn geen directe knelpunten anders dan het feit dat het onderwerp na aandacht in 2005 en begin 2006 niet structureel is opgepakt bij enkele van de genoemde partners. Het is moeilijk het onderwerp als zodanig te agenderen en te borgen. Daarmee is ook niet duidelijk in welke mate radicalisering als vraagstuk speelt bij het eigen personeel en is niet duidelijk welke eventuele signalen worden herkend dan wel worden gemist op dit moment. Wel bestaat binnen zowel de reclassering als bureau Halt aandacht voor het onderwerp en wordt op dit moment opnieuw nagedacht over de eigen rol en follow-up activiteiten. Ook voor deze organisaties geldt dat vele andere onderwerpen ook tijd en aandacht vergen en de middelen beperkt zijn.

10 Bevindingen en aanbevelingen

10.1 Inleiding

In dit hoofdstuk presenteren wij onze bevindingen. Ter beantwoording van de hoofdvraag van het onderzoek 'inzicht krijgen in de rol van de eerstelijnswerker bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering zowel wat betreft de huidige als de gewenste praktijk' zijn conclusies geformuleerd. De conclusies zijn geclusterd naar algemene bevindingen met betrekking tot eerstelijnswerkers en naar aanvullende conclusies per beroepsgroep. Deze bevindingen geven inzicht in de praktijk zoals deze op dit moment bestaat (huidige praktijk). Tevens zijn in dit hoofdstuk algemene aanbevelingen en specifieke aanbevelingen per beroepsgroep geformuleerd die ingaan op de gewenste praktijk.

In de beleidsstukken over het tegengaan van polarisatie en radicalisering wordt uitgegaan van een grote rol van deze eerstelijnswerkers. Wat er echter exact van hen wordt verwacht en op welke wijze zij de gewenste rol kunnen invullen, is minder duidelijk.

De bovenstaande kanttekeningen en vraagstukken zijn begrijpelijk. Tegelijkertijd is het een feit dat er sprake is van polarisatie en radicalisering in Nederland, zowel van rechtsradicalisering als van islamitische radicalisering. De mate waarin dit speelt, verschilt sterk per locatie. Tegelijkertijd houden veel van de onderliggende problemen niet op bij de gemeentegrens. Het gaat om een risico dat zich op de meeste plaatsen in beperkte mate zal voordoen, maar dat wel grote consequenties kan hebben. Er gebeurt waarschijnlijk veel meer dan dat overheden en maatschappelijke organisaties weten, juist omdat zij er niet specifiek genoeg naar kijken en zaken soms te snel afdoen als op zichzelf staande incidenten of puberaal gedrag. Om te komen tot proportionaliteit en nuance moet de alertheid, de bewustwording, de kennis en het handelingsperspectief worden versterkt, ook voor eerstelijnswerkers.

Het versterken van de rol van de eerstelijnswerkers wordt idealiter gekoppeld aan het versterken van de professionele positie van de eerstelijnswerker. Een betere kennis van polarisatie en radicalisering betekent een sterkere rol in de lokale samenleving, ook op tal van andere aspecten.¹⁷⁰

10.2 Algemene bevindingen en aanbevelingen

Een groot aantal initiatieven

Er is in de afgelopen jaren een indrukwekkend aantal initiatieven en projecten gestart gericht op het tegengaan van polarisatie en radicalisering, zowel nationaal als lokaal en zowel vanuit de overheid als vanuit eerstelijnsorganisaties. Hierbij is het verwerven van nieuwe inzichten parallel verlopen met het uitvoeren van activiteiten. Op basis van opgedane ervaring en de verkregen inzichten moet een volgende stap worden gezet: van pionierswerk naar gerichte versterking van de rol van de eerstelijnswerker.

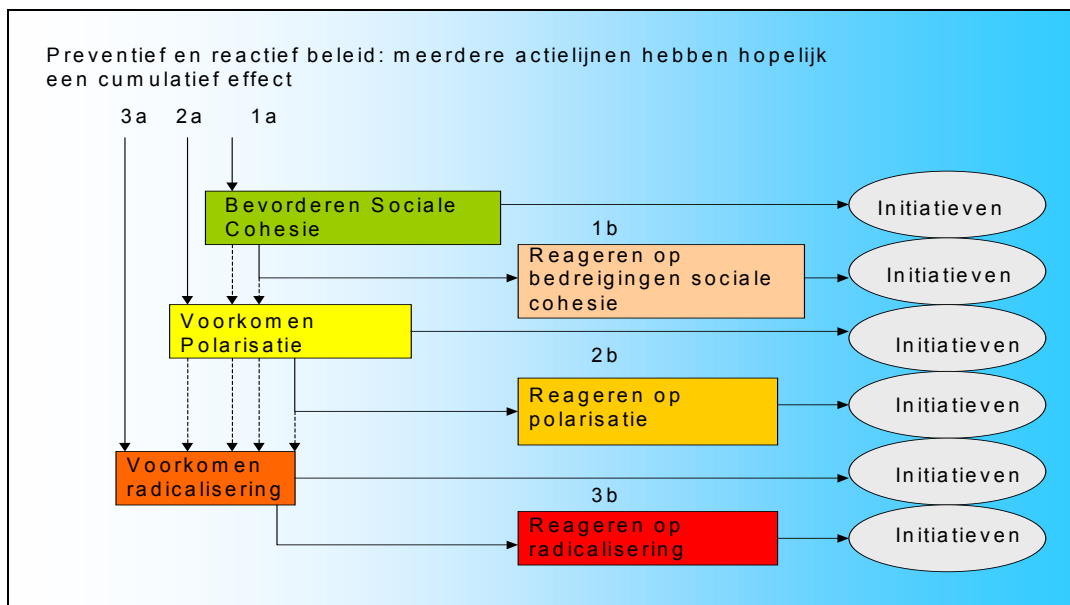
Beperkte kennis over radicalisering en twijfels over proportionaliteit

Radicalisering is voor velen, dus ook voor veel eerstelijnswerkers, een abstract begrip. Met name diegenen die hier geen directe ervaring mee hebben ervaren het als een extra taak waarvan het maar de vraag is wat deze inhoudt en of het ooit voor hen zal spelen. Veel eerstelijnswerkers kunnen tal van problemen en maatschappelijke vraagstukken noemen die zich dagelijks voordoen. Deze vraagstukken zijn 'echt' en ze zijn er elke dag. Hoe proportioneel en hoe nodig is het dan om aan de slag te gaan met een onderwerp dat hij of zij nooit of bijna

nooit tegen is gekomen of zal tegenkomen? Anderen hebben beroepsethische bezwaren: 'wij zijn geen inlichtingendienst of justitie'. En waarom zou het management juist hier tijd voor inruimen als de beschikbare tijd en middelen per definitie beperkt zijn? Voor anderen geldt dat zij zeker een bijdrage willen leveren en problemen zien, maar zich afvragen wat zij kunnen bijdragen en hoe. Weer anderen vertrouwen op jarenlange ervaring en aanwezige kennis en zien het nut niet van specifieke aandacht voor dit onderwerp.

Beperkte aandacht voor differentiatie naar type problematiek

Er zitten verschillen in de beide problematieken. De aanpak van polarisatie vergt een specifieke rol van eerstelijns werkers. Ook de aanpak van islamitische radicalisering en rechtsradicalisering vergen ieder specifieke activiteiten, naast activiteiten die voor beide typen problematiek gunstig kunnen werken. In het meest gunstige geval is er sprake van een cumulatief effect van het bevorderen van de sociale cohesie (en het reageren op bedreigingen hiervan) en het voorkomen van polarisatie (en het reageren op daadwerkelijke polarisatie) op het tegengaan van radicalisering.

Eenzijdige belichting van de mogelijke rol en beperkte vertaalslag naar de praktijk

Het appel dat wordt gedaan op eerstelijns werkers in het beleid richt zich nagenoeg uitsluitend op het vergroten van de weerbaarheid en op signalering, zonder dat wordt ingegaan op de verschillende typen vraagstukken en de verschillende mogelijke rollen van eerstelijns werkers. Met name de reactie op mogelijke radicalisering en de rol van de desbetreffende eerstelijns werker is beperkt uitgewerkt, ook in bestaande onderzoeken.

De boodschap richting eerstelijns werkers is te veel gericht op plichten en niet op kansen

In de communicatie richting eerstelijns werkers wordt veelal de nadruk gelegd op wat de eerstelijns werker wel of niet zou moeten doen. Hierbij ligt de nadruk op het signaleren en melden van mogelijke radicalisering. Er wordt niet of beperkt ingegaan op wat de aanpak van polarisatie en radicalisering voor de eerstelijns werker aan kansen en mogelijkheden biedt. De betrokken overheden moeten ons inziens toewerken naar een situatie waarin een eerstelijns werker die zich zorgen maakt of die een vraag heeft, ondersteund wordt. Wanneer de eigen ervaring en expertise niet afdoende is, moet de eerstelijns werker ergens terecht kunnen voor adviezen over handelingswijze(n), voor weerbaarheidstrainingen en voor kennis en expertise. Als het gaat om acute zorgen over de eigen veiligheid of over de veiligheid van

anderen dan moet dit worden gemeld aan de politie, bijvoorbeeld bij zorgen over mogelijk (dreigend) terrorisme. Ook kan een eerstelijnswerker door anderen worden gevraagd een rol te vervullen bij het reageren op dreigende radicalisering, juist vanuit de eigen taak en op basis van de eigen ervaring.

Het gaat niet om een aanpassing van het dagelijks werk of om een extra taak. Wel gaat het om een extra mogelijke verklaring voor problemen, om toegang tot aanvullende deskundigheid en om advies over mogelijke alternatieve handelingen. Ondersteuning vindt idealiter plaats vanuit het lokale niveau, waarschijnlijk met inzet van externe deskundigheid of met inzet van nationale partners. Deze boodschap doet ons inziens meer recht aan de professionaliteit van de eerstelijnswerker. Hiermee moet rekening worden gehouden in brieven, beleidsnota's en dergelijke.

Ervaren dilemma's van beroepsgroepen overlappen

De door verschillende beroepsgroepen ervaren knelpunten en dilemma's overlappen sterk. Het gaat hierbij voornamelijk om:

- beperkte kennis over de islam;
- beperkte kennis over radicalisering;
- grote onderlinge verschillen tussen collega's over de ernst van de eventuele problematiek;
- een hoge werkdruk waarbij radicalisering soms wordt gezien als 'weer' een extra taak;
- ervaren knelpunten in de samenwerking met partners (vaak wederzijds tussen twee of meer partners);
- handelingsverlegenheid bij situaties die functionarissen zelf niet goed kunnen duiden (hoe zorgelijk is iets nu en wat zijn de risico's?);
- beperkte kennis over extreemrechts en bijvoorbeeld vragen over wat wettelijk is toegestaan en niet toegestaan aangaande symboliek en uitspraken;
- beperkte tijd en ruimte bij de eigen leidinggevende die andere prioriteiten heeft.

Beperkte differentiatie van beleid naar beroepsgroep

Het op nationaal niveau gevoerde beleid richt zich veelal op de verzameling eerstelijnswerkers, zonder dat veel recht wordt gedaan aan de verschillen tussen deze beroepsgroepen. Er zijn grote verschillen wat betreft de ervaring met (de aanpak van) polarisatie en radicalisering bij eerstelijnswerkers, zowel geografisch als tussen beroepsgroepen, tussen organisaties binnen beroepsgroepen en tussen individuen binnen deze organisaties. Dit heeft consequenties voor de benodigde versterking van de aanpak. Bij de start van de aanpak was het nog niet mogelijk om op deze wijze te differentiëren, omdat er nog weinig bekend was over het fenomeen radicalisering. Inmiddels zijn de inzichten dusdanig toegenomen dat deze slag mogelijk moet zijn.

De vertaalslag naar de praktijk van het dagelijks werk binnen de verschillende beroepsgroepen is vooralsnog niet gemaakt. Wat kan welke beroepsgroep nu doen gegeven de eigen rol en in welke dagelijkse activiteiten zitten kansen hiervoor. Deze laatste slag moet ook vooral door de organisaties zelf worden gemaakt.

Medewerkers binnen een beroepsgroep hebben veelal dezelfde rolopvatting

Binnen de beroepsgroep zijn er grote verschillen wat betreft kennis over polarisatie en radicalisering en ervaring met deze vraagstukken. Opvallend is dat de eigen rolopvatting in grote mate overeenkomt binnen de beroepsgroep, los van de plaats in Nederland waar iemand werkzaam is. Dezelfde vraagstukken, kanttekeningen en kansen werden benoemd op verschillende plaatsen in het land. Ook valt op dat deze rolopvatting in de laatste jaren weinig

lijkt te zijn veranderd. Kort na de moord op Van Gogh hoorden wij dezelfde ideeën en argumenten wat betreft de mogelijke en gewenste rol van eerstelijns werkers als tijdens dit onderzoek bijna drie jaar later.

De afzonderlijke beroepsgroepen wensen nadere samenwerking met andere beroepsgroepen
Opvallend is dat elk van de betrokken beroepsgroepen ook nadrukkelijk de rol van genoemde andere beroepsgroepen benoemd. Zij geven aan voor een deel afhankelijk te zijn van die andere beroepsgroepen. Tegelijkertijd is er enige mate van voorzichtigheid en hier en daar enig wantrouwen als het gaat om de verwachtingen van een andere beroepsgroep. Met name op het grensvlak welzijnswerk en politie en scholen en politie is veel winst te behalen. Het vergroten van de kennis in de werking en werkwijze van de politie zou hierbij helpen. Het samenbrengen van de verschillende beroepsgroepen is in de praktijk niet eenvoudig. Dit moet stap voor stap gebeuren waarbij duidelijk moet zijn wat de randvoorwaarden voor een goede samenwerking zijn.

Beperkte aandacht voor het proces van rechtsradicalisering

Er is veel informatie beschikbaar over het fenomeen extreemrechts, racistisch geweld en zogenoemde Lonsdale-jongeren, maar er is weinig gerichte informatie over het proces van rechtsradicalisering. Dit maakt het lastig om de rol van eerstelijns werkers te concretiseren.

Weinig hulpmiddelen voor het tegengaan van polarisatie

In het beleid en in de beschikbare hulpmiddelen (zoals handreikingen, websites en dergelijke) is relatief veel aandacht voor radicalisering en veel minder voor polarisatie. Dit terwijl de eerstelijns werker op tal van manieren geconfronteerd kan worden met polarisatie: bij het organiseren van een evenement, in een jongerencentrum, na internationale gebeurtenissen, op het sportveld, en dergelijke.

Beperkte aandacht voor de meerwaarde van signalering en melden voor de eerstelijns werker

Het signaleren en melden van mogelijke radicalisering biedt voordelen voor de eerstelijns werker. Deze voordelen zijn in beleid en actieplannen nagenoeg niet belicht.

Voordelen zijn ons inziens:

- Wanneer de eerstelijns werker zit met vragen, zorgen of angsten dan kan hij of zij dit gericht melden en kan, mede door inzet van deskundigen, naar een antwoord worden gezocht. Dit kan een antwoord zijn op een vraag, maar dit kan ook een specifieke training betreffen, zoals het omgaan met racisme of het omgaan met interculturele conflicten. Ook gerichte informatie over een bepaalde islamitische stroming kan gewenst zijn. Ook al is er in de meeste gevallen geen sprake van radicalisering, toch wordt relevant resultaat bereikt omdat eventuele onnodige zorgen hieromtrent worden weggenomen. Dit voorkomt mogelijke negatieve handelingen uit angst;
- Er kan sprake zijn van een veiligheidsrisico voor de eerstelijns werker en/of voor anderen in de omgeving. Inzet van specifieke expertise en het betrekken van ervaringen van anderen kan de eerstelijns werker helpen bij een correcte duiding en bij het vermijden van onnodige risico's;
- Mogelijk kan een interventie door een andere partner beter werken dan een eigen interventie. Partners kunnen behulpzaam zijn bij het verbeteren van een situatie.
- Onbedoeld kan een eventueel proces van radicalisering in de hand worden gewerkt door interventies of kan onnodige stigmatisering plaatshebben, wanneer bijvoorbeeld een situatie wordt onderschat of overschat en er geen of te strenge maatregelen worden genomen.

Eerdere bewustwording veelal weggezaakt, matige follow-up en doorvertaling van trends

In de periode tweede helft 2005 – helft 2006 heeft de nadruk gelegen op bewustwording. In veel gevallen is de ontwikkeling niet verder gegaan dan dat. Meer gerichte en specifieke activiteiten kwamen vooral voort uit een door gemeente geïnitieerde brede aanpak; vanuit een of enkele gedreven personen binnen een organisatie; dan wel vanuit organisaties die eenmalig of meer regelmatig geconfronteerd zijn met incidenten en/of zorgen. Voor enkele organisaties die er wel verder mee zijn gegaan, geldt dat er maar zeer beperkt wordt ingespeeld op trends en ontwikkelingen op het dossier. Dit betreft bijvoorbeeld veel politiemensen die op enig moment zijn getraind en zijn geïnformeerd, maar die niet meer zijn geïnformeerd over wat bepaalde door de AIVD gesignaleerde trends (in jaarverslag of anderszins) voor hen betekenen. Door in ieder geval sleutelfunctionarissen of dossierhouders bij eerstelijnsorganisaties te informeren over trends kan het onderwerp 'levend' worden gehouden.

Onderwerp niet structureel belegd: beperkte borging

Het onderwerp radicalisering is als 'dossier' bij de meeste eerstelijnsorganisaties niet als zodanig structureel belegd. Uitzonderingen zijn de justitiële keten en de politie en instanties die zijn aangesloten bij een gemeentelijke aanpak. Er zijn wel adhoc-activiteiten, vooral debatbijeenkomsten en symposia, maar deze zijn niet gekoppeld aan vervolgactiviteiten, organisatorische borging dan wel benodigde aansluiting bij en afspraken met partners.

Beperkte aandacht in de opleidingen

Aandacht in de opleidingen van eerstelijns werkers voor de benoemde maatschappelijke uitdagingen lijkt beperkt, behalve wat betreft de politie. Daar ligt de nadruk echter weer sterk op terrorisme, dat aansluiting bij de aanpak van de voorfase bemoeilijkt.

Beperkt inzicht in het fenomeen en in de mogelijke eigen rol

Voor de meeste eerstelijns werkers, zowel individuele functionarissen als organisaties, komt de vraag naar de eventuele behoefte aan ondersteuning te vroeg. In veel gevallen ontbreekt het aan kennis over het fenomeen radicalisering en in het verlengde daarvan aan een visie op de mogelijke eigen rol. De eventuele praktische implicaties van deze rol en de daarvoor benodigde ondersteuning is niet duidelijk. In andere gevallen wordt de behoefte bepaald op basis van een interpretatie van de eigen rol, die ons inziens niet volledig is. Dit is veelal gebaseerd op het 'terrorisme-denken' en/of het 'voedingsbodemb-denken'. In veel gevallen wordt geredeneerd vanuit terrorisme en wordt (te) snel de conclusie getrokken dat daarin voor de desbetreffende instantie en/of persoon geen rol is weggelegd. In evenveel gevallen wordt uitsluitend ingegaan op de gepercipieerde voedingsbodem en wordt de eigen rol volledig gericht op het 'helpen' van jongeren die het risico lopen te radicaliseren. Dit laatste vaak zonder een scherp beeld te hebben van wat radicalisering dan inhoudt. Tegelijkertijd lijkt het begrip radicalisering aan inflatie onderhevig: het aantal mogelijke interpretaties is talrijk en wordt niet zelden gekoppeld aan de op dat moment voor een bepaalde organisatie dominante problematiek (criminaliteit, overlast, culturele botsingen, religieuze vraagstukken en dergelijke).

Behoeft aan kennis en handelingsperspectief

Bestaande ervaren behoeften komen voort uit ervaringen met incidenten of bestaande zorgen gebaseerd op feitelijke of zelf waargenomen ontwikkelingen. Deze behoeften betreffen veelal de behoefte aan concrete handvatten voor interventies: wat kunnen we doen? Ook de behoefte aan kennis is aanwezig: meer kennis van de islam en kennis van specifieke, mogelijke radicale opvattingen en argumenten bijvoorbeeld. Tegenover het gewenste handelingsperspectief staat de soms ervaren handelingsverlegenheid: niet doen wat je eigenlijk zou willen vanwege mogelijke discriminatie en onbekendheid met het onbekende.

Behoeftte aan aandacht voor antibuitenlandersentimenten bij burgers, los van rechtsradicalisering

In de gesprekken met eerstelijns werkers werd veelvuldig aandacht gevraagd vanuit de eerstelijns werker voor ontwikkelingen van onverdraagzaamheid tussen bevolkingsgroepen, waaronder ook xenofobe uitingen. Dit is een onderwerp dat zeker niet onder de noemer van radicalisering moet worden opgepakt, maar het is voor veel eerstelijns werkers wel een herkenbaar probleem. In dergelijke gevallen kan bijvoorbeeld een cursus hoe om te gaan met discriminatie uitkomst bieden om de eerstelijns werker meer weerbaar te maken. Radicalisering staat voor veel eerstelijns werkers wat verder af van de dagelijkse werkelijkheid zoals zij deze ervaren: de genoemde negatieve sentimenten zien zij dagelijks.

Veel preventieve maatregelen, weinig aandacht voor signalering

Organisaties of individuele eerstelijns werkers ondernemen zelfstandig allerhande activiteiten (vaak naar aanleiding van een concreet incident of naar de gevoelde noodzaak iets met de problematiek te moeten doen). Dergelijke activiteiten zijn wenselijk omdat zij een bijdrage leveren aan het wegnemen van de voedingsbodem. Maar ook signalering is van belang. Op dit gebied is een wereld te winnen.

Opvallend is dat met betrekking tot mogelijke rechtsradicale jongeren er meer voorbeelden zijn van gerichte acties door eerstelijns werkers. Dit kan er mee te maken hebben dat dit een ogenschijnlijk eenvoudiger af te bakenen en zichtbare groep is. Dit is een onderwerp dat ook reeds langere tijd de aandacht heeft van bijvoorbeeld scholen en welzijnsinstellingen. Zeker na de zorgen over zogenoemde Lonsdale-jongeren rond 2003 en opnieuw na de incidenten na de moord op Van Gogh. Tegelijkertijd lijkt er sprake te zijn van onderschatting wat betreft het beoordelen van mogelijke rechtsradicale uitingen en mogelijke rechtsradicalisering, zo geven meerdere respondenten aan. Gerichte activiteiten met betrekking tot het reageren op mogelijke moslimsradicalisering zijn schaars en lijken beperkt tot met name Amsterdam en Rotterdam. Het accent ligt daarbij op trainingen en mogelijke signalering. Bijdragen aan interventies zijn schaars. Dit is ook begrijpelijk omdat er weinig interventies zijn die bewust en expliciet onder de noemer van tegengaan radicalisering voorkomen.

Aanbevelingen

De aanbevelingen hebben zowel betrekking op het tegengaan van polarisatie als op het tegengaan van islamitische radicalisering en rechtradicalisering, tenzij expliciet anders is aangegeven. De versterking van de rol van de eerstelijns werker door nationale en lokale partners vergt:

- 1. Het accepteren van de beperkingen van de rol van eerstelijns werkers en het gericht en bewuster adresseren en benutten van de mogelijkheden die er wel zijn.*
- 2. Het scherper onderscheiden van de verwachte rol bij het tegengaan van terrorisme van de verwachte rol bij eerdere, mogelijke stadia van radicalisering.*
Respecteer de opvattingen van beroepsgroepen als het gaat om de eigen rol bij terrorisme. Benadruk de noodzaak van alertheid en het melden van mogelijk terrorisme aan de politie, maar ontkoppel dit van de bredere oproep tot signalering van vroegtijdige radicalisering;
- 3. Het centraal stellen van de ondersteuning van de eerstelijns werker als diegene die met vragen, zorgen en angsten geconfronteerd kan worden waarbij de eigen kennis, ervaring en handelingsmogelijkheden mogelijk niet voldoende zijn en waarbij er mogelijk onnodig risico's worden gelopen.*

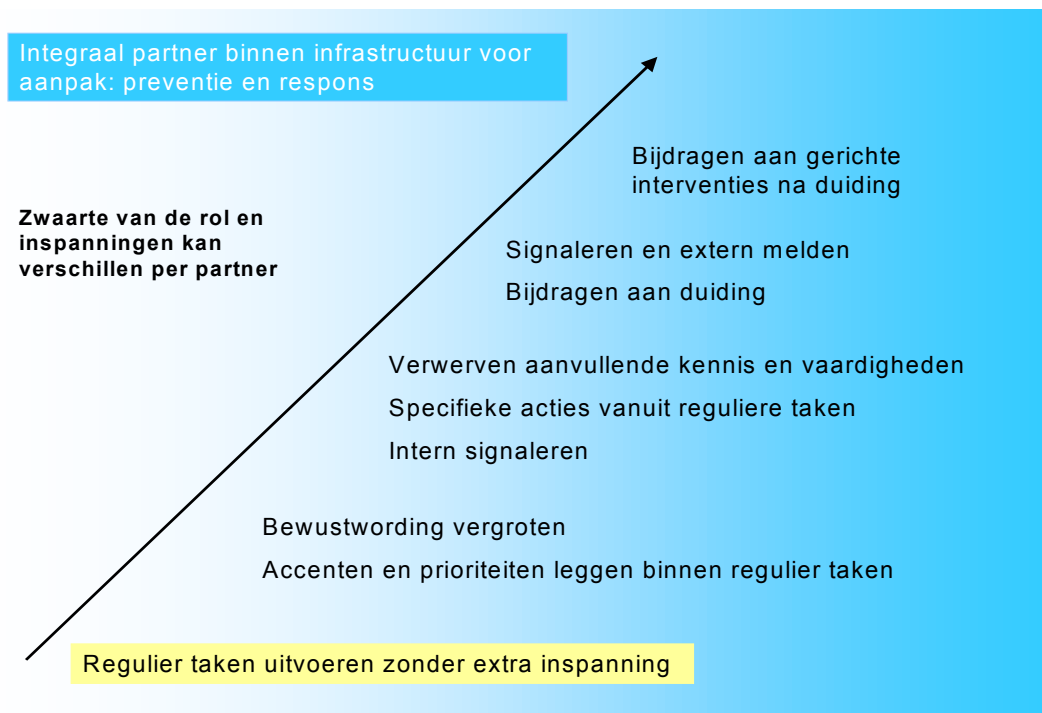

Het is belangrijk om te benadrukken wat de meerwaarde is van signaleren en melden door de eerstelijnswerker. Melden kan de eerstelijnswerker helpen: omgaan met vragen, zorgen en angsten. Benadruk vertrouwen in de (eigen en professionele) intuïtie en professionele blik van de eerstelijnswerker, maar biedt tevens een plek waar om ondersteuning kan worden gevraagd;

4. *Het differentiëren van de verwachte rol van de eerstelijnswerker naar de verschillende beroepsgroepen, naar de verschillende type problematiek (polarisatie, islamitische radicalisering en rechtsradicalisering), naar de verschillen in de mate waarin een organisatie kan worden geconfronteerd met deze vraagstukken en naar uitvoerend en leidinggevend niveau.*

Benadruk het feit dat de zwaarte van de rol kan verschillen: niet iedereen wordt geacht in dezelfde mate mee te werken;

Er zijn verschillende gradaties in de mate van betrokkenheid en de zwaarte van de rol. Voor sommige scholen zal bijvoorbeeld gelden dat zij eenmalig te maken krijgen met een incident waarbij zij behoefte hebben aan ondersteuning, bijvoorbeeld specifieke deskundigheid voor de duiding van het incident. Andersom geldt dat een school misschien in sommige gevallen eenmaal wordt gevraagd om mee te denken over hoe een bepaalde jongere weer te betrekken bij de samenleving. Voor een andere school geldt misschien dat er met enige regelmaat lastige vraagstukken spelen die mogelijk duiden op radicalisering. Dit kan aanleiding zijn om het personeel gericht te trainen en om vaste afspraken te maken met de politie en de gemeente.

5. *Het helder communiceren over de verwachte, mogelijke rollen met elk van de beroepsgroepen en het waar nodig gericht wegnemen van bestaande misvattingen over de verwachte rol. Dit vergt van elk van de direct betrokken departementen een visie op de rol van de beroepsgroep bij het tegengaan van polarisatie, rechtsradicalisering en van islamitische radicalisering.*

Betrek in de visievorming de beroepsgroep zelf, maar geef wel duidelijk aan wat de eigen zienswijze is;

6. *Het meer specifiek uitwerken van beleid gericht op het tegengaan van polarisatie inclusief handvatten voor de eerstelijnswerker;*
7. *Het stimuleren van professionalisering op voor radicalisering relevante aspecten.*
Voor veel eerstelijnswerkers geldt dat, los van polarisatie en radicalisering, er kennis en vaardigheden ontbreken om met enkele van de huidige maatschappelijke uitdagingen om te gaan in het eigen werk. Voorbeelden hiervan zijn: interculturalisering, omgaan met religieuze aspecten, omgaan met bepaalde jongerenculturen. Radicalisering is een volgende stap;
8. *Het gericht betrekken van beroepsgroepen die zich nu nog niet bewust op het onderwerp hebben gericht en het samen met hen verkennen van de mogelijke rol .*
Op lokaal niveau moeten de minderhedenorganisaties meer direct worden betrokken bij de aanpak van zowel polarisatie als radicalisering. Op nationaal niveau is de provincie een interessante partner, onder meer gelet op de taken op het gebied van sociaal en minderhedenbeleid;
9. *Het versterken van de samenwerking met andere partners en het vergroten van het onderlinge vertrouwen als basis voor deze samenwerking.*
Stimuleer het samenbrengen van partners als scholen, politie en welzijnswerk om gezamenlijk een gevoel te krijgen voor ieders rol maar ook voor de verschillende beelden en inschattingen als het gaat om wat 'zorgelijke' signalen zijn en wat niet. Ook in bestaande overlegorganen waarbij verschillende partners betrokken zijn, bijvoorbeeld rond jeugd en veiligheid, kan dit onderwerp worden belegd.
10. *Het bieden van basisondersteuning aan de individuele eerstelijnswerker met betrekking tot kennis, vaardigheden, handelingsperspectief, toegang tot expertise/ondersteuning en het omgaan met dilemma's.*
Kom op nationaal niveau tot een uitwerking van enkele basistools die voor iedere eerstelijnswerker nuttig kunnen zijn zodat diegenen die verder niet kunnen, willen of hoeven investeren in de eigen rol, indien nodig een beroep kunnen doen op deze basisondersteuning. Een mogelijkheid is om dit onderdeel te maken van het expertisecentrum. Werk eventuele deelproducten voor eerstelijnswerkers samen met de desbetreffende doelgroep uit. Op deze wijze kan zowel de bewustwording rond polarisatie en radicalisering worden vergroot, als gerichte informatie worden overgedragen over de eigen specifieke rol bij het tegengaan hiervan.

Voorbeelden van idealiter beschikbare informatie en tools bij het expertisecentrum

Digitaal beschikbare basistools kunnen onderdeel vormen van het landelijk expertisecentrum. Enkele voorbeelden van dergelijke tools:

- Een fact sheet over de islam en met name over de diversiteit binnen de islam;
- Een fact sheet specifiek over het salafisme;
- Een fact sheet over verschijningsvormen van islamitische radicalisering;
- Een fact sheet over verschijningsvormen van extreem rechts;
- Een fact sheet over die zaken die bij kunnen dragen aan het duiden van radicalisering en die bij wet verboden zijn: uitspraken, symboliek, handelingen;
- Een overzicht van experts binnen Nederland op (deel)thema's die gerelateerd zijn aan polarisatie en radicalisering;

- Links naar relevante achtergrondinformatie en publicaties per beroepsgroep en per thema;
- Links naar voorbeeldprojecten per beroepsgroep;
- Links naar bestaande trainings- en opleidingsmogelijkheden, algemeen en per beroepsgroep voor interculturalisering, omgaan met de factor religie in het werk, omgaan met discriminatie, tegengaan radicalisering;
- Een set van uitgewerkte bouwstenen die benut kunnen worden in opleidingen, trainingen en discussiebijeenkomsten. Denk hierbij aan uitgewerkte deelonderwerpen en deelpresentaties, maar ook aan casusmateriaal, stellingen en vragen;
- Handvatten voor het omgaan met (ethische en andere) dilemma's. Deze handvatten kunnen verschillende oplossingsrichtingen beschrijven;
- Informatie over handelingsperspectief bij dreigende interetnische spanningen, bijvoorbeeld rond te organiseren feesten, sportevenementen, etcetera.

11. *Het - in aanvulling op een breed, algemeen en specifiek aanbod van hulpmiddelen - gericht stimuleren van het benoemen van dossierhouders bij relevante organisaties zodat een overzichtelijk netwerk ontstaat dat gericht kan worden getraind en ondersteund.* Het is niet realistisch en niet nodig om alle eerstelijns werkers te willen trainen. De sleutelfunctionarissen vervullen vervolgens een functie als aanspreekpunt voor de collega's. Met behulp van de sleutelfunctionarissen en het management kunnen waar nodig aanvullende activiteiten worden ondernomen om lokaal, op maat, een aanpak te ontwikkelen en te implementeren. Dit is idealiter mede gebaseerd op een risicoanalyse en onderdeel van een integrale aanpak;

Voorbeeld

Een school heeft toegang tot openbare informatie: algemeen over polarisatie en radicalisering en specifiek over de mogelijkheden voor een school om ermee aan de slag te gaan. De docenten zijn door het management gewezen op de vindplaats van deze informatie. De school heeft twee functionarissen die het dossier in hun werkpakket hebben. Bijvoorbeeld de zorgcoördinator en de veiligheidscoördinator. Zij dienen intern als vertrouwensfunctionaris/contactpersoon. Zij ondersteunen collega's die tegen mogelijk aan polarisatie en/of radicalisering gerelateerde vraagstukken aanlopen. Zij kunnen een mogelijk signaal geanonimiseerd voorleggen aan deskundigen omdat zij beschikken over een overzicht van deskundigen op verschillende vakgebieden. Ook kunnen ze het voorleggen aan collega's elders die op dit dossier werken. Zij hebben deelgenomen aan een bewustwordingsbijeenkomst. Intern zijn afspraken gemaakt over hoe om te gaan met eventuele signalen. Na het bespreken met de leidinggevende kan het signaal worden ingebracht in een overleg met de politie (bijvoorbeeld in een ZAT) en met de gemeente. Op deze wijze kunnen eventuele onterechte zorgen worden weggenomen als het niets met radicalisering te maken blijkt te hebben en kunnen anderzijds gericht maatregelen worden genomen als het wel gaat om radicalisering. Vervolgens kan worden vastgesteld welke ondersteuning docenten eventueel nodig hebben, extern. Wanneer er aanleiding toe is, kan op maat een training worden verzorgd voor docenten gericht op bijvoorbeeld: omgaan met interetnische spanningen en interculturele conflictbeslechting; informatie over jongerenculturen; informatie over de islam; informatie over de mogelijke dilemma's van moslimjongeren op het grensvlak tussen de hedendaagse samenleving en de situatie thuis.

12. *Houd het onderwerp levend door het communiceren van trends en het vertalen hiervan naar de doelgroep*

Stimuleer het 'vertalen' van trends op het gebied van radicalisering naar de betrokken beroepsgroepen. Wat betekent bijvoorbeeld het door de AIVD gesignaleerde

‘neoradicalisme’ voor de gemiddelde politiemann, docent en welzijnswerker? Moeten zij op andere dingen letten, tot een andere duiding komen, anders handelen?

13. *het stimuleren van het borgen van de aanpak, waarbij eventuele activiteiten gericht op bewustwording en discussie worden gekoppeld aan organisatorische en procesmatige randvoorwaarden.*

Stel in de subsidieverlening eisen op het gebied van borging. Een voorbeeld hiervan is het koppelen van een bewustwordingsactiviteit aan organisatorische borging (aanwijzen contactfunctionaris/portefeuillehouder en/of opstellen intern protocol hoe om te gaan met signalering). Tevens moeten eisen worden gesteld aan trainingen waarvoor subsidie wordt aangevraagd. Dit om de kwaliteit te bewaken.

Voorbeeld: alleen bewustwording te beperkt

Stel, een welzijnsorganisatie organiseert een debat of een symposium over radicalisering. Dit is positief omdat er gewerkt wordt aan bewustwording. De vraag is echter wat het effect hiervan is wanneer de individuele deelnemer na afloop van de bijeenkomst meer kennis heeft en alerter is maar niet weet waar hij intern terecht kan met eventuele signalen; nog steeds de politie niet dusdanig vertrouwt dat hij het signaal doorgeeft; niet terecht kan bij de gemeente omdat de gemeente het onderwerp niet heeft belegd; niet weet welke deskundigen hem zouden kunnen helpen; geen tijd heeft om met een signaal aan de slag te gaan omdat vanuit het eigen management andere prioriteiten zijn gelegd. De dag na het symposium wordt de welzijnswerker geconfronteerd met de zichtbare problematiek van alledag, zoals overlast.

Teneinde een structurele rol te kunnen vervullen in de aanpak moet aan een aantal randvoorwaarden zijn voldaan. Deze randvoorwaarden betreffen het individuele niveau, het organisatieniveau en de infrastructuur (het samenwerkingsverband met andere partners). Voorbeelden van voorwaarden zijn:

Individu	Organisatie	Infrastructuur
Bewustwording onderwerp	Bewustwording onderwerp	Wederzijdse kennis over en inzicht in elkaars rol, mede in relatie tot de eigen rol
Inzicht in mogelijke taak en rol	Inzicht in mogelijke taak en rol	Wederzijdse erkenning van rollen en taken
Rolopvatting met erkenning van eigen taak en rol	Rolopvatting met erkenning van eigen taak en rol	Wederzijdse erkenning van onmogelijkheden en beperkingen
Kennis over en inzicht in beperkingen eigen rol	Ruimte (tijd en middelen) om vorm en inhoud te geven aan deze rol	Onderling vertrouwen
Kennis over en inzicht in rol mogelijke partners	Adequaat opleidings- en trainingsaanbod of toegang hiertoe	Kennis over en inzicht in relevante kennisvelden en bijbehorende werksoorten
Materiekennis: achtergrond, risico's en verschijningsvormen	Interne afspraken over hoe om te gaan met signalen	Infrastructuur voor signalering, duiding en interventie
Gevoel voor de dynamiek van de radicalisering	Interne afspraken over hoe om te gaan met privacy	Duidelijke trekker/coördinator
Zicht op mogelijke gerelateerde problematiek		Duidelijke afbakening van werkterrein
Communicatievaardigheden (omgaan met conflictsituaties, interculturele communicatie)		Zicht op mogelijke gerelateerde

<p>Duidingvaardigheden</p> <p>Vertrouwen in eigen leidinggevende en organisatie bij het bespreken van gevoelige kwesties</p> <p>Kunnen omgaan met ethische aspecten</p>		<p>problematiek en waar hieraan gerelateerde vraagstukken onder te brengen</p> <p>Afspraken over wijze van aanleveren en verwerken van informatie</p> <p>Adequate afspraken over het omgaan met privacy-gevoelige informatie</p> <p>Afspraken over wijze van terugkoppeling informatie aan melder</p> <p>Toegang tot externe deskundigheid</p>
---	--	--

14. Stimuleer de ontwikkeling van trainingen voor eerstelijns werkers.

Stel hierbij wel eisen aan de inhoud. Enkele onderdelen van een training zijn interessant voor alle beroepsgroepen, zoals bewustwording en basisuitleg over polarisatie en radicalisering. Vervolgens moet per specifieke doelgroep op maat een aanvullend onderdeel worden ontwikkeld dat casuïstiek bevat met betrekking tot de desbetreffende doelgroep (het liefst aangevuld vanuit de deelnemers), inclusief een basis handelingsperspectief, ook voor de beroepsgroepspecifieke (ervaren) dilemma's en 'vooroordelen'. Idealiter wordt een training mede gegeven door een direct bij signalering betrokken lokale functionaris zodat direct wordt gewerkt aan (het onderlinge) vertrouwen. Het volledig uitbesteden aan externe partners kan inhoudelijk goed werken, maar draagt niet direct bij aan vertrouwen: mensen moeten het gezicht kennen en ze moeten de visie horen van diegene bij wie zij bij zorgen terecht kunnen.

Los van een algemeen en beroepsgroepspecifiek deel van een training kan ook een set van modules worden ontwikkeld over gerelateerde thema's: een inleiding over de islam; een inleiding over dilemma's van de hedendaagse moslimjongere; een verdieping op extreemrechts; en dergelijke. Soms is het noodzakelijk om eerst met elkaar te spreken over bijvoorbeeld de islam of over jongerenculturen voordat de stap naar radicalisering kan worden gezet. Mogelijk dat enkele te ontwikkelen bouwstenen voor dergelijke trainingen algemeen toegankelijk kunnen worden gemaakt via het expertisecentrum. Hiermee kan de inhoudelijke kwaliteit worden gewaarborgd.

Vervolgens kan iedere organisatie het op maat invullen voor de eigen organisatie en daar ook zijn of haar eigen vorm van begeleiding bij kiezen. Idealiter wordt een dergelijke trainingsactiviteit direct voorzien van een vervolgactiviteit (een 'terugkomdag' om over het onderwerp te praten: wat hebben mensen nu eventueel 'anders' gezien in hun werk na de training? Of een discussiebijeenkomst om interne afspraken te maken hoe met het onderwerp om te gaan, etcetera.);

15. Het gericht aansluiten bij de versterking van de lokale aanpak met ruimte voor maatwerk. Breng de lokale aanpak onder de aandacht bij de beroepsgroepen.

Dit kan het best plaatsvinden vanuit nationale partners en worden gecombineerd met een beknopte toelichting op de rol van de desbetreffende beroepsgroep. Dit kan door middel van op de doelgroep gerichte voorlichtingsbijeenkomsten, gerichte communicatie, en dergelijke. (Een en ander idealiter in samenwerking met brancheverenigingen en koepelorganisaties/kennisinstituten.);

16. Het kritisch bezien van subsidieverstrekking door Rijk, provincie en gemeente.

Dit kan door middel van het aanleveren van criteria die gebruikt kunnen worden voor het toetsen van de meerwaarde: op welke wijze draagt een project bij aan het tegengaan van polarisatie en/of radicalisering? Een belangrijk aandachtspunt is dat moet worden voorkomen dat de problemdiagnose en aanpak te veel worden 'versimpeld' en dat er een wildgroei ontstaat van (al dan niet gesubsidieerde) projecten die in werkelijkheid weinig bijdragen aan de aanpak van polarisatie en radicalisering.

Voor alle onderdelen geldt dat deze zoveel als mogelijk in afstemming met de betrokken beroepsgroepen moet worden opgepakt. Sommige zaken zullen in onderling overleg verder doordacht moeten worden, terwijl andere zaken relatief eenvoudig en op korte termijn te realiseren zijn. De aanbevelingen zoals verwoord in dit hoofdstuk kunnen daarbij dienen als startpunt voor de discussie.

In aanvulling op de bovengenoemde aanbevelingen formuleren wij aanbevelingen per beroepsgroep. Deze kunnen door nationale partners worden benut om binnen de eigen sector het gesprek te voeren over de aanpak van radicalisering en de gewenste rol van de beroepsgroep. Voor de beroepsgroepen zelf geldt dat de aanbevelingen kunnen worden benut voor het doordenken van de eigen rol.

10.3 Bevindingen en aanbevelingen gemeentelijke contactambtenaren

Bevindingen:

- Gemeentelijke contactambtenaren zijn in enkele gemeenten betrokken bij bewustwordingsbijeenkomsten over radicalisering;
- Slechts enkele typen functionarissen kunnen gericht een bijdrage leveren aan het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Voor veel ambtenaren geldt dat de frequentie en de intensiteit van contacten met eenzelfde persoon beperkt zijn. Met name ambtenaren die specifieke cases behandelen en gedurende langere tijd op intensieve wijze mensen begeleiden, kunnen een grotere rol spelen in de aanpak;
- Ambtenaren vanuit de beleidsdirecties kunnen ook in aanraking komen met radicalisering, zij het indirect. Bijvoorbeeld in de overleggen over jeugd en veiligheid waaraan ook andere partners deelnemen;
- Voor contactambtenaren geldt dat zij direct geconfronteerd kunnen worden met religieuze uitingen en mogelijke botsende normen en waarden. De kennis over de islam is in de regel beperkt.

Aanbevelingen:

- Investeer als gemeente in het beleggen van het onderwerp radicalisering als aandachtspunt in reguliere overleggen en samenwerkingsverbanden gericht op jeugd;
- Zet gericht in op gemeentelijke contactambtenaren die in aanraking kunnen komen met jongeren die worstelen met vraagstukken in relatie tot hun plaats in de samenleving. Train ze in het omgaan met deze jongeren om te voorkomen dat bij de jongere gevoelens van ontworteling, gebrek aan zingeving en onrechtvaardigheidsgevoelens onnodig worden gevoed.

10.4 Bevindingen en aanbevelingen politie

Bevindingen:

- Er hebben trainingen plaatsgevonden en de informatiecoördinatie is versterkt. Binnen enkele politiekorpsen zijn speciale afdelingen of subafdelingen opgericht gericht op signalering van en reageren op (voorbereidingen van) terrorisme en radicalisering;
- De mate van bewustwording op eerstelijnsniveau van de eerdere stadia van radicalisering lijkt mogelijkheden te bieden voor versterking. Een deel van de politiemensen ervaart het als 'weer' een extra taak;
- Specifieke deskundigheid binnen regionale korpsen op het gebied van radicale islam en extreemrechts is schaars. Kennisdeling en uitwisselen van (geleerde) lessen bieden mogelijkheden voor versterking;
- Er zijn goede voorbeelden van politiefunctionarissen die participeren in samenwerkingsverbanden met de gemeente en met andere eerstelijns werkers;
- In een aantal gevallen heeft de politie een agenderende rol richting bestuur en is het de politie die de gemeenten wijst op een mogelijke rol bij het tegengaan van radicalisering.
- Er zit een voorspelbaar spanningsveld in de relatie tussen politie en scholen en politie en welzijnswerk. Wanneer er echt zorgen zijn dan wordt aan de politie gemeld, bij beginnende zaken is de drempel hoger;
- Mogelijk terrorisme zullen eerstelijns werkers wel melden, maar mogelijke radicalisering in een vroeg stadium melden, ligt veel gevoeliger omdat stigmatisering, het verlies van vertrouwen en angst voor een te repressieve aanpak, als zorgen gaan meespelen;
- De logische focus op terrorisme maakt aansluiting bij een lokale aanpak en bij andere eerstelijns werkers soms lastig;
- Mogelijkheden voor versterking betreffen: de registratie van incidenten, de vastlegging van potentieel relevante informatie in processen-verbaal en het uitwerken van de rol van de politie bij de gemeentelijke aanpak inclusief het delen van politie signalen die geen politie handelen vergen, maar wel nuttig kunnen zijn voor andere partners.

Aanbevelingen:

- Mogelijkheden beter benutten rond vastleggen relevante informatie in proces-verbaal;
- Uitwerken rol politie binnen de integrale aanpak van de gemeente: hoe ziet de politie de eigen rol en hoe kan deze vorm en inhoud krijgen. Dit omvat onder meer de eventuele deelname aan casusoverleggen, de rol van de politie (en RID) bij eventuele duiding, het delen van informatie over eventuele trendanalyses, de rol bij bestuurlijke interventies, en dergelijke;
- Bezien op welke wijze de binnen politie aanwezige signalen die géén politieoptreden vergen maar wel relevant kunnen zijn bij tegengaan radicalisering kunnen worden gedeeld: dit wordt op dit moment onderbenut;
- Communiceren over de wijze waarop de politie omgaat met eventuele signalen: inzichtelijk maken van het proces;
- Investeer in vertrouwen tussen politie, docenten en welzijnswerkers: bouw aan respect voor elkaars rol en zoek naar een manier om samen te werken die recht doet aan de wederzijdse rollen en verantwoordelijkheden;
- Inzet van schaarse expertise;
- Vul bestaande opleidingen aan met aandacht voor eerdere mogelijke stadia van radicalisering.

10.5 Bevindingen en aanbevelingen onderwijs

Bevindingen:

- Het onderwijs wordt veelvuldig aangesproken op de rol bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. De nadruk hierbij ligt op het vergroten van de weerbaarheid en het signaleren van mogelijke radicalisering. De school moet veel

expliciet worden gewezen op het feit dat juist het ondersteunen van de scholen van groot belang is, zodat zij zelf een stap verder kunnen komen rond eventuele vraagstukken die mogelijk wijzen op radicalisering;

- Onderwerpen als discriminatie en racisme alsmede het omgaan met lastige jongeren zijn onderwerpen die in vele vormen en projecten binnen de verschillende onderwijssectoren aan de orde zijn geweest. Hetzelfde geldt voor een onderwerp als interculturalisatie;
- Specifieke activiteiten gericht op het tegengaan dan wel reageren op radicalisering zijn beperkt;
- In veel van het dagelijks werk met jongeren kunnen docenten een bijdrage leveren;
- Het signaleren van mogelijke radicalisering ligt en ligt gevoelig. Rond duidelijke signalen van mogelijke terrorisme ligt dit anders, daar is de meldingsbereidheid veel groter zo lijkt het. Ook zijn er praktijkvoorbeelden van individuele docenten die zich zorgen maken en signalen doorgeven aan politie, meldpunten en gemeenten. Er is een te eenzijdig beeld van de verwachte rol van het onderwijs bij de onderwijsbonden. Dit komt mede door het ontbeken van een meer uitgewerkte toelichting op deze rol vanuit de rijksoverheid en de lokale overheden;
- Mogelijk dat de kennis over en inzicht in jongerenculturen bij een deel van de docenten beperkt is, evenals het inzicht in lastige vraagstukken voor moslimjongeren die leven op de grens tussen twee werelden;
- Er zijn weinig gerichte hulpmiddelen voor het omgaan met mogelijke polarisatie of radicalisering. Bestaande hulpmiddelen richten zich op algemene, vaak niet op onderwijs toegesneden informatie over radicalisering en op vaardigheidstrainingen die niet specifiek op radicalisering zijn afgestemd maar op bredere, deels gerelateerde zaken (interculturalisatie, omgaan met agressie, omgaan met discriminatie, etcetera.);
- Bestaande gremia zoals het ZAT biedt de mogelijkheid voor het agenderen en beleggen van het onderwerp radicalisering;
- Behoeften betreffen: gerichte informatie over radicale uitingen, handvatten voor (interne) signalering en een overzicht van deskundigen;
- Het lijkt erop dat voor wat betreft extreemrechtse uitingen niet alle docenten inzicht hebben in wat strafbaar is en wat niet,.

Aanbevelingen:

- Sluit waar mogelijk aan bij het actuele thema burgerschap en de daarbij behorende activiteiten;
- Communiceer gericht aan het onderwijs over de gewenste rol van het onderwijs bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering;
- Erken dat niet alle scholen in een zelfde mate met de problematiek te maken hebben;
- Geef concrete handvatten voor het omgaan met incidenten op basis van echte incidenten met hierbij verschillende mogelijke wijzen van handelen. Wat zijn de formele bevoegdheden, wat zijn de pedagogische mogelijkheden?;
- Geef aan welke zaken bij wet verboden zijn en wat de gewenste handelwijze is;
- Stel een model protocol op dat scholen kunnen benutten voor het borgen van de in- en externe signalering;
- Ontwikkel gerichte informatie over jongerenculturen inclusief mogelijke radicalisering en gerichte informatie over religie;
- Ontwikkel een set van gerichte tips en aandachtspunten voor scholen specifiek voor het omgaan met hoog-risicogebeurtenissen die van invloed kunnen zijn op de verhoudingen tussen bevolkingsgroepen;

- Vergroot de weerbaarheid van xenofobe jongeren die op het punt staan de overstap te maken naar een school met meer (of voor het eerst met) allochtone jongeren: bereid ze hierop voor;
- Stimuleer uniform studie- en trainingsmateriaal;
- Stimuleer het opnemen van radicalisering en polarisatie als mogelijk onderwerp voor het ZAT;
- Scherp de lerarenopleidingen waar nodig aan op het punt van interculturele verhoudingen, interculturele conflicten, omgaan met extreme uitingen, de factor religie in het onderwijs, en dergelijke;
- Vermijd een te grote nadruk op terrorisme anders dan het alert zijn en het melden van zaken bij de politie;
- Overweeg het formeren van een groep docenten met kennis van zaken en ervaring die door collega's kunnen worden geraadpleegd over specifieke cases (geanonimiseerd) en wat hieraan te doen. Dit kan ook virtueel of via het kenniscentrum.

10.6 Bevindingen en aanbevelingen welzijn

Bevindingen:

- Er zijn veel voorbeelden van bijeenkomsten en debatten over radicalisering voor en door welzijnswerkers;
- Er zijn verscheidene voorbeelden van welzijnsinstellingen die initiatiefnemer zijn als het gaat om het bespreekbaar maken van het onderwerp radicalisering. Het lukt niet altijd om andere partners betrokken te krijgen en te houden;
- De rolopvatting lijkt, los van de omvang van de organisatie en van de geografische ligging, in hoge mate overeen te komen bij de verschillende functionarissen;
- Structurele borging van het onderwerp in de organisatie is echter schaars;
- De mate waarin organisaties met het onderwerp worden geconfronteerd, verschilt onderling sterk;
- Signalering van mogelijke radicalisering vindt plaats door sommige instellingen, veelal na slechte ervaringen/incidenten of bij toenemende zorgen;
- Er is in ruime mate door individuele medewerkers en instanties ervaring opgedaan met incidenten die kunnen duiden op rechtsradicalisering. Ervaringen met mogelijke islamitische radicalisering lijken beperkt, maar worden ook minder als zodanig gezien;
- Opvallend is de toename van activiteiten vanuit de Centra voor Maatschappelijke Ontwikkelingen. Juist de doelgroep van deze instanties, zoals vele minderheden, wordt geconfronteerd met het onderwerp radicalisering, al is het alleen maar omdat zij merken dat er anders tegen hen wordt aangekeken.

Aanbevelingen:

- Investeer in bewustwording over extreemrechts bij de jongere generaties welzijnswerkers;
- Kom tot een basisset van informatie, voorbeelden en andere zaken die kunnen worden benut in eventuele trainingen en voorlichtingsbijeenkomsten binnen het welzijnswerk;
- Vul de bestaande handreikingen aan met gerichte informatie over de mogelijke rol van het welzijnswerk, de rol van andere partners en met name de meerwaarde van het signaleren en melden voor het welzijnswerk zelf. Geef voorbeelden van mogelijke maatregelen/projecten en geef stap voor stap aan hoe met signalen kan worden omgegaan met gerichte verwijzingen naar benodigde kennis (over symbolen, etcetera.);
- Overweeg het formeren van een groep van welzijnswerkers die ervaringen hebben opgedaan met dit onderwerp en die indien nodig collega's elders kunnen bijstaan en

van advies kunnen dienen. Denk hierbij ook aan welzijnswerkers met kennis over de islam, over het salafisme en over culturele aspecten;

- Stimuleer nader onderzoek onder andere beroepsgroepen in de 'sociale sector' zoals medewerkers van woningbouwverenigingen, wijkbeheerders, opbouwwerkers, leefbaarheidcoördinatoren en dergelijke.

10.7 Bevindingen en aanbevelingen hulpverlening

Bevindingen:

- Op enkele uitzonderingen na is het onderwerp radicalisering niet belegd binnen organisaties als de GG&GD, Bureaus Jeugdzorg en Halt. Ook de mogelijke eigen rol hierin is beperkt uitgedacht en uitgewerkt. In de praktijk werken afzonderlijke lokale/regionale organisaties wel samen met partners mee aan projecten. Deze projecten richten zich veelal op een van de onderscheiden typen problematiek. Er is weinig bekend over de mate waarin deze organisaties überhaupt met de problematiek worden geconfronteerd. Ook hier geldt dat proportionaliteit van belang is. Een minimale inspanning zou op zijn plaats zijn (toegang krijgen tot kennis en ondersteuning indien nodig);
- Ervaringen betreffen voornamelijk het omgaan met de zogenoemde Lonsdale-jongeren;
- Er vindt nagenoeg geen gerichte signalering plaats vanuit het oogpunt van radicalisering.

Aanbevelingen:

- Heroriënteer op de signaleringsfunctie binnen de jeugdhulpverlening en GG&GD en GGZ en accepteer een rol in deze;
- Bespreek het onderwerp met GGD'en, GGZ-instellingen en Jeugdzorg. Inventariseer de ervaringen van medewerkers. Op basis van de ervaringen van de eigen mensen kunnen specifiek voor deze beroepsgroep aandachtspunten worden geformuleerd.
- Stimuleer het doen van onderzoek onder GGD'en naar situaties die medewerkers tegenkomen en die mogelijk kunnen duiden op radicalisering. Verken hierbij tevens de handelingswijze van deze medewerkers;
- Werk gericht aandachtspunten uit die kunnen worden benut in het contact met ouders, inclusief het eventueel raadplegen van externe deskundigen, etcetera.;
- Werk mogelijke interventies uit: op welke wijze bieden expertise en instrumenten mogelijkheden voor interventies?;
- Instanties wijzen op lokale aanpak en aan laten sluiten waar mogelijk.

10.8 Bevindingen en aanbevelingen justitiële partners

Bevindingen:

- Binnen de justitiële keten zijn de betrokken partners nog niet op elkaar aangesloten (DJI, reclassering, Halt) wat betreft de mogelijke aanpak van radicalisering;
- Binnen de reclassering is het onderwerp aan de orde gesteld maar niet structureel belegd;
- DJI heeft het onderwerp (onder de noemer tegengaan vervreemding) meer structureel belegd binnen de sector Jeugd.

Aanbevelingen:

- Stimuleer het doen van onderzoek binnen de Reclassering en Bureaus Halt naar situaties die medewerkers tegenkomen en die mogelijk kunnen duiden op radicalisering. Verken hierbij tevens de handelingswijze van deze medewerkers;
- Stimuleer het aansluiten van de reclassering bij de lokale aanpak;
- Stimuleer het aansluiten van de reclassering op de lopende DJI trajecten;

Verken mogelijkheden voor de rol van de politie en de gemeente voor het omgaan met in enige mate geradicaliseerde jongeren die vrijkomen na detentie.

Bijlage 1: Beleidsmatige ontwikkelingen en de rol van de eerstelijnswerker

Inleiding

In deze bijlage staan de beleidsnota's die zijn verschenen sinds de moord op Van Gogh centraal. Per beleidsnota of rapportage bespreken wij de onderdelen die direct of indirect van invloed zijn op de rol van eerstelijnswerkers.

Reactie kabinet op moord Van Gogh: geboorte van een beleidsterrein

Het kabinet beschrijft in de brief in reactie op de moord, vanuit een analyse van de problematiek, een veelheid aan te ondernemen acties. Enkele hiervan richten zich expliciet op de eerstelijnswerkers.

*"(...) (Er komt) een programma van acties dat tot doel heeft een tegenwicht te bieden aan radicale stromingen binnen de islam. Dit actieprogramma is er op gericht de bewustwording van de gevaren van radicalisering te bevorderen. Door middel van een veelheid van interventies wil dit programma professionals in het onderwijs, de politie en, de (jeugd)hulpverlening toerusten om alerter te kunnen reageren op en tegenwicht te kunnen bieden tegen (beginnende) vormen van radicalisering. Als onderdeel van het programma zal ook informatie worden gegenereerd tegen het radicaal-politieke islamitisch gedachtegoed. Opvattingen van liberaal-islamitische denkers en publicisten zullen daarbij onder de aandacht worden gebracht."*¹⁷¹

*"Een ander onderdeel van het programma bestaat uit het opzetten van een netwerk van personen die alert zijn op signalen van opkomende radicalisering bij personen of groepen en die tegenwicht kunnen organiseren binnen de moslimgemeenschap."*¹⁷²

De detentiesector wordt expliciet benoemd.

*"Eerder is, onder meer door de AIVD, geconstateerd dat rekruteurs hun activiteiten zelfs in gevangnissen voortzetten. In het gevangeniswezen wordt daar bijzondere aandacht aan besteed en in enkele gevallen zijn reeds maatregelen genomen om deze activiteiten tegen te gaan. De aandacht hiervoor zal ook in de toekomst uitdrukkelijk blijven bestaan."*¹⁷³

*"Een kritische benadering van tegen de samenleving gerichte stromingen kan een tegenwicht bieden tegen de neiging van sommige jongeren om radicale ideeën en ideologieën te omarmen. Het kabinet heeft onlangs besloten om de vorming tot burgerschap een centrale plaats te geven in het onderwijs. Bij de invulling daarvan zal expliciet aandacht worden gevraagd voor een kritische presentatie van de radicale islam als een tegen de samenleving gerichte ideologie. De accentuering van burgerschap in het onderwijs heeft ook tot doel de betrokkenheid van jongeren bij de samenleving het algemeen te bevorderen."*¹⁷⁴

Op de brief volgen de volgende anderhalf jaar verscheidene agenderende rapportages en beleidsnota's.

22 november 2005: Een eerste plan van aanpak Wij Amsterdammers

Het college van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Amsterdam stuurt op 22 november het actieplan Wij Amsterdammers naar de gemeenteraad.¹⁷⁵ Dit actieprogramma bestaat uit drie actielijnen: 1) Bestrijden terreur, 2) tegengaan radicalisering en 3) voorkomen polarisatie en mobiliseren positieve krachten. Het actieprogramma bevat meerdere actielijnen

die ook betrekking hebben op eerstelijns werkers als het onderwijs en gemeentelijke contactambtenaren. Het project uitsluiting tegengaan door scholing en werk te faciliteren richt zich op de rol van het onderwijs. Het project Versnelling integratieprogramma's raakt een veelheid aan betrokken ambtenaren en maatschappelijke en welzijnsorganisaties. Het kritisch bezien van subsidie aanvragen door het Van Traa team betekent dat ambtenaren direct betrokken worden bij het voorkomen dat extremisme en terrorisme ongewild wordt gefinancierd door de overheid.

In het kader van het tegengaan van terreur wordt het project Informatiehuishouding aangekondigd. Het gaat hierbij om het beter benutten van informatie die ambtenaren in het uitoefenen van hun werk tegenkomen over zaken 'die niet door de beugel kunnen'. Met name de signalerende rol van ambtenaren zal in latere nationale en lokale nota's een belangrijke plaats innemen, zeker wat betreft de rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van radicalisering. In een uitwerking van het actieprogramma dat volgt in januari 2005 wordt de signalering als volgt toegelicht:

“De informatie die duidt op radicalisering is voor een belangrijk deel al aanwezig in Amsterdam en is afkomstig uit de reguliere werkzaamheden van vele gemeentelijke diensten. Deze informatie wordt echter nog niet als zodanig herkend en dus ook niet benut voor het tegengaan van radicalisering. Veel diensten beschikken zonder dat zij dat weten over informatie die – gecombineerd met elders aanwezige informatie – kan duiden op radicalisering. Op dit moment wordt binnen de gemeente de potentieel relevante informatie niet herkend door het ontbreken van indicatoren en wordt de informatie niet samengebracht door het ontbreken van een hierop toegespitste organisatie. De gemeente Amsterdam gaat een informatiehuishouding radicalisering opbouwen. Dit resulteert in een gemeentebreed samenwerkingsverband waar een kleine, gespecialiseerde eenheid informatie verzamelt en analyseert doordat alle gemeentelijke diensten op basis van indicatoren relevante informatie aanleveren en – al dan niet gezamenlijk – in staat worden gesteld tot het plegen van passende interventies om radicalisering tegen te gaan. Dit gebeurt door het benutten van de beschikbare informatie voor beleidsvorming en gerichte (case)interventie; het benutten van gemeentelijk beschikbare informatie voor het waar nodig informeren van politie en justitie.”

De eenheid doet niet dienst als meldpunt voor burgers, maar is uitsluitend bedoeld voor medewerkers van de gemeente en het verzamelen van die informatie waarom ook specifiek is gevraagd. Het project richt zich in eerste instantie op het gemeentelijke personeel. In een later stadium wordt gekeken hoe dit kan worden uitgebreid (groeimodel) naar bijvoorbeeld onderwijzers, buurtregisseurs, jongeren- en welzijnswerkers, streetcornerworkers enzovoort. Hierdoor moet een systeem van sociale rookmelders ontstaan, een systeem van social intelligence waar in iedere wijk mensen zijn die voeling en peiling houden.”¹⁷⁶

Januari 2005 De AIVD zet het onderwerp radicale islam op de agenda: expliciete rol voor gemeente en eerstelijns werkers

De AIVD rapporteert in december 2004 uitgebreid over het fenomeen radicale islam. De minister van BZK stuurt het rapport in januari 2005 naar de Kamer. Dit is zeker niet de eerste openbare publicatie waarin de AIVD het onderwerp radicalisering aan de orde stelt (zie Politieke islam in Nederland (1998), Saoedische invloeden in Nederland (2004) en de Jaarverslagen (vanaf 2002). Het is echter wel de eerste keer dat de AIVD wijst op de mogelijke rol van de gemeente en haar partners in het tegengaan van radicalisering. De nota bevat “bouwstenen voor alle betrokken instanties; bouwstenen voor het formuleren van strategieën tegen de dreigingen vanuit verschillende vormen van de radicale islam”, aldus de minister van BZK bij de aanbidding van het rapport aan de Tweede Kamer.¹⁷⁷ De minister heeft de nota onder meer toegezonden aan de Commissarissen der Koningin, de burgemeesters, de korpsbeheerders en

de korpschefs van de politie, met het verzoek “de inhoud van de AIVD-nota te gebruiken bij het formuleren van beleid en het nemen van maatregelen gericht op het voorkomen, isoleren en indammen van radicalisering en terrorisme uit radicaal-islamitische hoek.”

De AIVD geeft in zijn nota aan “dat justitieel ingrijpen niet altijd mogelijk of gewenst is.” De AIVD benoemt voor het eerst expliciet de rol van ondermeer het lokaal bestuur en indirect de eerstelijns werkers (los van de politie):¹⁷⁸

“De waargenomen fenomenen zijn bijvoorbeeld niet strafbaar volgens de Nederlandse wet. Een en ander neemt niet weg dat deze fenomenen soms de grenzen raken van wat nog toelaatbaar is volgens de in de Nederlandse grondwet vastgelegde vrijheden van godsdienst, meningsuiting en recht op vereniging. Zij vormen daarmee wel een bedreiging voor de democratische rechtsorde. In die gevallen zijn vormen van overheidsoptreden gevraagd welke buiten de justitiële kaders liggen en zijn actoren als politieke beleidsmakers, andere landelijke overheden, lokaal bestuur, maatschappelijk middenveld, zeker ook het gematigde deel van de moslimgemeenschap zelf en eventueel de media aan zet om tegenwicht te bieden aan de geconstateerde dreigingen. Op deze wijze wordt inhoud gegeven aan een brede aanpak van het brede en pluriforme fenomeen van de radicale islam”.

De AIVD wijst op de noodzaak van justitieel ingrijpen waar mogelijk (zeker in relatie tot dreigende terrorisme en geweld), maar pleit tevens voor het weerbaar maken van landelijke en lokale bestuurders, alsook het maatschappelijk middenveld, in reactie op isolationisme. De AIVD concludeert dat het weerstandsvermogen van de Nederlandse samenleving en van verschillende islamitische gemeenschappen laag is. Dit komt mede door het feit dat de radicaliseringsprocessen zich grotendeels aan het publieke zicht onttrekken tot het moment dat zich incidenten voordoen. Om geloofsgemeenschappen te helpen, moeten gematigde krachten worden gefaciliteerd en gestimuleerd, aldus de AIVD. Het vergroten van de weerbaarheid zal vanaf het verschijnen van de nota een belangrijk actiepunt blijken en blijven in de aanpak van radicalisering. Met name wat betreft deze weerbaarheid hebben eerstelijns werkers een belangrijke rol.

De AIVD benoemt negentien mogelijke tegenstrategieën die zich richten op de verschillende dreigingen van de radicale islam (zie hoofdstuk 3).

Februari 2005 De Rotterdamse aanpak: ‘Meedoen of achterblijven’

De gemeente Rotterdam heeft samen met het COT het actieprogramma Meedoen of Achterblijven ontwikkeld dat in februari 2005 wordt gepresenteerd. De belangrijkste doelstellingen zijn het stimuleren van integratie, participatie, emancipatie, inburgering en educatie en daarnaast het tegengaan van radicalisering.

Maart 2005 Eerste nationaal actieprogramma tegen radicalisering van moslimjongeren: weerbaarheid centraal en eerstelijns werker in beeld

De minister van Vreemdelingenzaken en Integratie heeft als coördinerend bewindspersoon voor integratie, in samenspraak met andere departementen, een aanpak ontwikkeld die erop is gericht “moslimjongeren die gevoelig zijn voor radicaliseringsinvloeden ervan te weerhouden het pad naar radicalisering daadwerkelijk te kiezen.”¹⁷⁹ De minister kondigt actieprogramma’s aan die tot doel hebben “moslimjongeren bewust te maken van de gevaren van radicalisering, hun weerbaarheid tegen radicaliseringsinvloeden te vergroten en personen in hun omgeving zodanig toe te rusten dat zij tijdig kunnen ingrijpen.”¹⁸⁰

In de nota gaat de minister onder meer in op factoren die eraan bijdragen dat de weerbaarheid van de samenleving gering is. De minister benoemt expliciet de rol van eerstelijnswerkers hierbij:

“Maar er zijn nog andere redenen waarom er weinig is dat jongeren afhoudt van het radicale pad. Al deze jongeren hebben in meer of mindere mate te maken met professionals: leraren, welzijnswerkers, politie, buurtwerkers. Uit de individuele geschiedenissen van geradicaliseerde jongeren blijkt dat deze professionals in veel gevallen niet in de gaten hebben gehad wat er met deze jongeren gebeurde. In die gevallen waarin zij de signalen daarvan wel wisten te plaatsen, verkeerden zij vaak in onzekerheid hoe hierop te reageren. Als gevolg van het ontbreken van kennis over radicalisme en radicaliseringsprocessen en door het ontbreken van competenties om te reageren op verschijnselen van radicalisering, krijgen jongeren dan ook vaak te weinig weerwoord van de professionals die geacht worden hen te begeleiden bij hun ingroei in de samenleving.”¹⁸¹

Deze analyse raakt direct het kennisniveau en handelingsperspectief van de eerstelijnswerker. Bieden moeten worden versterkt, zo luidt de indirecte boodschap in de nota. De eerstelijnswerkers zijn, in de termen van de nota, belangrijke ‘tegenkrachten’ in de omgeving van mogelijk radicaliserende jongeren.

“Voor weerbaarheid tegen radicaliseringsinvloeden is kennis nodig en zijn vaardigheden vereist. Kennis over de mogelijkheden die er zijn om de islam te beleven in een seculiere, westerse omgeving. Kennis ook over verschijningsvormen en achtergronden van het radicale gedachtegoed. Dit kan personen die in contact staan met radicaliserende personen en groeperingen helpen een adequate gedragslijn te bepalen. Dit geldt in de eerste plaats voor professionele eerstelijnswerkers (leerkrachten, politie, welzijnswerkers, etc), maar is ook relevant voor beleidsmakers.”¹⁸²

Maar in de eerste plaats gaat het erom dat diegenen die zelf blootstaan aan radicaliseringsinvloeden beschikken over de competenties, de kennis en de vaardigheden die nodig zijn om zich teweer te stellen tegen de harde kanten van het samenleven. Daarmee is te bereiken dat de onvermijdelijke tegenslagen waar zij in hun ontwikkeling mee te maken krijgen niet als vanzelf leiden tot het omarmen van radicale tegen de democratische rechtsorde gerichte initiatieven. Kennis in de vorm van tegeninformatie tegen de ideologische overtuigingen en argumentaties van de radicale islam. Ook inzicht in de uiteenlopende reacties die mogelijk zijn op al dan niet reëel bestaande vormen van uitsluiting en discriminatie in het maatschappelijk leven kan helpen. Duidelijk moet worden gemaakt dat er betere alternatieven zijn dan een verbitterde toewending tot gewelddadig-radicalistische oplossingen. Dat een identiteit die wordt getekend door slachtofferschap uiteindelijk een doodlopende weg is. Dat er ook vormen van islambeleving zijn die wel zijn te verenigen met een leven in een westerse samenleving. Professionals en vrijwilligers die over de daarvoor benodigde competenties beschikken, kunnen hierbij ondersteuning bieden.”¹⁸³

De rol van de eerstelijnswerker is in deze nota prominent benoemd en raakt aan elk van de drie actielijnen van het in de nota aangekondigde actieplan van FORUM: vergroten kennis, vergroten vaardigheden en bijdragen aan positieve sociale verbanden. Het door de minister aangekondigde actieprogramma is mede bedoeld voor lokale ondersteuning op maat. Het actieprogramma bevat enkele concrete hulpmiddelen voor eerstelijnswerkers. Voorbeelden hiervan zijn:

- Ontwikkelen van informatiemateriaal over islam en moderniteit. Onder meer te gebruiken in onderwijssituaties voor professionals;

- 'Wat zegt de radicale islam?' Dit betreft een overzicht en een beschrijvende analyse van radicaal islamitische teksten (over 'het Westen', de mondiale moslimgemeenschap, de jihad, moraliteit, man-vrouwverhouding, de 'plichten' van de moslim e.d.);
- Masterclass voor G30-gemeenten, in het bijzonder voor burgemeesters, wethouders en topambtenaren;
- Infodesk voor ambtenaren en professionals in verschillende maatschappelijke sectoren voor vragen over (interetnische) spanningen en hoe daar tegenop te treden;
- Expertmeetings en cursussen voor professionals op het gebied van recht, politie, jongerenwerk en religie.

In de nota wordt expliciet verwezen naar het programma Dialoog van de minister van OCW. "Dit programma heeft tot doel het stimuleren van activiteiten en initiatieven op het terrein van veiligheid, sociale cohesie en integratie in het onderwijs. Direct hierbij aansluitend is het project van de Inspectie van het onderwijs om betrokkenen bij het onderwijs met elkaar te laten spreken over de thema's veiligheid en sociale cohesie."¹⁸⁴

Juli 2005 Aandacht voor rechtsradicalisering: Lonsdale

De moord op Theo van Gogh resulteert indirect in toenemende beleidsaandacht voor extreem rechts en rechtsradicalisering. Mede naar aanleiding van de incidenten na de moord doet de AIVD onderzoek naar zogenoemde Lonsdale-jongeren. De minister van BZK informeert de colleges van B&W over de uitkomsten van het onderzoek. In de begeleidende brief gaat de minister onder meer in op de gewenste lokale aanpak.¹⁸⁵ De minister wijst op het belang van een zorgvuldige duiding van incidenten en de context waarbinnen ze plaatsvinden. De minister pleit voor 'een brede benadering die maatregelen van politie en justitie combineert met een integrale sociaal-maatschappelijke aanpak'. De minister noemt expliciet het jeugdbeleid en het belang van handhaving van de openbare orde en veiligheid. "Hiermee komt de rol van de eerstelijnswerker prominent in beeld als noodzakelijke voorwaarde voor een aanpak. De minister plaatst de gewenste aanpak in de context van het meer algemeen benodigde beleid rond probleemjongeren en hun gedrag. Hiermee blijft een aanpak binnen de reguliere taak van de eerstelijnswerker, maar met meer aandacht voor signalering.

"Zo ligt er voor de gemeenten een regierol wat betreft het zorgen voor een netwerk tussen partijen die te maken hebben met jeugd en veiligheid, zoals scholen, buurt- en wijkcentra, sportverenigingen, woningbouwcorporaties etcetera. Met behulp van een goed functionerend netwerk kunnen tijdig signalen worden opgevangen en gezorgd worden voor afspraken over hoe omgegaan wordt met jongeren die in de problemen (dreigen te) raken. Hierbij is het van belang dat de overheid heldere signalen afgeeft. In het onderwijs, de buurt- en clubhuizen en door de wijkagent op straat moeten dezelfde normen worden gehanteerd. Hoe wordt omgegaan met bijvoorbeeld blowen, drank en het dragen van provocerende kleding? De afgelopen jaren is bijvoorbeeld veel goede ervaring opgedaan met een invulling op buurniveau van gedragsregels. Wanneer een buurt hierbij voldoende wordt betrokken, voelt men zich eerder medeverantwoordelijk voor de handhaving van deze regels."

In reactie op de nota wordt ondermeer de vrees uitgesproken dat het probleem wordt gebagatelliseerd, aldus de minister in een latere brief.¹⁸⁶ Mede in reactie op het door deskundigen gesignaleerde risico dat "de analyse van de AIVD op lokaal niveau zou kunnen worden aangegrepen om de aanpak van problemen met Lonsdale-jongeren tot een minimum te beperken", stelt de AIVD een vervolgonderzoek in. Dit onderzoek verschijnt in januari 2006 en levert geen nieuwe conclusies op voor de rol van eerstelijnswerkers.

Augustus 2005 Uitgewerkte aanpak radicalisering

In augustus 2005 verschijnt de kabinetsnota Radicalisme en radicalisering. De minister van Justitie benadrukt de in eerdere nota's benoemde rol van de gemeenten en eerstelijnswerkers als het gaat om signalering en lokaal integratiebeleid:

“Het voortouw ten aanzien van het signaleren ligt bij de decentrale overheid, aangezien zij het best in staat is om in gesprek met onder andere de lokale (allochtone) gemeenschap én op basis van informatie via bijvoorbeeld de politie, sociale zaken, buurt- en clubhuizen en onderwijsinstellingen een accuraat beeld te genereren. Van gemeenten mag verwacht worden dat zij lokaal de regie voeren over te nemen maatregelen zoals het opzetten van een systeem van vroegtijdige signalering en bestuurlijk hinderen van radicalisme en extremisme. Ook de preventieve kanten van de aanpak en de samenhang met lokaal integratiebeleid verdienen hierbij de aandacht.”¹⁸⁷

In de nota worden de centrale actielijnen voor de aanpak van radicalisering aangekondigd:¹⁸⁸

- Het versterken van de binding van individuen en gemeenschappen aan de samenleving en aan de democratische rechtsorde;
- Het bevorderen van weerbaarheid van de samenleving en van individuen en gemeenschappen;
- Het actief optreden tegen radicalen en hun ondersteuners.

De minister wijst op het feit dat binding van kwetsbare groepen aan de samenleving ook los van het tegengaan van radicalisering een speerpunt is van het kabinetsbeleid.

“Ter bevordering van ‘meedoen’ is veel beleid ontwikkeld dat (mede) gericht is op het versterken van de sociale samenhang. Uiteraard kan dat beleid er mede toe bijdragen dat radicalisering wordt voorkomen, net zoals het kan bijdragen aan de integratie van minderheden of de versterking van waarden en normen. Specifiek van belang is dat bij de uitvoering van dergelijk beleid veel aandacht wordt besteed aan het zo vroegtijdig mogelijk signaleren en voorkomen van uitval en ontsporing. Uitval en ontsporing leiden weliswaar niet onontkoombaar tot radicalisering, maar kunnen daar wel een voorbode van zijn.”

Met het benadrukken van het vergroten van de binding raakt de minister direct aan het werk van veel eerstelijnswerkers. Ook voor hen geldt dat het vergroten van de binding, los van radicalisering, een belangrijk deel van hun werk is en daarmee ook kan bijdragen aan het tegengaan van radicalisering. De minister noemt onder meer:¹⁸⁹

- Het creëren van randvoorwaarden die sociale binding bevorderen via de Wet Maatschappelijke Ondersteuning;
- Het versterken van de aanpak om uitval van jeugdigen zoveel mogelijk te voorkomen via de Operatie Jong;
- Het bevorderen van actief burgerschap op scholen;
- Het vergroten van de veiligheid op scholen; de inrichting van een meldpunt radicalisme bij de Inspectie (zie verder);
- Het aanbieden van een opleidingstraject voor het mentoren en coachen van leraren en leerlingen alsmede de opvang van risicoleerlingen;
- En bevordering van integratie en binding via de sport.

De minister benoemt opnieuw het belang van weerbaarheid en wijst op de verantwoordelijkheid in deze van een ieder in de samenleving. Ook overheidsbeleid dat niet primair tot doel heeft de weerbaarheid van de samenleving of specifieke groepen te versterken, kan daaraan wel bijdragen. Met name het anti-discriminatiebeleid kan hier genoemd worden. Discriminatie kan zich als uiting manifesteren in veel van het dagelijks werk van eerstelijnswerkers. De aanpak

hiervan door eerstelijnswerkers is dan ook van belang, los van radicalisering maar mogelijk ook als onderdeel van het tegengaan van radicalisering omdat het een radicale uiting betreft die discriminerend werkt en/of is bedoeld. Ook bij het tegengaan van discriminatie op de arbeidsmarkt, zoals benoemd door de minister, hebben eerstelijnswerkers een rol. Te denken valt de rol van docenten bij het helpen van leerlingen met het vinden van een stage en het uitvoeren van antidiscriminatie-activiteiten, mede met behulp van jeugd- en welzijnswerk.

De minister benoemt drie meer specifieke acties gericht op radicalen en hun omgeving:

1. hen op andere gedachten brengen
2. hen afschrikken
3. het handelen onmogelijk maken

De eerstelijnswerker kan met name een rol hebben bij het eerste punt. De rol van de politie ligt in actie 3, waar ook een bestuurlijke aanpak past.

Augustus 2005 ‘Weerbaarheid en integratie’: de eerstelijnswerker ondersteund?

Tegelijkertijd met de nota Radicalisme en radicalisering stuurt de minister van Vreemdelingenzaken en Integratie (V&I) de deeltuitwerking voor integratie naar de Kamer. In deze notitie belicht de minister de voorgenomen acties, grotendeels in samenwerking met moslimorganisaties.

De minister wijst in haar notitie op de relevantie van het beleid gericht op risicojongeren.

“In het kader van de Operatie Jong wordt de inzet ten behoeve van deze jongeren versterkt en wordt samenhang aangebracht tussen de vele initiatieven om schooluitval, criminaliteit, recidive en andere vormen van uitval zoveel mogelijk te voorkomen. Een voorbeeld is de extra impuls op dit terrein van opvoed- en gezinsondersteuning die door de ministers van Justitie en VWS is ingezet om gemeenten te ondersteunen bij het lokaal preventief jeugdbeleid. Doel is het vergroten van het bereik onder risicogezinnen en risicojeugd, en het bieden van juiste ondersteuning en hulp aan deze kwetsbare groepen (bijvoorbeeld bemoeizorg, huisbezoeken). In het kader van Operatie Jong wordt gewerkt aan een betere systematiek om vroegtijdig risico’s op uitval en ontsporing van jeugdigen te signaleren. Hierbij zal onderzocht worden in hoeverre het signaleren van radicalisering van jeugdigen onderdeel kan uitmaken van deze systematiek.”¹⁹⁰

De minister benoemt op welke wijze de moslimgemeenschap weerbaarder kan en wil worden. Ook benadrukt de minister het belang van het vergroten van het democratisch besef, de burgerschapsvaardigheden en het eigen verantwoordelijkheidsgevoel van vooral jongeren die te maken hebben met kwaadaardige radicaliseringsinvloeden. Hierin ligt ook een taak voor de eerstelijnswerkers. De minister geeft aan dat het doel is om deze professionals te ondersteunen bij “het tijdig signaleren en adequaat omgaan met radicaliseringsprocessen.”¹⁹¹ Tot slot gaat het erom het sociale weefsel rondom de jongeren te versterken, zodat er minder gaten vallen waar radicale krachten op in kunnen springen. Een groot deel van de eerstelijnswerkers maken deel uit van dit sociale weefsel.

Ook in deze notitie wordt het belang van een brede aanpak benadrukt:

“Wat nodig is, is een brede benadering die maatregelen van politie en justitie combineert met een integrale sociaal-maatschappelijke aanpak. Bij dit laatste gaat het om een gerichte inzet binnen gemeenten, wijken of scholen om de positie van mensen te verbeteren en hun verhoudingen tot elkaar weer in goede banen te leiden. Goede afstemming binnen de veiligheids- en jeugdketen is hier

van het grootste belang. Dit kan bijvoorbeeld verkregen worden door vertegenwoordigers van verschillende instellingen in gerichte teams nauw samen te laten werken.”¹⁹²

De minister benoemt 34 (deel)projecten. Een deel van deze projecten heeft betrekken op eerstelijnswerkers en hun directe doelgroep (zoals leerlingen):

Voor professionals binnen de veiligheidsketen –regionale politiekorpsen, officieren van justitie, rechters en advocaten maar ook andere professionals – zijn de diverse vormen van extremisme onder jongeren een actueel onderwerp. Binnen het actieprogramma Democratische Rechtsstaat-Weerbare Samenleving worden een aantal expertmeetings georganiseerd om thema’s op dit terrein te bespreken en te toetsen aan de praktijk.¹⁹³

- 17. Onderwijs, educatie en opvoeding De LOM-organisaties stellen verschillende activiteiten voor om allochtone jongeren betere kansen te bieden binnen het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Zo worden Marokkaanse scholieren in een mentorproject betrokken, worden zomerscholen georganiseerd voor jongeren uit zwarte en witte scholen, worden mentoren en rolmodellen ingezet om jongeren wegwijs te maken in de maatschappij en worden projecten ontwikkeld in het kader van de veiligheid op scholen.¹⁹⁴
- 18. Voorlichting scholieren VO Meer specifiek gericht op het tegengaan van radicalisering is het project van de LOM-organisaties om voorlichting te geven aan VO-scholieren. Met de inzet van bekende Nederlanders van allochtone afkomst worden jongeren geïnformeerd over de gevaren van religieus extremisme en de mogelijkheden om op een alternatieve wijze de toekomst vorm te geven. Beoogd resultaat is dat de jongeren een positiever zelfbeeld verkrijgen en zich meer bewust te worden van de kansen en bedreigingen binnen de Nederlandse samenleving en hun eigen kracht en verantwoordelijkheid hierin. Doel is het komend jaar tien voorlichtings- en discussiebijeenkomsten te houden op tien VO-scholen in het land.¹⁹⁵
- 19. Netwerk van jongerenwerkers Het is bekend dat binnen moskeeën de gematigde boodschappen van de imams of moskeebestuurders vaak niet worden opgepikt door de jongeren. Het CMO is daarom voornemens jonge Turkse, Marokkaanse en Surinaamse opbouwwerkers die reeds in functie zijn, een training te geven en geregeld met elkaar contact te laten houden. Vaak zijn zij wél in staat om de jongeren te bereiken. Zij kunnen het gesprek met de jongeren aangaan en hier en daar tegengas bieden aan hun gedachteontwikkeling. Het plan is te starten met een pilot van 10 jongerenwerkers in één gemeente, om daarna het netwerk in 3 jaar uit te bouwen tot ca 400 jongerenwerkers, die zeker 4000 jongeren binnen hun bereik hebben.

Ook de autochtone bevolking wordt als belangrijke partner benoemd in de nota. De minister benoemt een belangrijk obstakel hierin, dat ook betrekking heeft op een deel van de eerstelijnswerkers.

“Obstakel hierbij is dat er bij veel autochtone medewerkers van instellingen en organisaties in Nederland onvoldoende kennis bestaat over de sociale en culturele positie van minderheidsgroepen in Nederland. Vooral over de islam en haar verschillende stromingen en over de mogelijkheden die er zijn om de islam te combineren met een volwaardig burgerschap in de westerse samenleving is weinig bekend.

Daarnaast worstelen sommige bestuurders en professionele eerstelijnswerkers met de vraag hoe om te gaan met processen van integratie, extremisme en interetnische spanningen. Het merendeel van de reeds ontplooiende en verder nog te ontplooiende activiteiten zijn gericht op het aanreiken en versterken van de vaardigheden van deze bestuurders en eerstelijnswerkers. Zij worden veelal als eersten geconfronteerd met vragen rond interetnische spanningen, radicaliseringstendensen en, als mogelijke voorfase provocerende en baldadige puberale gedragingen. Zij zijn ook degenen die als eersten zich verantwoordelijk voelen en verantwoordelijk worden gehouden om adequaat en effectief in te grijpen. Door de opzet van de actieprogramma’s kan specifiek aan hun vragen om ondersteuning

en vaardigheden tegemoet worden gekomen. Concreet gaat het hierbij om de genoemde publicaties, trainingen, expertmeetings en het Servicecentrum Integratie. Ook veel van de debatten en andere activiteiten (...)beogen (islamitische) allochtonen en autochtonen bij elkaar te brengen.”¹⁹⁶

De minister geeft aan dat het ‘niet zinvol is’ om ‘aparte’ projecten voor autochtone en allochtone bestuurders en eerstelijns werkers op te zetten. “Enerzijds omdat ‘op de werkvloer van de samenleving’ op vele plekken al sprake is van gemengde teams, anderzijds omdat juist door professionele samenwerking van allochtone en autochtone (eerstelijns-)medewerkers effectief gewerkt kan worden aan het versterken van de nu nog kwetsbare verbindingen tussen (autochtoon en allochtoon) etnische en religieuze groepen.”¹⁹⁷

September 2005: Uitwerking van de beoogde lokale en justitiële aanpak

Kort na verschijnen van de nota's van Justitie en van V&I presenteert de minister van BZK de nota Lokale en Justitiële aanpak van radicalisme en radicalisering. In deze nota wordt het belang van signalering nogmaals benadrukt en wordt dit uitgewerkt. In dit verband wijst de minister op de belangrijke rol voor de politie.

“Ook het politieapparaat is van groot belang voor de verkenning en signalering van radicalisme, radicalisering en rekrutering. Het heeft met zijn vertakkingen in de wijken – de rol van de wijkagent als informatiebron moet niet veronachtzaamd worden – een onmisbaar netwerk van contacten. In hoofdstuk twee wordt hierop nader ingegaan. Daarnaast zijn er diverse onderdelen van het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) die een belangrijke rol spelen bij onder andere het surveilleren op internet en het verzamelen en doorspelen van informatie die van andere overheidsdiensten en tipgevers afkomstig is.”¹⁹⁸

“Ook andere overheidsorganisaties spelen een belangrijke rol bij de verkenning en signalering, net als particulieren en particuliere organisaties. Lokale bestuurders, uitkeringsinstanties, onderwijsinstellingen, maatschappelijk werk en buurtwerk kunnen waarnemen dat personen of groepen mogelijk radicaliseren. Daarbij gaat het niet alleen om haatzaaiende preken en discriminerende uitspraken in de moskee, op videobanden en geluidscassettes en via het internet, maar ook om wat er in club- en buurthuizen, uitgaansgelegenheden en op sportmanifestaties gebeurt. Belangrijk voor allen is dat de relevante partners, diensten en organisaties de signalen weten te herkennen en dat ze weten wat ze ermee kunnen doen.”¹⁹⁹

Sinds de moord op Van Gogh zijn er binnen de politie verscheidene versterkingsactiviteiten in gang gezet. De minister benoemt de volgende ontwikkelingen.

- *“Het proces van Landelijke Informatie Coördinatie is opgestart en de informatie-inwinning en -veredeling door de (regionale en nationale) informatieknooppunten is sindsdien substantieel toegenomen.*
- *Om toegang te krijgen tot de ‘haarvaten van de samenleving’” bouwt de politie contacten op met bewoners, maar ook met medewerkers van scholen, moskeeën en jeugdwerkers in een wijk. Op wijkniveau kunnen radicaliseringstendensen, radicale kernen en mogelijke (ondersteunende activiteiten ten behoeve van) terroristische activiteiten op deze manier zo vroegtijdig mogelijk worden onderkend (oor- en oogfunctie van de politie).*
- *De toegenomen terroristische dreiging vraagt om extra inspanningen van de politie. Het sturen op het vergaren van informatie door middel van briefing en debriefing (Informatie Gestuurde Politie) en het onderhouden van contacten met bijvoorbeeld de moslimgemeenschappen en rechtse jongeren hebben ervoor gezorgd dat de inzet voor de signalering en opsporing van tekenen van terrorisme en radicalisering is versterkt. Onlangs zijn hiertoe bovendien, de regionale inlichtingendiensten en de regionale informatieknooppunten uitgebreid*

- *De structuur van Landelijke Informatie Coördinatie (LIC) met één nationaal informatieknooppunt (NIK) bij de dienst Nationale Recherche Informatie (dNRI) van het KLPD en 25 regionale informatieknooppunten (RIK's) bij de regionale politiekorpsen heeft als doel de permanente coördinatie van informatie binnen de politie op zowel landelijk als op regionaal niveau (...).*²⁰⁰

De minister wijst in de nota tevens op een bijzondere groep eerstelijns werkers:

*“Bijzondere aandacht verdienen daarbij locaties waar groepen mensen gedurende langere tijd, zonder veel contact met de buitenwereld, onder een zekere dwang tezamen zijn. Het bekendste voorbeeld en in dit verband ook al vaker genoemd vormt de gevangenis. Op basis van de inmiddels opgedane ervaringen is in het gevangeniswezen (en de jeugdinstellingen) is de alertheid op radicalisering, zowel via beïnvloeding als via zelfontbranding, en rekrutering momenteel groot. Er is intensief contact met de opsporings- en veiligheidsdiensten, waarbinnen signalen van radicalisering worden doorgegeven en waarschuwingen over risicopersonen worden ontvangen.”*²⁰¹

De minister benadrukt het belang van informatieverwerking: herkennen en beoordelen van informatie als basis voor eventueel handelen. De gemeente heeft hierin een coördinerende rol, aldus de minister.

*“Signalen van jongeren of anderen (meisjes, vrouwen) die zich af dreigen te keren van de samenleving of dreigen te radicaliseren kunnen het eerst opgevangen worden door medewerkers van gemeente, moslimgemeenschap, politie, scholen, sociale diensten/CWI, woningbouwcorporaties en buurt- en clubhuizen. Aan de hand van dergelijke signalen kan de dynamiek in een gemeenschap zichtbaar gemaakt worden.”*²⁰²

De minister wijst hierbij op het belang dat “mogelijke signalen niet met de mantel der liefde worden bedekt of uit angst niet worden gemeld.” Dit vereist in sommige sectoren een omslag in het denken, aldus de minister. De minister gaat nader in op de mogelijk rol van eerstelijns werker.

*“Het is aan te raden om via de scholen, buurthuizen en lokale gemeenschappen ook specifieke aandacht te besteden aan de ouders van potentieel radicaliserende jongeren. Hoe kunnen zij signalen bij hun kinderen in de gaten houden en op welk moment wordt van ouders verwacht dat zij gedragingen gaan melden bij schoolleiding of imam? De indruk bestaat dat ouders soms onzeker zijn en hun kind ‘met rust’ laten. Bijvoorbeeld, wanneer het gaat om wat de jongeren op het Internet doen of provocerend gedrag vertonen. Aan deze ouders moet ruggesteun worden geboden in de benadering van hun kinderen. Lokaal kan hieraan invulling gegeven worden door bijvoorbeeld voorlichtingsavonden via de scholen te organiseren.”*²⁰³

Ook het aangescherpte antidiscriminatiebeleid wordt geplaatst in de context van het tegengaan van radicalisering. De minister wijst onder meer op de verbetering van de strafrechtelijke handhaving en een actief vervolgingsbeleid inzake discriminatie en racisme. Ook het bestrijden van discriminatie op internet en het komen tot een landelijk netwerk van professioneel werkende antidiscriminatiebureaus kan hieraan bijdragen.

Juli 2006 Zicht op resultaat: ‘Tussenrapportage Weerbaarheid en Integratie’

In juli 2006 informeert de minister van V&I de Tweede Kamer over de voortgang van de acties zoals aangekondigd in de tussenrapportage Weerbaarheid en Integratie.

Een groot deel van de acties richtte zich op het vergaren van kennis. Hiertoe is onder meer onderzoek gedaan door IMES. Dit onderzoek heeft meer inzicht opgeleverd in radicaliseringsprocessen. Veel van de activiteiten richten zich op de moslimgemeenschap zelf. Met betrekking tot de eerstelijns werkers staan in de nota de volgende uitgevoerde acties:

- Het verzamelen van kennis is één stap, maar het is ook van belang dat de kennis gedeeld wordt met professionals op centraal en lokaal niveau. Om dit te bereiken, zijn diverse congressen, werkconferenties, expertmeetings en masterclasses georganiseerd voor lokale bestuurders, ambtenaren van gemeenten en regionale steunfuncties, professionals en sleutelfiguren in het maatschappelijk middenveld.²⁰⁴
- Bij het ontwikkelen van een burgerschapsbesef en het oefenen met actief burgerschap speelt het onderwijs een centrale rol. Begin dit jaar is een wetsvoorstel aangenomen door de Kamer die het onderwijs verplicht actief burgerschap en sociale integratie te bevorderen. (8.3 WPO, 11.3 WEC en 17 WVO). De Inspectie van het Onderwijs krijgt een toezichthoudende rol en er is een toezichtkader in de maak.²⁰⁵
- Bij het organiseren van debatten over radicalisering met moslimjongeren zijn onder andere als succesfactoren benoemd het betrekken van gemeenten, autochtonen betrekken door van meet af aan contact te leggen met gemeenten en autochtone (jongeren)organisaties, betrekken van algemene maatschappelijke instellingen (politie, scholen, werkgevers).²⁰⁶
- Een goede ingang om jongeren te betrekken bij de relatie tussen burgerschap, vrijheid, gelijke rechten en kansen, en vrijwaring van discriminatie is de viering van 5 mei. Etnische minderheden, vooral de jongeren onder hen, zijn in mindere mate bekend met de tradities van 5 mei. Dit voorjaar is het project Vviering 5 mei – dag van de vrijheid, dat voortkwam uit het Breed Initiatief Maatschappelijke Binding, uitgevoerd. Dit project was erop gericht deze betrokkenheid te vergroten en burgers te informeren over de rol van etnische minderheden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Allochtone en autochtone vmbo-jongeren hebben discussies gevoerd over vrijheid. Dit is vastgelegd op DVD en verspreid onder vmbo-scholen door het land. Verder zijn er lessen verzorgd rondom het thema vrijheid en is een activiteitenladder uitgebracht voor 100 minderhedenorganisaties.²⁰⁷
- Er zijn bijeenkomsten geweest over de dwarsverbanden in de diverse aanpakken en over de mogelijkheden voor ondersteuning vanuit het Rijk. Met professionals uit de eerste-lijn is gesproken over hún rol bij het voorkomen, signaleren en tegengaan van radicalisering. Het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV) wordt door de minister van BZK ondersteund om bijeenkomsten te organiseren en kennis/best practices te verzamelen (www.hetccv.nl). In december 2005 was er een bijeenkomst met veiligheids- én integratiemedewerkers waar ook de minderhedenorganisaties en andere partners van het programma weerbaarheid hun projecten presenteerden. In januari 2006 is specifiek overlegd met de integratiemedewerkers van ca 30 gemeenten over de rol die het lokale integratiebeleid kan spelen bij de preventie van radicalisering. Op 29 juni heeft een bijeenkomst plaatsgevonden waar de onderzoekers van het IMES hun bevindingen met gemeenten hebben besproken.²⁰⁸
- In juni 2006 publiceert FORUM de nota Lokale varianten in het islambeleid, waarin de ontwikkelingen op lokaal niveau worden geïnventariseerd en aanbevelingen worden gedaan met betrekking tot het vormgeven van contacten tussen moslimgemeenschappen en lokale besturen. In de komende periode worden werkconferenties belegd met lokale bestuurders en ambtenaren samen met leden van moslimkaders en professionals werkzaam binnen maatschappelijke organisaties. Daarnaast is er ook aandacht voor de deskundigheidsbevordering van specifieke doelgroepen en instellingen. In het afgelopen jaar heeft FORUM expertmeetings georganiseerd met wetenschappers, beleidsmakers van afzonderlijke gemeenten, politiekorpsen, professionals uit onderwijs en welzijn en medewerkers van de justitiële jeugdketen. Met specifieke vragen kunnen gemeenten en instellingen terecht bij het vorig jaar opgerichte Servicecentrum Integratie van FORUM. Daar komen elke week vragen binnen van media, onderwijs, hulpverlening, politie, gemeenten, moskeeorganisaties en overigen. Veel kan telefonisch afgehandeld worden maar

soms is bezoek ter plaatse nodig om tot een goede advisering te komen. Zo zijn bij een aantal religieuze organisaties op hun verzoek interventies gepleegd om de relatie met het lokale bestuur te herstellen. Deze manier van werken is arbeidsintensief en vraagt om een bijzondere aanpak waarbij persoonlijk vertrouwen een voorwaarde is voor succes. Het komende jaar wordt dit onderdeel zeker voortgezet.

- Ter versterking van de lokale overheid is een handreiking ontwikkeld die ingaat op de lokale aanpak van radicalisering. Over deze handreiking is tevens een conferentie georganiseerd voor gemeenten.
- Vechtpartijen, brandstichtingen zoals deze hebben plaatsgevonden, getuigen van een intolerante opstelling ten opzichte van elkaar die niet past binnen onze democratie en die vooral gevaarlijk wordt wanneer het zich ontploeft in interetnisch geweld. Zo ontstaat een geweldsspiraal van actie en reactie. Sleutelwoord blijft hier het stimuleren van de dialoog en wederzijds respect. Ook hiervoor is betrokkenheid en samenwerking van alle partijen – jeugdgroeperingen, ouders, gemeenten, jeugdwerk, onderwijs en politie – cruciaal.²⁰⁹
- De analyse van het IMES-rapport wijst erop dat onderliggende factoren voor radicalisering gezocht moeten worden in de moeizame identiteitsontwikkeling van jonge (Marokkaanse) moslims, in de generatiekloof die ontstaat, in het gebrek aan goede begeleiding van ouders, school en andere professionals bij deze lastige processen, in de soort groepen waarin jongeren bronnen vinden en hun keuzes bespreken en in de aanwezigheid en aantrekkingskracht van alternatieve bronnen. Op al deze punten zal het beleid zich moeten richten om jongeren meer weerbaar te maken tegen de invloed van radicaliseringstendensen. In het afgelopen jaar is een reeks van projecten uitgevoerd op deze onderdelen.
- Maatschappelijk instellingen (welzijn, muziekscholen, musea, etc) zijn benaderd om samen met minderhedenorganisaties een culturele uitwisseling op gang te brengen tussen de generaties en bevolkingsgroepen.²¹⁰

2007: Actieplan tegen polarisatie en radicalisering

Recent is het Actieprogramma tegengaan polarisatie en radicalisering door het kabinet aangeboden aan de Tweede Kamer. In het kabinetbrede actieprogramma zijn, naast de VNG en diverse gemeenten, acht bewindspersonen betrokken, namelijk van BZK, Justitie, WWI, SZW, VWS, Jeugd en Gezin, OCW en BZ. In dit actieplan worden de ingezette beleidslijnen geïntensiverd en aangevuld, waarbij vooral meer aandacht komt voor de lokale situatie.

De voorgestelde aanpak volgt drie sporen waarbij de aanpak door het lokale bestuur van groot belang wordt geacht:

1. Het eerste spoor vormt een aanpak gericht op preventie, signaleren én interventie in samenwerking met partners als jeugdwerkers, leraren, wijkagenten, leerplichtambtenaren en ingebed in het lokaal (veiligheids)beleid;
2. Het tweede spoor richt zich op de inzet van algemeen en specifiek beleid op nationaal niveau dat deze lokale aanpak ondersteunt en faciliteert; en
3. Het derde spoor betreft de samenwerking op internationaal niveau bij de reductie van polarisatie en radicalisering én de aansluiting op het buitenlands beleid.

Op nationaal niveau wordt door middel van algemeen en specifiek beleid gewerkt aan een aanpak. Het algemeen beleid op nationaal niveau richt zich op regulier beleid dat niet specifiek gericht is op de reductie van polarisatie en radicalisering, maar wel een belangrijke bijdrage daaraan levert door het wegnemen van mogelijke voedingsbodems voor polarisatie en radicalisering.

Zowel delen van het algemene als het specifieke beleid raken de rol van de eerstelijnswerker. Vanuit de verschillende beroepsgroepen kan een bijdrage worden geleverd aan (in de regel) meerdere onderdelen van de door het kabinet benoemde algemeen beleid:

- Bijzondere aandacht voor het bevorderen van duurzame participatie van jongeren op de arbeidsmarkt (...): insluiten van mensen in de samenleving via scholing, stages en werk;
- Tegengaan voortijdig schoolverlaten en betere aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt;
- Bevorderen van economische, maatschappelijke en politieke participatie van jongeren;
- Huisvestingbeleid voor jongeren;
- Burgerschap en sociale integratie als kerndoel in het onderwijs;
- Opvoedingsondersteuning, gericht op goede aansluiting van de jongeren bij de Nederlandse samenleving;
- Tegengaan van criminaliteit onder jongeren en aanpak van jeugdproblematiek;
- Tegengaan van discriminatie;
- Bevorderen van integratie, participatie en wederzijdse acceptatie;
- Emancipatie.

Specifiek beleid richt zich op de volgende drie beleidslijnen:

- (1) het vergroten van de *weerbaarheid en binding*, gericht op individuen die vatbaar zijn voor polarisatie en radicalisering en hun omgeving;
- (2) het vergroten van de *weerbaarheid/ competenties*, gericht op lokaal bestuur en professionals die veel met jongeren en jongerengroepen werken;
- (3) *isoleren en indammen*, gericht op polariserende en radicale groeperingen en hun activiteiten.

Beleidslijn 1: vergroten weerbaarheid en binding

Binnen elk van de beleidslijnen zijn voorbeelden gegeven van activiteiten en projecten. Binnen de eerste beleidslijn zijn ondermeer de volgende acties genoemd:

- Bevorderen van de kennis en vaardigheden van democratisch burgerschap onder jongeren die zich aangetrokken voelen door rechtsextremisme of islamitische radicalisering;
- Betrekken van ouders via onderwijs, inburgeringstrajecten en opvoedingsondersteuning bij de maatschappij en de ontwikkeling van hun kinderen. Ook leren van ouders om het gesprek aan te gaan met kinderen die zich aangetrokken voelen door radicaal gedachtegoed;
- Versterking van de binding van jongeren aan de samenleving door scholing, stageplekken en werk;
- Bevorderen kennis van jongeren in het algemeen over verschillende culturen en hun overeenkomsten, de beginselen van de democratische rechtsstaat, het Nederlands buitenlands beleid, religies en hun gezamenlijke, recente geschiedenis (via het onderwijs en maatschappijleer);
- Stimuleren van pluriform aanbod van (niet-extremistische) interpretaties van de islam (via onderwijs, media en internet);
- Immigranten vertrouwd maken met de Nederlandse rechtsorde en samenleving, waaronder het vergroten van kennis bij autochtone Nederlanders over religie en cultuur van 'nieuwe Nederlanders';
- Contacten leggen en onderhouden met sleutelfiguren en moslimorganisaties ten einde gezamenlijk de weerbaarheid te vergroten;
- Nationaal duidelijk stelling nemen en weerwoord bieden aan radicale uitingen in de samenleving die mogelijk een voedingsbodem zijn voor polarisatie of zelfs radicalisering.

In het bijzonder het onderwijs wordt expliciet benoemd. Niettemin kunnen ook andere beroepsgroepen een belangrijke bijdrage leveren aan het realiseren van bovengenoemde activiteiten. Een jongerenwerker kan bijvoorbeeld van grote invloed zijn op het politiek

vertrouwen van een jongere. Een welzijnswerker kan een belangrijke bijdrage leveren aan het vinden van werk. Met name bij jongeren waar al ontwikkelingen gaande zijn in de delegitimering kunnen vele partners een positieve invloed hebben. Echter, deze partners kunnen onbedoeld ook een negatieve invloed hebben door ongewild bepaalde beelden, vooroordelen en gevoelens te bevestigen en te versterken.

Beleidslijn 2: vergroten weerbaarheid/competenties professionals

In de tweede beleidslijn worden enkele beroepsgroepen van eerstelijns werkers expliciet benoemd. De beroepsgroepen worden benoemd in relatie met de volgende activiteiten:

- ontwikkelen instrumenten / methodieken om weerwoord te bieden tegen radicale uitingen voor bestuurders, docenten, politie en jongerenwerkers;
- Stimuleren om de discussie te blijven voeren met mensen die radicale ideeën uitdragen en daarbij duidelijk de grenzen van de rechtstaat aan te geven;
- Organiseren van regionale platforms waar bestuurders en professionals informatie kunnen uitwisselen en kennis kunnen halen;
- Organiseren van trainingen en workshops voor professionals.

Beleidslijn 3: isoleren en indammen

In de derde beleidslijn is ook een rol weggelegd voor eerstelijns werkers. Dit verschilt per actie en per beroepsgroep:

- Tegengaan van haatzaaiende en radicale boodschappen in onder andere gebedshuizen, gevangenissen, scholen en jeugdcentra;
- Aanpak van verspreiding van radicale uitingen (veelal geïnitieerd vanuit de radicaliseringhaarden) samen met lokaal bestuur;
- Deradicaliseringstrajecten, bijvoorbeeld door specifieke interventies in gevangenissen en in reclasseringstrajecten.

Eerstelijns werkers in gevangenissen en bij de reclassering hebben een duidelijke rol zoals hierboven benoemd. Met name de rol van de politie verschilt van de rol van andere beroepsgroepen. De rol van de politie richt zich bijvoorbeeld op de aanpak van (de financiële of verbale steun aan) radicale netwerken en het voorzetten van de aanpak van radicaliseringshaarden door een persoonsgerichte aanpak.

Bijlage 2: Voorbeelden van incidenten en reacties van het onderwijs

Toelichting

In deze bijlage zijn voorbeelden benoemd van incidenten op scholen die kunnen duiden op radicalisering. Er kan ook sprake zijn van bijvoorbeeld discriminatie of racisme zonder dat dit geduid kan worden als rechtsradicalisering. De voorbeelden maken inzichtelijk op welke wijze het onderwijs geconfronteerd kan worden met mogelijke radicalisering.

Onderwijs over de Tweede Wereldoorlog

De Stichting Vredes Educatie tekende in het kader van een afstuurproject reacties van docenten op:²¹¹

- "Schrik, verbazing en ongeloof zijn de meest genoemde reacties van de docenten op de uitlatingen van hun leerlingen. "Ik probeer ze positief te benaderen door ze te wijzen op zaken en feiten die ze kennelijk niet weten, maar hun onwil en haat tegen vooral joden is dermate groot dat ze vreselijke dingen zeggen."
- Docenten geven aan onvoldoende op de hoogte te zijn van wat de leerlingen met een islamitische achtergrond bezighoudt. Ze weten zich bij een eerste confrontatie vaak niet direct een houding te geven. "Veel van mijn collega's hebben angst om met de leerlingen in discussie te gaan; bang om van discriminatie te worden beschuldigd."
- De docent lijkt daarmee gevangen te zitten tussen enerzijds het respect tonen voor de standpunten van de leerlingen met een islamitische achtergrond en anderzijds de eigen culturele bagage vanuit de Tweede Wereldoorlog. "De algemene Nederlandse angst voor antisemitisme komt ten dele voort uit schaamte over het feit dat onze grootouders en ouders het 'zomaar hebben laten gebeuren'."
- Deze heftige confrontatie met de eigen waarden en normen zorgt ervoor dat een deel van de docenten de discussie afkapt, de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en de jodenvervolging alleen feitelijk behandelen of zelfs helemaal overslaat. "Ik ben ermee gestopt er verder op in te gaan. Ik laat nog wel mijn weerstand zien maar dan zeggen ze gewoon: "Dat is toch zeker mijn mening?" En dan ben je natuurlijk nergens meer."
- Docenten die al eerder met deze problematiek in aanraking kwamen, hebben wat dat betreft een grote voorsprong. "Die Marokkanen zijn compleet onbenaderbaar als je ze niet serieus neemt en het afdoet als onzin. Maar als je dat niet meteen doet dan ligt dat veel genuanceerder en dan kun je ze ook nog een heleboel bijbrengen."
- Daarbij zijn luisteren, doorvragen en samenvatten essentieel. Het blijkt echter moeilijk om vragen te stellen zonder een onderliggende boodschap of mening. Ik heb ook wel eens gezegd: 'Nou, ik vind dat je hatelijke ideeën hebt'. Hopende daarmee enig effect te bereiken."
- Hoewel de felheid van de discussie en de soms extremistische ideeën hier niet toe uitnodigen, levert open kaart spelen voor alle partijen het meest op. "Ik heb geprobeerd de discussie open te houden en ruimte te bieden voor afwijkende meningen, zolang ze maar goed beargumenteerd werden."
- Maar het uitgebreide debat neemt wel heel veel tijd in beslag. Een aantal docenten klaagt daardoor niet de eindtermen te halen. Toch wordt deze tijd ervoor uitgetrokken. "Ze moeten propaganda leren ontmaskeren. Dat is eigenlijk het hele eieren eten bij geschiedenis."

Polarisatie

Voorbeelden:

- "In Den Bosch sloot een school zich aan bij het project 'School zonder racisme'. De nacht voordat dit officieel zou gebeuren, werd de school beklad met extreemrechtse leuzen."²¹²

- “In Oss werd een schooljongen met Lonsdale-kleding mishandeld door een groep Turkse jongens. Uit protest droegen de dag daarna alle autochtone jongeren Lonsdale.”²¹³
- “Een ander incident betrof een Turkse jongen die een allochtone jongen sloeg nadat deze op zijn mobiele telefoon een geluidsfragment met een kwetsende tekst over Allah afspeelde. Later bracht een vriend van de geslagen jongen de Hitlergroet op het schoolplein, om vervolgens de Turkse jongen te slaan.”²¹⁴
- “Een Tilburgse jongere van allochtone afkomst beledigt op de middelbare school een autochtone jongen door zijn bomberjack een ‘foute jas’ te noemen. Het incident escaleert tot een oproep het uit te vechten op het NS-station. Daar vechten jongens met een Marokkaanse, Somalische en Turkse afkomst met autochtone jongens. Op het station vinden tevens vernielingen en bekladdingen plaats. De school reageert door gesprekken te organiseren tussen de rivaliserende jongens en hun ouders.”²¹⁵
- “Een jongere staat bekend om zijn racistische opvattingen. Wanneer hij op school komt met een baseballcap met de letters ‘WP’ (red: White Power) reageren allochtone scholieren hierop. Hij wordt tegen de grond gewerkt en geschopt. De jongere is al voor het incident gemeld dat racistische uitingen op school niet worden geaccepteerd. Na het incident praat de schoolleiding met alle betrokkenen. De jongere verlaat de school kort daarop.”²¹⁶
- “Een aantal jongeren dat zich rechts-radicaal uitlaat en bijpassende kleding draagt roept agressie op bij een groepje medescholieren met een Antilliaanse en Marokkaanse achtergrond. Na provocaties over en weer gaan de scholieren met elkaar op de vuist. Na tussenkomst van de school wordt het conflict gesust. Wel handhaven de jongeren hun uiterlijk vertoon. De school houdt gesprekken met leerlingen en ouders. Daarna hebben er geen confrontaties meer plaatsgevonden.”²¹⁷
- “Een openlijk racistische jongere provokeert en stimuleert de tegenstellingen tussen allochtonen en autochtonen jongeren. Binnen korte tijd ontstaan twee groepen: een met nationalistische opvattingen en een groep allochtone jongeren. De school maakt duidelijk dit escalatieproces niet te tolereren en schorst de jongere. Na zijn straf te hebben aangehoord, gooit hij van buitenaf een ruit in en brengt vervolgens de Hitlergroet. De jongere is hierna niet meer op school teruggekeerd.”²¹⁸

Lonsdale

In een rapport over ‘het Lonsdale-vraagstuk’ gaat de Anne Frank Stichting in op de wijze waarop scholen met dit vraagstuk zijn omgegaan. Deze beschrijving toont aan hoezeer scholen een eigen lijn trekken in een aanpak.

“De meest in het oog springende reactie is het zogenaamde Lonsdale-verbod. Verschillende scholen hebben de afgelopen jaren kledingvoorschriften ingesteld voor hun leerlingen. Een van de eersten die hiertoe overging was het Eijkha-gencollege in Landgraaf. In februari 2003 stelde de school een kledingverbod in voor de met extreemrechts geassocieerde merken Lonsdale, Perry en Hooligan Streetwear. Enige tijd later werd dit verbod beter juridisch onderbouwd door het leerlingenstatuut te wijzigen. Daarin staat nu dat: de school het gedrag van en/of bepaalde kleding, schoeisel, hoofddeksels, sieraden of onderscheiden tekens door leerlingen kan verbieden. De schoolleiding is daartoe bevoegd, wanneer gedragingen of het dragen van één of meer attributen als discriminerend of bedreigend wordt ervaren door anderen, dan wel een bedreigende uitwerking hebben omdat ze worden gebruikt om bepaalde agressieve groepsopvattingen uit te dragen.”²¹⁹

Dergelijke kleding-eisen werden ook op diverse andere scholen geïntroduceerd. Een van die scholen was het Thamencollege in Uithoorn. Na een vechtpartij tussen extreemrechtse gabbers en allochtone jongeren werd van een aantal gabbers geëist dat ze een convenant ondertekende. In dat convenant beloofden ze geen kleding meer te dragen die met extreemrechts wordt

geassocieerd en zich te onthouden van extreemrechtse uitspraken. Eén van de jongeren weigerde dat, werd vervolgens geschorst en stapte naar de rechter. In kort geding bepaalde de rechtbank op formele gronden dat de jongen weer moest worden toegelaten. De rechter stelde echter dat kledingvoorschriften door scholen wel geoorloofd zijn, maar dat de gekozen vorm niet toelaatbaar is. De school mocht geen kledingvoorschrift opleggen aan een selecte groep die daarvoor in aanmerking kwam, maar had een algemeen, voor iedereen geldend, kledingvoorschrift moeten uitvaardigen.

Naar aanleiding van deze discussie en de tegelijkertijd gevoerde discussie over het al of niet mogen weigeren van hoofddoekjes en andere gezichtssluiers, stelde de toenmalige Minister van Onderwijs een Kledingleidraad op. Hierin wordt gesteld dat het scholen in principe vrij staat om kledingvoorschriften op te stellen, mits aan een aantal formele vereisten wordt voldaan, de voorschriften niet discriminerend zijn en de vrijheid van meningsuiting niet wordt tegengaan. Over kleding die geassocieerd wordt met rechtsextremisme staat daarin te lezen: 'Het verbieden van zulke kleding kan de in de Grondwet gewaarborgde vrijheid van meningsuiting aantasten. Een school mag daarom dergelijke kleding niet verbieden vanwege de inhoud van zulke ideeën. Beperkingen aan zulke kleding stellen mag wel om andere redenen, bijvoorbeeld als het nodig is om wanordelijkheden te voorkomen.' Over de zin en onzin van kledingverboden is veel gediscussieerd. In de praktijk blijkt vaak dat de ene dress code net zo makkelijk voor de andere wordt ingeruild.

Andere voorbeelden van de wijze waarop scholen met dit vraagstuk om zijn gegaan zijn:

"De schoolleiding heeft de ouders hierover in een brief geïnformeerd. Leerlingen werden bij toegang tot de school gecontroleerd op hun kleding en bij overtreding naar huis gestuurd om iets anders aan te trekken. Het verbod is opgenomen in de schoolregels en in de schoolgids: "Wij trekken de grens bij kleding die andere leerlingen als kwetsend en onveilig kunnen ervaren door daarbij horend gedrag. Deze afspraken passen binnen ons totale anti-pest- en veiligheidsbeleid."

Op één school heeft de schoolleiding samen met de leerlingenraad, besloten om in te grijpen als een leerling meer dan twee uiterlijke kenmerken van rechtsradicale kledingcode toont. Eén schoolleider die het dragen van Lonsdale op zijn locatie verbod, heeft dit besluit na protesten van ouders moeten terugdraaien, omdat het verbod een 'eenmans-actie' was. Het werd niet door alle locaties gedragen en was niet voorgelegd aan de Medezeggenschapsraad (MR)."

De Anne Frank Stichting zet vraagtekens bij de effectiviteit van het verbieden van kleding:

"Toen in de jaren negentig op een aantal scholen het dragen van een Nederlands vlaggetje op een bomberjack werd verboden, doken er allerhande creatieve oplossingen op: drie pennen in de kleuren rood, wit en blauw aan de mouw bevestigd, vlaggetjes met stadswapens, rood-wit-blauw ingevlochten haren etcetera. Veel verschil lijkt een dergelijk verbod dus in de praktijk niet uit te maken. Desondanks melden scholen waar kledingrichtlijnen zijn ingesteld vaak dat de problemen en onderlinge agressie afnemen. Een van de scholen bracht verder naar voren dat een positief punt van het verbod was, dat ouders op de hoogte raakten van de betekenis van kleding en kledingcodes. Niet alle scholen zoeken hun heil in het verbieden van kleding. Het Graaf Huyn College in Geleen organiseerde bijvoorbeeld een Lagerhuisdebat tussen twee conflicterende groepen om die meer tot elkaar te brengen. Het debat was een gezamenlijk initiatief van de schoolleiding, de Geleense politie, Partners in Welzijn en bureau Halt."

Er waren ook scholen die bewust geen verbod instelden:

“Andere scholen kiezen bewust niet voor een verbod, omdat een verbod het gesprek over rechtsextremistische ideeën in de weg zou staan. Deze scholen hechten aan de dialoog. Een schoolleider heeft gekozen voor een pedagogische aanpak. Leerlingen met bomberjacks aan en hakenkruizen in de agenda, moeten verplicht deelnemen aan de Ddodenherdenking op 4 mei en een opstel hierover schrijven. Weer een andere school heeft bewust gekozen om geen aandacht te besteden aan Lonsdale-kleding, om te voorkomen dat het een ‘geuzenstatus’ zou krijgen.”²²⁰

“Beide middelbare scholen in Etten-Leur hebben te maken met sterk nationalistische en/of extreemrechtse uitingen door leerlingen, veelal door jongeren die Lonsdale-kleding dragen. Op geen van beide scholen is het dragen van Lonsdale-kleding verboden (alhoewel een verbod wel overwogen is). Wel worden de desbetreffende jongeren die de kleding dragen door leerkrachten en mentoren hierop aangesproken en wordt gevraagd waarom zij deze kleding dragen. Hen wordt verteld dat andere leerlingen en andere mensen binnen de gemeente deze kleding als bedreigend of provocerend kunnen ervaren en dat zij zich dit moeten realiseren wanneer zij er voor kiezen de kleding toch te dragen. Daarnaast is aan de leerlingen ook duidelijk gemaakt dat wanneer zij blij geven van het aanhangen van rechts-extremistisch gedachtegoed, wanneer zij bevooroordeeld gedrag op basis van een verschil in afkomst vertonen, of wanneer zij problemen veroorzaken met allochtone jongeren, de school zich het recht voorbehoudt om de kleding alsnog te verbieden. Ten slotte zijn ook ouders aangesproken op de kledingstijl van hun kinderen. Veelal reageren de ouders hier negatief op: “Waar bemoeit de school zich mee?”²²¹

Rechtsradicalisering

Voorbeelden:

- “Op de scholen is het algemene beeld het volgende. Jongeren geven onderling vaker dan hun ouders openlijk aan niet gediend te zijn van allochtonen; een enkeling geeft hier uiting aan door in de schoolagenda of in een toilet een hakenkruis, keltenkruis of een ander extreemrechts symbool te tekenen. Wanneer zich een dergelijke geval op school voordoet, dan wordt met de persoon in kwestie uitvoerig gepraat en daar komt steeds weer uit naar voren dat de jongere in kwestie er verder geen rechtsradicaal wereldbeeld op nahoudt. Dit gedrag zou veelal voortkomen uit verveling, uit het spannend vinden van de symbolen en uit een algemeen ongenoegen over buitenlanders.”²²²
- “Jongeren uiten zich soms rechtsextremistisch of nationalistisch tegen leerkrachten of in lessen op school. Verscheidene respondenten hebben aangegeven dat in voorkomende gevallen de jongeren hun negatieve beelden over allochtonen meekrijgen van hun ouders. Wanneer de ouders worden aangesproken op het gedrag van hun kinderen, geven zij blij van een vergelijkbare mening. Ook geven jongeren soms bijvoorbeeld aan dat “hun vader dat thuis ook zegt”. Het komt voor dat jongeren hakenkruizen en/of White Power-tekens op hun schoolboeken, agenda’s of schriften tekenen. Dit wordt door de meeste respondenten beschouwd als iets dat al jaren voorkomt en als standaard jongerengedrag kan worden beschouwd.”²²³
- “AOC De Groene Welle heeft deze week een 13-jarige leerling geschorst omdat hij een Hitlergroet bracht in een van de gangen. De schorsing duurde één middag. De school heeft de ouders van de jongen telefonisch op de hoogte gebracht van de straf. De maatregel is genomen om duidelijk te maken aan de leerlingen dat racisme niet getolereerd wordt. „Ik denk dat deze Hitlergroet niet zo bedoeld was”, hoopt (de, COT) manager (...) van de onderbouw van het vmbo aan de Groene Welle. “Het gebeurde uit gein, denken we. Maar we vinden dat je zo niet met elkaar moet omgaan. Racisme past niet in onze maatschappij, dus ook niet op school. We zijn tegen racisme en de Hitlergroet is een vorm van racisme. Daarom hebben we de jongen een middag geschorst.” De school beschouwt deze schorsing als een incident. “We hoeven het niet groter te maken dan het is. Deze jongen is geen racist, hij staat niet achter de Hitlergroet. Als we met een doelbewuste actie van doen

hadden gehad, dan was er wel een zwaardere sanctie gekomen dan één middag schorsing. Maar we nemen het voorval wel serieus, ook al was het waarschijnlijk onschuldig bedoeld", aldus (de manager, COT) (...).²²⁴

- "Een autochtone Rotterdammer wordt op school door een groep extreemrechtse gabbers mishandeld omdat hij te veel met allochtonen omging. De vader van die jongen neemt vervolgens het recht in eigen hand, stapt met enkele vrienden de school binnen en mishandelt een aantal extreemrechtse gabbers."²²⁵
- "Een leraar op een scholengemeenschap in Rotterdam komt de kantine van de school binnen. Daar joelt een groep leerlingen van Noord-Afrikaanse afkomst: " Hamas, Hamas, alle Joden aan het gas". Op het moment dat de leerlingen (de leraar, COT) zien, gaan de leuzen over in: " Homo, homo (naam melder) is een homo". De leraar is homoseksueel. Uiteindelijk maken de leerlingen excuses. De school ondertekent de verklaring tegen uitsluiting."²²⁶
- "Een moeder van een 17-jarige jongen met een Joodse achtergrond in de buurt van Rotterdam meldt een vechtpartij tussen haar zoon en een medescholier. De medescholier verheerlijkt de ideeën van Hitler."²²⁷
- "Een moeilijk handelbare jongere met rechtsradicale sympathieën scheldt op een aantal achtereenvolgende dagen voorbij fietsende allochtone scholieren uit, en brengt blanke leerlingen de Hitlergroet. Nadat hij door de politie is aangesproken op zijn gedrag is hij niet meer gesignaleerd."²²⁸
- "Na de moord op Theo van Gogh bezoekt een jongere met rechtsradicale opvattingen een aantal middelbare scholen en probeert scholieren tegen elkaar op te zetten. Hij is afkomstig uit Gilze-Rijen en bezocht onder andere een school in Reeshof waarvan hij wegens bekladdingen en de verspreiding van rechtsradicaal propagandamateriaal is weggestuurd. De jongere is van school gestuurd en ook bij andere scholen weggestuurd vanwege zijn gedrag."²²⁹
- "Een school in Schiedam meldt de bekrassing van de deur van de fietsenberging. Al enige tijd heeft de school last van bekladdingen. De melding betreft een hakenkruis, 'sieg Heil', 'auslander raus', 'NL über Alles', 'white pride', 'joden!', 'Schiedam-Wesst' (SS geschreven in runetekens). Buurtjongeren hebben er hun hangplek."²³⁰
- "Leerlingen van een school in het Gelderse Aalten hebben tijdens de les de Hitlergroet gebracht. Daarvan heeft het Christelijk College Schaersvoorde aangifte gedaan. De scholieren zijn op een filmpje op internet te zien."²³¹
- "Melding bij CIDI: De zoon van Joodse melder zit in de tweede klas van een middelbare school in een stad in het midden van het land. Al twee jaar vinden er antisemitische voorvallen plaats. De afgelopen weken wordt hij herhaaldelijk uitgescholden: "kankerjood", "wat doet een Jood in een roeiboot. Verzuipen". De ouders worden, evenals twee jaar geleden, opnieuw door de schoolleiding aangesproken. Hierna krijgt de jongen ruzie met een klasgenote, die hem uitscheldt: "Brillejood, vieze Jood, Joden stinken, omdat ze niet douchen. Ze douchen niet omdat er bij hen geen water meer uit de leiding komt, maar gas". De jongen scheldt ook terug. In een tweetal gesprekken met de mentor en de medeleerlinge zegt zij zich niet bewust te zijn geweest van hetgeen zij zei. Ze zal de jongen in de toekomst niet meer antisemitisch bejegenen. CIDI en de schoolleiding maken een afspraak meteen na aanvang van het nieuwe schooljaar. De school is geïnteresseerd in het lesprogramma Classroom of Difference, dat leraren en leerlingen traint in de bestrijding van racisme."
- "Op een school in Amsterdam-Noord ontkent één van de leerlingen (16 jaar) de Holocaust. Hij laat zich ook zeer racistisch uit tegenover medescholieren van Noord-Afrikaanse afkomst. De leerling is jeugdlid van de extreemrechtse NVU en draagt hakenkruizen. Samen met vrienden intimideert hij andere leerlingen. De jongen zegt vrienden te hebben in Duitsland, die hij via het internet heeft leren kennen. Volgens melder zijn er netwerken van

neonazi's in Noord. De deelraad Amsterdam-Noord is op de hoogte en ook de school is geïnformeerd door melder."²³²

Islamitische radicalisering

Voorbeelden:

- “Je voelt soms dat het mis aan het gaan is. Je komt de aula binnen en er zijn teksten op de tafels gestift.²³³ 'Allah is de grootste! Dood aan Hirsi Ali! Dood aan de ongelovigen!' Maar wat moet je ermee? Het enige wat je kan bedenken is die jongens apart nemen en proberen met ze te praten. Waarom doe je dat, wat denk je ermee te bereiken? Maar dat kost heel veel tijd en die tijd heb je niet." Aan het woord is een lerares van een middelbare school in Den Haag. Ze is een van de deelnemers aan de studiedag over radicalisering. (...) "De plannen die ik hier hoor zijn mooi, maar op het moment staan wij met lege handen. Laat ze er asjeblieft haast mee maken, want ik kan nergens naar toe met mijn problemen."
- “Eén maal is in Zundert in graffiti een radicaal islamitische tekst gespoten. Dit betrof het incident waarbij de tekst “Osama bin Laden” op een gevel van de St. Anna Basisschool werd gespoten, even na de moord op Van Gogh. De betreffende groep jongeren die deze tekst waarschijnlijk op de gevel heeft gespoten, heeft verder geen blijk gegeven van het daadwerkelijk aanhangen van de ideologie van Osama bin Laden.”²³⁴
- “In één geval gaf een jongen in een werkstuk voor levensbeschouwing blijk van het verheerlijken van terrorisme en het ‘martelaarschap’. Deze jongere vertoonde ook andersoortig probleemgedrag (geen respect voor gezag, spijbelen). Samen met een andere probleemleerling hield de jongen zich afzijdig van het schoolleven. De jongen is door de school geschorst (naar aanleiding van zijn probleemgedrag) en vanwege zijn radicale uitingen in contact gebracht met een gezaghebbend gematigd individu uit de eigen gemeenschap.”²³⁵
- “Er zijn zorgen rond een Turks internaat. Ook met betrekking tot deze organisatie bestaan verschillende beelden. Met name bij scholen – de meisjes gaan naar verschillende scholen in Breda – bestaan er zorgen over de invloed die dit internaat heeft op de meisjes die hier wonen. Het beeld bij deze respondenten is dat het internaat vergaande invloed heeft op het sociale leven van de meisjes. De strengreligieuze geloofsleer van het internaat bemoeilijkt het contact met leeftijdsgenoten en met leerkrachten. Direct contact met mannelijke leerkrachten zou hen bijvoorbeeld verboden zijn. Ook zouden zij zich afzijdig houden van medeleerlingen. Sommige van de meisjes uiten zich op momenten streng-religieus. Een deel van de meisjes heeft veel moeite om op school mee te komen en kent sociaal-emotionele problemen. Ook zou het internaat, wanneer de scholen teveel aandringen op contact met hen over de leerlingen die binnen het internaat wonen, de betreffende leerlingen soms van school halen en in enkele gevallen ook niet elders op een school inschrijven. Het zicht op deze meisjes valt daarmee weg.”²³⁶ Andere respondenten geven aan dat met het internaat in hun ervaring op zich wel (beperkte, doch goede) contacten te leggen zijn, maar dat gezien de algemene geslotenheid van de organisatie de interactie met de buitenwereld beperkt is. Het zou juist gaan om een instelling waar welgestelde meisjes door hun ouders worden ondergebracht om een betere opvoeding te krijgen. Het beeld dat de meisjes zouden lijden onder de tucht in het internaat wordt door hen niet herkend.”
- “Een leerling was opeens veel met godsdienst bezig, was twee jaar in NL, kwam uit Marokko, was 17,18 jaar oud. Zijn vader overleed, sprak zich negatief uit over processen tegen Samir A, zonderde zich af, spijbelde, gevoel gediscrimineerd te worden: “Er zijn geen formele doorverwijsmogelijkheden. Via een vriend bij de AIVD hulp ingeroepen. Bij twijfel gaat men liever niet naar de politie: geen vertrouwen in dat zij het adequaat afhandelen. Of overreactie of te weinig actie. Door overreactie wordt het mogelijk nog erger. Men heeft de zaak intern besproken met directeur, mentor en docent en met de jongen gesproken. Het bleek niks te zijn (volgens eigen onderzoek dus).”²³⁷

Twee praktijkvoorbeelden van het Informatie Schakelpunt Radicalisering in Rotterdam

Het navolgende voorbeeld is een praktijkcasus van het Rotterdamse Informatie Schakelpunt Radicalisering (ISPR). Het geeft aan op welke wijze een dergelijke casus wordt behandeld. Het geeft ook aan hoe ver af de casus en daarmee ook de rol van het ISPR in deze casus afstaat van het onderwerp terrorisme en de eerder benoemde zorgen van docenten dat zij moeten bijdragen aan het bestrijden van terrorisme. Onderstaande cases toont dat het tegengaan van radicalisering ook gaat over de zorg van jongeren van wie de kansen in de samenleving dreigen te worden beperkt vanwege het radicaal gedachtegoed.

“Een dertienjarige jongen woont met zijn moeder, broers en zussen in een klein bovenhuis in Rotterdam. Hij is een nakomer. Broers en zussen zijn weinig thuis en moeder heeft weinig vat op hem. De jongen vertoont op school opvallend gedrag: na schooltijd blijft hij hangen rond het schoolplein en slaat hij dreigende taal uit naar medeleerlingen. Hij besteedt geen aandacht aan zijn studie en blijft dan ook al in het eerste jaar zitten. De zorg van een docent wordt verder aangewakkerd, wanneer de jongen in de klas roept dat hij Nederland, de school en alle medeleerlingen haat. De docent gaat een paar keer in gesprek met de jongen en beoordeelt hem op grond daarvan als zeer onzeker. Na aanvankelijke terughoudendheid, ontstaat er toch contact met de jongen. Hij geeft aan dat hij zich thuis aan zijn lot overgelaten voelt en lijkt ook in de bredere omgeving geen voorbeelden van goed gedrag te kunnen oppikken. Maar hij geeft ook aan dat hij zich meest op zijn gemak voelt bij de koranlessen, waarvoor hij zich op eigen houtje heeft ingeschreven. De islam wijst de weg, meent de jongen, en geeft hem duidelijkheid over wat van hem wordt verwacht. Al het andere, inclusief wat op school geleerd wordt, is onbelangrijk.”²³⁸

“Met hem is uitgebreid gesproken over de zorgen die de school heeft ten aanzien van de jongen. De docent Koranles is vervolgens in contact gebracht met de melder. Samen hebben zij afspraken gemaakt over hoe zij beiden vanuit hun eigen positie de jongen beter kunnen begeleiden. De twee docenten houden elkaar van opvallendheden op de hoogte en het ISPR houdt de voortgang de komende tijd nauwlettend in de gaten.”²³⁹

Ook het tweede voorbeeld toont een rol die waarschijnlijk niet de rol is die veel onderwijsinstellingen voor ogen hebben bij het tegengaan van radicalisering.

“Een docent maakt zich zorgen om een leerling die heftig reageert op vermeende aanvallen op Marokkanen, moslims of de islam. De docent legt zijn zorg voor aan collega's en samen komen ze tot het vermoeden dat de leerling er radicale ideeën op na houdt. De docent gaat in gesprek met de vader van de leerling. Dit lijkt aanvankelijk positief effect te hebben. Maar na enige tijd gedraagt de jongen zich weer als voorheen. De docent schakelt de schoolpsycholoog in en neemt daarnaast contact op met het ISPR. In dit overleg wordt geconcludeerd dat er feitelijk geen sprake van strafbaar gedrag is, noch van duidelijke overschrijdingen van de normen van de democratische rechtsstaat. Toch is ingrijpen gewenst, óók omdat de leerling zichzelf met zijn gedrag sociaal isoleert. De docent weet dat de thuissituatie problematisch is en vermoedt dat daarin belangrijke oorzaken voor het gedrag liggen. Hij stelt voor om de hulp van een gezinscoach in te schakelen. Het ISPR ontdekt ondertussen dat de leerling bekend is bij de Deelgemeentelijke Organisatie Sluitende Aanpak-regisseur, die bevestigt dat het gaat om een probleemgezin dat al onder gezinscoaching staat. De betreffende coach meldt dat de begeleiding minder op dit kind is gericht, juist omdat het als de meest 'rustige' van alle gezinsleden wordt ervaren. Het ISPR brengt de gezinscoach en de docent met elkaar in contact, waarna afspraken volgen over een gezamenlijk optreden. De inzet van het ISPR is hierna te beperken tot het monitoren van de ontwikkelingen en het adviseren als verbetering uitblijft.”²⁴⁰

Bijlage 3: Voorbeelden van incidenten en de reactie van het welzijnswerk

Mogelijke rechtsradicalisering

Voorbeelden zijn:

- “Twee 14-jarige jongens uit Duiven hebben de nacht van vrijdag op zaterdag doorgebracht in een politiecel, nadat zij in en bij een jongeren centrum in hun woonplaats de Hitlergroet hadden gebracht. Personeel van het jongeren centrum schakelde de politie in. De jongens maakten het gebaar eerst binnen tijdens een feest. Toen zij naar buiten werden gestuurd, deden ze het nogmaals. Justitie beslist volgens de politie wat er met de twee gaat gebeuren.”²⁴¹
- “Een jongere uit een omliggende gemeente die enige tijd woonachtig is in een kraakpand in Tilburg probeert een medewerker van een welzijnsorganisatie actief te interesseren voor nationaal socialistische gedachtegoed. Hij stuurt de medewerker e-mails waarin hij zijn nationalistische opvattingen uit en waarin hij verwijst naar links van websites met een rechtsradicale signatuur. Het betreft onder meer een aantal websites met antisemitische thema's. De jongere is actief voor de Nederlandse Volksunie en een aanverwante jongerenorganisatie. De ouders van de jongen zijn tegen zijn opvattingen en hebben pogingen ondernomen hem ervan af te brengen. De medewerker van de welzijnsorganisatie is na diverse vruchteloze discussies het gesprek niet langer aangegaan.”²⁴²
- “In 2005 stond in het dorp Moerdijk een jeugdhonk vol met rechtsextremistische leuzen. In 2004 beplakten jongeren in Willemstad een bunker die dienst doet als jeugdhonk met stickers met extreemrechtse teksten.”²⁴³

Mogelijke islamitische radicalisering

Voorbeelden zijn:

- Een groepje islamitische jongeren wordt steeds fanatieker in de orthodoxe geloofsbeleving. In het jongeren centrum waar zij regelmatig komen, wordt steeds dit steeds duidelijker merkbaar. Op een bepaald moment zijn de jongens van mening dat islamitische meisjes niet meer in het jongeren centrum mogen komen omdat zij zich niet in dezelfde ruimte mogen bevinden als de jongens. De jongerenwerkers spreken de jongens hierop aan en geven aan dat iedereen welkom is in het centrum. Het resultaat is echter dat de meisjes het jongeren centrum niet meer bezoeken ondanks dat de jongerenwerkers hen hebben duidelijk gemaakt dat ze welkom zijn.
- Jongerenwerkers vertellen over de reactie van enkele jongeren op 11 september 2001: “Dit werd gezien als overwinning van het islamitisch geloof.” Zij geven aan dat niet enkele jongeren maar ook een enkele jongerenwerker verheugd reageerde. Ook na de moord op Van Gogh zagen zij enkele vrij positieve reacties. ‘Hij heeft het toch zelf uitgelokt’
- Een moslimjongen met een tandarts als vader wordt steeds religieuzer. Hij komt nog wel in het jongeren centrum in tegenstelling tot andere salafisten (‘want het is daar haram’). Hij wil echter niet meer met jongerenwerkers in discussie om niet door hen op het verkeerde been gezet te worden.
- Een Nederlandse bekeerling – was zoekende – zocht wel eerst de dialoog op met zijn omgeving maar is daarna opgezogen door een groep in de moskee. Hij is nu een Nederlandse bekeerling die zijn naam gewijzigd heeft en het geloof ineens hoog in het vaandel heeft. De jongerenwerker kent vader van deze persoon, dus via deze weg probeert hij controle te houden.
- Twee succesvolle muzikanten die op het punt staan lokaal door te breken, hielden ineens op met muziek maken en kozen voor ‘het rechte pad’. Verhaal hierachter: moeder van een van deze jongens had gedroomd dat beide hip-hoppers op een afgrond afrenden waar ze

beiden instorten. Ze had dit aan haar zoon verteld en ook ..... verneemt deze droom. Hij legt contact met ..., die daarop de twee rappers benadert. Hij spreekt waarschijnlijk over de droom van moeder als 'Boodschap van God'. Rappers besluiten het goede pad te kiezen en stoppen volledig met hun hip-hopactiviteiten. Eén rapper is salafist geworden en getrouwd met bekeerlinge. Is gestopt met rappen. Andere rapper is gederadicaliseerd. Men heeft geprobeerd hem als rapdocent voor het jeugdwerk te werven (mooi woord in deze context). Hij heeft status als oud-rapper, waarmee hij zich op straat profileert.

- Een door de gemeente aangestelde sportwerker organiseert een toernooi. Dit toernooi wordt bezocht door enkel honderden jongeren. Tijdens het toernooi worden religieuze liederen gezongen.

Voorbeeld uit de Rotterdamse praktijk

In haar trendrapport noemt de gemeente Rotterdam het volgende voorbeeld:

“Een jongen groeit op in een gezin met vier kinderen. De vader is depressief en brengt zijn dagen thuis door; de moeder werkt. Vader stimuleert de jongen tot goede schoolprestaties en die levert hij ook. In de vijfde klas van het VWO gaat het mis. Hij verlaat school, is niet meer leerplichtig en komt zonder diploma thuis te zitten. Hij begint niet aan een nieuwe opleiding, werkt niet en vraagt ook geen uitkering aan. Na twee jaar komt hij in contact met het welzijnswerk, dat hem aanmeldt bij het zogenoemde Jongerenloket. Op uitnodigingen voor een gesprek aldaar reageert hij niet. Via andere wegen komen ondertussen verontrustende signalen bij het welzijnswerk binnen: de jongen blijft soms dagen van huis, zou omgaan met verkeerde vrienden en heeft zijn uiterlijk in een korte tijd radicaal veranderd. De welzijnswerker constateert verder dat de jongen onverzekerd rondloopt, schulden heeft en hij heeft een verstoord dag- en nachtritme. Bovendien terroriseert hij het gezin en is hij regelmatig meerdere dagen 'zoek'. Wanneer de moeder een handleiding voor de productie van explosieven op de kamer van haar zoon vindt en haar zorgen bespreekt met een welzijnswerker, besluit deze het ISPR in te schakelen. De jongen is op dat moment spoorloos.”²⁴⁴

Bijlage 4 Respondenten

1. Medewerker regiopolitie Hollands-Midden
2. Medewerker regiopolitie Amsterdam-Amstelland
3. Medewerker welzijnsstichting Noord-Holland
4. Medewerker welzijnsstichting Noord-Holland
5. Docent voortgezet onderwijs Zuid-Holland
6. Zorgcoördinator voortgezet onderwijs Noord-Holland
7. Medewerker welzijnswerk Zuid-Holland
8. Medewerker regiopolitie Brabant-Zuidoost
9. Medewerker regiopolitie Zuid-Holland-Zuid
10. MBO-raad
11. Onderwijsinspectie
12. Medewerker Movisie
13. Medewerker Movisie
14. Onderzoeker Anne Frank Stichting
15. Medewerker Art.1
16. Medewerker FORUM
17. Regiomanager welzijnsstichting Limburg
18. Jongerenwerker Limburg
19. Jongerenwerker Limburg
20. Jongerenwerker Limburg
21. Jongerenwerker Limburg
22. Coördinator welzijnswerk regionale organisatie
23. Medewerker Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling
24. Medewerker regiopolitie Hollands-Midden
25. Ministerie VROM/WWI
26. Ministerie VWS
27. Ministerie OC&W
28. Ministerie van Justitie
29. Medewerker regiopolitie Haaglanden
30. Medewerker regiopolitie Haaglanden
31. Medewerker KLPD
32. Medewerker Nederlandse Politie Academie
33. Medewerker regiopolitie Haaglanden
34. Medewerker Jeugd regiopolitie Amsterdam-Amstelland
35. Medewerker gemeente Rotterdam
36. Medewerker gemeente Rotterdam
37. Buurtregisseur regiopolitie Amsterdam-Amstelland
38. Beleidsadviseur gemeente Zoetermeer
39. Beleidsmedewerker gemeente Zoetermeer
40. Beleidsmedewerker gemeente Amsterdam
41. Medewerker gemeente Helmond
42. Medewerker welzijnsstichting Overijssel
43. Medewerker Bureau Jeugdzorg Limburg
44. Medewerker Bureau Jeugdzorg Limburg
45. Medewerker GG&GD Brabant
46. Medewerker GG&GD Noord Holland
47. Halt Nederland
48. Reclassering Nederland
49. Reclassering Amsterdam

50. Reclassering Amsterdam
51. Medewerker NCTb
52. Welzijnswerker Helmond
53. Onderzoekster Extreemrechts

Ook hebben wij op onderdelen input gekregen van de tientallen functionarissen die wij hebben ontmoet tijdens bewustwordings-bijeenkomsten, onderzoeken en trainingen en die we hebben gevraagd naar hun eigen rolopvatting en naar wat zij om zich heen zien gebeuren in het licht van polarisatie en radicalisering.

Bijlage 5 Bronnen

Literatuur en publicaties voor eerstelijnswerkers

- Anne Frank Stichting, *Monitor racisme en extremisme: zevende rapportage*, 2007
- F. Buijs, F. Demant en A. Hamdy, *Strijders van eigen bodem Radicale en democratische moslims in Nederland*, Amsterdam University Press, 2006
- Slootman, M. en Tillie, J., *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*, IMES, 2006
- Cadat, M., Engbersen, R., Sprinkhuizen, A., Zuiderhof, M., *Inspanning voor culturele ontspanning. Aanpak van rechtsradicale jongeren in stad en ommeland*, Movisie, Utrecht, 2007.
- Centrum Informatie en Documentatie Israël (CID), rapportage over 2005.
- Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV)/COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Aanpak polarisatie en radicalisering: op weg naar een succesvolle start*, Den Haag, 2007.
- Centrum voor Nascholing Amsterdam, *Wij Amsterdammers in het onderwijs. Omgaan met verruwing, segregatie en radicalisering bij leerlingen*, Maatwerk, 2006/2007.
- COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Tussen feiten, beelden en gevoelens: verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*, Den Haag, 2006.
- COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Verkennend onderzoek naar radicalisering in Tilburg*, Den Haag, 2006.
- De Paraplu, *nieuwsbrief nr. 11*, November 2005.
- Discriminatie Meldpunt Tûmba, *Friese docenten over tolerantie op school*, april 2006
- Donselaar, van, J.(red.), *Monitor racisme & extremisme: Cahier nr. 4. Het Lonsdalevraagstuk*, Anne Frank Stichting, 2005.
- Donselaar, van, J., Wagenaar, W., *Monitor Racisme en Extremisme. Racistisch en extreemrechts geweld in 2006*, Anne Frank Stichting, Universiteit Leiden, 2007.
- Duursma, M., *Onze allochtone leerlingen zijn in verwarring*, NRC Handelsblad, 8 februari 2003.
- Groot Koerkamp, S. en Veerman, M., *Het slapende leger*, Rotschild & Bach, Amsterdam, 2006
- Gorp, van, G., *Radicalisering aangepakt. Kabinet trekt 28 miljoen uit voor lokale strijd tegen radicalisering*, Trouw, 28-08-2007.
- Homan, M., *Generatie Lonsdale: Extreem-rechtse jongeren in Nederland*, Houtekiet, Antwerpen, 2006.
- Inventgroep, *Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter, Een advies over Vroegtijdige signalering en interventies bij opvoed- en opgroei problemen*, Utrecht, September 2005.
- Kemp, van der, S., Wonderen, van, R., Kloosterman, M., *Deskundigheidsbevordering rond agressie in het onderwijs: een vraag-en aanbodanalyse*, Research voor Beleid, Leiden, 8 maart 2005.
- Linden, A. en Klandermans, B., *Stigmatization and Repression of Extreme Right the Netherlands. Mobilization*, 11: 141-157 *Mobilization*, 2006
- MBO-raad, *Discussienotitie radicalisering*
- Onderwijsinspectie, *Onderwijsverslag 2004/2005*.
- Onderwijsinspectie, *Onderwijsverslag 2005/2006*.
- Persbericht Algemene Onderwijs Bond, *Geen cursus 'Herken de Radicaal'*, 22 augustus 2007.
- Persbericht Onderwijsinspectie, *Meldpunt discriminatie en extremisme in onderwijs*, 21 maart 2005.
- Reenen, van, H., *Scholengemeenschap De Groene Welle schorst leerling vanwege Hitlergroet*, De Stentor, 28 april 2007.
- Reijnen, J.M., Libregts, I.P.M., *Herkenning van Radicalisering, Een verkennend onderzoek op scholen voor voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs in Rotterdam*, COS/SWA, 2005.
- Romanillos, L., Korevaar, G., *Radicalisering sneller herkennen*, Algemeen Dagblad, 21 augustus 2007.

- Schuyt, C.J.M., 'De omweg van de onverschilligheid', in Nijboer J.A. (red.), *Criminaliteit als politiek probleem*, Gouda Quint, Arnhem, 1993
- Sloodman, M., Tillie, J., *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*, UvA, IMES, Oktober 2006.
- Stichting Meander, *Algemeen waar mogelijk, specifiek waar nodig*, Regioanalyse Zuid-Holland Oost/West, maart 2006.
- Stokmans, D., 'Onderwijzer moet opletten': Remkes over radicalisering, NRC Handelsblad, 22 oktober 2005.
- Tuinier, J.D., Blanken, C., Visser, G., *Antisemitisme op school? Verslag van een onderzoek. De geschiedenis van de jodenvervolgning in de Tweede Wereldoorlog in confrontatie met islamitische leerlingen*, Afstudeerscriptie Stichting Vredeseducatie, Utrecht, 2003.
- Vereniging Nederlandse Gemeenten/RADAR, *Radicalisme: signaleren en aanpakken: vroegtijdige aanpak radicaliserende jongeren*, Sdu Uitgevers, 2006.
- Vrij Nederland, *Terug naar Amsterdam-West*, 29 oktober 2005.
- Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, *Justitiële Verkenningen*, Van Leeuwen 2005.
- Wijk, van, A. Ph., Bervoets, E.J.A., Boers, R., *Trots op Nederland. Achtergronden, kenmerken en aanpak van het Lonsdale-verschijnsel*, Elsevier Overheid, Den Haag, 2007.
- Witte, R., M. Veenstra, K. Schram, F. Kors, *Interetnische spanningen: een draaiboek*, Sdu Uitgevers, Den Haag, 2003.
- Zannoni, M., Stuger, E., Aanpak van polarisatie en radicalisering: nationale en lokale versterking, in: *Nieuwsbrief Crisisbeheersing (april 2007)*.
- Zuithof, M., *Manoeuvreren in een mijnenveld. Radicalisering moslimjeugd doet appèl op welzijnswerk*, Zorg + Welzijn 4, 23 februari 2005.

Overheidsnota's

- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Van Dawa tot Jihad: de diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*, Den Haag, december 2004.
- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, 'Lonsdale-jongeren' in Nederland. *Feiten en fictie van een vermeende rechts-extremistische subcultuur*, NR. 2381145/01, Den Haag, mei 2005.
- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Jaarverslag 2005*, Den Haag, april 2006.
- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Radicale dawa in verandering, de opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*, Den Haag, oktober 2007.
- Brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties aan de voorzitter van de Tweede Kamer over het AIVD onderzoek 'Van Dawa tot Jihad', 22 december 2004, TK 29 754.
- Gemeente Amsterdam, *Wij Amsterdammers*, januari 2005.
- Gemeente Amsterdam, *Voortgangsrapportage Wij Amsterdammers: investeren in mensen en grenzen*, 2006.
- Gemeente Amsterdam, Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling, *AOR Tweede rapportage november 2006 – februari 2007*, maart 2007.
- Gemeente Amsterdam, *Beleidskader gemeentelijke Informatiehuishouding radicalisering*, versie oktober 2006.
- Gemeente Amsterdam, *Amsterdam tegen radicalisering*, november 2007
- Gemeente Dordrecht, sector MO, *Actieprogramma Integratie: Uitvoeringsstrategie 2007 – 2008*.
- Gemeente Helmond, *Verslag College van B&W*, 2006.
- Gemeente Rotterdam, *Programmabureau Meedoen of Achterblijven, Radicalisering in Rotterdam II: informatie schakelpunt radicalisering*, april 2007.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Lokale en Justitiële aanpak van radicalisme en radicalisering*, Den Haag, 29 september 2005.
- Ministerie van Justitie, Antwoorden op kamervragen over de rol van de reclassering bij de terrorismebestrijding, 18 januari 2005.
- Ministerie van Justitie, *Radicalisme en radicalisering*, Den Haag, 19 augustus 2005.

- Ministerie van Vreemdelingenzaken en Integratie, *Weerbaarheid tegen radicalisering van moslimjongeren*, Den Haag, 25 maart 2005.
- Ministerie voor Vreemdelingenzaken en Integratie, *Weerbaarheid en Integratiebeleid, Preventie van radicalisering vanuit het perspectief van het integratiebeleid*, Den Haag, 19 augustus 2005.
- Ministerie van Vreemdelingenzaken en Integratie, *Tussenrapportage Weerbaarheid en Integratiebeleid*, Den Haag, augustus 2006.
- Notitie 'Actieplan Wij Amsterdammers' van regiegroep Wij Amsterdammers aan het College van B&W gemeente Amsterdam, 19 november 2004.
- Raadscommissie voor Werk en Inkomen, *Sociale Infrastructuur, Educatie, Jeugdzaken, Diversiteit en Grotestedenbeleid*, agendapunt E1, 7 december 2006.
- Stadsdeel Slotervaart, *Actieplan Slotervaart: Het tegengaan van radicalisering*, februari 2007:
- Uden, convenant.

Media

- *De Telegraaf*, Cursus antiradicalisme voor docenten is onzinnig, 31 augustus 2007.
- *Leeuwarder Courant*, Vechtpartij tijdens hiphopfeest Dokkum, 15 januari 2007.
- *Algemeen Dagblad*, Jongens opgepakt voor Hitlergroet, 28 januari 2007:
<http://www.ad.nl/binnenland/article1033257.ece>
- *De Volkskrant*, Samir A. kan naar Noordelijke Hogeschool Leeuwarden, 25 november 2005:
http://www.volkskrant.nl/binnenland/article149502.ece/Samir_A_is_welkom_op_Hogeschool_Leeuwarden
- *Het Parool*, Wijkagent ziet radicalisering niet, 23 maart 2007:
<http://www.parool.nl/nieuws/2007/MRT/23/bin1.html>
- *Nu.nl*, School onderzoekt filmpje met Hitlergroet, 27 februari 2007:
[http://www.nu.nl/news/990743/50/School_onderzoekt_filmpje_met_Hitlergroet_\(video\).html](http://www.nu.nl/news/990743/50/School_onderzoekt_filmpje_met_Hitlergroet_(video).html)
- *Novum*, Bouyeri gaf koranles in Pieter Baan Centrum, 11 juli 2005:
<http://www.verzamelgids.nl/nieuws/2005/binnenland/jul/week28/bouyeri+gaf+koranles+in+pieter+baan+centrum/>
- *De Stentor*, Scholengemeenschap De Groene Welle schorst leerling vanwege Hitlergroet, 28 april 2007.

Kamerstukken

- TK 2004-2005, 298006 Motie 137
- 2004, 29 754, nr. 4, pp. 1, 2
- Brief moord op Van Gogh, TK 29854.
- Brief minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, nota naar aanleiding van verslag, TK 2005-2006.

Op internet geraadpleegde bronnen

- Amsterdams Onderwijsadviespunt Radicalisering (AOR), folder AOR: http://www.vios-amsterdam.nl/data/assets/AOR-folder%20voor%20website_v2.pdf
- Buuren, van, J., Kamelen in Den Haag. Verslag van een seminar over rol van community policing bij het signaleren van radicalisering: http://spl.politieacademie.nl/page/page_item.asp?ID=950
- Cadat, M., Sprinkhuizen, A., Neeffjes, K., Radicaal Jong, NIZW, april 2006:
<http://www.nizw.nl/smartsite.htm?id=74717>
- Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling CMO Stimulans, Voorkoming en bestrijding van radicalisering onder moslims: <http://www.cmo-stimulans.nl/web/show/id=61835>
- Centrum Maatschappelijke Ontwikkeling Gelderland Spectrum, bijeenkomst dilemma's jongerenwerk, augustus 2007: http://www.spectrum-gelderland.nl/site/nieuws/2007_05_31_bijeenkomst_dilemma_s_jongerenwerk

- Cumulus Welzijn, Trendrapportage welzijn 2006-2007, Maart 2007, p.7:
<http://www.cumuluswelzijn.nl/download/?id=3506693>
- Debat 'Jongeren tussen hoop en wanhoop', 22 juni 2006: <http://cmo-stimulans.kpnis.nl/web/show/id=44223/contentid=594>
- Debat 'Radicalisering Haagse jongeren?': <http://www.denhaag.pvda.nl/nieuwsbericht/1022>
- Engel, S., Oud-docent B. woedend op Van der Hoeven, 18 november 2004:
<http://www.planet.nl/planet/show/id=62967/contentid=526030/sc=eab600>
- FORUM Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, Elkaar leren kennen= leren van elkaar. Eigen identiteit en interculturele dialoog: <http://www.forum.nl/zelfbeelden/folder-elkaarNL.pdf#search=%22Elkaar%20leren%20kennen%20%3D%20leren%20van%20elkaar%22>
- Gemeente Dordrecht, sector MO, Actieprogramma Integratie: Uitvoeringsstrategie 2007 – 2008:
http://cms.dordrecht.nl/Dordrecht/up/ZiohxegHeB_Actieprogramma_Integratie_uitvoeringsstrategie_2007-2008.PDF
- Hoebink, M., 'Ik kan nergens naartoe met mijn problemen', Studiedag radicalisering in Amsterdam, 9 maart 2007: http://www.wereldomroep.nl/actua/nl/samenleving/act20070309_radicalisering
- Impuls Slotervaart, Jongerenwerk in actie tegen radicalisering:
http://www.impuls.nl/nieuws/virtuele_map/jongerenwerk_in
- Inspectie Openbare Orde en Veiligheid, Inspectiebericht, Update in professionaliteit, jaargang 1, nr. 2, december 2005:
www.minbzk.nl/aspx/download.aspx?file=/contents/pages/54641/2005120104ioov_inspectieinternet.pdf
- Interculturele verhoudingen op Amsterdamse scholen in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs, Amsterdam, mei 2005:
<http://www.burojansen.nl/terrorisme/amsterdam/intercultureleverhoudingen.pdf>
- Jongerenwerk verbindt!, Tweede landelijke dag van het jongerenwerk, 22 maart 2007:
http://www.jongerenwerker.nl/docs/070322_workshops_west.pdf
- Justitiële Jeugdinstelling Den Hey-Acker, jaarplan 2007:
<http://www.heyacker.nl/docs/jaarplan2007.doc>
- Nieuwsbrief Interculturalisatie Justitiële Instellingen 'De kleurrijke instelling', Jaargang 1, nr. 1, juni 2007: <http://www.forum.nl/interculturalisatie/kleurrijkeinrichting-1-1.pdf>
- Palet, Fietsen tegen de wind in. Brabantse studiemiddag over extremisme in Nederland, 20 september 2006: <http://www.palet.nl/publicaties/Verslag%20studiedag%20extremisme%2020-09-06.pdf>
- Palet, Studiedag extremisme krijgt vervolg, 22 september 2006:
<http://www.palet.nl/subpagina.php?navid=801>
- PJ Partners in Jeugd-, Gender- en Sociaal Beleid:
<http://www.pjpartners.nl/web/show/id=72740/contentid=1395>
- Regionaal Centrum Maatschappelijke Ontwikkeling Meander, Intolerantie en radicalisering:
<http://stmeander.kpnis.nl/web/show/id=49479>
- School moet van kabinet radicalisering signaleren. Minister Remkes: 'Onderwijzer moet opletten':
<http://www.schoolenveiligheid.nl/aps/School+en+Veiligheid/news/nieuwsarchief+discriminatie+extremisme/nieuwsarchief+2005/scholen+moeten+radicalisering+signaleren.htm>
- Stichting Jeugd- en Jongerenwerk Midden-Holland: Nieuwsbrief, Jaargang 2, Nr. 3, September 2007:
http://www.stijmh.nl/nieuwsbrief/nieuwsbrief_artikel.aspx?nba_id=50
- Stichting Meander, Conferentie De Jeugd van Tegenwoordig, Meander berichten 2/2006:
<http://stmeander.kpnis.nl/web/show/id=53101>
- Variya, Werkplan 2007: <http://www.variya.nl/pdf/Werkplan2007.pdf>
- Welzijnsdebat 2006: Radicaal Jong: <http://intercultureleopvoeding.web-log.nl/intercultureleopvoeding/2006/11/07/index.html>

- Xsession Culturele spanningen. Zoeken naar antwoorden op radicalisering onder autochtone en allochtone jongeren, 29 september 2005 :
<http://www.nederlandsjeugdinstituut.nl/smartsite.dws?ch=def&id=103036&page=7473>

Eindnoten

- ¹ Engel, S., Oud-docent B. woedend op Van der Hoeven, 18 november 2004:
<http://www.planet.nl/planet/show/id=62967/contentid=526030/sc=eab600>
- ² Zuithof, M., *Manoeuvreren in een mijnenveld. Radicalisering moslimjeugd doet appèl op welzijnswerk*, Zorg + Welzijn 4, 23 februari 2005.
- ³ Idem
- ⁴ Huri Sahin, Extreem-rechts, op www.lokaalbestuur.nl
- ⁵ Onderwijsinspectie, *De staat van het onderwijs: onderwijsverslag 2005 – 2006*, mei 2007: p. 97
- ⁶ Gemeente Rotterdam, Programmabureau Meedoen of Achterblijven, Radicalisering in Rotterdam II :informatie schakelpunt radicalisering, april 2007: p. 29.
- ⁷ Zoals onderzoek door het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES), de Anne Frank Stichting/Universiteit Leiden, multicultureel instituut FORUM, het COT en anderen.
- ⁸ Zannoni, M./, Stuger, E., Aanpak van polarisatie en radicalisering: nationale en lokale versterking, in: *Nieuwsbrief Crisisbeheersing (april 2007)*.
- ⁹ Eerder ontwikkelde het COT in opdracht van het CCV het stappenplan voor de aanpak van polarisatie en radicalisering.
- ¹⁰ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Tussen feiten, beelden en gevoelens: verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*, Den Haag, 2006, p.12. Deze definitie wijkt af van de definitie zoals gehanteerd in het actieplan tegengaan polarisatie en radicalisering.
- ¹¹ Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Jaarverslag 2005*, Den Haag, april 2006, p. 50
- ¹² Schuyt, C.J.M., 'De omweg van de onverschilligheid', in Nijboer J.A. (red.), *Criminaliteit als politiek probleem*, Arnhem: Gouda Quint, 1993, p. 29-34.
- ¹³ Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Van Dawa tot Jihad: de diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*, Den Haag, december 2004, p. 15.
- ¹⁴ Slootman, M. en Tillie, J., *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*, IMES, 2006
- ¹⁵ Stadsdeel Slotervaart, actieplan tegen radicalisering, pp. 4 – 7.
- ¹⁶ Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Radicale dawa in verandering, de opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*, Den Haag, oktober 2007.
- ¹⁷ Dit kader is een samenvatting van hoofdstuk 1 van het AIVD-rapport, *Radicale dawa in verandering, de opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*, Den Haag, oktober 2007.
- ¹⁸ Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, "Lonsdale-jongeren" in Nederland. Feiten en fictie van een vermeende rechts-extremistische subcultuur, NR. 2381145/01, Den Haag, mei 2005, p.4.
- ¹⁹ Homan, M., *Generatie Lonsdale: Extreem-rechtse jongeren in Nederland*, Houtekiet, 2006.
- ²⁰ Wijk, van, A. Ph., Bervoets, E.J.A., Boers, R., *Trots op Nederland. Achtergronden, kenmerken en aanpak van het Lonsdaleverschijnsel*, Elsevier Overheid, Den Haag, 2007, p. 183.
- ²¹ Idem, p. 184.
- ²² Idem, 186-188.
- ²³ Cadat, M., Engbersen, R., Sprinkhuizen, A., Zuiderhof, M., *Inspanning voor culturele ontspanning. Aanpak van rechtsradicale jongeren in stad en ommeland*, Movisie, Utrecht, 2007.
- ²⁴ Donselaar, van, J., Wagenaar, W., *Monitor Racisme en Extremisme. Racistisch en extreemrechts geweld in 2006*, Anne Frank Stichting, Universiteit Leiden, 2007, p.21.
- ²⁵ Idem, p.4.
- ²⁶ Idem, p.9.
- ²⁷ Idem, p.7-8.
- ²⁸ Linden, A., *Activisten van extreem-rechts: motieven en processen* (werktitel), te verschijnen in 2008.

-
- ²⁹ Slooman, M., Tillie, J., *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*, UvA, IMES, Oktober 2006, p. 5-7.
- ³⁰ AIVD, 2007, p.82.
- ³¹ AIVD, 2004, p. 55.
- ³² Idem, p. 55-56.
- ³³ Minister van Justitie, *Radicalisme en radicalisering*, Den Haag, 19 augustus 2005, p. 5
- ³⁴ Deze doelgroepen zijn ook benoemd in het recent gepresenteerde actieplan van de gemeente amsterdam: Amsterdam tegen radicalisering (september 2007).
- ³⁵ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Verkennd onderzoek naar radicalisering in Tilburg*, Den Haag, 2006.
- ³⁶ Idem.
- ³⁷ Vrij Nederland, Terug naar Amsterdam-West, 29 oktober 2005.
- ³⁸ Bron: vertrouwelijk, eerder COT project
- ³⁹ Gemeente Amsterdam, *Wij Amsterdammers*, januari 2005, p. 11.
- ⁴⁰ Gemeente Amsterdam, *Voortgangsrapportage Wij Amsterdammers*, p. 10.
- ⁴¹ Gemeente Rotterdam, *Programmabureau Meedoen of Achterblijven, Radicalisering in Rotterdam II: informatie schakelpunt radicalisering*, april 2007: p. 20.
- ⁴² Gemeente Rotterdam, *Programmabureau Meedoen of Achterblijven, Radicalisering in Rotterdam II: informatie schakelpunt radicalisering*, april 2007: p. 16.
- ⁴³ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Tussen feiten, beelden en gevoelens, verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*, Den Haag, 2006, p. 57.
- ⁴⁴ Gemeente Dordrecht, sector MO, *Actieprogramma Integratie: Uitvoeringsstrategie 2007 – 2008*, p. 20.
- ⁴⁵ Gemeente Helmond, Verslag college van B&W 2006, p. 14.
- ⁴⁶ COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Tussen feiten, beelden en gevoelens, verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*, Den Haag, 2006, p. 73.
- ⁴⁷ Enkele bestaande rapporten zijn: 'Starten met een aanpak van polarisatie en radicalisering' (CCV/COT); handreiking 'Radicalisme: signaleren en aanpakken' (VNG/RADAR) en de brochure 'Inspanning voor culturele ontspanning' (Movisie).
- ⁴⁸ Bron is vertrouwelijk, volgt uit eerder COT project
- ⁴⁹ Buuren, van, J., Kamelen in Den Haag. Verslag van een seminar over rol van community policing bij het signaleren van radicalisering: http://spl.politieacademie.nl/page/page_item.asp?ID=950
- ⁵⁰ Brief portefeuillehouder terrorisme in de Raad van Hoofdcommissarissen P.J. van Zunderd aan de korpsen m.b.t. tot het signaleren van radicalisatieprocessen en herkennen van voorbereidingshandelingen; 3 I's, 6 V's, 6 januari 2006.
- ⁵¹ IOOV Inspectiebericht, Update in professionaliteit, jaargang 1, nr. 2, december 2005: www.minbzk.nl/aspx/download.aspx?file=/contents/pages/54641/2005120104ioov_inspectieinternet.pdf.
- ⁵² IOOV Inspectiebericht, Update in professionaliteit, jaargang 1, nr. 2, december 2005: www.minbzk.nl/aspx/download.aspx?file=/contents/pages/54641/2005120104ioov_inspectieinternet.pdf.
- ⁵³ http://spl.politieacademie.nl/page/page_item.asp?ID=950
- ⁵⁴ Respondent
- ⁵⁵ Respondent
- ⁵⁶ Wijk, van, A. Ph./Bervoets, E.J.A./Boers, R., *Trots op Nederland. Achtergronden, kenmerken en aanpak van het Lonsdaleverschijnsel*, Elsevier Overheid, Den Haag, 2007, p.193.
- ⁵⁷ Idem, p.193-194.
- ⁵⁸ COT en CCV, *Aanpak van polarisatie en radicalisering. Op weg naar een succesvolle start*, Utrecht, 2007.
- ⁵⁹ Gemeente Uden, *Convenant*, p. 7
- ⁶⁰ Respondent

-
- ⁶¹ Buuren, van, J., Kamelen in Den Haag. Verslag van een seminar over rol van community policing bij het signaleren van radicalisering: http://spl.politieacademie.nl/page/page_item.asp?ID=950
- ⁶² Idem.
- ⁶³ Respondent
- ⁶⁴ Het Parool, Wijkagent ziet radicalisering niet, 23-03-2007:
<http://www.parool.nl/nieuws/2007/MRT/23/bin1.html>
- ⁶⁵ Respondent
- ⁶⁶ Onderwijsinspectie, Onderwijsverslag 2005/2006.
- ⁶⁷ Onderwijsinspectie, Onderwijsverslag 2004/2005, p. 137.
- ⁶⁸ Duursma, M., 'Onze allochtone leerlingen zijn in verwarring, NRC Handelsblad, 8 februari 2003.
- ⁶⁹ Duursma, M., 'Onze allochtone leerlingen zijn in verwarring, NRC Handelsblad, 8 februari 2003.
- ⁷⁰ Engel, S., Oud-docent B. woedend op Van der Hoeven, 18 november 2004:
<http://www.planet.nl/planet/show/id=62967/contentid=526030/sc=eab600>
- ⁷¹ Idem.
- ⁷² School moet van kabinet radicalisering signaleren. Minister Remkes: 'Onderwijzer moet opletten':
<http://www.schoolveiligheid.nl/aps/School+en+Veiligheid/news/nieuwsarchief+discriminatie+extremisme/nieuwsarchief+2005/scholen+moeten+radicalisering+signaleren.htm>
- ⁷³ Engel, S., Oud-docent B. woedend op Van der Hoeven, 18 november 2004:
<http://www.planet.nl/planet/show/id=62967/contentid=526030/sc=eab600>
- ⁷⁴ Anne Frank Stichting/ Universiteit Leiden,
- ⁷⁵ Onderwijsinspectie, Persbericht: *meldpunt discriminatie en extremisme in onderwijs*, 21 maart 2005.
- ⁷⁶ Jaarverslag Onderwijsinspectie 2005, p. 92.
- ⁷⁷ Brief minister van OCW, nota naar aanleiding van verslag, TK 2005-2006, 30 460, p. 6.
- ⁷⁸ Onderwijsinspectie, Onderwijsverslag 2005-2006, p.95-101.
- ⁷⁹ Het Amsterdams Onderwijsadviespunt Radicalisering, folder, p. 1.
- ⁸⁰ Gemeente Amsterdam, Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling, AOR Tweede rapportage november 2006 – februari 2007, maart 2007, pp. 7-9.
- ⁸¹ Gemeente Amsterdam, DMO, *Eindrapportage Amsterdams Onderwijsadviespunt Radicalisering*, september 2007
- ⁸² *Het Parool*, Meldpunt radicalisering weg, 24 september 2007
- ⁸³ Gorp, van, G., Radicalisering aangepakt. Kabinet trekt 28 miljoen uit voor lokale strijd tegen radicalisering, Trouw, 28-08-2007.
- ⁸⁴ Respondent
- ⁸⁵ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Tussen feiten , beelden en gevoelens, verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda, Den Haag, 2006, p. 79.
- ⁸⁶ Discriminatie Meldpunt Tumba, *Friese docenten over tolerantie op school*, april 2006.
- ⁸⁷ Uden, covenant, p. 11.
- ⁸⁸ Centrum voor Nascholing Amsterdam, *Wij Amsterdammers in het onderwijs. Omgaan met verruwing, segregatie en radicalisering bij leerlingen*, Maatwerk, 2006/2007: p. 5.
- ⁸⁹ Raadscommissie voor Werk en Inkomen, Sociale Infrastructuur, Educatie, Jeugdzaken, Diversiteit en Grotestedenbeleid, agendapunt E1, 7 december 2006, p. 1.
- ⁹⁰ Kemp, van der, S., Wonderen, van, R., Kloosterman, M., Deskundigheidsbevordering rond agressie in het onderwijs. Een vraag- en aanbodanalyse, Research voor Beleid, Leiden, 8 maart 2005, p. 20.
- ⁹¹ Gemeente Rotterdam, Programmabureau Meedoen of Achterblijven, Radicalisering in Rotterdam II: informatie schakelpunt radicalisering, april 2007: p. 20.
- ⁹² Persbericht Algemene Onderwijs Bond (AOB), Geen cursus 'Herken de Radicaal', 22 augustus 2007.
- ⁹³ Romanillos, L., Korevaar, G., 'Radicalisering sneller herkennen', Algemeen Dagblad, 21-08-2007.
- ⁹⁴ De Telegraaf, 'Cursus antiradicalisme voor docenten is onzinnig', 31 augustus 2007

-
- ⁹⁵ Donselaar, van, J.(red.), *Monitor racisme & extremisme: Cahier nr. 4. Het Lonsdalevraagstuk*, Anne Frank Stichting, 2005, p. 45-46.
- ⁹⁶ www.schoolenveiligheid.nl,
- ⁹⁷ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Tussen feiten , beelden en gevoelens, verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda, Den Haag, 2006, p. 81-82.
- ⁹⁸ Nu.nl, School onderzoekt filmpje met Hitlergroet, 27 februari 2007:
[http://www.nu.nl/news/990743/50/School_onderzoekt_filmpje_met_Hitlergroet_\(video\).html](http://www.nu.nl/news/990743/50/School_onderzoekt_filmpje_met_Hitlergroet_(video).html)
- ⁹⁹ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Tussen feiten , beelden en gevoelens, verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda, Den Haag, 2006, p. 51.
- ¹⁰⁰ Idem, p. 81.
- ¹⁰¹ *De Stentor*, Scholengemeenschap De Groene Welle schorst leerling vanwege Hitlergroet, 28 april 2007.
- ¹⁰² Centrum Informatie en Documentatie Israel, *rapportage over 2005 en 1 januari – 5 mei 2006*
- ¹⁰³ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Verkennend onderzoek naar radicalisering in Tilburg, Den Haag, 2006, p.41.
- ¹⁰⁴ Idem, p.41.
- ¹⁰⁵ Interculturele verhoudingen op Amsterdamse scholen in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs, Amsterdam, mei 2005, p.10:
<http://www.burojansen.nl/terrorisme/amsterdam/intercultureleverhoudingen.pdf>
- ¹⁰⁶ Idem, p.9.
- ¹⁰⁷ Wij Amsterdammers in het onderwijs, samenvatting, p. 1.
- ¹⁰⁸ Reijnen, J.M, Libregts, I.P.M., Herkenning van Radicalisering, Een verkennend onderzoek op scholen voor voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs in Rotterdam, COS/SWA, 2005.
- ¹⁰⁹ Slooman, M., Tillie, J., *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*, UvA, IMES, Oktober 2006.
- ¹¹⁰ De Volkskrant, Samir A. kan naar Noordelijke Hogeschool Leeuwarden, 25 november 2005:
http://www.volkskrant.nl/binnenland/article149502.ece/Samir_A._is_welkom_op_Hogeschool_Leeuwarden
- ¹¹¹ Respondent
- ¹¹² COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Tussen feiten , beelden en gevoelens, verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda, Den Haag, 2006, p. 80.
- ¹¹³ FORUM Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, Elkaar leren kennen= leren van elkaar. Eigen identiteit en interculturele dialoog: <http://www.forum.nl/zelfbeelden/folder-elkaarNL.pdf#search=%22Elkaar%20leren%20kennen%20%3D%20leren%20van%20elkaar%22>
- ¹¹⁴ Respondent
- ¹¹⁵ Respondent
- ¹¹⁶ Xsession Culturele spanningen. Zoeken naar antwoorden op radicalisering onder autochtone en allochtone jongeren, 29 september 2005 :
<http://www.nederlandsjeugdinstituut.nl/smartsite.dws?ch=def&id=103036&page=7473>
- ¹¹⁷ Stichting Meander, Conferentie De Jeugd van Tegenwoordig, Meander berichten 2/2006:
<http://stmeander.kpnis.nl/web/show/id=53101>
- ¹¹⁸ Debat 'Radicalisering Haagse jongeren?': <http://www.denhaag.pvda.nl/nieuwsbericht/1022>
- ¹¹⁹ Stichting Meander, Conferentie De Jeugd van Tegenwoordig, Meander berichten 2/2006:
<http://stmeander.kpnis.nl/web/show/id=53101>
- ¹²⁰ Palet, Fietsen tegen de wind in. Brabantse studiemiddag over extremisme in Nederland, 20 september 2006: <http://www.palet.nl/publicaties/Verslag%20studiedag%20extremisme%2020-09-06.pdf>
- ¹²¹ Palet, Studiedag extremisme krijgt vervolg, 22 september 2006:
<http://www.palet.nl/subpagina.php?navid=801>

-
- ¹²² Welzijnsdebat 2006: Radicaal Jong: <http://intercultureleopvoeding.web-log.nl/intercultureleopvoeding/2006/11/07/index.html>
- ¹²³ Jongerenwerk verbindt!, Tweede landelijke dag van het jongerenwerk, 22 maart 2007: http://www.jongerenwerker.nl/docs/070322_workshops_west.pdf
- ¹²⁴ Centrum Maatschappelijke Ontwikkeling Gelderland Spectrum, bijeenkomst dislemma's jongerenwerk, augustus 2007: http://www.spectrum-gelderland.nl/site/nieuws/2007_05_31_bijeenkomst_dilemma_s_jongerenwerk
- ¹²⁵ Spectrum Nieuwsbrief Jeugd nr. 4/2007, p. 13
- ¹²⁶ Respondent Movisie
- ¹²⁷ PJ Partners in Jeugd-, Gender- en Sociaal Beleid: <http://www.pjpartners.nl/web/show/id=72740/contentid=1395>
- ¹²⁸ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Tussen feiten , beelden en gevoelens, verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda, Den Haag, 2006.
- ¹²⁹ Respondent
- ¹³⁰ Cumulus Welzijn, Trendrapportage welzijn 2006-2007, Maart 2007, p.7: <http://www.cumuluswelzijn.nl/download/?id=3506693>
- ¹³¹ Stichting Meander, 'Algemeen waar mogelijk, specifiek waar nodig', Regioanalyse Zuid-Holland Oost/West, maart 2006, p. 40
- ¹³² Idem, p.40.
- ¹³³ Idem, p.40.
- ¹³⁴ Donselaar, van, J.(red.), *Monitor racisme & extremisme: Cahier nr. 4. Het Lonsdalevraagstuk*, Anne Frank Stichting, 2005, p.44-45.
- ¹³⁵ Zuithof, M., *Manoeuvreren in een mijnenveld. Radicalisering moslimjeugd doet appèl op welzijnswerk*, Zorg + Welzijn 4, 23 februari 2005.
- ¹³⁶ Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling CMO Stimulans, Voorkoming en bestrijding van radicalisering onder moslims: <http://www.cmo-stimulans.nl/web/show/id=61835>
- ¹³⁷ Stichting Jeugd- en Jongerenwerk Midden-Holland: Nieuwsbrief, Jaargang 2, Nr. 3, September 2007: http://www.stijmh.nl/nieuwsbrief/nieuwsbrief_artikel.aspx?nba_id=50
- ¹³⁸ Regionaal Centrum Maatschappelijke Ontwikkeling Meander, Intolerantie en radicalisering: <http://stmeander.kpnis.nl/web/show/id=49479>
- ¹³⁹ Variya, Werkplan 2007: <http://www.variya.nl/pdf/Werkplan2007.pdf>.
- ¹⁴⁰ Respondent
- ¹⁴¹ Respondent
- ¹⁴² Respondent
- ¹⁴³ Groot Koerkamp, S. en Veerman, M., *Het slapende leger*, Rotschild & Bach, Amsterdam, 2006
- ¹⁴⁴ Leeuwarder Courant , Vechtpartij tijdens hiphopfeest Dokkum, 15 januari 2007.
- ¹⁴⁵ Antwoorden op raadvragen van de PvdA fractie, op 15 mei 2006.
- ¹⁴⁶ Impuls Slotervaart, Jongerenwerk in actie tegen radicalisering: http://www.impuls.nl/nieuws/virtuele_map/jongerenwerk_in
- ¹⁴⁷ Respondent
- ¹⁴⁸ Respondent
- ¹⁴⁹ Cadat, M., Sprinkhuizen, A., Neefjes, K., Radicaal Jong, NIZW, april 2006: <http://www.nizw.nl/smartsite.htm?id=74717>
- ¹⁵⁰ Cadat, M., Engbersen, R., Sprinkhuizen, A., Zuiderhof, M., *Inspanning voor culturele ontspanning*, Movisie, Utrecht, 2007.
- ¹⁵¹ PJ Partners in Jeugd-, Gender- en Sociaal Beleid: <http://www.pjpartners.nl/web/show/id=72740/contentid=1395>
- ¹⁵² OKC Slotervaart, p.30.
- ¹⁵³ Idem, p.30.

-
- ¹⁵⁴ ZonWw, p.32.
- ¹⁵⁵ Inventgroep, Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegtijdige signalering en interventies bij opvoed- en opgroei problemen, Utrecht, 2005: p. 15.
- ¹⁵⁶ TK 2004-2005, 298006 Motie 137
- ¹⁵⁷ Idem, p. 31.
- ¹⁵⁸ FORUM, *Signalering en voorkoming van vervreemding bij jongeren. Inhoudelijk verslag van een cursus voor medewerkers van uitvoeringsorganisaties Justitieel Jeugdbeleid*, februari 2007
- ¹⁵⁹ Stichting Nidos is een landelijk werkende voogdij-instelling specifiek voor alleenstaande, minderjarige vluchtelingen en asielzoekers
- ¹⁶⁰ De Paraplu, nieuwsbrief, nr. 11. November 2005.
- ¹⁶¹ AIVD, 2004, p. 43.
- ¹⁶² Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum, Justitiële Verkenningen, Van Leeuwen 2005, p. 91-92.
- ¹⁶³ Novum, *Bouyeri gaf koranles in Pieter Baan Centrum*, 11 juli 2005:
<http://www.verzamelgids.nl/nieuws/2005/binnenland/jul/week28/bouyeri+gaf+koranles+in+pieter+baan+centrum/>
- ¹⁶⁴ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Verkennend onderzoek naar radicalisering in Tilburg, Den Haag, 2006, p.35.
- ¹⁶⁵ Tweede Kamer, vergaderjaar 2006–2007, Aanhangsel 4293
- ¹⁶⁶ Nieuwsbrief Interculturalisatie Justitiële Inrichtingen 'De kleurrijke inrichting', Jaargang 1, nr. 1, juni 2007, p.5: <http://www.forum.nl/interculturalisatie/kleurrijkeinrichting-1-1.pdf>
- ¹⁶⁷ Justitiële Jeugdinrichting Den Hey-Acker, jaarplan 2007, p.18:
<http://www.heyacker.nl/docs/jaarplan2007.doc>
- ¹⁶⁸ AIVD, 2005, p. 22-23.
- ¹⁶⁹ Minister van Justitie, Antwoorden op kamervragen over de rol van de reclassering bij de terrorismebestrijding, 18 januari 2005.
- ¹⁷⁰ Respondent Movisie
- ¹⁷¹ Brief moord op Van Gogh TK 29854 nr. 3, p. 14
- ¹⁷² Idem, p. 14.
- ¹⁷³ Idem, p. 15.
- ¹⁷⁴ Idem, p. 16.
- ¹⁷⁵ Notitie Actieplan Wij Amsterdammers van regiegroep Wij Amsterdammers aan het College van B&W gemeente Amsterdam, 19 november 2004.
- ¹⁷⁶ Actieplan Wij Amsterdammers, 20 januari 2005, p. 7-8.
- ¹⁷⁷ Brief van de minister van BZK aan de voorzitter van de Tweede Kamer over het AIVD onderzoek Van Dawa tot Jihad, 22 december 2004, 29 754, nr. 4, p.1-2.
- ¹⁷⁸ AIVD, 2004, p. 48.
- ¹⁷⁹ Ministerie van Vreemdelingenzaken en Integratie, *Weerbaarheid tegen radicalisering van moslimjongeren*, Den Haag, 25 maart 2005, p. 1.
- ¹⁸⁰ Idem, p. 1.
- ¹⁸¹ Idem, p. 6.
- ¹⁸² Idem, p. 8.
- ¹⁸³ Idem, p. 8-9.
- ¹⁸⁴ Idem, p. 12.
- ¹⁸⁵ Brief van de minister van BZK aan de colleges van B&W over de uitkomsten van AIVD onderzoek naar
- ¹⁸⁶ Brief Minister Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, AIVD Vervolgonderzoek "Londale"-jongeren, 17 januari 2006, p. 2: <http://www.aivd.nl/contents/pages/54647/aivdvervolgonderzoeklonsdale-jongeren.pdf>
- ¹⁸⁷ Ministerie van Justitie, Radicalisme en radicalisering, Den Haag, 19 augustus 2005, p. 4.
- ¹⁸⁸ Idem, p.5.

-
- ¹⁸⁹ Idem, p.21.
- ¹⁹⁰ Ministerie voor Vreemdelingenzaken en Integratie, *Weerbaarheid en Integratiebeleid, Preventie van radicalisering vanuit het perspectief van het integratiebeleid*, Den Haag, 19 augustus 2005, p. 10.
- ¹⁹¹ Idem, p.16.
- ¹⁹² Idem, p. 20.
- ¹⁹³ Idem, p. 21.
- ¹⁹⁴ Idem, p. 25.
- ¹⁹⁵ Idem, p. 26.
- ¹⁹⁶ Idem, p.26.
- ¹⁹⁷ Idem, p.26.
- ¹⁹⁸ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Lokale en Justitiële aanpak van radicalisme en radicalisering*, Den Haag, 29 september 2005, p.3.
- ¹⁹⁹ Idem, p. 4.
- ²⁰⁰ Idem, p. 7-8.
- ²⁰¹ Idem, p. 4.
- ²⁰² Idem, p. 9.
- ²⁰³ Idem, p. 4.
- ²⁰⁴ Ministerie van Vreemdelingenzaken en Integratie, *Tussenrapportage Weerbaarheid en Integratiebeleid*, Den Haag, augustus 2006, p. 4.
- ²⁰⁵ Idem, p.4.
- ²⁰⁶ Idem, p.4.
- ²⁰⁷ Idem, p. 5.
- ²⁰⁸ Idem, p. 7.
- ²⁰⁹ Idem, p. 9.
- ²¹⁰ Idem, p. 11.
- ²¹¹ Tuinier, J.D., Blanken, C., Visser, G., *Antisemitisme op school? Verslag van een onderzoek. De geschiedenis van de jodenvervolging in de Tweede Wereldoorlog in confrontatie met islamitische leerlingen*, Afstudeerscriptie Stichting Vredeseducatie, Utrecht, 2003.
- ²¹² Anne Frank Stichting, *Monitor racisme en extremisme: zevende rapportage*, 2007
- ²¹³ Idem.
- ²¹⁴ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Tussen feiten, beelden en gevoelens: verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*, Den Haag, 2006, p. 81.
- ²¹⁵ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Verkennend onderzoek naar radicalisering in Tilburg*, Den Haag, 2006, p.26.
- ²¹⁶ Idem, p.26.
- ²¹⁷ Idem, p.26.
- ²¹⁸ Idem, p.28.
- ²¹⁹ Donselaar, van, J.(red.), *Monitor racisme & extremisme: Cahier nr. 4. Het Lonsdalevraagstuk*, Anne Frank Stichting, 2005., p. 45-46.
- ²²⁰ www.schoolveiligheid.nl
- ²²¹ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Tussen feiten, beelden en gevoelens: verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*, Den Haag, 2006, p. 81-82.
- ²²² Idem, p. 51.
- ²²³ Idem, p. 8.
- ²²⁴ De Stentor, Scholengemeenschap De Groene Welle schorst leerling vanwege Hitlergroet, 28 april 2007.
- ²²⁵ Donselaar, van, J.(red.), *Monitor racisme & extremisme: Cahier nr. 4. Het Lonsdalevraagstuk*, Anne Frank Stichting, 2005., p. 45-46.

-
- ²²⁶ Centrum Informatie en Documentatie Israel, *rapportage over 2005 en 1 januari – 5 mei 2006*
- ²²⁷ Centrum Informatie en Documentatie Israel, rapportage over 2005.
- ²²⁸ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Verkennend onderzoek naar radicalisering in Tilburg*, Den Haag, 2006, p.27.
- ²²⁹ Idem, p.28.
- ²³⁰ Centrum Informatie en Documentatie Israel, rapportage over 2005.
- ²³¹ Nu.nl, School onderzoekt filmpje met Hitlergroet, 27 februari 2007:
[http://www.nu.nl/news/990743/50/School_onderzoekt_filmpje_met_Hitlergroet_\(video\).html](http://www.nu.nl/news/990743/50/School_onderzoekt_filmpje_met_Hitlergroet_(video).html)
- ²³² Centrum Informatie en Documentatie Israel, rapportage over 2005.
- ²³³ Hoebink, M., 'Ik kan nergens naartoe met mijn problemen', Studiedag radicalisering in Amsterdam, 9 maart 2007: http://www.wereldomroep.nl/actua/nl/samenleving/act20070309_radicalisering
- ²³⁴ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Tussen feiten, beelden en gevoelens: verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*, Den Haag, 2006, p.100.
- ²³⁵ Idem, p. 80.
- ²³⁶ Idem, p. 72.
- ²³⁷ Respondent
- ²³⁸ Gemeente Rotterdam, Programmabureau Meedoen of Achterblijven, *Radicalisering in Rotterdam II: informatie schakelpunt radicalisering*, april 2007, p.18.
- ²³⁹ Idem, p.18.
- ²⁴⁰ Idem, p.19.
- ²⁴¹ Algemeen Dagblad, Jongens opgepakt voor Hitlergroet, 28 januari 2007:
<http://www.ad.nl/binnenland/article1033257.ece>
- ²⁴² COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Tussen feiten, beelden en gevoelens: verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*, Den Haag, 2006, p.28.
- ²⁴³ COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, *Tussen feiten, beelden en gevoelens: verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*, Den Haag, 2006, p. 91
- ²⁴⁴ Gemeente Rotterdam, Programmabureau Meedoen of Achterblijven, *Radicalisering in Rotterdam II: informatie schakelpunt radicalisering*, april 2007, p.17.

Dossiers / Extreem-rechtse symboliek

Extreem-rechtse symboliek

Dossier: Radicalisme en extremisme

Tags: discriminatie ras, muziek, rechts-extremisme, rechtspraak, strafrecht, symboliek

Dit is een overzicht van extreem-rechtse symboliek die momenteel gebruikt wordt binnen Nederlandse subculturen. Het is bedoeld als leidraad voor mensen en instellingen die veel in contact komen met subculturen, scholen, uitgaanscentra, jeugdwelzijnsinstellingen, om enige inzage te geven in de betekenis van gebruikte symbolen.

Subculturen waarin extreem-rechts zich manifesteert zijn de skinhead-, de gabber, en de black metal- scene. Dit wil allerminst zeggen dat elke skinhead, gabber of black metal- fan per definitie extreem-rechts is, maar alleen dat er extreem-rechtse elementen kunnen worden waargenomen binnen deze subculturen.

Het valt echter vaak niet mee om uit te maken wie er extreem-rechtse sympathieën op na houden en wie niet. Subculturen staan per definitie bekend om hun subtiele kleding-, kleur-, en gedragscodes, die vaak voor buitenstaanders volkomen onbegrijpelijk zijn.

Extreem-rechtse personen maken het vaak nog iets ingewikkelder, omdat zij er extra belang bij hebben zich niet al te openlijk te identificeren met hun gedachtegoed. Dat kan namelijk problemen met vrienden, familie, school of werk opleveren. Daarnaast zijn bepaalde symbolen en uitingen strafbaar en daardoor gebaat bij verholde weergave.

Het hier gepresenteerde overzicht probeert iets te doen aan deze onduidelijkheden. Het is echter van belang om het overzicht met verstand te gebruiken: Iemand met een hakenkruis om zijn nek zal bij niemand veel twijfel oproepen over zijn ideeën. Minder duidelijk ligt dat bijvoorbeeld bij een drager van een Nederlandse vlaggetje op zijn jas. Dit vlaggetje wordt bij extreem-rechtse skinheads en gabbers gebruikt om blijk te geven van hun nationalisme, maar wordt daarnaast ook vaak gebruikt als neutrale dresscode voor gabbers die er verder geen duidelijke politieke ideeën op na houden. Het vlaggetje op zichzelf zegt dus niet veel, en de Nederlandse vlag is natuurlijk ook een symbool van alle inwoners van Nederland en als zodanig niet verbonden aan een politieke stroming. Het gebruik van een vlaggetje als (uitdagend?) symbool kan aanleiding zijn om te bekijken welke symboliek er verder gebruikt wordt, of dat er andere redenen zijn (gedrag, uitlatingen) om extreem-rechtse gedachten te veronderstellen.

Extreem-rechtse symboliek kent veel uitingsvormen. Ten eerste zijn er de grafische symbolen zoals bijvoorbeeld het Keltisch kruis en de Odal-rune. Ten tweede zijn er getsymbolen als 14 en 88 die voor extreem-rechtse begrippen staan. Ten derde zijn er badges of T-shirts met namen of kreten die extreem-rechtse betekenis kunnen hebben (bijvoorbeeld van populaire extreem rechtse bands of van extreem-rechtse organisaties). Ten vierde is er een schemergebied van populaire kleren, merken, kleuren en kledingcodes.

Nazistische en extreem-rechtse symbolen

Grafische symbolen kunnen op veel manieren gedragen worden: op T-shirts/ truien, als badge op een jas, als tatoeage, als ketting/ring of ander sieraad. Een overzicht van in Nederland gebruikte extreem-rechtse grafische symbolen:

Swastika of hakenkruis

Betekenis: Zonnerad met vier spaken. De spaken stellen de seizoenen voor. Het is een geluk, heilbrengend en weerbaar zonnerad.

Van oorsprong religieus symbool. Is al eeuwenlang een veel gebruikt symbool in India. In de westerse wereld bekend als symbool van het nationaal-socialisme, gebruikt door de nazi's in de Tweede Wereldoorlog. Inmiddels zeldzaam gebruikt door extreem rechts in Nederland. Het gebruik van dit symbool is in Nederland verboden.

Jurisprudentie:

- De rechtbank Leeuwarden spreekt zich op 13 mei 1993 uit over het aanbrengen van hakenkruisen (en SS-tekens) op muren. De rechtbank is van oordeel dat het in het openbaar aanbrengen van deze tekens (ook zonder tekst) aanzet tot discriminatie van mensen wegens hun ras (art. 137d Sr.). De tekens staan immers voor het nationaal-socialisme en nazi-Duitsland en daarmee voor een ideologie die als een van de belangrijkste kenmerken de discriminatie van mensen wegens hun ras behelst. De tekens zetten met name die mensen tot discriminatie aan, die gevoelig zijn voor de ideeën van het nationaal-socialisme en nazi-Duitsland en die in die tekens een bevestiging vinden.
- Het Hof van Leeuwarden spreekt zich op 26 april 1994 uit over het dragen van rode armbanden met daarop hakenkruisen. Het zichtbaar dragen van de afbeelding van een zwart hakenkruis op een rode armband wordt ervaren als het uitdragen van het gedachtegoed van het nationaal-socialisme.
Het is algemeen bekend, dat de nationaal-socialistische ideologie zich bij uitstek kenmerkt door rassenleer en antisemitisme. Tevens is het algemeen bekend dat in de Tweede Wereldoorlog op grond van die ideologie de joden in Europa zijn vervolgd en op grote schaal uitgemoord. Daarmee is naar het oordeel van het Hof het in het openbaar dragen van het hakenkruis beledigend voor (onder meer) joden wegens hun ras (art. 137c Sr.).
- De Hoge Raad bevestigt op 21 februari 1995 de uitspraak van het Hof van Leeuwarden. Het in het openbaar dragen van een hakenkruis is een uitlating bij afbeelding die beledigend is voor (ondermeer) joden wegens hun ras (art. 137c Sr.).
- De politierechter te Leeuwarden spreekt zich op 25 september 1995 uit over het aanbrengen van een hakenkruis op tegels en een verkeersbord. De politierechter is van oordeel dat de graffitispuiters zich in het openbaar opzettelijk beledigend heeft uitgelaten over een groep mensen wegens hun ras, te weten de joodse bevolking (art. 137c Sr.).

Sig-rune

SS-tekens

Betekenis: "Sig, sol, zege, overwinning". "Wees sterk, overwin uzelf".

Runetekens, door de SS gebruikt in de Tweede Wereldoorlog.

Zeldzaam, soms in combinatie met langere woorden zoals 'Hass', waarbij de dubbele S dan als sig-rune is geschreven. Overigens is deze schrijfwijze niet altijd extreem-rechts. De bekende Hardrock-band 'Kiss' uit de jaren 80 gebruikte deze dubbele S bijvoorbeeld ook.

Het gebruik van dit symbool is in Nederland verboden.

Jurisprudentie:

- De rechtbank Leeuwarden spreekt zich op 13 mei 1993 uit over het aanbrengen van SS tekens (en hakenkruisen) op muren. De rechtbank is van oordeel dat het in het openbaar aanbrengen van deze tekens (ook zonder tekst) aanzet tot discriminatie van mensen wegens hun ras (art. 137d Sr.).
Deze tekens staan immers voor het nationaal-socialisme en nazi-Duitsland en daarmee voor een ideologie die als een van de belangrijkste kenmerken de discriminatie van mensen wegens hun ras behelst.
- De tekens zetten met name die mensen tot discriminatie aan, die gevoelig zijn voor de ideeën van het nationaal-socialisme en nazi-Duitsland en die in die tekens een bevestiging vinden.

Keltisch Kruis

Kelten Kruis
Zonnerad

Betekenis: Bescherm- en heilsteken. Het hoogste godssymbool, steeds wederkerend, alles omvattend.

Is waarschijnlijk een afgeleide van het Keltisch Hoogkruis, ook Hoogkruis genoemd. Het Keltisch Hoogkruis, waarvan de onderste poot langer is dan de overige drie, werd vroeger op heilig verklaarde plekken geplaatst en komt in Ierland veelvuldig voor. Het dragen van een Keltisch Kruis is populair bij extreem-rechts maar ook onder meer populair onder liefhebbers van Ierland, en wordt ook regelmatig in kunst verwerkt.

Jurisprudentie:

- De rechtbank Arnhem is van oordeel (21 december 1992) dat het dragen van een hanger met Kelten Kruis en een T-shirt met de tekst 'Twente Skins' en runetekens een overtreding oplevert van artikel 137c Sr.7
- De rechtbank Dordrecht is van oordeel (1994) dat het in het openbaar aanbrengen van een Kelten Kruis en de tekst 'White Power' een overtreding aflevert van artikel 137c Sr.8.

Odal-rune

Betekenis: "Odal, adel. Eigen bloed en eigen erf zijn de hoogste adel."

Runetekens, door de SS gebruikt in de Tweede Wereldoorlog. Redelijk populair, vooral als speldje op revers van jas of als badge.

Lebensboom

Lebensbaum
Manrune
Lebensrune
Todesrune
Berkenkruis

Betekenis: "Man, leven, nieuw leven. Jong blijft het leven dat ter eeuwigheid voert."

Het Berkenkruis is een afgeleide van de todesrune. De todesrune is een omgekeerde lebensrune.

Wordt zelden gebruikt, af en toe op T-shirt, als tatoeage of als speldje.

Wolfsangel

Betekenis: "Weerbaarheid. Zijd bewust van het gevaar en wil het overwinnen."

Runeteken, door de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) gebruikt in de Tweede Wereldoorlog. Wordt zelden gebruikt, af en toe als tatoeage, of als speldje.

Trifos

**Triskel
Drievoet**

Betekenis: Zonnerad met drie spaken; de spaken staan voor de dagdelen. Drievoet verwijzend naar 'de drie-eenheid: het worden, het zijn en het vergaan'.

Gebruikt door de Zuid-Afrikaanse Weerstandsbeweging. Op het moment zelden gebruikt.

SS-Totenkopf

Betekenis: Teken van de SS ('Schutzstaffel') een elitearmee tijdens het nationaal-socialisme in Duitsland die o.a. in de concentratiekampen ingezet waren.

Zelden gebruikt, komt af en toe voor als badge.

White Power fist

Betekenis: Een blanke vuist, symbool voor White Power. Zelden gebruikt, af en toe als badge.

Thor-Hammer

Betekenis: Geeft aan dat de drager een Odinist is. Populair in extreem-rechtse kringen, maar hoeft geen extreem-rechtse betekenis te hebben. Meestal als hanger aan een ketting.

Grafische symbolen met mogelijke extreem-rechtse betekenis

Nederlandse vlag

Betekenis: Badge op bomberjacks, hoeft niks te betekenen, maar kan aanleiding zijn om te vragen wat het symbool van de vlag voor iemand betekent: wordt er onderscheid gemaakt tussen Nederlanders en andere groepen?

Soms staat er op de Nederlandse vlag een Keltisch kruis of een Odal-rune, dan is er wel sprake van extreem-rechtse sympathie.

Getal- en Letter-symbolen

Aangezien veel extreem-rechtse leuzen bekend zijn en een erg negatieve uitstraling hebben, worden deze leuzen omgezet in getalcodes. Deze codes, of combinaties van deze codes zijn voor extreem-rechtse personen onderling herkenbaar.

88

Betekenis: De H is de achtste letter van het alfabet. 88 staat dus voor HH oftewel, voor wie dat zo wil zien, 'Heil Hitler'.

18

Betekenis: Eerste en achtste letter, AH of te wel Adolf Hitler, hoewel de meeste mensen het cijfer 18 waarschijnlijk eerder associëren met de leeftijd waar mensen hun rijbewijs kunnen halen, en AH met een supermarktketen.

14

Betekenis: 14 staat voor 14 Words: "We must secure the existence of our race and the future for white children." Een Amerikaanse nazileuze die populair is onder extreem-rechtse skinheads en gabbers.

Het is een citaat van de Amerikaanse nazi David Lane, die wegens moord in de gevangenis zit.

Vertaald: "Wij moeten het bestaan van ons ras en de toekomst voor blanke kinderen veilig stellen."

RAC

Betekenis: 'Rock Against Communism'

Een term die ooit werd geïntroduceerd in de Engelse extreem-rechtse skinheadbeweging. Het was een antwoord op allerlei Rock Against Racism initiatieven. Tegenwoordig staat RAC voor de muziekstroming waarin skinheadbands extreem-rechtse politieke teksten zingen.

ZOG

Betekenis: 'Zionist-Occupied Government'

Deze afkorting staat voor de overtuiging van extreem-rechts uit dat 'de joden de regering en de media controleren'.

WP

Betekenis: Deze afkorting staat voor de leuze 'White Power'.

WPWW

Betekenis: Deze afkorting staat voor de leuze 'White Pride World Wide'.

Badges van extreem-rechtse bands

Badges en T-shirts van extreem-rechtse bands komen vaak voor en zijn een teken van herkenning voor aanhangers van extreem-rechtse ideeën. Een overzicht van de bekendste bands:

Skrewdriver

Engelse band, zeer populair onder extreem-rechtse skinheads.

Brigade M

Nederlandse band, populair vanwege hun nummer "Eigen Volk Eerst!".

Overige kledingcodes

Binnen de skinhead- en gabberscene zijn kledingcodes belangrijk, bepaalde merken zijn erg populair. Shirts en hemdjes van Lonsdale, overhemden van Fred Perry, kleren van Hooligan Streetwear, bomberjacks, kistjes van Dr. Martin. Deze merken zeggen op zich zelf niks, maar kunnen bij extreem-rechtse codes horen en aanwijzing zijn om wat beter te kijken. Bepaalde combinaties kunnen duiden op extreem-rechtse ideeën, maar dat hoeft niet.

Lonsdale

Lonsdale heeft een lange geschiedenis in de bokswereld. De Engelse ex-boxer Bernard Hart heeft het merk groot gemaakt. Maar dit merk is om een andere reden ook bij extreem-rechts populair. Want als je een jack aanhebt met daaronder een Lonsdale- shirt en dan het jack half dicht doet, vallen de buitenste letters van de merknaam weg en is alleen 'NSDA', de eerste letters van de 'NSDAP' in beeld. De NSDAP was de politieke partij van Adolf Hitler ten tijde van het nationaal-socialisme. Recent zijn er T-shirts gezien, die met bijna hetzelfde logo, maar waar de tweede 'L' vervangen is door een 'P'.

Lonsdale wil niets te maken hebben met extreem-rechts en heeft daar duidelijk afstand van genomen. Lonsdale steunt antiracisme-initiatieven en startte de campagne 'Lonsdale loves all colours'.

Zie bijv. ook: [Lonsdale loves all colours](#) en [Geschiedenis van het merk](#)

Fred Perry

Fred Perry is een traditioneel tennismerk maar is de laatste jaren in de skinhead-scene populair geworden en wordt ook door Neonazi's gedragen. De Lauwerkrans van het merk is voor hen een symbool van overwinning. Vooral truien, T-shirts en capuchontruien zijn populair.

De firma Fred Perry wil niets te maken hebben met neonazi's en geeft regelmatig geld aan antiracismecampagnes.

Kleurcodes

Ook kleuren worden gebruikt als extreem-rechtse codes.

Witte veters

Betekenis: Witte veters in zwarte kistjes staat voor 'White Power'. Dit betekent meestal dat de drager achter dat idee staat, maar vergissingen zijn natuurlijk mogelijk.

Colofon

Dit overzicht is een aanvulling op/combinatie van brochures van [RADAR](#) en [KAFKA - Antifacistische Onderzoeksgroep](#).

Bronnen:

- 'Racistische Graffiti- uitingen, aanpak en registratie'. Rotterdam: RADAR, 1997
- 'Extreem-Rechtse Symboliek binnen Subculturen', KAFKA, 2001.
Te bestellen door overmaking van € 3,50 op giro 71006 ten name van Kafka, Postbus 14710, 1001 LE Amsterdam, onder vermelding van 'Brochure Symboliek'.

Gerelateerde artikelen

- **Van vreemde smetten vrij?**

06.10.2005 - Het Bureau Discriminatiezaken (BD) Zaanstreek/Waterland heeft tussen mei en juli 2005 een quickscan uitgevoerd naar de..

- **Lonsdale-jongeren niet rechts-extremistisch**

11.07.2005 - Het merendeel van de Lonsdale-jongeren is niet extreem-rechts. Dat staat in de vandaag verschenen nota..

- **Wat is extreem-rechts - de band met jongeren?**

Extreem-rechts is vooral een 'containerbegrip', een verzameling van verschillende ideeën en ideologische deelbegrippen. In die verzameling zijn elementen..

- **Hardcore United against racism and hate**

Net als het kledingmerk Lonsdale wordt ook hardcore muziek vaak geassocieerd met extreem-rechts en racisme. .. Net als het kledingmerk Lonsdale wordt ook hardcore..

- Meer van deze artikelen
- Meer van deze artikelen binnen Radicalisme en extremisme

laatst gewijzigd: 12.07.2005

Deskundigheds-
bevordering
**Polarisatie en
radicalisering**

Oog en Oor?
Jai

**en ook (vooral?):
Hand en Hart!**

< **hier je naam** >
< hier de datum >

Programma

Interactieve opening

Polarisatie en radicalisering verkend

Aan de slag: signaleren

Lunch

Spotlight op rechts-, links- en
moslimradicalisme

Als het onverwacht spannend wordt

Aan de slag: eigen cases, moeilijke
gevallen, mensen en gesprekken

Terugblik én vooruitkijken

2

TdF 16-01-2012

**Schrijf
met stift**

1. Polarisatie in één woord
2. Radicalisering in één woord
3. Waar worstel je mee (een voorbeeld of situatie) of wat wil je leren vandaag?

(Eén antwoord op één geeltje)

**Even
losschudden
en
opwarmen**

Mijn ketenpartners
delen informatie
voldoende met mij

Ja

Nee

Soms wel / soms niet

Professionals kunnen
hele **goede redenen**
hebben om zorgelijke
informatie over
jongeren waar ze mee
werken **niet met mij**
(of andere
professionals) te
delen

Ja, zeker

Nee, zijn er niet

Soms wel / soms niet

Waarom

radicaliseren mensen?
Wat vinden ze daar?

Filmpje Sharia4Holland

Kopie

Voorkomen is beter
dan genezen

Preventie

- Ja
- Nee
- Ik weet niet zeker**

TdF 16-01-2012

Ik maak me zorgen over
gespannen verhoudingen
in mijn wijk / school

- 1. Ja
- 2. Nee
- 3. **Ik kan het niet zeggen**

19

TdF 16-01-2012

Het wordt
'ongezelliger'
in <XXX>.
Heel veel
ongezelliger:
het verhardt.

- Jazeker
- Nee niet echt
- Soms, een beetje**

19

TdF 16-01-2012

Ik maak me zorgen
om sommige
dingen die ik
meemaak in mijn
werk (PolRad)

- 1. **Nooit**
- 2. Zeker
- 3. **Soms, een beetje**

Zorgen

19

TdF 16-01-2012

Een studente wordt steeds religieuzer.

Ze stopt met haar stage in de supermarkt, omdat ze niet aan de kassa varkensvlees of alcohol wil aanraken.

Is dit:

1. **Radicalisering**
2. **Religie**
3. **Probleem**

29

TdF 16-01-2012

Lekker weg in eigen land.

Een familieweekend met kameraden. Stel dat ik een ouder of een kind herken, dan vind ik dat ik daar vanuit mijn beroep iets mee moet doen

1. **Nee**
2. **Ja**
3. **Ik weet niet**

30

TdF 16-01-2012

Wat is polarisatie?

Polarisatie is de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die kan resulteren in spanningen tussen deze groepen en toename van de segregatie (langs etnische en religieuze lijnen).

31

TdF 16-01-2012

32

TdF 16-01-2012

Stadia van polarisatie

1. Tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen/afnemende binding
2. Verscherping van tegenstellingen/incidenten
3. Incidenten met een structureel karakter

33

TdF 16-01-2012

Polarisatie: het recept

Onderzoek van Verwey Jonker Instituut in de Diamantbuurt naar ingrediënten polarisatie.

Met name

- **ondervonden criminaliteit en overlast van herkenbare groepen**
- **Het idee dat de overheid niet helpt**
- **Op smaak gebracht met media-aandacht**

De laatste hangjongeren zijn nu, begin vorig jaar, uitgeproefd (en zwaar) crimineel. Han Jonge bracht in zijn voorstel en Foto ANP/Evert Dijkstra

34

TdF 16-01-2012

Hoe 'werkt' polarisatie?

Waarom radicaliseren mensen? En hoe?
(flitscursus)

36

TdF 16-01-2012

Stukje uit "Slecht zijn is mooi"
(AllAboutUs films)

Being bad

41

TdF 16-01-2012

42

TdF 16-01-2012

Wat zien we?

Herkennen?

Puberale praatjesmaker?
Radicaal
iets anders

43

TdF 16-01-2012

44

TdF 16-01-2012

NIJUEWS: ACHTERGROND OPNIEUW: KERKLIJDELIJKE DOSSIEREN: BUREAU: IJDELIJKE: SERVICE:

Hoofdpunten: Latasja niuews, Kerik's Godedienst, Zvandaag, Birmanland, Rappio, Buurman, Politiek, Buiteland, Economie, WC
Voorpagina: Binnenland, Achterstelling jongere versnelt radicalisering

Uitgeverij: Datum:
Wachttijd: Pagina's:

Achterstelling jongere versnelt radicalisering

07-10-2009 12:00 | Binnenland

NIJUEWS VAN 12:56
13:49 VN schepen stuur aan delen leger Congo op schiet; tekort
13:40 'Maak Amsterdams scholen mak te groot'
13:40 'Zwaar beschadigde' Raad van Europa
13:38 Behandeling psoriasis kan ook thuis

DOSSIEREN
Jeuudshup in de praktyk
65 jaar bevrijd
Werld Congress of Families Indië

UTRECHT - Radikaal gedrag heekt bij jongeren een grotere kans van ontstaan af te denken te worden achtergesteld en door de zamenstelling onrechtvaardig behandeld.
Dat blijkt uit een onderzoek onder ruim 3.000 jongeren, dat de Universiteit Utrecht deed in opdracht van de Nationale Coördinator Terreurstrategie. De uitkomsten werden woensdag bekendgemaakt.
Sympathie voor moslimradicalisme of rechts-radicalisme vindt ook aan voedingsbodems af een groep zich bevrijd voert door andere groepen in de samenleving. Dit geldt vooral een grote rol bij autochtone rechte jongeren. Beide groepen zouden te begrijpen waarom iemand aanwettigheid van andere culturen in Nederland bedroeft naar hun gevoel hun Nederlandse identiteit.
Al deze factoren kunnen ertoe leiden dat jongeren boos zijn op de maatschappij. Die boosheid kan weer leiden tot geweldadig en ander kwaatsend gedrag.
De onderzoekers hielden een aantal interviews met zowel relatief radicale moslimjongeren als met extreem rechte jongeren. Beide groepen zouden te begrijpen waarom iemand onrecht wordt. Wel gaven de geïnterviewden vrijwel allemaal aan terrorisme explosief te wijzen.

TdF 16-01-2012

Universiteit Utrecht

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

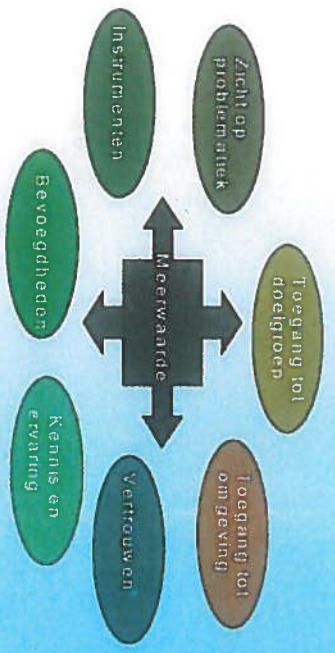
Warom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme:

Onrechtvaardigheid, onzekerheid en bedreigde groepen

TdF 16-01-2012

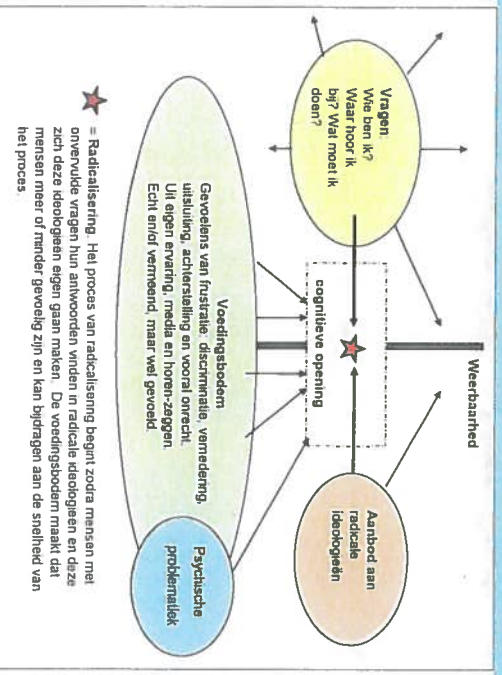
3) Besef van ieders meerwaarde en rol

Meerwaarde voor de aanpak van polarisatie en radicalisering

(Bron: De rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering - COT 2008)

TdF 16-01-2012

★ = Radicalisering. Het proces van radicalisering begint zodra mensen niet onvroude vragen hun antwoorden vinden in radicale ideologieën en deze zich deze ideologieën eigen gaan maken. De voedingsbodems maakt dat mensen meer of minder gevoelig zijn en kan bijdragen aan de snelheid van het proces.

Bron: gemeente Amsterdam, Recora conferentie nov 08

'Strenge moslims Nederland niet gewelddadig'

De Nederlandse politie heeft vrijdag bekend gemaakt dat de islamistische groep Al-Qaida in Nederland geen aanslagen meer kan uitvoeren. Volgens de politie is de groep te zwak om dit te kunnen doen. De politie heeft de groep Al-Qaida in Nederland in 2004 ontbonden. De groep was toen actief in Nederland en België. De politie heeft de groep Al-Qaida in Nederland in 2004 ontbonden. De groep was toen actief in Nederland en België.

TdF 16-01-2012

TdF 16-01-2012

Journal de l'islam,
Al-Jazeera, zomer 2000

TdF 16-01-2012

TdF 16-01-2012

TdF 16-01-2012

Stadia van polarisatie

- Gangers elkaar heen leven
- Incidenten, ru
- Caak incidenten, dader kan volgende dag slachtoffer

TdF 16-01-2012

De lessen van

Wat ging goed in de voorbereiding

TdF 16-01-2012

lim

TdF

TdF 16-01-2012

**Ik word in mijn werk
soms geconfronteerd
met situaties
(PolRad) waarin ik
niet weet wat ik
moet doen**

Doen

1. Nee
2. Ja
3. Ik weet niet zeker

TdF 16-01-2012

gen cases

-
-
-

TdF 16-01-2012

In uw zaterdagkrant herkent de
schooldirecteur een leerling

een to van een
alternatieve mei viering
(\50 jaar bezetting')

Hi s verbaasd: o school gaat
hi redelij en veroorzaakt
geen problemen.

Wat moet de school doen

1. **Duidelijk maken dat dit
strijdig is met
schoolnormen**
2. Niets
3. **Iets anders**

TdF 16-01-2012

**Redouan is geen
hoef meer!**

Redouan maakte
onderdeel uit van
een criminele
[augdgroe] recent
is serieuus geworden.
 an rada naar
d[ballaba].
Te serieuus chiet
hi door

TdF 16-01-2012

ke o het Internet 2

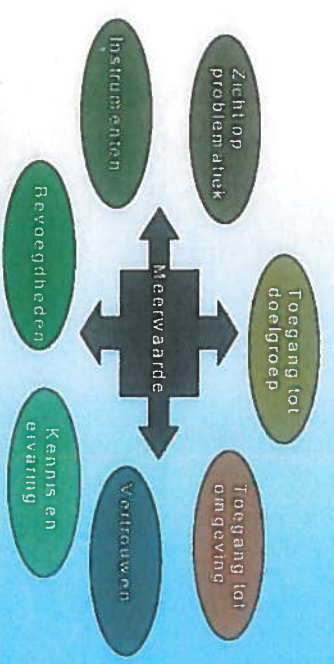
wat nu te doen

iets

computer uit, naar
directeur
ets anders

Bese van ieders meerwaarde en rol

Meerwaarde voor de aanpak van polarisatie en radicalisering

(Bron: De rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van radicalisatie en radicalisering - CDR 2000)

TdF 16-01-2012

Niet aan ak, niet doel

oms hoet handelen: grenzen stellen, anderen beschermen

meestal niet direct handelen

Niet standaardreactie. Wat wil bereiken

Contact maken

luisteren en belangstelling tonen (vertrouwen)
(dat daarbij thuis is)

Bevorder zelfreflectie en kritisch denken

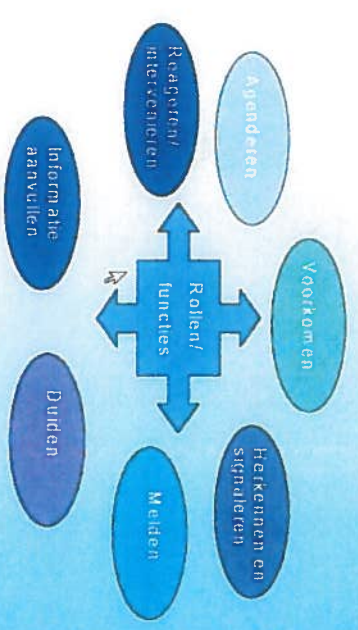
Bied andere in

raat (en niet alleen over) en daarna samen met anderen
o ar een probleem is en wat voor probleem.

Betrek anderen: collega's, deskundigen, ouders

TdF 16-01-2012

Mogelijke rollen in het tegengaan van polarisatie en radicalisering

(Bron: De rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van radicalisatie en radicalisering - CDR 2000)

TdF 16-01-2012